

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE
SECȚIUNII LITERARE

SERIA III, TOMUL VIII

MONITORUL OFICIAL
ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DEPOZITUL GENERAL
CARTEA ROMÂNEASCĂ
B-DUL ACADEMIEI, 3—5

BUCUREȘTI

1936—38

C U P R I N S U L

	<u>Pag.</u>
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Patmos.	1
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Siria, Atena și Insula Hios . . .	7
GENERAL R. ROSETTI. Termenii militari din dicționarele și enciclopediile noastre.	21
I. PETROVICI. Privire asupra operei și personalității lui Descartes	35
GH. ADAMESCU. Adaptarea la mediu a neologismelor	49
I. PETROVICI. Determinismul și indeterminismul în lumina criticei filo- sofice	127
I. BIANU. O comunicare obștească a condițiilor păcii dela Kuciuc-Kainargi (1774)	137
ȘT. CIOBANU. Din legăturile culturale Româno-Ucrainiene: Ioannichie Ga- leatovschi și literatura românească veche	143
M. SADOVEANU. Comemorarea lui I. Creangă	233
ION PILLAT. George Coșbuc — 20 ani dela moartea poetului	241
MARCU BEZA. Vechi legături cu Anglia	253

BIBLIOTECI MÂNĂSTIREȘTI ÎN PATMOS

DE

MARCU BEZA

MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 13 Martie 1936

La o depărtare mică de portul insulei Patmos este peștera, în care s'a fost scris *Apocalipsul*. Mai sus, printre îngrămădiri de case albe, se ridică impunătoare în vechimea zidurilor întărite mănăstirea cu hramul presupusului autor al *Apocalipsului*, Sfântul Ioan Teologul. Având faima locului însuși, susținută încă din veacul al XI-lea de Impăratul Alexe I Comnenul, firesc era ca mănăstirea să fi atras și binevoitoarea luare-aminte a Domnilor români.

În pomelnicul unui diptih al bisericii se află trecute numele:

Despina Doamna, Moisie Voevoda, Vlad Voevoda, Constantin Basaraba, Maria Doamna, Mihail Voevoda...

Intr'un alt diptih am dat de următoarea însemnare:

Aceste nume le aduse Părintele Ghedeon din Valahia la 16 Iulie 1698, mai aduse și marea icoană a Teologului și sfânta evanghelie împodobită și o cană și un potir și un trimorf, și scriem aci pe milostivitorii din locuri diferite ale Valahiei.

Icoana Sfântului Ioan Teologul, amintită mai sus, e și astăzi în partea dreaptă a iconostasului. Am văzut de asemeni și evanghelia, frumos legată, în scoarțe grele, aurii, înfățișând

pe întâia față Adormirea Maicii Domnului, cu inscripția dedesupt:

S'a dăruit dumnezeiasca și sfânta evanghelie Mănăstirii și Sfântului și Remunitului Apostol și Evanghelist Ioan Teologul în Insula Patmos prin milostenia evlavioșilor creștini și ostenelele Monahului Ghedeon, 1697 ¹⁾.

Pe fața dindos a evangheliei se arată, potrivit tradiției, Iisus întinzând o mână iertătoare lui Adam. Intre figurile ce privesc cu pioasă mirare scena, îmi pare a recunoaște și pe aceea lui Constantin Brâncovanu, căruia i se închină și o strofă de proslăvire într'un manuscris al bibliotecii mănăstirii — că e lumina Valahiei, puternic și înțelept; că iubește pe oamenii cărții; că a înălțat nespus gloria moștenită din străbuni:

*Κοίρανε καρτερόφρων Βλαχίης φάος, ὃς οὐ κλεῖτ' ἔη,
Εὐγενίης εὐχος κ' εὐσεβίης τροφίμος,
Ἱστορίας φιλέεις, λάρτρεις Μουσῶν περιθάλπεις,
Αἰεὶ τ' ἀμφογαπᾷς μυστιπόλους σοφίης,
Οὐνομα καὶ κῦδος τεδὸν ἄφθιτον. Ἡ δέ γε δόξα,
"Υψιστ' ἐκ προγόνων ἔσσειτ' ἀπειρέσιος ²⁾*

Un an înaintea morții lui Brâncovanu, la 1713, a luat ființă în Patmos o școală ce avea să aibe o înrăurire bine-făcătoare asupra întregului răsărit ortodox. Intemeietorul ei, Macarie Calogherà, învățase la Constantinopol, bucurându-se de ocrotirea Mavrocordaților. De aceea și găsim pe un manuscris al mănăstirii o însemnare de mână însăși a

¹⁾ Ἀγιερώθη τὸ θεῖον καὶ Ἁγιον Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἐνδόξου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν τῇ Νήσῳ Πάτμῳ διὰ ἑλέους τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν καὶ πόνων Μοναχοῦ Γεδεών

ΑΧΥΖ

²⁾ No. ΥΝΔ'. E scris de Chrisant Notarà din îndemnul lui Constantin Brâncovanu și poartă titlul: «Κιταῖα Δουλεύουσα, ἥτοι βιβλίον περιέχον τὸν πόλεμον ὅπου οἱ Τάταροι τῆς Μπογδόας ἐσύκωσαν κατὰ τῶν Σινῶν, δηλαδὴ Κιταϊτῶν, καὶ ἐκυρίευσαν ὅπαν τὸ βασίλειον αὐτῶν» ἔτι καὶ τίνας ἔχουσι σνηθείας εἰς τοὺς πολέμους, καὶ ὅποια φορέματα ἐνδύονται πρὸς τούτοις καὶ καθολικὴ περιγραφὴ τῶν ἐν οἷς καὶ πάντες ἀπλῶς οἱ Τάταροι τόπων κατοικοῦσι, καὶ περὶ τῆς θρησκείας αὐτῶν, τοῦ το παρ' αὐτοῖς Δαλάκ Λαμᾶ, καὶ περὶ τοῦ Γῶγ καὶ Μαγῶγ ».

lui Nicolae Vodă, din vremea când nu ajunsese încă Domn în Valahia:

Proprietatea mea, Nicolae Mavrocordat Constantinopoliteanul, transcrisă cu cheltueli proprii de pe o carte necorectată, puține îndreptări aduse prin alăturarea de alte copii. Și dacă vreodată, făcându-se voea lui Dumnezeu și câpătând binecuvântarea la lucru, voi da de cartea veche păstrată la Sfântul Munte, am să adaug și lipsurile; și, prin cercetări exacte și multe silinți împlinind astă carte, ca pe un tezaur am s'o trec celor după mine. 1707 Iunie 20¹⁾.

Un alt manuscris în biblioteca mănăstirii Patmosului, cuprinzând sfaturi către Evrei, se referă tot la Mavrocordați:

S'au lămurit din porunca Înălțimii-Sale Constantin Nicolae Mavrocordat Voevoda, Principe a toată Ungrovlahia de către doctorul Petrachi Depasta²⁾.

Intre elevii mai însemnați ai școlii din Patmos, ar fi de menționat: Daniil Monahul, dascăl în casele Ipsilanților și Calimahilor; Alexandru al Târnovei Tesaliote, director la școala grecească din București, unde a și murit în anul 1761; Daniil Pântuva, Mitropolitul Sebastiei, care a petrecut un timp în Valahia; Gherasim Grigorini, ajuns profesor al beizadelelor Moruzi. Legăturile strânse ale acestor învățați cu familiile domnitoare și cu pătura cărturărească în Țările Românești explică parte din darurile aflătoare aci. Însăși lacra de argint ce închide moaștele ziditorului mănăstirii, Sfântul Christodul, arată să fie lucrare valahă. O evanghelie

¹⁾ «Κτήμα ἐμοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου Κωνσταντινουπόλιτου, μεταγραφὲν ἰδίαις δαπάναις ἐκ τινος ἀδιορθώτου βιβλίου, τῇ δὲ πρὸς ἕτερα ἀντίγραφα παραθέσει διορθωθὲν ὁπωσοῦν. Εἰ δέ ποτε, Θεοῦ τὴν αἰτησὴν πληροῦντος καὶ τὴν εὐχὴν εἰς ἔργον προάγοντος, τῷ ἐν ἁγίῳ Ὅρει φυλαττομένῳ παλαιῷ βιβλίῳ ἐπιτύχοιμι, προσθήσω καὶ τὰ ἐλλείποντα, καὶ δι' ἀκριβοῦς ἐξετάσεως καὶ λιπαρᾶς ἐπιμελείας καταρτίσας τήνδε τὴν βίβλον, ὅσον θησαυρὸν τινα παραπέμψω τοῖς μετ' ἐμέ. 1707 Ἰουνίου 20». Manuscrisul No. ΥΑΒ', cu titlul 'Ἀμφιλόχεια, cartea lui Fotie, Patriarhul Constantinopolului.

²⁾ «Ἐξηγήθησαν διὰ προσταγῆς τῆς Αὐτοῦ Ὑψηλότητος Ἰωάννου Κωνσταντίνου Νικολάου βοεβόδα αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας παρὰ ἡεροῦ Περράκη Δεπάστα». Pe întâia filă a manuscrisului No. ΦΞΖ'.

cu scoarțele bogat împodobite are pe o față, sub crucea răstignirii, inscripția:

S'a adus cinstitei Mănăstiri a lui Ioan al Apocalipsului, Teologul, de către umilul Mitropolit al Sebastiei Daniil, București 1787¹⁾.

Un vas aurit în formă de potir, conținând cara Sfântului Apostol Toma, s'a trimis de Arhon Serdari Sava Patmiotul, 1817, Iașii Moldaviei.

O candelă atârnată în pronaos, dinaintea icoanei Sfântului Ioan Teologul, mărturisește să fie a lui Grigorie Balașa, a spătarului, Domniței Elena Șuțu și copiilor, 1784, București²⁾. Alte două candelă mai mari, aninate la iconostas, tot în argint ca și precedenta, poartă stema Valahiei cu slovele grecești.

ΙΩ	ΜΧ
ΚΣ	ΣΣ
ΒΒ	

Adică Io Mihail Constantin Suțu Voevoda. Aceleași slove, dar altfel orânduite:

Ι	Ω
Μ	Χ
Κ	Σ
Β	Β

se citesc și pe două sfeșnice afierosite Mitropolitului Daniil al Sebastiei, împreună cu o pateriță de os și abanos, mâneru-i în capete de smeu zmălțuit verde-azuriu, având de o parte stema Valahiei cu inițialele domnitorului Suțu, iar de alta:

*Δωροῦμαι σοι τῷ ἐμῷ Δανιήλ
τῆς Σεβαστίας 1785.*

Aceluiași nume de Suțu se adaugă și al Mariei Ghica pe o perdea de altar, trimisă mănăstirii³⁾. Un omoforiu,

¹⁾ Ἐκομίσθη τῇ κατὰ Πάτριον σεβασμίᾳ Μονῇ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου διὰ τοῦ ταπεινοῦ Μητροπολίτου Σεβαστίας Δανιήλ, Βουκουρέστιον 1787.

²⁾ Γρηγορίου Παλάσα καὶ τοῦ Σπαθάρη Ἑλένης Σούτσου Δομνήτσα καὶ τῶν τέκνων, 1784 Βουκουρέστιον.

³⁾ Δέησις τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου Σούτζου καὶ Μαρίας Γκίκα.

luxos brodat pe fond argintiu și împodobit cu mărgăritare, este iarăși donația lui Mihail Suțu.

Un chivot de argint, al cărui înflorit capac reprezintă doi îngeri ținând stema Valahiei, are inscripția de rugă a întregii familii Suțu ¹⁾.

Același domnitor ajuta cu o sumă anuală și școala Patmosului, cum reese dintr'un manuscris, datat 1787 ²⁾). Hrisovul acestei danii a dispărut. Avem în schimb o seamă de hrisoave românești mai vechi: al lui Duca Vodă pentru 4.500 de aspri pe an; al lui Antioh și Dimitrie Cantemir pentru 4.000 de aspri; al lui Grigorie Ghica din 1730. Osebit interes prezintă hrisovul lui Antonie din Popești, cu data de 1670, în care spune:

Datori ne rânduim marei și sfintei biserici ce să chiamă Patmul, unde iaste minunatul și marele sfântu Ivan Bogoslov... intru toți anii vieții noastre să fim datori cu bani 3000, care sumă ne făgăduim fără de toată indoiala a o da.

Dar legăturile cu Patmos se întind cu mult mai departe în trecut, până la Ștefan-cel-Mare. În veșmântăria mănăstirii se află un omoforiu aidoma cu acela descris de d-l Tafrali în *Le trésor Byzantin et Roumain du Monastère de Poutna* ³⁾). Dăruitorul nu e chiar Ștefan-cel-Mare? Întrebarea e foarte îndreptățită, căci am găsit la Patmos două ripide aurii, minunate lucrate în filigran, cu inscripția următoare:

† Іѡ ^{II}стефа ^{II}воевода ^{II}вѣіею ^{II}мѣтїю . гп ^{II}въземан ^{II}молдавскон . снѣ
 БОГДАНА ^{II}воеводи ^{II}сѣтвори ^{II}сѣ ^{II}моа ^{II}репида - въ ^{II}храмѣ ^{II}сѣго ^{II}велико
 ѱ ^{II}р
 мнка ^{II}гевгїа : въ ^{II}монастири ^{II}ω ^{II}зсгравнж ^{II}ω ^{II}сѣтон ^{II}горѣ :

Юліа ^{II}л ^{II}к ^{II}лѣт ^{II}зчсз

¹⁾ Δέσεις τοῦ Εὐσεβεσιάνου καὶ φιλοχρίστου Αἰθέντου, Μιχαήλ, Κωνσταντίνου Σούτζου Β: Β: Σεβαστῆς Δομνῆς καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν: Ἰω: Γρηγορίου: Ἀλεξάνδρου: Ἐλένης: Ραλοῦς: Εὐφροσύνης: Κατερίνης: Μαρίας: οὓς κε διαφύλαξον ταῖς πρεσβείαις τῶν ἐν τῷ Κιβωτίῳ Ἁγίων.

²⁾ Η Πατμίας Σχολή de M. H. Malandrachi, Atena 1911, p. 117.

³⁾ No. 107, pp. 66—67, Paris, 1925.

Adică:

Eu, Ștefan Voevod, prin mila lui Dumnezeu gospodar al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, am făcut această ripidă a mea la mănăstirea Zugrafu cu hramul marelui mucenic Gheorghie a Sfântului Munte.

Iulie 30 leatul 6996 (= 1488).

Inscripția ne desvăluie faptul, că Ștefan-cel-Mare avea și la Sfântul Munte meșteșugari iscusiți de artă.

Astfel, evangheliei însăși a lui Ștefan-cel-Mare ce am găsit-o la Muntele Athos, cât și săbiilor dela Eschi-Serai în Stambul, adaug astăzi — nu cu puțină mulțumire sufletească, și două ripide prețioase ale aceluiași Mare Voevod.

BIBLIOTECI MÂNĂSTIREȘTI ÎN SIRIA, ATENA ȘI INSULA HIOS

DE

MARCU BEZA

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 9 Octomvrie 1936

Am găsit la Damasc, în biblioteca Patriarhiei Antiohiei, un codice, cuprinzând mulțime de scrisori ce ne privesc ale Patriarhului Silvestru, între anii 1748—1754. Dar Silvestru fusese în Moldova și Valahia înainte de această perioadă. La 10 Februarie 1739, adresându-se Mitropolitului Ungrovlahiei, îi amintește de zilele frumoase, petrecute la curtea lui Nicolae Mavrocordat, și-l roagă să nu uite datoriile apăsătoare și anevoințele Patriarhiei Antiohiei, despre cari un trimis al său, Hagiul Ioan, avea să-i spue și prin viu graiu ¹⁾. În același sens sunt și scrisorile către Grigorașcu Ghica și Stolnicul Roset — amândouă în biblioteca Sfântului Mormânt; împreună cu tâlmăcirea hrisovului moldovenesc din 3 Mai 1745, prin care se dă Patriarhiei Antiohiei un ajutor de 300 groși pe an ²⁾.

*Scrisoarea lui Silvestru către Mitropolitul Ungrovlahiei,
10 Februarie 1739.*

*Πανιερώτατε, καὶ θεοσεβέστατε μητροπολίτα τῆς ἀγιοτάτης μητρο-
πόλεως οὐγκροβλαχίας ὑπέριμε καὶ ἔξαρχε πλαγινῶν, ἐν ἀγίῳ πνεύματι
ἀγαπητέ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος, τὴν ὑμετέραν*

¹⁾ Codicele 124, No. 65, în biblioteca Sfântului Mormânt.

²⁾ Același codice 124, p. 101, No. 75 și No. 71.

πανιερότητα ἀδελφικῶς ἀσπαζόμενοι ἐξ ὅλης καρδίας εὐχόμεθα δεώμενοι τοῦ ἁγίου Θεοῦ νὰ διατηρήσῃ καὶ νὰ περιφρουρῇ αὐτὴν ἐν ὁλοκλήρῳ ὑγείᾳ μακροζωΐᾳ, καὶ εἰρηνικῇ καταστάσει ἐπὶ τὸ ἱερὸν αὐτῆς ποίμνιον, μετ' ἀπανοιδαλμονεστάτης στερεώσεως καὶ εἰρηνικῆς καταστάσεως τοῦ ὑψηλοτάτου μας αὐθέντου· ὑπὸ πολλῶν ἀκούοντες τὸ θεοσεβές, τὸ ὅσιον καὶ ἐλεημονιτικὸν αὐτῆς ὄνομα, ὑπερβαλλόντως ἐχάρισμεν ὅπου δὲν διαλείπωσιν στρατιῶται καὶ ἱεράρχαι πρέποντες τῇ ἁγίᾳ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἀοιδίμου αὐθέντου Νικολάου βοεβόδα, διατρίψαντες ὀλίγον ἐν Βουκουρεστίῳ διὰ τὰς κατεπειγούσας ἀνάγκας καὶ χρεῖας τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀποστολικοῦ θρόνου μετὰ τοῦ πρὸ αὐτῆς ἀοιδίμου μητροπολίτου οὐγκροβλαχίας, ἐγνωρίσθημεν καὶ ἐκατάλαβεν ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος ποιμὴν τὰ βαρύντάς μας χρεῖς, καὶ τοὺς παντοτινοὺς κινδύνους ὅπου τραβοῦμεν ἀκαταπαύστως ἀπὸ τοὺς Λατινόφρονας ἐτεροδόξους, τὰ ὁποῖα εἶναι πασιδῆλα τοῖς πᾶσι, ὅθεν καὶ ἡ ὑμετέρα πανιερότης ὡς ζηλωτὴς τῆς εὐσεβείας, καὶ ποιμὴν θεοπέσιος, δὲν θέλει λείψῃ καὶ πόρρωθεν ἡ δυνατή της συνδρομὴ καὶ βοήθεια ἀπὸ τὸν ἀγιώτατον καὶ ἀποστολικόν μας θρόνον καὶ θέλει ἔχει ἡ ὑμετέρα ἀδελφικὴ ἀγάπη αἰῶνιον τὸ μνημόσυνον παρὰ τοῦ μισθαποδότου Θεοῦ, εἰς καλὰ γνωρίζομεν ταῖς ἀνωμαλίαις καὶ δυστυχίαις τοῦ καιροῦ, ὅμως ἡ ἀνάγκη μᾶς βιάζῃ νὰ παρακαλοῦμεν τοὺς ἐλεοῦντας ἡμᾶς, ὁ δὲ τὸ παρὸν ἐπιφέρων λογιότατος ἄρχων Χατζῆ κὺρ Ἰωάννης ὁ κατὰ πνεῦμα υἱὸς καὶ πρόσωπον τῆς ἡμῶν μετριότητος κατὰ τύχην περνώντας ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ ἀποστολικοῦ μας θρόνου, ἴδεν καὶ ἐβεβαίωθῃ εἰς πόσον ἀνυπόφορον χρέος εὐρισκόμεθα, αὐτόθι ἔχουμεν καὶ τὸν πανιερότατον ἅγιον Σταυρουπόλεως κύριον Ἰωαννῆκιον, τὸν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητόν ἀδελφόν καὶ συλλειτουργόν ἐπιτρέπουμεν καὶ ἤτι προαιρεῖται ᾧς δωθῇ εἰς τὴν πανιερότητά του, ἢ εἰς τὸν ῥηθέντα ἐπίτροπόν μας κὺρ Χατζῆ λ' ἔχοντες ὁμοῦ καὶ τὸ ἀδελφικὸν αὐτῆς γράμμα, τὰ δὲ ἔτη τῆς ὑμετέρας πανιερότητος εἴησαν παρὰ κυρίου πλεῖστα καὶ πολλῶν ἀγαθῶν γέμοντα.

Scrisoarea lui Silvestru către Grigorașcu Ghica, 10 Februarie 1739.

Εὐσεβέστατε, ὑψηλότατε, καὶ μεγαλοπρεπέστατε αὐθέντα καὶ ἡγεμόν πάσης μολδοβλαχίας κύριε κύριε γρηγοράσκη γκίκα βοεβόδα, κατὰ πνεῦμα τὸ ἅγιον υἱὲ ἀγαπητὲ καὶ περιπόθητε τῆς ἡμῶν μετριότητος τὴν ὑμετέραν θεοσεβεστάτην ὑψηλότητα ἀπὸ βαθέων καρδίας εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν, μετὰ παντός τοῦ ἐκλάμπρου της παλατίου.

δεόμενοι ἐκτενῶς τοῦ ἐν ὑψίστοις ἁγίου Θεοῦ, ὅπως διαφυλάττῃ, καὶ περιφρουρῇ τὸ θεοσεβές αὐτῆς ὕψος ἐν ἄκρᾳ ὑγείᾳ μακροζωΐᾳ τε, καὶ εἰρηνικῆς καταστάσεως ἐπὶ τὸν ἡγεμονικόν καὶ ὑψηλότατον αὐτῆς θρόνον· ἅπαξ καὶ διὰ κατὰ τὸ ἀπαραίτητον ἡμῶν χρέος ἐγράψαμεν τῇ θεοσεβεστάτῃ αὐτῆς ὑψηλότητι, τανῦν δὲ διατρίβοντες ἐν καισαρείᾳ τῆς καππαδοκίας καὶ μελετώντες θείῳ ἐλέει ἀπειλεῖν εἰς τὸν ἀγιώτατον καὶ ἀπο-

στολικόν θρόνον, κατὰ πάροδον ἔτυχεν χάριν πραγματείας, καὶ ὁ τιμιώτατος κύρ Ἰωάννης προσκυνητὴς μὲ τοῦ ὁποίου τὴν ἔλευσιν δὲν ἐλείψαμε καὶ αὐθις νὰ κατασπαθῶμεν νοερῶς καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας νὰ εὐχρηθοῦμεν τὴν ὑψηλότητά της, καὶ διὰ ζώσης φωνῆς τῆς αὐτοῦ τιμιότητος θέλει ἐμφοριθῇ τὰ καθ' ἡμᾶς πολυώδεια καὶ βαρύντα χρέη, καὶ τοὺς συνεχεῖς κινδύνους, καὶ μάλιστα τώρα ἐν τοιαύτῃ ἀνωμαλίᾳ τῆς κυκλικῆς περιφερείας, τὸν ὁποῖον παρακαλοῦμεν νὰ ἔχῃ εἰς τὴν ἡγεμονικίᾳ της περίθωλψιν καὶ καταφυγὴν ὡς τίμιον καὶ πιστότατον δοῦλον τῆς ὑμετέρας ὑψηλότητος, καὶ πρόσωπον τῆς ἡμῶν μετριότητος, τὸ δὲ θεοσεβὲς αὐτῆς ὄνομα πάντοτε μνημονεύοντες παρρησίᾳ καὶ εἰς ταῖς θεαῖς καὶ ἱεραῖς ἀναιμάκτους ἡμῶν μυσταγωγίαις ὑπὲρ ὑγείας στερεώσεως καὶ εἰρηνικῆς καταστάσεως τῆς ὑψηλότητος, παρακαλοῦντες νὰ μὴν μᾶς ἀπολέπωσι τὰ ἐκλαμπρά της γράμματα, καὶ ἡμῖν εἰς τὰ μάλιστα πολυτίμητα, ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἡ δὲ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος εὐχὴ καὶ εὐλογία εἴη μετὰ τῆς ὑμετέρας ὑψηλότητος.

Scrisoarea lui Silvestru către Stolnicul Roset, 10 Februarie 1739.

Ἐνδοξότατε, πανευγενέστατε καὶ συνετότατε ἄρχον μέγα ποστέλνικε, κατὰ πνεῦμα τὸ ἅγιον νιὲ περιπόθητε τῆς ἡμῶν μετριότητος, κύριε μιχαλάκη, τὴν ἐνδοξότητά της ἐξ ὅλης καρδίας εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν, μὲ ὅλον της τὸ πανευγενὲς αὐτῆς ἀρχοντικόν ἀκούοντες ὑπὸ πολλῶν τὸ τίμιον, καὶ χριστιανικόν αὐτῆς ὄνομα, καὶ τὸν εἶθεον αὐτῆς ζῆλον ὅπου ἔχει εἰς τοὺς ἁγιωτάτους πατριαρχικοὺς θρόνους, ἀναγκάσθημεν μὲ τὸ παρὸν νὰ προσφέρωμεν τὰς ἀπὸ βαθέων καρδίας εὐχὰς καὶ εὐλογίας, παρακαλοῦντες νὰ μὴ λείπῃ ἡ διὰ λόγου αὐτῆς συνδρομὴ καὶ βοήθεια εἰς τὸν ἀποστολικόν μας θρόνον, ἐπειδὴ γνωρίζει ἡ ὑμετέρα ἐνδοξότης, καὶ ἐξ ἀκοῆς ἀκουσεν, καὶ ἐβεβαιώθη τὰ ἀνυπόφορα χρέη μας, καὶ τοὺς κινδύνους ὅπου πάσχωμεν ἀκαταπαύστως ἀπὸ τοὺς ἐτεροδόξους πολεμούμενοι, διωκόμενοι, κατατρεχόμενοι ὑπ' αὐτῶν, κατὰ πάροδον περνῶντες ἀπὸ τὰ μέρη αὐτὰ ὁ τιμιώτατος καὶ κατὰ πνεῦμα νιδὸς ἡμῖν κυρίτζη σπαντωνῆς προσκυνητῆς εἶδεν οφθαλμοφανῶς ταῖς καταδρομαῖς ὅπου πάσχωμεν ὑπ' αὐτῶν, καὶ διὰ ζώσης φωνῆς τῆς λογιότητός του θέλει τὰ ἐμφορισθῇ σαφέστερον, ὡς γνωστός καὶ πιστός αὐτῆς θεράπων, τὴν ἐνδοξοτάτην, καὶ πανευγενεστάτην, ἀρχόντισσαν, κυρίαν μητέρα της, τὴν κατὰ πνεῦμα θυγάτηρ ἡμῖν σὺν τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι μέγα κομίση κυρίῳ Ἰωάννῃ, τῷ φιλοστοργοτάτῳ της πατρί, ἀπὸ βαθέων καρδίας εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν, παρακαλοῦμεν νὰ ἔχωμεν ἐνδοξον αὐτῆς γράμμα, τῆς ἐφετῆς ἡμῖν εὐεξίας, ἡ δὲ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος εὐχὴ καὶ εὐλογία, εἴη μετὰ τῆς ὑμετέρας εὐγενείας ἐν βίῳ παντί.

Tâlmăcirea grecească a hrisovului moldovenesc din 3 Mai 1745.

Ἐπειδὴ ἀπὸ ὧν τὰς εὐποιῖας ὁποῦ κάμη τινὰς εἰς τὰ ἱερὰ μοναστήρια, εἶναι πλέον ψυχοφειλεστέρα ἢ ἐλεημοσύνη, διότι βέβαια αὕτη εἶναι ὡσὰν μία πηγὴ ὁποῦ ἀναβρῦναι ἀπὸ τὴν εὐλάβειαν τῶν ἡγεμόνων, καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων χριστιανῶν, καὶ ἀρδεύει αὐτά, δὲν βοηθοῦσι τοσοῦτον τὰ ἱερὰ μοναστήρια ἄλλοι τρόποι κυβερνήσεως, ὅσον ἡ ἐλεημοσύνη, ἣτις καὶ ἀνέκαθεν ἐφύλαξε, καὶ φυλάττει διὰ παντὸς αὐτά, ὡς ἄνωθεν προσιοθεῖσα εἰς φύλαξιν καὶ ἐπίσκοπιν αὐτῶν, λοιπὸν ἐπειδὴ προεβιβάσθημεν καὶ διεδέχθημεν τὸν θρόνον τῆς περιφήμου ταύτης τζάρας μολδαβίης· καὶ ἀπὸ τὴν ἄκραν εὐλάβειαν ὁποῦ ἔχομεν εἰς τὰ θεῖα, ἀπαραίτητον χρέος πρόκειται ἡμῖν νὰ ἐλεήσωμεν αὐτά ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν, καὶ ὁλοψύχως ἐλκίσουμε τὸν ἀγιώτατον θρόνον τῆς θεουπόλεως ἀντιοχείας, ὅστις εὐρισκόμενος μετὰ τὸν πολλῶν ἄλλοιων, κινδυνεύει καθ' ἑκάστην ἀπὸ τὰς καταδρομὰς αὐτῶν, ὡσὰν ἓνα καρὰβι μέσα εἰς τὸ εὐριχωρότατον πέλαγος, καὶ μάλιστα ἐπιδημῶν ἐνθάδε καὶ ὁ μακαριώτατος πατριάρχης ἀντιοχείας κύρ Σίλβεστρος καὶ φανερώωντας τὰ ἄνωθεν εἰρημένα ἐστοχάσθημεν ὁμοῦ μετὸν πανιερώτατον Μητροπολίτην κύρ Νικηφόρον, καὶ μετὸς θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους, καὶ μετὸς ἐνθάδε εὐρισκομένους ἡμῶν ἄρχοντας καὶ ἐλεήσαμεν αὐτὸν τὸν ἀγιώτατον θρόνον, νὰ λαμβάνῃ ἀνὰ ἕκαστον ἔτος ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴν ὄκταν γρόσια τριακόσια, καὶτε ἤθελε πούληθῇ, καὶτε ἤθελε δοθῇ εἰς τοὺς ἡμετέρους ἄρχοντας μετ' ἐμπιστοσύνην, αὐτὰ τὰ ἄσπρα νὰ ἔχῃ νὰ τὰ λαμβάνῃ ὁ θρόνος, οἱ δὲ κατὰ καιρὸν διαδεξάμενοι πατριάρχαι τὸν ἀγιώτατον θρόνον νὰ ἔχουσι χρέος νὰ παρακαλοῦσι τὴν θεῖαν παντοδυναμίαν διὰ αὐτὴν τὴν Τζάραν, καὶ διὰ τοὺς μακαρίους προπάτοράς μας, καὶ διὰ λόγου μας, καὶ δι' ὅλους τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας ἵνα καὶ ὁ πανάγαθος Θεὸς δεχόμενος καὶ ἐνωτιζόμενος τὴν πρὸς αὐτὸν δέσρην τῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν, θέλει διαφυλάττει καὶ περισκέπει τὴν πολιτείαν ταύτην ἀπὸ παντὸς κακοῦ, καὶ λοιπὸν εἰς αὐτά τὰ θεάρεστα ἔργα παρακαλοῦμεν καὶ τοὺς μετ' ἡμᾶς ἐσομένους αὐθέντας νὰ μὴν ἀνατρέψωσι τὸ παρὸν μας *χ ρ υ σ ὀ β ο υ λ λ ο ν*, καθὼς καὶ ἡμεῖς τῶν πρὸ ἡμῶν ἐφυλάξαμε, καὶ ἀνακαινίσουμε καθὼς τὰ εὐρήκαμε, εἰ δὲ καὶ τινὰς ἤθελεν ἀποκοτίσῃ νὰ τὸν ἀνατρέψῃ καὶ νὰ τὸν διασεισῇ θέλει ἀποστρέφει ὁ Θεὸς τὸ πρόσωπόν του ἀπ' αὐτὸν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ὑπεσφραγίσθη δὲ τὸ παρὸν *χ ρ υ σ ὀ β ο υ λ λ ο ν* μετ' ἐπὶ τὴν βουλὴν τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων δηλονότι σάνδουλου στούρζε μεγάλου λογοθέτου, ἀνδρέου ῥουσέτου βόρνικου τῆς κάτω τσάρας, κωστάκης μεγάλου βόρνηκος τῆς ἄνω τζάρας, κωστάκης ῥάδουλ χάτμανος καὶ περκαλάμπος τῆς σουτζιάβαις, ἀντωνάκης ῥαμανδιάνου μεγάλου ποστελνίκου, ἀριστάρχου μέγα σπαθάρη, βασιλείου ῥουσέτου μεγάλου μπάνου Ἰωάννου μογοδάνου μέγα παχαρνίκου, θεοδῶρη παλάτη μεγάλου βιστιάρη, λούπουλου μεγάλου στόλνικου Ἰωάννου γουλιανού μεγάλου κομίσου, καὶ τῶν ἐπιλοῖτων ἀρχόντων.

In codicele Damaschian Patriarhul Silvestru, referindu-se la o scrisoare a lui Chiril V, notează undeva: « Intâia epistolă

ce am primit, venind din Valahia » ¹⁾. Data Octomvrie 1748. Intr'aceeași lună avem o altă scrisoare către Chiril V, Patriarhul Ecumenic, din partea lui Grigorie Ghica. Voevodul își exprimă părerea de rău, că, din pricina greutăților nouii domnii, n'a putut ajuta în măsura dorită pe Silvestru; că a mijlocit pe lângă prietenul său Ismail Pașă, guvernatorul Alepului, să sprijine drepturile lui Silvestru, primejduite de intensa mișcare catolică; și la urmă vorbește de numeroase cărți eclesiastice, tipărite pe arăbește în Valahia și nu cu puține cheltueli:

Παναγιώτατε, καὶ Θειότατε ἀρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης, καὶ Οἰκουμενικὲ πατριάρχα, κύριε κύριε Κύριλλε ἡμέτερε ἐν Χριστῷ πάτερ σεβασμιώτατε, τὴν παναγιότητά αὐτῆς εὐλαβῶς προσκυνούμεν, καὶ τὴν σεβασμίαν αὐτῆς δεξιὰν ἀσπαζόμεθα, δεόμενοι τοῦ ἁγίου Θεοῦ ἵνα διαφυλάττῃ αὐτὴν ἐν ἁκρᾷ ὑγείᾳ καὶ εὐημερίᾳ διηνεκεῖ μετὰ μακροβιότητος.

Ἡ αἰτία τοῦ παρόντος μου εἶναι, νὰ ἐρωτήσωμεν περὶ τῆς ἐφετῆς ὑγείας της, καὶ νὰ δηλοποιήσωμεν τῇ παναγιότητί της ὅτι ὁσὴν χάριν μᾶς προεξένησεν ἐν τῇ σὺν Θεῷ μεταθέσει μας ἡ ἐνταῦθα διατριβὴ τοῦ μακαριωτάτου καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας, ἐν ἁγίῳ πνεύματι σεβασμιωτάτου ἡμῶν πατρὸς τόσῃ ἀθυμίᾳ μᾶς προξενεῖ τῶρα ἡ ἀποδημία τῆς αὐτοῦ μακαριότητος καὶ μάλιστα ὅπου καὶ τὰ βάρη τῆς νέας αὐθεντίας δὲν ἐπέτρεψαν νὰ γίνῃ ὁσὴν προαιρούμεθα βοήθειαν πρὸς τὴν μακαριότητά του ἐπειδὴ ὁμως τὰ κατὰ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον του, ὡς μᾶς ἐπληροφόρησεν, ἀπαιτοῦσι τὴν ἐκεῖσε ἀφίξιν καὶ παρουσίαν τῆς μακαριότητός του καὶ μάλιστα ἡ τοῦ Χαλεπίου κατάστασις, προτιμῶντες καὶ ἡμεῖς τὸ κοινῇ συμφέρον ἐκόντες ἅκοντί γε θυμῷ συγκατανεύσαμεν νὰ ἀποστερηθῶμεν τὴν παρουσίαν τῆς μακαριότητός του, ἀναβαρρύντες τὴν αὐτοῦ μακαριότητα, ὅτι θεία τῇ ἀντιλήψει θέλει ἐξομαλίσῃ μὲ τὴν δύναμιν τῆς κραταιᾶς βασιλείας τὰ ἐκεῖσε σκάνδαλα, ἡ παρουσία του, καθὼς καὶ ἄλλοτε κατὰ καιροὺς κατεννάσθησαν θεῖω ἐλέει τὰ τοιαῦτα τῶν πειρασμῶν κύματα, καὶ μάλιστα ἡ κατὰ τὴν δραγομανίαν μας ἐπαναστάσα ἐκεῖσε τρικυμία, καθ' ἣς καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸν χριστιανικὸν ζῆλόν μας ἡγωνίσθημεν μετὰ πάσης ζέσεως, ἕως ὅπου εἶδομεν αὐτὴν μεταβληθεῖσαν εἰς εὐδίαν θεία τῇ βοηθείᾳ καὶ μάλιστα πληροῦντες τὴν μακαριότητά του καὶ τὸ φιλοδίκαιον τοῦ ὑψηλοτάτου χαλέπ βαλσαῖ Ἰωσαὶλ πασᾶ, πρὸς τοῦ ὁποῖου τὴν ὑψηλότητα καὶ ἐγράψαμεν θερμῶς συστήνοντες τὴν μακαριότητά του, καὶ τὰ προνόμια τοῦ ἁγιωτάτου ἐκείνου θρόνου κατὰ τὴν εὐνοίαν ὅπου γνωρίζομεν ὅτι ἔχει πρὸς ἡμᾶς καὶ ἐλπίζομεν νὰ ἐπιτύχῃ παρὰ τῆς ὑψηλότητός του πάσης συνδρομῆς, καὶ ἀντιλήψεως ἡ μακαριότης του, ἐπειδὴ ὁμως ἀναγκαῖον εἶναι νὰ γίνουν καὶ αὐτόθεν οἱ πρέποντες ὀρισμοὶ ἐγράψαμεν καὶ πρὸς τοὺς αὐτόθι οἰκείους μας τὰ δέοντα πρὸς δὲ τὴν κοινὴν μητέρα ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ

¹⁾ Πρώτη ἐπιστολὴ τὴν ὅποῖαν ἐλάβομεν ἐρχόμενοι ἀπὸ Βλαχίας.

ἐκκλησίαν, περιττὸν κρίνομεν νὰ γράφωμεν περὶ τούτου γνωρίζοντες ὅλοι τὴν πρὸς τὴν μακαριότητά του ἀδελφικὴν ἀγάπην τῆς παναγιότητός της καὶ πάσης τῆς ἱερᾶς συνόδου τὴν ἄκραν εὐλάβειαν, καὶ ἐπομένως τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀγιωτάτου ἐκείνου θρόνου κοινὴν φροντίδα, καὶ κηδεμονίαν, καὶ μὴ ἀμφιβάλλοντες ὅτι θέλει γίνῃ κάθε ἐπιμέλεια παρὰ τῆς κοινῆς μητρὸς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας πρὸς διόρθωσιν τῶν νῦν ἐπιπολαζόντων εἰς τὸν ἀγιώτατον ἐκεῖνον θρόνον δεινῶν δι' ἰσχυρῶν βασιλικῶν ὁρισμῶν, τοῦτο δὲ φανερώνομεν ὅτι ἂν καὶ τώρα διὰ τῆς παρουσίας τῆς μακαριότητός του δὲν γίνῃ ἡ πρόπουσα θεραπεία τοῦ μέλους ἐκείνου, βέβαια ὀλίγη ἐλπίς θέλει εἶναι, νὰ εἰρηνεύσῃ ὁ θρόνος ἐκεῖνος εἰς τὸ ἐξῆς, καὶ νὰ ἀναβάλῃ τὸ ὀρθὸν δόγμα ἐν αὐτῷ. "Ὅθεν ἀναγκαίως ἐπεται, νὰ γίνῃ παρὰ τε τῆς παναγιότητός της, καὶ πάσης τῆς ἱερᾶς συνόδου ἡ πρόπουσα προσπάθεις καὶ ἐπιμέλεια πρὸς τοὺς πολυχρόνιους αὐθέντας μας, καὶ δραστικώτερα δι' ὅλα τὰ συντείνοντα εἰς ἀνάκλησιν καὶ θεραπείαν τοῦ λογικοῦ ἐκείνου ποιμνίου, ὅπου νὰ εἰρηνεύσῃ θεῖα τῇ βοηθείᾳ ὁ ἀποστολικὸς ἐκεῖνος θρόνος ἐν τῇ παρουσίᾳ τῆς μακαριότητός του, οὕτινος τὸν περὶ τούτου ἀγῶνα καὶ κηδεμονίαν καὶ ἐνταῦθα εἶδομεν, ἐπειδὴ καὶ ὥδε δὲν ἔπαυσεν ὑπεραγωνιζόμενος τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἀλλὰ δι' οὐκ ὀλίγων ἐξόδων ἐτύπωσε τὰς ἐκκλησιαστικὰς βίβλους ἀραβιστὶ πρὸς κήρυξιν τῆς ἀληθείας καὶ σύστασιν τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν πίστεως· ἃς ἔχωμεν τοίνυν καὶ σεβάσμιον αὐτῆς γράμμα δηλωτικὸν τῆς ἐφετῆς ὑγείας της. "Ἦς τὰ ἔτη εἴησαν θεόθεν πλεῖστα καὶ εὐτυχῇ, αἱ δὲ πανάγαι αὐτῆς εὐχαὶ χαρισθείησαν ἡμῖν διὰ βίου παντός φυλακτῆριον ¹⁾».

1748 Ὁκτωβρίου, Γρηγόριος Γκίκαςγ Βοεβόδας.

Din Octomvrie 1748 este și a doua scrisoare, trimisă de Grigorie Ghica. Aflând că Silvestru a trecut sănătos Dunărea, îi urează cale bună mai departe și-i spune de orânduiri sale în privința mănăstirii Sfântului Spiridon:

Μακαριότητα, καὶ ἀγιώτατε πατριάρχα τῆς μεγάλης θεουπόλεως Ἀντιοχείας καὶ πάσης ανατολῆς κύριε κύριε σίλβεστρε, ἡμέτερε ἐν Χριστῷ πάτερ σεβασμιώτατε, τὴν μακαριότητα αὐτῆς νυῖκῶς προσκυνοῦμεν, καὶ τὴν σεβασμίαν αὐτῆς δεξιὰν ἀσπαζόμεθα· δεόμενοι τοῦ ἁγίου Θεοῦ, ἵνα διαφυλάττῃ αὐτὴν ἐν ἀκροτάτῃ ὑγείᾳ καὶ ἀγαθῇ καταστάσει, μετὰ μακροβιότητος τὴν ἀπὸ τῆς 15-ης τοῦ λήγοντος ἡδὴ ἀπὸ ὀλέμτζαις σεβασμίαν ἐπιστολὴν τῆς μακαριότητός της ὅση πόθου θερμότητι, καὶ ἄκρα εὐλαβείᾳ ἐλάβαμεν, παρ' ἧς τὴν ἀγαθὴν, καὶ ἐφετὴν πληροφορηθέντες ὑγίειαν της, καὶ τὴν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὑγιεινὴν διάβασιν τοῦ δοννάβεως, ὑπερήσθημεν, καὶ ἐπευχόμεθα ἐκ ψυχῆς, ὅπως ἀζιώσῃ τὴν μακαριότητά της ὁ τῆς ὁδοῦ καθηγούμενος ἅγιος Θεὸς νὰ διέλθῃ καὶ τὸ λοιπὸν τῆς προκειμένης ταύτης ὁδοιπορίας διάστημα ἐν ἀκροτάτῃ ὑγείᾳ, κατὰ τὴν διάτυρον

¹⁾ Publicat din același codex și de Mitropolitul Ghenadie M. Arabazoglu în *Φωτίειος Βιβλιοθήκη*, Vol. II, 166—169, Constantinopol 1935.

αὐτῆς ἔφειον· προσμένοντες μετὰ πόθου νὰ μάθωμεν διὰ σεβασμίων ἐπιστολῶν τῆς μακαριότητός της καὶ δι' ὧν ἐπομένως ἐνέπλησεν ἡμᾶς πατρικῶν αὐτῆς εὐχῶν, καὶ εὐλογιῶν, παρακαλοῦντες ἐνθέρμως τὴν μακαριότητά της νὰ μὴ διαλείπῃ καὶ τοῦ λοιποῦ μνημονεύουσα καὶ ἡμῶν εἰς τὰς πρὸς θεὸν τὸν ὕψιστον ἔκτενεῖς αὐτῆς προσευχάς, καὶ ἀναιμάκτους θυσίαις, καὶ ἱεροπραξίαις ὡς οὐδὲν ἄλλο πρὸς ἡμᾶς θυμηδέστερον, καὶ ἐφετότερον τοῦ τοιοῦτου, γνωρίζοντες τῇ μακαριότητί της καὶ χάριτας οὐ τὰς τυχοῦσας· εἶδομεν δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ σεβασμίῳ της πιττακίῳ περιεχόμενα, ἐν οἷς ἐξαιτεῖται καὶ αὐθις πατρικῶς, περὶ τε τῆς μωσίας, καὶ τῆς πρὸς τὸ ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν σπυριδωνος ἐπισκέψεως ἡμῶν, καθὰ καὶ ἀμέσως εἶχε μᾶς παρακαλέσει περὶ τούτων ἡ μακαριότης της, καὶ κατὰ τὴν ἐιθερμον πατρικὴν ἀξίωσιν τῆς μακαριότητός της, διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν εὐλάβειαν ἄκραν καὶ ἀγάπην εἰλικρινεστάτην ὅπου ἀνέκαθεν διατρέφομεν ἐδιωρίσαμεν νὰ γίνῃ καὶ ἡ τῆς μωσίας ταύτης ἐξόρθωσις, εἰς βοήθειάν τινα ἐξαρκούσαν καὶ ὄφελος τοῦ ῥηθέντος μοναστηρίου καὶ δὲν θέλει λείψῃ παρ' αὐτοῦ ἡ αὐθεντικὴ ἡμῶν ἐπίσκεψις καὶ περιθάλψις, καθὼς ὑποσχέθημεν τῇ μακαριότητί της ἥς καὶ αἱ θεοπεθεῖς εὐχαί, καὶ εὐλογίαι εἴησαν μεθ' ἡμῶν ἀρρωγούς· τὰ δὲ ἔτη αὐτῆς εἴησαν θεοθεν πάμπολλα καὶ πανευδαίμονα.

1748 Ὀκτωμβρίου

διὰ τοῦ παπᾶ κώστα εἶναι νὰ γίνῃ ἡ τῆς μωσίας ὑπόθεσις, δς λείπεται ἔξω καὶ ἐρχόμενος θέλει τελειώσει κατὰ τὴν θέλησίν της.

La 1752 Silvestru mulțumește călduros lui Constantin Racoviță, că i-a trimis un hrisov de afierosire a viilor din Nicorești; de asemenea un lac s'a adăugit posesiilor mănăstirii Botoșânești Sfântul Nicolae, închinată Patriarhiei Antiohiei. Dar mai erau niște sate ce i s'au făgăduit de Mihail Vodă; cum se face că nu i s'au dat încă? Silvestru amintește stăruitor chestia:

Ὑψηλότατε, εὐσεβέστατε, καὶ μεγαλοπρεπέστατε αὐθέντα ἡμῶν καὶ ἡγεμὼν κατ' ἐξοχὴν κηδεμῶν καὶ ὑπερασπιστὰ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτου θρόνου, κύριε κύριε Ἰωάννη Κωνσταντῖνε μιχαὴλ ῥακοβίτζα βοεβόδα πάσης μολδοβλαχίας υἱὲ ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος τὴν ὑμετέραν θεόσπεπτον ὑψηλότητα εὐχόμεθα πατρικῶς ἐκ μέσης ψυχῆς καὶ εὐλογοῦμεν ἡδιστα προσαγορεύομεν.

Τὴν ὑμετέραν θεόσπεπτον ὑψηλότητα ταῖς πνευματικαῖς καὶ πατρικαῖς εὐχαῖς καὶ εὐλογίαις καταστέφομεν.

Ἐγνωμεν καὶ τὰ ἐν τοῖς αὐθεντικοῖς αὐτῆς πιτακίοις, καὶ πρῶτον εὐχαριστοῦμεν τῇ ὑμετέρᾳ ὑψηλότητι δι' ὅσην ἀγάπην δεικνύει πρὸς ἡμᾶς τοὺς ταπεινοὺς εὐχέτας της, ἐπειδὴ καὶ δὲν παύει χαροποιῶντας μας ἀεὶποτε μὲ τὰς ποθουμένας προσθήκας καὶ αὐξήσεως ὅπου κάμει εἰς τὸ αὐθεντικόν της μοναστήριον τοῦ παναγίου Νικολάου, νὰ κέκτῃται τὸ μνημόσυνον

ἀνεξάλειπτον, ἐξ ὧν εἶναι μία ὁποῦ μας ἐχαροποίησεν, αὕτη ἡ ἀφιερωθισομένη λίμνη εἰς τὸ αὐθεντικόν της μοναστήριον, καὶ ἄμποτες κατὰ τὸν ἐγκάρδιον της νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸ πέρας, καὶ νὰ προσηλωθῇ τῷ ἱερῷ μοναστηρίῳ σὺν τοῖς ἄλλοις ἀφιερώμασιν, τῶν ὁποίων τὰ κατὰστειχα τῶν τε κινήτων καὶ ἀκινήτων ἐλάβομεν ὁμοῦ καὶ τὸ τῆς οἰκοδομῆς, καὶ ὑπερευχαριστοῦμεν τῷ ὕψος της, ἐπευχόμενοι ζωὴν, ὑγιείαν, στερέωσιν πολυχρόνιον εἰς τὸν ἐκλαμπρότατον της θρόνον, ἴδωμεν καὶ τὰ περὶ τῆς ἄλλης λίμνης ὁποῦ ἀγόρασε νὰ ἐνώσῃ μὲ τὴν συνορίζουσαν τοῦ μοναστηρίου λίμνην, καὶ ἄμποτες κατὰ τὸν πόθον της μὲ τὴν στερέωσιν τῆς ἐτέρας νὰ μᾶς σταλθῇ τὸ σενέτι της, λοιπὸν ἐπειδὴ πλέον μᾶς ἀπεκατέστησε κυρίους καὶ δεσπότας τῆς αὐθεντικῆς μονῆς, θέλομεν ζητήσῃ καὶ ἔτη τὸν λογαριασμόν τῶν εισοδημάτων τοῦ παρὰ τοῦ ἐκείσε ἡγουμενεύοντος, καὶ θέλομεν μνημονεύσῃ (καθὼς καὶ ἔως τώρα) τὸ ἐκλαμπρόν της ὄνομα τῆς τε κυρίας αὐτῆς δόμνης, καὶ τῆς μακαρίτιδος ἐκείνης παμφιλτάτου της μητρὸς, ἁννης δόμνης· πρὸς τοῦτοις ἐλάβομεν καὶ τὸ χρυσόβουλον ὁποῦ ἔκαμε τῆς ἀφιερώσεως τῶν εἰς νεκρόεσσι ἀμπελίων, καὶ ἃς εἶναι πολὺχρονος, τὰ δὲ ἀναφιέρωτα χωρία ὁποῦ ἔμειναν ἀπὸ τὸ ὄρος Σινᾶ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Μιχαὴλ βοεβόδα, φιλοστοργυτάτου πατρὸς της μᾶς τὰ ὑπεσχέθη βέβαια νὰ προσηλώσῃ εἰς τὸν ἱερόν της μοναστήριον· δὲν ἡξέυρω ὁμως τὸ αἷτιον ὁποῦ δὲν ἔγραψε τῷ ὕψος της μέχρι τοῦδε περὶ τούτων, καὶ ἰδού αὐθις ἀπαντοῦμεν γράφομεν τῇ αὐτοῦ ὑψηλότητι παρακινουῦντες τον νὰ μᾶς κάμῃ τοῦτο τὸ ἔλεος εἰς μνημόσυνον ἀνέκνιπτον, καὶ ἄμποτες μὲ τὴν θείαν νεῦσιν καὶ φώτῃσιν νὰ μᾶς χαροποιήσῃ μὲ τὴν ἀφιέρωσιν αὐτῶν εἰς τὸ ἱερόν μας μοναστήριον. 1752 Μαῖον. Ἀπὸ Χίου.

Capuchehaiaua lui Silvestru fusese unul Marcu. Acesta murind, a lăsat numeroase daruri prezintate de credincioșii Valahi, a căror listă o avem în codice:

Ἰσον τοῦ καταστίχου τῶν ἀσημικῶν ὁποῦ μᾶς κρατεῖ ὁ μακαρίτης μάρκος, τὸ ὁποῖον ἐστείλαμεν εἰς βασιλεύουσαν διὰ νὰ παρθούν.

Ἐνας σταυρὸς μεγάλος ἀσημένιος μὲ πατερίτζαν, τρία κομάτια ἀσημένια· μίαν ζυγὴν ἐξαπτέρυγα μεγάλα, μὲ δύο πατερίτζαις ἀπὸ τρία καμάτια ἡ κάθε μία ὡς καὶ τοῦ σταυροῦ ἀσημένια· ἕνας δίσκος μεγάλος πηχναῖος μακρουλλός· ἓν ἡμπρήκιον ἀσημένιον ντουκμὲς μὲ κλαδιά, ὁμοίως καὶ πάντα κλαδωτὰ τέχνη τῆς μοσκοβίας· ἓν ἅγιον ποτήριον μὲ τὸ καπάκι του μαλαματοκαμινισμένον· ἓν σφαλιστάριον μὲ τὸν ἅγιον Πέτρον καὶ λοιποὺς ἱεράρχας τῆς μεγάλης θεουπόλεως ἀντιοχείας ἐγκόλπια τζοχαρένια τρία, καὶ ἕτερα ὡσαύτως τρία ἢ καὶ δύο ἐγκόλπια δευτέρας τιμῆς· ἔτι καὶ μερικά ζάρφια τῶν ὁποίων ὁμως τὸ κατὰστιχον μᾶς ἐχάθη καὶ δὲν ἐνθυμούμεθα δύο νὰ εἶναι ἢ τρία, θαρροῦμεν ὁμως ὁ μακαρίτης νὰ τὰ ἔχῃ σημειωμένα εἰς τὸ κατὰστιχον του καὶ νὰ τὰ λάβετε.

1752 Ἰουλίον.

Acum se întâmplă, că Matei Ghica și Constantin Racoviță își schimbă neașteptat tronurile, când în Valahia, când în

Moldavia. Cum ia de știre, Silvestru le repede scrisori. Știe să-i măgulească. Socoate orice asemenea trecere dintr'un loc în altul drept înaintare, un adaos la gloria fiecăruia; strecurând printre urări și cuvinte de rugă să nu se lase cumva neajutat scaunul Antiohiei; îndreptându-și meșteșugitele cereri bisericești, nu numai Măriilor Princiare, dar și voevodeselor și domnițelor și dregătorilor mari dimprejur. Așa, la felicitările către Smaragda lui Matei Ghica nu uită și următoarele:

« Invrednicindu-te să ajungi Doamnă a toată Ungrovlahia, nu cere Luminății-tale nimic alta — tatăl duhovnicesc și urător — decât o evanghelie de-argint și un potir, lucru de Brașov, prin cari te vei slăvi pe Măria-ta, slăvind pe sfântul Dumnezeu, apoi vei împlini și nevoea tronului nostru Apostolic ce-i lipsit de asemenea prețioase odoare; iar potirul să fie de greutatea unei ocale ».

« καταξιωθῆναι γενέσθαι Δόμναν πάσης οὐγκροβλαχίας τὴν αὐτῆς ἐκλαμπρότητα δὲν ζητοῦμεν ἡμεῖς μηδὲν ἄλλον, (ὁ πνευματικός της πατρὸς καὶ εὐχέτης) εἰμὶ ἐν εὐαγγελίῳ ἀργυροῦν, καὶ ἐν δισκοπότῃρον δουλιᾷ τοῦ πρασοβοῦ, μετὰ ὅποια θέλης ἀντιδοξάσας πρῶτον τὸν αὐτὴν δοξάσαντα ἅγιον Θεόν, εἶτα θέλης θεραπεύσας καὶ τὸν ἡμέτερον Ἀποστολικὸν θρόνον ὅποῦ ὑστεροῦνται τοιούτου κειμηλίου τὸ δὲ ἅγιον ποτήριον θέλη γένη ὡς ἐνὸς ὁκκά ».

(Din scrisoarea lui Silvestru, 1752 Noembrie).

În biblioteca Muzeului Etnografic dela Atena am dat de încă două acte românești: Un hrisov al lui Constantin Brâncovanu, datat 1702, făcând danii mănăstirii Sărindari, ce sună astfel:

Din mila lui Dumnezeu Constantin Basarab Voevod și domn a toată Țara Ungrovlahiei, dă domnia această poruncă a domniei mele sfintei și dumnezeieștii mănăstiri ce să cheamă Sărindariul de aici den orașul domniei mele den București unde iaste sfântul hram Adormirea Născătoarei de Dumnezeu și părintelui Dionisie egumenul și tuturor călugărilor câți vor fi lăcuitori într'această sfântă mănăstire, ca să fie sfintei mănăstiri moșie și locurile ce are aici în București pre lunca despre Dâmboviță unde au fost tabacii mai de 'nainte vream, date și miluite la sfânta mănăstire de ctitorii cei bătrâni. Și tot le-au ținut pe seama sfintei mănăstiri în bună pace. Iar după aceia cându au fostu în zilele răposatului Radului Vodă Leon cuprinzându aceste locuri ale mănăstirii unii și alții cu case și cu grădini, iar Mitrofan egumenul ce au fostu atunci

la sfânta mănăstire împreună cu alalți călugări, soborul sfintei mănăstiri, ei au fostu mersu în divan înaintea Radului Vodă Leon de au jeluitu și au spus cumcă au impresurat moșia mănăstirii cu casele și cu grădinile. Intr'aceia Radul Vodă au fostu trimis dela divan pre Rale vtori portar de au mersu împreună cu Gherghinu Județul den București cu părgarii și cu orașanii bătrâni și au strânsu oameni buni den prejur împreună și cu popa Simeon cel bătrân proegumenul sfintei mănăstiri Sărindariul den hotarul mănăstirii sfântu Ioan despre Dâmboviță stânjeni 90 și despre mănăstirea Sărindariul despre grădină până în ulița care pogoară în jos de către grădina Durii neguțătorul stânjeni 66 și grădina Durii easte locul sfintei mănăstiri până în lac. Și au fost hotărât atunci și au pus seamne precum au fostu și mai dinainte vreame dela citorii cei bătrâni și duple cartea Radului Vodă Leon au dat și au miluit și răposatul Gligorie Vodă cu acestu locu ce scrie mai sus la sfânta mănăstire. Iar apoi dela o seamă de vreme încoace. Dar oamenii carii sântu șezători cu casele lor pe acestu loc al sfintei mănăstiri, ei s'au făcut stăpâni locului acestuia zicând cum că iaste locu domnesc și n'au treabă călugării. Deci cându au fostu acum în zilele domnii meale, iar părintele Dionisie egumenul dela sfânta mănăstire Sărindariul văzând că să înpresoară moșia mănăstirii venit-au înaintea domnii meale în divan împreună cu alalți călugări. . . de s'au jăluit și au spus cum că acest loc iaste al sfintei mănăstiri datu și miluitu de alți răposăți domni mai dinainte vreame și au scos și cartea Radului Vodă Leon leat. . . și cartea lui Gligorie Vodă leat 7180 și cartea Gheorghinei Județul cu părgarii și cu orașanii de alesul acestui loc al sfintei mănăstiri și cum că altu venit nu iaste mai multu duple acestu loc fără de cătu numai să dea la sfânta mănăstire den an în an de casa câte ocă 1 de ceară ca să fie de treaba sfintei mănăstiri. Intr'aceia și domnia mea văzând cărțile acelor răposăți domni mai de nainte vreame făcute și întemeiate pre acestu loc la sfânta mănăstire domnia mea încă am socotit împreună cu toți cinstiții dirigătorii domnii meale și am trimis domnia mea den divan pre cinstit boiarinul domnii meale Diicul Rudeanul vel logofăt ca să caute pentru acestu locu și să-l măsure precum scriu cărțile acelor răposăți domni mai de nainte vreame și aflându-l că iaste locul sfintei mănăstiri moșie direaptă l-au tras și l-au măsurat den hotarul mănăstirii sfântu Ioan den piatră în sus alătura cu Dâmbovița spre Gorgan până unde s'au plinitu stânjeni 90 și au pus piatră și latul din apa Dâmboviții până în lacu despre locul Durii neguțătorul care iaste iar al mănăstirii fiindu și sluga domnii meale harco vtori portar la mănăstirea acestui locu și au pus pietrile. Dereptu aceia și domnia mea după alesul acestui loc dat-am și această carte a domnii meale sfintii și dumnezeestii mănăstiri Sărindariul de aici den București ca să-i fie acestu loc moșie stătătoare în veaci și să-și ia venitul pre tocmeală cum scrie mai sus. Și de

nimeni neclintit după porunca domnii mele. Iată deci martori punem domnia mea: pan Ventilă Corbeanul vel ban i pan Alexandru vel vornic i pan Diicul vel logofăt i pan Mihai Cantacuzino vel spătar i pan Matei Ciorgârleanul vel vistier i pan Costandin Știrbăiu vel clincer i pan Dumitrache Cearmalăul vel postelnic i pan Cornea Brăiloiul vel paharnic i pan...vel stolnic i pan Mihalcea Cândescul vel pitar i ispravnic Șerban vtori logofăt, și am scris eu Mihai fiul lui Stan logofăt din Târgoviște în orașul București luna Dichemvrie 12 zile veleat 7201.

Al doilea act e o carte a lui Mihai Racoviță din 1751, prin care întărește dania premergătorilor către mănăstirea Muntelui Sinai.

Profesorul Dimitrie Saru, un cunoscut cercetător atenian, mi-a pus la îndemână câteva manuscrise românești ce i-au rămas dela strămoșii săi trăitori în Valahia. Ele datează din veacul al XVIII-lea și sunt toate rețete medicale, interesante din punct de vedere folkloristic; afară de una singură, arătând a fi o rugăciune de iertare a morților:

« In loc luminat, în loc de verdețe, în loc de odihnă, de unde au fugit toată durerea, întristarea și suspinarea și toată greșeala ce au greșit ei ori cu cuvântul ori cu lucru, ca un bun și iubitor de oameni Dumnezeu iartă-le lor, că nu este nici un om carele să fie viu și să nu greșească; că numai tu însuși ești fără de păcat, dreptatea ta e dreptatea în veac și cuvântul tău adevărul. Că tu ești învierea și viața și odihna răposăților robilor tăi, care au răposat pravoslavnici creștini, Hristoase Dumnezeul nostru, și ție mărime înălțăm cu cel fără de început al tău părinte și prea sfântul și bunul și de viață făcătorul Duhul tău, acum și pururea și în vecii vecilor, amin ».

Urmează acum:

Despre Gălbinare. Rețeta lui Antonachi Caliarhu, Mare Ban

75: dram: rădăcină de iarba lui Tatin

25: dram: rădăcină de iarbă mare să le speli bine, apoi să le razi la răzătoare ca hreanul, apoi să pui dramuri 150 de miere să fiarbă, să-i iei spuma, apoi să-i pui un dram șofran de Beci muiat în miere și rădăcinile să le amesteci până să va face magiun, de care să mănânce ziua de trei ori câte o lingură de dulcețuri până s'a vedea mântuit.

Când nu-î stă omului sângele ce-i curge din nas¹⁾

De o lăţcae puiatră vânăţă, să o topeşti în oţet tare, apoi să moi cârpa îndoită să o pui pe frunte uscându-se, iar alta să pui şi stă.

Când te dor toţi dinţii)

Albeaţă de ou răscoptă cu piatră acră arsă — să pisezi împreună cu albeaţa şi cu oţet tare mestecând să storci acea zeamă şi cu aceea spală dinţii pân în trei rânduri că-ţi trece.

Pentru durere de cap

Să moi o cârpă în oţet tare să presări făină albă să pui la frunte, îndată îţi trece.

Pentru tuse³⁾

*Tămâe albă drame 2
pucioasă praf drame 5
mastih praf drame 5
candel praf dram 20*

Să moi o cârpă în oţet tare să presări făină albă să pui la frunte, amestecă-le, să ei seara când te culci câte două linguri de dulceaţă şi dimineaţa alte două câteva zile până va trece.

Iar de mâncături când ai la picioare şi de sânge şi ai pleşcoviţe

Să pui var nestins ocăună într'o oală mare cu apă caldă de patru ocă să să stingă, să laşi să să aşeze, apoi să strekori zeama şi să măsoari ocă pol (jumătate) apă de aceia, să pui într'insa litrăună de rachiu de drojdii apoi să moi cârpe să pui pe picioare şi dacă să usucă iar să le moi să le pui, piere mâncărimea, îngroaşă pielea de nu crapă, apoi să ai gata un ventum de tucia două părţi şi un ventum digestivum o parte — să le amesteci şi să pui pe cârpuşoare pe cât va fi ranele să pui pe rane, mai bună doctorie nu iaste alta în lume, eu însumi m'am tămăduit.

¹⁾ Titlul în greceşte.

²⁾ Titlul în geceşte.

³⁾ Titlul în greceşte.

Pentru negi cum să te curăți de ei

Să fie seara la sfârșitul luminii, cel ce va fi având negii să ia trei glonțulețe de sare și să meargă drept la un puț neuitându-se nici într'o parte și cum va sosi să să uite în apă și să ia un glonțisor de acelea de sare să zică — pe cum să sfârșește și să risipește luma și pe cum se topește sarea aceasta în apă aici într'acest puț, așa să să risipească și să să topească și să piară toți negii ce am pe trupul meu, și pe loc să arunce glonțisorul de sare în puț asemenea să facă și cu al doilea glonțisor și cu al treilea, apoi să scuipe de trei ori în puț și să nu să mai uite nici în puț nici aiurea nici înapoi, ci iar drept să fugă dela puț. Și aceasta să o facă la trei sfârșituri de lumină însă tot în zi de joi și negreșit să usucă negii prin voia lui Dumnezeu.

Tot la Atena am găsit o teacă de pecete românească. Pe o față, jur împrejurul chipului unui Voevod și al unei Doamne, se citește inscripția:

† сѣ печт. ѿв мнѣхнѣ воевод. и мат его гжа екатериин.

Pe revers:

† манастира глѣми дерополн. храм сѣи іліе прокъ.

Adică: Această pecete (este) a lui

Io Mihnea Voevod și a mamei lui Doamna Ecaterina; Mănăstirea Deropoli, Hramul sfântului Ilie proorocul.

Socot, că e vorba de Mihnea Turcitul; iar mănăstirea se află în Dernopolis, Epir, unde voevozii noștri au trimis și alte daruri.

Se știa din interogatoriul ce i s'a luat, înaintea osândii, poetului Riga Veleștinul, român de obârșie, că tipărise hărțile Moldovei și Valahiei. Pe cea dintâi a dat-o Profesorul N. Iorga în *Documente Privitoare la Familia Callimachi* ¹⁾. Cât privește harta Valahiei, cunoscutul cercetător Spiridon Lambros, care se îndeletnicise cu viața lui Riga Veleștinul, scria, că nu-i fuse cu putință s'o găsească nicăieri ²⁾. Urmând unor infor-

¹⁾ Vol. II, 1903, Anexe.

²⁾ *Μικταὶ Σελίδες*, p. 630.

mații de curând aduse ale lui K. Amantos, am luat drumul spre Hios, ale cărei mănăstiri n'au fost lipsite de sprijinul generos al voevozilor noștri și acolo în biblioteca insulei am găsit harta căutată. Are mărimea de 0.85×0.62 . Sus, la dreapta, se arată Alexandru Ipsilante, care negreșit contribuse pentru tipărirea ei în Viena, iar la stânga inscripția:

Νέα χάρτα τῆς Βλαχίας καὶ μέρους τῆς Τρανσυλβανίας παρὰ τοῦ Πήγα Βελεστινλῆ Θεσσαλοῦ ἐκδοθεῖσα χάριν τῶν Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων 1797.

Hartă nouă a Valahiei și părți a Transilvaniei de către Riga Veleștinul, Tesaliot, scoasă întru folosul Elenilor și Filelenilor 1797.

TERMENII MILITARI DIN DICȚIONARELE ȘI ENCICLOPEDIILE NOASTRE

DE

GENERALUL RADU ROSETTI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 22 Ianuarie 1937

În anarhia ce a cuprins azi vorbirea, cred că este folositor a reaminti mereu trebuința unei bune alegeri a cuvintelor în vorbire și scriere ca și aceea a folosirii de definițiuni potrivite a termenilor tehnici întrebuințați în diferite ramuri de activitate.

De asemenea socotesc un ce dovedit, că alegerea cuvintelor și definițiunilor urmează să fie făcută cu o atât mai mare îngrijire cu cât acestea sunt mai des folosite și cu cât sunt întrebuințate de ființe mai multe și având mai puțină știință de carte.

Și din acest punct de vedere cuvintele și definițiunile folosite în armată au o însemnătate deosebită, pentru că:

Ele sunt chemate să învețe întreaga parte bărbătească a neamului, care trece pe rând sub steag, cunoașterea de noțiuni noi, dintre care multe nu sunt folosite în chip obișnuelnic iar altele sunt cu desăvârșire abstracte.

Apoi, pentru că, prin folosirea lor în armată ele se răspândesc — adesea ori schimonosite — în vorbirea obișnuită.

Cuvintele — și definițiunile lor — se găsesc în dicționare și în enciclopedii, menite și unele și celelalte să arate nu numai înțelesul lor dar să deie — după părerea alcătuitoarelor acestor cărți — și înțelesul adevărat, ținând seamă de chipul cum sunt pricepute astăzi și cum au fost înțelese și în trecut.

Cercetând câteva dicționare și enciclopedii, am fost izbit atât de chipul cum sunt folosite unele cuvinte cât și de unele definițiuni nepotrivite ale unor termeni tehnici militari. Am căutat să mă lămuresc. Aceste cercetări n'au putut, cu bună seamă, fi prea întinse, nefiind filolog. Le arăt acum, lămurind însă că arătarea mea are numai de scop să înfățișeze nevoia unui studiu sistematic a problemei ce ni se pune iar nu să facă acest studiu pentru care ne lipsesc chiar multe elemente trebuincioase, cum sunt de pildă volumele neapărute încă ale Dicționarului Limbi Române, alcătuit prin îngrijirea Academiei.

Cercetând dicționarele și enciclopediile românești, numai din punctul de vedere al termenilor militari cuprinși într'însele și al definițiunilor acestora, găsim următoarele soiuri de lipsuri și de nepotriviri:

1. *Lipsa unor termene vechi sau definițiuni greșite ale lor.*
2. *Lipsa unor termene folosite azi dar necunoscute alcătuitoarelor dicționarelor și enciclopediilor.*
3. *Definițiuni greșite date multor termene și noțiuni militare.*

Să cercetăm, pe rând, aceste trei soiuri de lipsuri și de greșeli, în ordinea în care le-am arătat.

Termene vechi uitate astăzi sau definite greșit. Este adevărat că orice limbă se preschimbă, cu trecerea vremii. Unele cuvinte folosite într'o clipă a vieții unui popor se schimbă cu mersul vremii, — cum este de pildă cuvântul *pușcă*, care altădată însemna *tun* ¹⁾, iar azi înseamnă armă de foc portativă, — iar altele nu se mai folosesc în vremuri mai noi. Nefolosirea lor vine, fie din nefolosirea lucrurilor însuși sau a noțiunilor pe care le înfățișează, fie din cauza înlocuirii unui cuvânt prin altul nou, care înfățișează mai bine, pentru acei cari le folosesc, noțiunea despre care este vorba.

Iată câteva termene vechi ce nu se găsesc în parte din dicționare și enciclopedii:

¹⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron-Vodă* (Ed. Giurescu), pp. 44, 52, 61, 67, 74, 78, 135, 137, 188, 189, 201, 219, 229, 230, 231, 238, 241; I. Bogdan, *Organizarea armatei moldovene în sec. XV* (*An. Ac. Rom.*, Seria II, Tom. XXX, p. 425); *Ac. Rom. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria II, Tom. IV, p. 374.

Ceată, în înțelesul de unitate ostășească, de trupă¹⁾, nu se găsește în *Dicționarul Enciclopedic* al Cărții Românești²⁾ deși se găsește în dicționarul Academiei Române³⁾.

Curtean, în înțelesul de o anumită categorie de ostaș⁴⁾ și

Curtenie, starea de curtean-ostaș⁵⁾, lipsesc din C. R.

Fărcuș, teaca săbiei⁶⁾, lipsește atât din dicționarul A. R. cât și din acel al C. R.

Fecior, cu înțelesul de ostaș⁷⁾ lipsește de asemenea din amândouă aceste dicționare.

Încuțbat, îndoit⁸⁾, lipsește din C. R., dar nu din A. R.

Legat, întrebuițat împreună cu tabără, în expresia *tabără legată*, adică oaste încheiată sau tabără organizată defensiv⁹⁾, lipsește din C. R.

Mîrzac, se găsește în C. R. dar cu definiția greșită: căpetenie căzăcească, pe când era o căpetenie tătarască.

Pâlc, corp de oaste¹⁰⁾; cuvântul pâlc lipsește cu totul din C. R.

Pistreală, bătaia unei arme¹¹⁾ și

Pistrealnic, tunuri pistrealnice, lipsesc din același dicționar.

Posadă, mahalaua unei cetăți, dajdia specială pentru întreținerea cetăților¹²⁾, de asemenea lipsește tot acolo, cum lipsesc și următoarele:

¹⁾ Vezi I. Bogdan, *Documentul Răzenilor* (Analele Academiei Române, *Memoriile Secțiunii Istorice*, XXX, p. 378) unde se găsesc definiții mulți termeni militari vechi; General Radu Rosetti, *Cum se făptuia războiul de Ștefan cel Mare II. Organizarea*, p. 26.

²⁾ Citat de acum înainte C. R.

³⁾ Citat de acum înainte A. R.

⁴⁾ Pentru definiția lui vezi *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. IV, p. 389—391; Tom. XI, pp. 256—261.

⁵⁾ *Id.*, Tom. XI, p. 258.

⁶⁾ «Și, sărind el de pe cal, căzu fărcușul săbiei. Și, golindu-se sabia, se lovi în stinghe» (Iorga, *Herodot*, traducere românească, p. 172). Vezi *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. XI, p. 17, nota 4.

⁷⁾ I. Bogdan, *l. c.*

⁸⁾ Iorga, *o. c.*, pp. 383¹ și 383²; *Arcul încuțbat* pare a fi fost arcul de formă orientală prin opoziție arcului obișnuit, numit *arc de rând* (vezi *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. XI, p. 10).

⁹⁾ Vezi izvoarele și discuția în nota 3, p. 150 a lucrării mele asupra evoluției tacticii la Români dela 1504 la 1654 (*Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. XII).

¹⁰⁾ I. Bogdan, *l. c.*, *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. IV, p. 26; *Id.*, Seria III, Tom. XI, p. 265.

¹¹⁾ *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. XI, p. 195, nota 2.

¹²⁾ *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. VI, p. 16.

Steție, conac, staționare ¹⁾).

Stolit, oaste stolită, și

Tocmit, oaste tocmită, în înțelesul de oaste în anumite formațiuni ²⁾).

Voinic, ostaș ³⁾).

Niciunul din aceste cuvinte nu se găsesc în *Minerva* ⁴⁾).

Aceste cuvinte nu se mai folosesc azi, *curtean* și *curtenie*, pentru că nu mai ființează azi asemeni ostași iar celelalte pentru că au fost înlocuite prin altele noi.

Iată acum un cuvânt vechiu care nu se găsește în C. R., dar se află în A. R., însă cu înțelesul, socotesc eu, greșit. Este cuvântul: *beleag*, a cărui însemnare ar fi, după acest din urmă dicționar: semn de recunoaștere. Este greșit atât prin înțelesul ce-l are în citațiunea din Cantemir (*Ist. Ierogl.*, p. 169) pusă în acel dicționar: *Toate păsările... pentru asupra inorogului vânatoare, beliag și cuvânt își deadără*, în care beleag înseamnă de sigur: loc de întâlnire, cât și pentru că beleag înseamnă loc de adunare, de întâlnire, în alte citații ca aceasta: «silea toți de se strângea (se aduna oastea moldovenească în 1497) la târg la Roman, unde era «*beleagul*» ⁵⁾).

S'ar putea spune că deoarece aceste cuvinte nu se mai folosesc azi, nu mai este nevoie să le punem în dicționare. Dar aceste cuvinte se găsesc în textele vechi și deoarece nu se folosesc obișnuelnic, este cu atât mai multă nevoie să fie cuprinse în dicționare. Și apoi mai este un alt temei. De ce dicționarele și enciclopediile sus arătate au cuvinte vechi ca: *baliemez*, *bardișă*, *copil de casă*, *cumbarale*, *flintă*, *sineață*, care nu se mai folosesc și nu se mai înțeleg azi și nu au pe cele pe care le-am înșirat mai înainte?

Trec acum la a doua categorie de termene și anume la:

Termenii folosiți azi dar necunoscuți alcătuitoarelor dicționarilor și enciclopediilor.

¹⁾ *Id.*, Tom. IV, pp. 53, 54.

²⁾ *Id.*, Tom. XII, pp. 44, 45, 48. Verbul *a stoli* există însă în dicționarul Cărtii Românești.

³⁾ I. Bogdan, *l. c.*; *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, Tom. IV, p. 26.

⁴⁾ *Enciclopedie Română*, Cluj, 1930.

⁵⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron-Vodă*. Ed. Giurescu, p. 74.

Iată câteva din aceste lipsuri:

Alb, armă albă, lipsește în Enciclopedia lui Diaconovici ¹⁾. Se găsește în C. R. și în *Minerva*, dar cu definițiuni prea restrânse de arme portative de oțel sau de fier. În realitate prin armă albă se înțeleg toate armele pentru lupta de aproape, corp la corp ²⁾.

Arbaletă, lipsește în A. R., iar în C. R. se găsește sub numele de *arcubalistă*.

Cameră, locașul în care se pun, atât la armele de foc portative cât și la tunuri, cartușele, lipsește în *Minerva*, iar în C. R. are o definițiune greșită: «într'o armă de foc, într'un cartuș, etc., cavitatea în care se pun gloanțele sau praful de pușcă». Noțiunea de cameră, în înțelesul dat de mine este dată de regulamentele militare și de descrierile armamentului. Ea s'a generalizat așa de mult încât se folosește, și nu numai în cazărmi, și în înjurături.

Citațiune, în înțelesul militar: citațiune la ordinea de zi, lipsește atât în C. R. cât și în Diaconovici și în *Minerva*.

Coloană, lipsește la Diaconovici, dar se găsește în celelalte dicționare și enciclopedii.

Înălțător, aparatul prin care se dă oricărei arme de foc înclinarea corespunzătoare unei anumite bătăi, și

Inchizător, partea din armă care închide camera după introducerea cartușului, lipsesc atât din A. R. cât și din *Minerva*, dar în aceasta din urmă se găsește *percutorul*, care este o parte a închizătorului.

Lunetă, lucrare de întărire deschisă la gât, lipsește din C. R. și din *Minerva*.

Percutor, acul metalic prin a cărui izbitură asupra capsei se dă foc pulberii din cartuș, lipsește din C. R. Tot de acolo și din *Minerva*, lipsește

Potcoava, cu aplicație la sabie: potcoava sabiei.

Pușcă mitralieră, lipsește din C. R., cum tot de acolo și din *Minerva* lipsesc:

¹⁾ *Enciclopedia Română*, publicată din însărcinarea și sub auspiciile «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român», de Dr. C. Diaconovich, Sibiu, 1898, citată mai departe ca: Diaconovici.

²⁾ Cel puțin așa este înțelesul în limba franceză, de unde am luat această expresie.

Repriză — de călărie — folosit de reangajați și în înjurături, și

Secret, în înțelesul cuvântului sau a semnului de recunoaștere de către santinele, patrule și posturi.

Umăr, umerii tunului prin care țeava era fixată pe afet.

Unghiu de cădere a unui proiectil, pe când în C. R. e pus: *unghiu de proiecție* (asvârlire).

Unghiu terenului, pe când în *Minerva* este: unghiu de vedere.

Neafierea acestor termene, folosite în fiecare an în armată de peste 100.000 de ostași, este o mare lipsă. Cum se explică ea? Probabil prin necercetarea de către filologi a scrierilor militare și în special a regulamentelor sau prin cercetarea lor în chip necomplet căci, precum am arătat, unii termeni sunt arătați, alții nu. Nu pare să se fi avut în vedere vreo anumită normă nici să se fi despuat sistematic tot materialul disponibil.

În sfârșit iată pilde de

Definițiuni greșite date multor termeni și noțiuni militarești.

Amiral, definițiunea A. R.: « cel mai înalt grad de ofițer «în marina militară», este cu mult mai exactă decât aceea a C. R.: « ofițer de gradul cel mai înalt în marina militară ». Lipsește la Diaconovici.

Artilerie. Prin artilerie se înțelege atât materialul de guri de foc, cu accesoriile lor, cât și personalul care le mănuește. Definițiile ce-am găsit sunt sau necomplete sau neclare. Așa A. R.: « materialul de războiu cuprinzând gurile de foc și « munițiunile lor »; C. R.: « materialul de armată alcătuit din « tunuri și alte mașine de războiu, proiectilele lor mari »; Diaconovici: « totalitatea acelor arme, în special tunuri a căror « manuire recere conlucrare mai multor oameni, și cari de « regulă sunt purtate de animale »; *Minerva*: « se numește totalitatea materialului de războiu, care cuprinde gurile de « foc de toate calibrele (și muniția lor) precum și trupele care « sunt întrebuințate pentru mănuierea lor ». Dacă s'ar șterge din această din urmă definiție cuvintele: *materialului de războiu care cuprinde*, ar fi definiția cea mai bună și mai exactă.

Avangardă, A. R. o definește: « streaja sau partea de oștire « din fruntea unei armate ce se află în mers »; C. R.: « parte

« a unui corp de armată ce merge înainte, în frunte »; Diaconovici: « acea parte de trupă, care pe mers scutește o trupă prin-
cipală de năpădirile inimice din direcția mersului »; *Minerva*:
« o parte din forțele unei unități în marș, care precede restul
forțelor constituite în gros și numit grosul coloanei. A(van-
garda) are misiunea de a pune la adăpost acest gros al co-
loanei de eventualele surprize din partea inamicului ». Cât
mai completă și mai clară este definițiunea dată de generalul
C. Christescu ¹⁾: « avangarda este un detașament de cele trei
arme, destinat să recunoască și să imobilizeze pe inamic
pentru a ne procura libertatea de manevră și de întrebui-
n-țare a mijloacelor în raport cu scopul urmărit ».

Observații asemănătoare sunt de făcut pentru: *ariergardă*,
flancgardă și *avanposturi*.

Aripă. Definițiunile date de izvoarele citate parcă se apro-
pie de înțelesul adevărat. Ceva mai bune sunt însă acele
date de regulamentele exercițiilor de infanterie din 1894 și din
1911: « partea dreaptă (stângă) a unei linii (trupă în formație
întinsă) », totuși mi se pare că cea mai bună este cea a dic-
ționarului Academiei Franceze: « cele două extremități ale
unei armate ».

Bașcă sau *baștă*. A. R. dă următoarea definiție: « masiv de
pământ ridicat în afara liniei fortificațiilor principale spre
a le proteja pe acestea ». Citațiile date ca sprijin nu cores-
pond acestei definiții ci acelei de redută, întăritură închisă
și detașată, cum este în realitate. Definiția C. R. nu e clară.
Diaconovici și *Minerva* nu au acest cuvânt.

Bulevard. A. R.: « partea din afară a unor fortificații »; C. R.:
« odinioară întăritură umplută cu pământ »; Diaconovici: « un
val sau o metereză »; *Minerva*: « val de întăritură ». Defi-
niția cea adevărată este cea dată de Viollet-le-Duc (*Diction-
naire raisonné de l'architecture française du XI-e au XVI-e
siècle*, II, pp. 219 sqq): « lucrare de fortificație înaintată care
înlocuia barbacanele vechilor întărituri și care a apărut
odată cu artileria. La început era de pământ ».

¹⁾ *Strategie și tactică*, curs (litografiat) făcut în Școala Superioară de Războiu
(1904—1906), p. 138.

Canonieră, definițiunea bună este cea din A. R.: « mic « vas de războiu înarmat cu unul sau mai multe tunuri ».

Coloană. Definițiunea bună este cea a regulamentului exercițiilor de infanterie din 1894: « dispozițiunea trupelor a căror « elemente sunt așezate unele după altele ». Tot așa în regulamentul provizoriu asupra instrucției artileriei.

Completaș. C. R. dă definițiunea, cu totul greșită: « soldat « care face serviciul militar tot timpul prescris de lege, fără « vreo reducere ». În realitate completașul este soldatul aflat la vatră, în primii ani după ce și-a făcut serviciul sub arme, cum arată, foarte just, dicționarul A. R.

Dejurtsovă. C. R.: « corp de gardă ». De fapt se numea astfel, sub regimul Regulamentului Organic, cancelaria șefului miliției pământene ¹⁾.

Divizion. C. R. confundă divizionul, unitatea compusă din 2—3 escadroane sau 2—3 baterii (unitatea de cavalerie sau artilerie corespunzătoare batalionului de infanterie, comandate de un maior) cu divizia (diviziunea), unitate de cele trei arme, comandată de un general.

Fanion. Definițiunea cea bună este cea a A. R.

Fort. Definițiunile A. R., C. R. și a *Minervei* nu sunt complete. Bună e cea din Diaconovici: « uvraj de fortificație « permanentă, construit într'un scop important (aș zice anu- « mit) și bine determinat, fără populație civilă și organizat în « genere pentru a rezista singur ».

Front. « Fața unei trupe așezate în linie, linia oștirei care « stă în fața inamicului », este definițiunea C. R. Ce mult mai lapidară este definițiunea regulamentelor militare (regulamentele exercițiilor infanteriei din 1894, 1904, 1911): « fața « trupei către vrăjmaș (inamic) ».

Geniu. Pe când A. R., C. R., și *Minerva* privesc chestiunea numai din punctul de vedere al fortificației, Diaconovici, cu drept cuvânt, dă următoarea definițiune: « trupele tehnice însărcinate cu diferitele lucrări de artă ».

Inchizător. C. R. dă ca definiție: « parte a puștei sau « carabinei înșurubate la țeavă, în care se închid cartușele »,

¹⁾ Maior I. Popovici, *Organizarea armatei române*, I, pp. 61, 104. Ulysse de Marsillac, *Histoire de l'armée roumaine*, p. 59.

ceea ce e greșit, închizătorul fiind zăvorul care închide locașul sau magazia în care se pun cartușele ¹⁾).

Linie. Definițiunea cea mai bună este cea a regulamentului de manevră și luptă a infanteriei din 1911: « dispunerea trupelor astfel ca elementele lor să fie așezate unele lângă altele, fie desfășurate, fie în coloană, cu sau fără intervale ».

Manevră, pe când definițiunea C. R.: « diferitele mișcări pe care le execută trupele, spre a se pregăti în arta războiului », are în vedere o latură mai puțin importantă a noțiunii de manevră, cea a exercițiilor de timp de pace (cum face de altminteru și *Minerva*), regulamentele militare și tratatele de strategie și tactică au în vedere manevra din războiu și o definesc:

Regulamentul exercițiilor de infanterie din 1894: « aplicarea exercițiilor regulamentare la teren, în combinație cu poziția și mișcările vrăjmașului ».

Regulamentul de manevră și luptă a infanteriei din 1909: « orice mișcare făcută în scop de a lovi pe inamic ». Definiția aceasta se apropie de cea dată de dicționarul Academiei Franceze (ultima ediție): « mișcările ce se fac a fi executate de trupe în războiu ».

În fine Von der Goltz ²⁾ definește manevrele ca: mișcările combinate tinzând mereu a duce asupra dușmanului, într'un anumit punct, masse de trupe, numericește superioare, menite a-l distruge. Orice manevră trebuie să aibă ca încheiere o bătălie dată în condițiuni folositoare.

Marș. C. R.: « mișcarea trupelor ». Generalul Christescu, în cursul său citat (p. 41) dă următoarea definiție: « mișcarea unei trupe, pentru a merge pe jos dela un punct la altul, se numește marș ».

Mitralieră, este după C. R.: « o țeavă de tun de calibru mic, prevăzută cu un mecanism, cu care se poate asvârli într'un timp scurt un mare număr de gloanțe ». Această definiție este cu totul greșită pentru că mitralierele n'au țevi de tun ci țevi de puști sau de carabine, ceva mai groase, apoi

¹⁾ Vezi: *Descrierea Armiei Model 1893*, precum și descrierile diferitelor mitraliere, a tunurilor, etc.

²⁾ *La Nation Armée*, p. 312.

pentru că nu țeva este partea de seamă a mitralierei ci ea este numai una din multele părți ale acestei arme.

Munițiune C. R.: « toate cele trebuincioase (praf de pușcă, « gloanțe, obuze, etc.), pentru aprovizionarea unei armate, « unei cetăți întărite sau unui vapor de războiu ». Deși ceva limitată prin cele arătate în paranteză — dar și această cuprinde, un etc. — definiția nu este destul de precisă și este cu atât mai puțin precisă cu cât, la cuvântul *alarmă*, același dicționar spune că alarma este: « semnalul dat pentru strângerea « repede pe piața de adunare cu muniția întreagă ». Cum, în caz de alarmă ostașii ies cu întreg echipamentul — inclusiv munițiile — s'ar putea crede că prin munițiune se înțelege tot echipamentul, ceea ce așa se numește de vagmiștri dar sub forma de « *Amoniție* ».

O definițiune mai exactă este cea dată de Diaconovici: « aprovizionamentul de tot felul necesar unei armate pentru « tragerea cu armele de foc ».

Obuzier, C. R. zice că se întrebuința mai adesea odinioară, ceea ce este inexact pentru că această gură de foc se întrebuințează într-o mai mare proporție azi.

De asemenea nu sunt destul de precise definițiile date de C. R. cuvintelor: *ofițer* (definițiunea bună fiind cea a dicționarului Academiei franceze) și *ogeac*, corp de soldați turcești și căzărmi (necunoscut *Minervei*).

Operațiune. Definițiile date de C. R. și Diaconovici au o sferă prea mică căci nu se referă decât la marșuri iar *Minerva* nu definește decât... operațiile electorale. În realitate prin operațiuni se înțelege întregul complex de mișcări și lupte ce se dau în vederea aducerii la îndeplinire a unui proiect de operațiuni; din executarea unei operațiuni face parte și executarea manevrei (vezi la acest cuvânt).

Redută. Definițiunea C. R.: « mic fort stabilit pe un punct « important de apărare » și cea a lui Diaconovici: « uvrăgiu de « fortificațiune, închizând mai mult sau mai puțin complet o « curte interioară », nu sunt complete. *Minerva* n'are acest termen. Definițiunea bună e a dicționarului Academiei franceze: mic fort închis, de pământ sau de zid, în care se poate pune și artilerie.

Retranșament. Definițiunea dată de Diaconovici: «săpătură «în pământ pentru a procura trupelor un adăpost contra ve-
«derilor inamicului și a proiectilelor sale», este mult mai cu-
prinzătoare ca aceea din C. R.

Revistă, este o inspecțiune dar nu o defilare, cum din greșală arată C. R. Că o revistă este de obicei urmată de o defilare, este adevărat, dar la revistă trupele stau pe loc și cel ce le inspectează trece dinaintea rândurilor lor, pe când la defilare trupele trec, salutând, în fața celui care le inspectează și care stă pe loc.

Pentru *salvă*, definițiunea dată de Diaconovici: «descăr-
«carea deodată, la comandă, a tuturor puștelor sau tunurilor »
e mai exactă ca aceea din C. R.

Definițiunile cuvintelor: *schimb*: «soldat ce servea numai o
«săptămână din lună la cazarmă, iar restul timpului era lăsat
«la vatră»; *sedentar*: «care nu-și schimbă garnizoana»; *ser-
gent instructor*: «sergent însărcinat cu instrucția soldaților»,
toate din C. R., nu corespund realității, căci: azi schimbașii
nu slujesc o săptămână din patru, ci anumite perioade într'un
an, restul anului stând acasă; *părțile sedentare* nu sunt trupe
ce nu-și schimb garnizoana, ci depozitele unităților plecate pe
câmpul de luptă. Ostașii noștri supranumiseră, în timpul
marelui război, pe camarazii lor dela părțile sedentare:
șede'nțară; iar *sergentul instructor* este un grad în ierarhia
militară, fiind cel mai mic în grad dintre subofițerii reanga-
jați, fie că e la front, la muzică sau la servicii.

Pentru *strategie* definiția din Diaconovici: «știința și arta
«pregătirii și conducerii războiului», este mai bună ca aceea
din C. R.: «arta de a combina mișcările unei armate pe hartă
«și de a așeza trupele într'un fel avantajos în vederea opera-
«țiunilor militare»; totuși nici ea nu este așa de bună ca aceea
a lui Von der Goltz ¹⁾: «strategia este știința conducerii ar-
«matelor». Această definițiune trebuie considerată alături de
definițiunea, tot așa de bună, pe care o dă Von der Goltz *tac-
ticei* pe care o definește: «știința conducerii trupelor»²⁾.

¹⁾ *Conducerea războiului*, Ed. II, tradus de Colonel A. Averescu, p. 34.

²⁾ *Idem*.

Asupra definițiilor de dat acestor doi termeni militari ar fi cu atât mai folositor a fi cu luare aminte și a se avea în vedere și alte definițiuni ¹⁾, cu cât, de obicei, nu numai marele public, nu numai ziarele, dar chiar și persoane culte folosesc ca una și aceeași aceste două noțiuni, cu totul deosebite, una *strategia* referindu-se la ceea ce privește pregătirea și conducerea întregului războiu, pe când de ordin tactic sunt numai pregătirile atât în vederea mișcării și odihnei trupelor cât și a bătăliei și făptuirea acesteia în cadrul planului strategic.

Tambur-major este greșit definit de C. R. ca: șeful unei muzici militare, el fiind numai șeful corniștilor și toboșarilor.

În ceea ce privește noțiunea de *teritorial*, C. R. traduce definiția soldatului teritorial francez, care corespunde cu milițianul nostru, ostașul dela 40 la 45 ani, pe când se zicea la noi soldat teritorial soldatului din trupa cu schimbul.

În fine cu totul greșită este definițiunea *unghiului de proiecție* în C. R., ca fiind: unghiul format de vitesa inițială a proiectilului cu orizontul. O vitesă nu este o linie ci iuțea unei mișcări pe o linie. Definiția cea justă este cea dată de Regulamentul tragerii infanteriei din 1895: « unghiul format de linia de trageră cu orizontala ».

Ajungând la capătul acestei liste, trebuie să spun că ea nu cuprinde decât câteva din definițiunile greșite ce am găsit, scopul meu fiind, o repet, nu de a face un studiu complet ci de a arăta numai nevoia unui asemenea studiu și a unei îndreptări a greșelilor găsite.

Constatările făcute până acum, de cineva care nu este filolog, nu au de scop să micșoreze marile merite a celor cari s'au căznit și se căznesc să ne înfățișeze tezaurul alcătuit din cuvintele folosite de Români în trecut și azi și să arate

¹⁾ De pildă cea a Colonelului Christescu (cursul citat): « misiunea strategiei este de a aduna mijloacele de care are nevoie tactica la un moment dat și pe un punct voit; ea fixează ținta ce trebuie să atingă armatele și direcțiunile de urmat » în vederea acestui scop, pe când execuția incumbă tacticei ».

Sau acele ale Dicționarului Academiei Franceze: *Stratégie*: « partie de l'art militaire qui consiste à préparer, à diriger l'ensemble des opérations de la guerre ».

Tactique: « art de disposer et de manoeuvrer les troupes sur le terrain, de les employer au combat ».

Definiția strategiei dată de *Minerva* ar fi bună dacă cuvintele arta militară s'ar înlocui prin: partea din arta militară. Definiția tacticei, în aceeași carte, e greșită.

înțelesul lor, ci numai acela de a chema băgarea lor de seamă asupra unor lipsuri, lipsuri inerente oricărei lucrări omenești.

Cine sunt cei chemați să îndrepte această stare de lucruri, dăunătoare exprimării clare prin aceea că nu dau folosinței toți termenii tehnici trebuincioși sau nu-i dau cu înțelesul cel mai bun? De sigur că, în prima linie, sunt filologii și alcătuitoarii de enciclopedii cu condiția ca, pentru cercetările lor, să folosească și publicațiunile și regulamentele militare. În adevăr prin faptul că acestea din urmă sunt învățate pe rând de întreaga populație bărbătească chemată sub arme, ele au o foarte mare influență asupra răspândirii în vorbirea curentă a unor anumite înțelesuri a cuvintelor tehnice.

Apoi atât Marele Stat-Major, cât și inspectoratele generale de arme și servicii și toate autoritățile militare care alcătuiesc regulamente sau instrucțiuni ar trebui, tocmai din cauza marelui răspândiri a textelor lor și a influenței ce o au asupra formării și răspândirii unor noțiuni, să folosească la alcătuirea acestor regulamente și instrucțiuni, lucrările filologilor și alcătuitoarilor de enciclopedii. De aceea cred că, pe de o parte, acei cari lucrează la alcătuirea de dicționare și enciclopedii trebuiesc să folosească nu numai scrieri militare dar și colaboratori militari, iar pe de altă parte că autoritățile militare ar trebui să aibă în vedere, la alcătuirea textelor regulamentelor și instrucțiilor, lucrările filologilor spre a se asigura de folosirea termenilor și definițiunilor celor mai potrivite.

Numai luându-se asemenea măsuri și de unii și de alții se va putea da în folosul obștesc termenii și definițiuni clare și precise și ușura prin aceasta formarea de idei clare în locul anarhiei ce există azi asupra înțelesului cuvintelor exprimând noțiuni militare.

Aceste lucrări, sunt evident lucrări cerând vreme îndelungată, aș zice chiar lucrări permanente, al căror folos nu se va simți decât în viitor, dar ele vor avea drept urmare contribuirea la unificarea noțiunilor, la unificarea limbii — în ceea ce privește termenii militari — și deci și la unificarea gândirii românești și a tuturor acelor chemați să folosească limba românească.

PREȚUL: 10 LEI.

PRIVIRE ASUPRA OPEREI ȘI PERSONALITĂȚII LUI DESCARTES

DE

PROF. I. PETROVICI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința festivă dela 5 Noemvrie 1937

Anul 1937 a însemnat pentru cultura franceză, cu toate că ea oferă numeroase posibilități de jubilee, o comemorare cu totul excepțională. S'au împlinit, în cursul acestui an, trei secole de când a apărut opera cea mai luminoasă a celui mai necontestat geniu filosofic pe care l-a produs poporul francez: *Discours de la Méthode* a lui René Descartes.

În alte domenii ale cercetării, în știința pozitivă bunăoară, valoarea teoriilor se verifică în deobște prin acordul lor cu faptele și mai ales prin reușita prevederilor. În schimb, pentru valoarea ideilor filosofice există alte unități de măsură, — în primul loc raza lor de influență și puterea lor de fecundațiune.

Sub raportul acesta filosofia cartesiană, nu are de invidiat nimica, nimănui. Acțiunea operei lui Descartes s'a întins în direcțiile cele mai variate, făcând să se desvolte, sub nemijlocita ei înrâurire, nu numai un singur curent filosofic, ci chiar concepții felurite, întrucât moștenirea cartesiană a fost așa de bogată, că pe lângă ceea ce a revenit dintr'însa herezilor săi naturali, s'au mai distribuit legate importante chiar la gânditori mai străini și mai îndepărtați ¹⁾.

¹⁾ Alături de urmași direcți ca Malebranche ori Spinoza, au mai pus vreascuri cartesiane pe vatra lor, — alimentându-și focul — chiar filosofi heterogeni, ca empiristul John Locke sau materialistul Lamettrie.

Recunoașterea acestei fertilități imense, nici astăzi poate încheiată, nu mai formează obiect de controversă. Cu toată rivalitatea popoarelor de cultură și cu toată opacitatea relativă a despărțiturilor etnice, Descartes se bucură de o admirație neumbrită la gânditorii tuturor națiunilor. Chiar dacă filosofia franceză nu găsește totdeauna dincolo de hotarele patriei sale o dreaptă înțelegere și o nepărtinitoare prețuire, Descartes a ajuns totuși să facă personal excepțiune. Când filosoful francez Victor Cousin, în călătorie prin Germania, s'a prezentat lui Hegel, ajuns pe culmea gloriei sale, și l-a ispitit să se pronunțe asupra cugetării filosofice franceze, acesta i-a răspuns: « Franța și-a făcut cu prisosință datoria față de gândirea mondială, dăruindu-i pe Descartes ». Cam la aceeași epocă Schopenhauer, atât de dificil să recunoască valoarea altora și atât de prompt să coboare și să batjocorească, îl înalță pe Descartes, aproape pe aceeași linie cu Platon și Kant — care alcătuiau pentru dânsul perechea supremă de divinități — denumind pe filosoful francez, părinte al filosofiei moderne, începătorul necontestat al vremurilor noi. Ca o matcă a tuturor ideilor fundamentale care au caracterizat gândirea modernă, îl prezenta pe Descartes și Wilhelm Wundt, la cursul său de istoria filosofiei din semestrul de iarnă 1905—1906. O lecțiune a sa despre Descartes, în cea mai vastă sală a Universității din Leipzig, mi-a rămas vie în minte, nu numai pentru competența cu care a fost expusă, dar și pentru evlavia de care era însuflețită. Iar când după zece ani, în toiul războiului european, Wundt socotind că sare în ajutorul patriei sale, a scris o broșură de denigrare a tot ce nu era filosofie germană, ei bine, chiar atuncea s'a crezut obligat la o excepție, declarând meritată întreaga faimă a lui Descartes. În sfârșit n'a fost o simplă curtoazie, când la Congresul filosofic ținut în anul acesta la Paris, o tânără forță a gândirii germane și-a încheiat comunicarea, afirmând că a sosit momentul să ne mai smulgem din vraja filosofiei lui Kant, și aceasta nu înaintând dela el mai departe, ci întorcându-ne la Descartes, ale cărui poziții ar fi în parte mai temeinice decât acelea ale marelui idealist german.

O figură atât de uriașă are drept la o slujbă la toate altarele intelectuale, și aceasta justifică fără altă considerație gestul Instituției noastre, chiar dacă n'am putea invoca legături speciale între țara noastră și Descartes, cum au putut-o face alte popoare mai fericite, ca prietenii noștri Cehoslovaci, care au amintit stăruitor de o vizită a lui Descartes la Praga unde a cercetat câteva zile instrumentele astronomului Tycho-Brahé; ori vecinii noștri Ungurii, cari au vorbit copios și dâșii despre cartesianismul Transilvaniei din veacul al XVII-lea, grație tinerilor maghiari cari studiaseră la Universitățile olandeze de unde ar fi adus cu dâșii noua lumină filosofică.

... Cu toate că aș putea fi și eu ademenit să găsesc unele afinități particulare între filosofia cartesiană și structura noastră sufletească, adăogând astfel o îndreptățire suplimentară sărbătoririi pe care o facem aici gloriosului cugetător francez.

Deși psihologia popoarelor este încă puțin înaintată, totuși aș putea să afirm fără riscuri prea mari de eroare, că o trăsătură fundamentală a etnicului nostru, și prin urmare o caracteristică a noastră națională, este bunul simț, acel echilibru natural care fuge instinctiv de extreme și de exagerații, acea aptitudine de a găsi nota justă, păzindu-ne de strălucirea paradoxelor și de ispita plăsmuirilor aventuroase. Această trăsătură morală ne este deosebit de prielnică să prețuim cu convingere filosofia lui Descartes și să ne regăsim comod în încăperile construcțiunii sale.

Căci alături de geniul său speculativ, spiritul lui Descartes a posedat și un viguros bun simț, iar pentru că nu o singură dată metafizicienii au fost asemănați cu faimosul cavalier al lui Cervantes, zadarnic chemat la realitate de bunul simț robust al scutierului său, putem spune în privința lui Descartes, că el îi cuprindea deopotrivă pe amândoi eroii romanului spaniol, întrucât dâșii nu mai alcătuiau două ființe separate, în veșnică opoziție, ci două laturi lăuntrice, care se echilibrau, întregindu-se într'o perfectă armonie.

Câteva exemple ce vor constitui incidental și o sumară inventariere a ideilor cartesiene, ne vor așeza în fața unui admirabil bun simț, care a temperat în sufletul filosofului

francez avânturi speculative, pe care alte genii filosofice au putut mai greu să le stăpânească.

Nu vom fi de sigur în penurie de exemple pentru a pune în evidență concesiile pe care le-a făcut mereu, în filosofia cartesiană, apriga nevoie de unitate, — care a fost întotdeauna axa spiritului filosofic, măreția, dar și primejdia lui permanentă, — concesiile pe care ea le-a făcut realității și adevărului așa cum este, chiar dacă ar fi fost mai atrăgător ca el să apară altfel.

Nu se poate de asemenea spune că Descartes n'a simțit deosebit de vie trebuința unității și a unificării. Dânsul este doar autorul celebrei imagini de atâtea ori citate, că întreaga cunoștință formează un arbor, ale cărui rădăcini le constituie metafizica, trunchiul îl alcătuiește fizica, iar ramurile sale ar fi mecanica, medicina și morala. Ideea că toate cunoștințele se leagă, derivând unele dintr'altele cu stringență și claritate matematică, pornindu-se dela principii fundamentale, a fost particular de scumpă părintelui filosofiei moderne. Dar totuși, spre deosebire de alți cugetători, ca de pildă Hegel ori Spinoza — cari s'au lăsat târâți fără rezistență de demonul superb al unității — Descartes respectă mai mult diversitatea concretă a faptelor, nu unifică cu forța și nu căsnește lucrurile să intre de nevoie în cadrele unei concepții unitare, — sinteza lui fiind o împărăție liberală care lasă părților componente oarecare autonomie, ca unor «dominioane» ce se dezvoltă fiecare potrivit cu firea lor deosebită, fără ca totuși să se sfărâme cu aceasta arhitectura unitară a ansamblului. Foarte departe de a fi un filosof empirist, ba aparținând fățiș concepției contrare, care ridică inteligibilul matematic la rang de suprem criteriu al adevărului și ca o normă de recunoaștere a realității, Descartes însă nu poate șterge cu buretele icoana empirică a existenței, și oricât ar prelucra-o de tare, e silit să urmeze indicațiile ei generale, reprezentând, cu tot crezul său raționalist, o linie de mijloc sănătoasă și echilibrată, așa cum în veacul următor, cu o conștiință poate și mai clară, a mai avut-o un alt geniu filosofic, original și adânc, dar în fond conciliant și eclectic, — Immanuel Kant.

Grija de a păstra o cumpănă dreaptă, de a nu se angaja exclusiv în nicio direcție, fie dânsa oricât de preferată, și de a nu se da rob unui singur tipar de cugetare, parcă m'ar autoriza să caracterizez pe Descartes, cu aceleași cuvinte cu care cel mai mare istoric al nostru, caracteriza deunăzi în monumentală sa operă recentă, pe un vechiu voievod al Moldovei, exemplar reprezentativ al geniului rasei: « A fost — e vorba de acel voievod — un om de măsură și socoteală, care se servește de fiecare, dar nu se dă nimănui ».

Iată acum câteva ilustrații ale spiritului de dreaptă cumpănire, de care Descartes dă dovadă, poate în dauna perfecte unități a sistemului.

a) Lumea exterioară pentru dânsul cuprinde două aspecte fundamentale: Un aspect confuz, alcătuit din vălmășagul colorilor, sonurilor, mirosurilor, temperaturii, etc.; un al doilea aspect, clar și inteligibil, format din proprietățile geometrice-mecanice — întindere și mișcare — susceptibile de tratare matematică și de înlănțuire rațională. Originea ambelor aspecte zace deopotrivă în cutele sufletului nostru: acel confuz este opera simțurilor, acel inteligibil opera rațiunii noastre. Și totuși Descartes — cu bunul simț realist — refuză să considere lumea materială ca o proiecție exclusivă a spiritului nostru, ca o iluzie integrală, așa precum vor susține filosofii idealiști, vrăjiți de unitatea concepției și de stricta ei consecvență. Pentru Descartes lumea exterioară există aievea, și nu este un simplu vis al eului, deși demonstrația pe care o face nu este absolut concludentă, rezemându-se în fond pe convingerea intimă, că ceea ce percepem limpede în afară de noi, nu poate fi o pură amăgire.

b) În legătură cu această concesie realistă mai găsim și o a doua abatere dela râvna firească a unificării: dualismul dintre spirit și corp, recunoscut formal, coexistența a două substanțe, complet distincte și heterogene, care totuși se unesc în ființa noastră, dând loc la o cooperare confuză și neinteligibilă. Legătura dintre spirit și corp și acțiunea lor reciprocă, introduce în interpretarea lumii un element de obscuritate și mister, care vatămă economia concepției de ansamblu, însă totuși silit de datele unei experiențe pe care

nu înțelegea s'o violenteze, Descartes menține această dualitate, ca un fapt înaintea căruia trebuie să te înclini. El și-a stăvilat imboldul unității raționaliste la un punct, de care alți filosofi, mai puțin respectuoși de mărturia faptelor, nu s'au împiedicat câtuși de puțin.

c) Acțiunea cauzală a corpului asupra spiritului, introduce în structura acestuia din urmă — care în esența sa e cugere-tare pură — un element turbure și nerațional: pasiunile. Ele totuși alcătuiesc materialul activității morale, al cărui scop este tocmai neutralizarea și utilizarea pasiunilor în sensul unei vieți raționale și consacrată binelui.

Având a opera cu pasiunile, care nu se pot insera în lanțul faptelor inteligibile, nici morala nu va fi susceptibilă de o tratare pur rațională și nu-și va putea deduce regulile în chip matematic, din principiile înăscute ale rațiunii, așa după cum Descartes făgăduise când a făcut comparația întregii cunoștințe cu un singur arbor, unitar și identic dela profunzimea rădăcinii, până la panașul crengilor de sus. Morala cartesiană primește numai câteva slabe ajutoare din partea metafizicei și fizicei (de pildă convingerea în existența unui Dumnezeu infinit de bun, te face să primești împăcat orice ți se întâmplă; apoi un spirit care se știe independent de corp, va disprețui mai ușor bunurile pământești, mai ales când și fizica ne spune că pământul nu este centrul lumii și deci viața de aici nu are o supremă importanță); dar grosul preceptelor morale și le întocmește în chip autonom, pe baze empirice și cu concursul bunului simț, deci afară de deducțiile rațional-matematice, în plasa cărora Descartes nădăjduise să cuprindă toată fenomenologia existenței.

d) După cum regulile morale limitează câmpul cunoașterii raționale și a sistemului deductiv-matematic, același lucru și cu cele câteva contribuții la Estetică, care se găsesc risipite în opera lui Descartes. După cum s'a pus de curând în lumină, la ultimul Congres de filosofie, concepția cartesiană despre artă, e departe de a fi raționalistă, așa cum a fost în deobște estetica oficială a secolului al XVII-lea, care reducea frumosul la adevăr, ci mai degrabă apare ca precursora a romantismului, așezând fundamentul frumosului dincolo de rațiune, în

pasiune, simțuri și în bogăția empirică. Nu există o «evidență» estetică la Descartes, așa precum exista o «evidență» rațională, ca suprem criteriu al adevărului. Domeniul frumosului se separă de arborele cunoștinței raționale, oferindu-ne încă o pildă când Descartes se înclină în fața realității, refuzând s'o mutileze și s'o chinuiască, introducând-o cu orice preț într'un șablon unitar, pentru a-și salva astfel integralitatea idealului său raționalist.

e) Cât despre ideile sale politice, ele nu numai că nu se armonizează cu ansamblul sistemului, dar parcă stau în completă opoziție cu unele din ideile lui fundamentale. Revoluționar în teorie și întemeind orice idee valabilă exclusiv pe evidența logică, Descartes e, în politică, tradiționalist și conservator. Aci trecutul istoric nu mai este izvorul prejudecăților și al erorilor, ci o forță care nu se poate nesocoti, și ale cărui vechi cutume sunt ca acele drumuri de munte ocolitoare, care fiind îndelung frecventate, sunt incomparabil mai comode decât cărările neumblate, care ar vrea să taie de-a-dreptul deasupra stâncilor sau în fundul prăpăstiilor. Descartes prețuește fără reticențe ideea de autoritate, garantată de instituții seculare și n'are nicio evlavie pentru statele cu regim popular, care se grăbesc veșnic să invoace exigențe raționale, dar unde de fapt — spune textual marele filosof — «ceux qui sont les plus effrontés et qui savent crier le plus haut, ont le plus de pouvoir, encore qu'ils aient le moins de raison».

Domnilor Colegi,

N'aș voi totuși ca la o comemorare a lui Descartes să mă mărginesc a releva acele calități ale filosofului, care ar fi, cel puțin după mine, mărturia unei ponderi chibzuite și a unui bun simț eminent. Numai din verdele bun simț n'ar fi putut izvorî o filosofie epocală, iar locul considerabil al concepției cartesiene în evoluția cugetării omenеști, implică realizări de altă natură, care se cuvine a le pomeni rezumativ. Iată, așa cum văd eu lucrurile, principalele steaguri înfipite de această filosofie pe crestele speculațiunii:

I. Filosofia cartesiană s'a prezentat mai înainte de toate ca o nouă mediație între știința profană și credința religioasă. Oficiul acesta de mediator revine în genere filosofiei, care păstrează contactul cu amândouă acele discipline spirituale, prea depărtate una de alta, pentru a se îmbuca de-a-dreptul sau a se lega fără zdruncin între ele. În evul mediu mijlocirea între știință și credință a făcut-o, secole de-a-rândul, filosofia lui Aristotel. Dar o știință nouă, mult diferită de cea veche, reclama acum un nou mediator, o nouă concepțiune, solidă la bază și îndrăzneată la vârf, care să îndeplinească această operă destul de dificilă în sine. Atât de dificilă, încât filosofia engleză, unul din cele două mari curente de gândire, ale vremurilor noi, a și declarat-o imposibil de realizat, interzicând filosofiei să încerce a îmbina la oaltă lumea experienței cu transcendentul supranatural, preferând a lăsa Dumnezeuirea ca simplu obiect de credință sentimentală, fără veleități de demonstrație valabilă. În schimb filosofia cartesiană n'a desperat câtuși de puțin, luându-și curajos sarcina de a îndeplini cu mijloace mai moderne, ceea ce filosofia aristotelică făcuse atâta timp, dar nu mai părea în stare să o facă, după marile transformări ale științei. Nu e momentul să discutăm dacă *toate* ideile lui Descartes erau realmente superioare *tuturor* pozițiilor lui Aristotel. Faptul e că, deși biserica oficială n'a primit schimbarea mediațiunii și a rămas mai departe credincioasă filosofului grec, chiar cu riscul de a se arăta neînțelegătoare față de nouile descoperiri ale științei, în schimb pentru mulți cugetători profani, din timpul și de după Descartes, filosofia cartesiană a fost de natură să despotmolească drumul care ducea dela știință la credință, și pe care nu-l mai putea ușor străbate vechiul vehicul demodat al concepției lui Aristotel.

II. Dar filosofia aristotelică nu prezenta pentru Descartes numai inconvenientul de a nu se mai acorda cu știința vremii, ci apărea și ca obstacol pentru promovarea acestei științe. Era vădit că mecanismul cosmic nu putea fi surprins până în adâncurile sale cu așezarea fenomenelor în clase și genuri, și prin folosirea raționamentului silogistic, pentru a se stabili (după vechea rețetă) că ceea ce e valabil pentru un gen,

va fi și pentru clasele subordonate lui. Pentru a scormoni profunzimile naturii și a o face inteligibilă în dinamismul ei, era nevoie de aplicarea altor instrumente raționale, decât acelea făurite de Aristotel și acesta era calculul matematic, incomparabil mai elastic, mai variat și mai fecund. Joncțiunea matematicii cu fizica, precum și locul împreunării lor, a fost una din ideile cele mai fertile ale filosofiei lui Descartes, care a deschis calea unor progrese infinite, în cunoașterea naturii și stăpânirea ei. E indiferent că el însuși n'a mers prea departe cu aplicarea metodei sale proprii, ceea ce a făcut pe filosoful Brunschvicg — colegul nostru de onoare — să scrie într-o monografie recentă: « Il est curieux que cette physique de mathématicien n'est guère une physique mathématique ». Nimeni nu va nega totuși însemnătatea mânei care arată direcția, fiindcă dânsa rămâne pe loc. Și de multe ori rolul filosofului consistă tocmai în această călăuză inițială, fără obligația imperioasă de a întovărăși mereu cercetătorii. De altminteri aceora cari vor susține că numai munca științifică e cu adevărat creatoare, li se poate aminti că Descartes personal, nu numai c'a dirijat ca filosof cercetarea altora, dar a descoperit el singur relații inedite în domeniul matematicii superioare, devenind părintele glorios al geometriei analitice.

III. In legătură cu cele spuse, se mai poate menționa și progresul pe care l-a realizat știința naturii, ca urmare a separației fundamentale pe care Descartes a făcut-o între spirit și corp. Despărțindu-se materia de suflet, și constituind o substanță de sine stătătoare, care numai excepțional și sporadic se unește cu sufletul, în ființa omenească, s'au îndepărtat pentru totdeauna explicațiile animiste și antropomorfe care interpretau natura în chip fantezist. Materia fiind în esența ei numai întindere și mișcare, a dat loc la o știință inteligibilă, clară, fără surprize, formulabilă în termeni matematici, calculabili anticipativ. Poate că metafizicește separația prea abruptă între spirit și materie e supusă îndoielii, — dar utilitatea separațiunii, pentru promovarea științelor respective, a fizicei mai cu seamă, a fost un lucru netăgăduit.

IV. O altă idee rodnică, inițiată de Descartes, a fost aceea a spontaneității spiritului, curmându-se aproape cu concepția

pasivistă, a spiritului-oglină, pe care o găsim în antichitate, chiar în teoria reminiscenței lui Platon, filosoful cel mai dispus să înzestreze spiritul nostru cu puteri superioare experienței externe. Neapărat și în concepția cartesiană spiritul mai târăște încă unele vestigii de pasivitate; dar îndrumarea e viguros făcută spre caracterul spontaneității, pe care îl va desvolta până la ultimele consecințe rezonabile, filosofia kantiană.

Tot așa găsim la Descartes, dela chiar pragul filosofiei sale, afirmată puternic — cu acel celebru « cogito » — prioritatea vieții psihice asupra lumii fizice, atât în ce privește certitudinea imediată, cât și prin tezaurul ei înăscut de idei fundamentale. Atitudinea lui Descartes în această privință a fost dătătoare de ton în filosofia modernă și a condus încetul cu încetul la faimoasa revoluție copernicană, cu care se lauda atâta Kant, atunci când a ajuns să declare că spiritul nostru este acel care prescrie legile naturii și îi făurește principalele sale articulațiuni.

V. În sfârșit mai semnez o ultimă idee profetică, împărtășită de altfel în de comun cu empirismul englez, inaugurat în epoca modernă de metodologia baconiană: convingerea că știința renăscută, va deveni prin aplicațiile sale multiple un instrument garantat pentru fericirea omenirii, oferindu-i puzderie de înlesniri, o sănătate îndelung neștirbită, în fine înălțări în ordinea morală. Așteptările sale pentru aceste revărsări de confort și fericire, se îndreptau spre două discipline eminamente practice: mecanica și medicina.

De la tehnica mecanică așteaptă mulțime de invențiuni folositoare, dovedind totuși că fiecare om, cu oricât geniu și oricâtă fantezie, rămâne prizonierul epocii sale și a orizonturilor ei. Căci într'un răspuns către prietenul său Mersenne, care îl consultase asupra posibilității de a se construi o mașină de sburat, Descartes îi spune că principial se poate imagina un asemenea aparat, păsările înșile fiind mașini sburătoare, dar în practică un astfel de mecanism subtil și complicat nu va putea să se fabrice de oameni niciodată. Entusiasmul lui Descartes pentru perspectivele tehnice nu numai că n'a fost excesiv, ba chiar nici n'a putut să întrevadă toate minunățiile

viitoare, căzând și dânsul — omul cu atâta cumpănire — în păcatul în care au căzut mai târziu Hegel sau Auguste Comte, când au ridicat cu semeție la stare definitivă, starea cunoștințelor din vremea lor. Rămâne totuși în favoarea lui Descartes că pe când afirmațiile celorlalți doi filosofi au fost brutal desmințite numai în câțiva ani, afirmația aceea a părintelui filosofiei moderne, abia a fost desmințită după un sfert de mileniu, în zilele generației noastre.

Dela progresele medicinei, Descartes aștepta prelungirea vieții care — vai ! — pentru dânsul urma să fie scurtă chiar în cadrul posibilităților epocii lui, după cum aștepta unele repercusiuni fericite ale medicinei chiar în domeniul moral. Domolirea și stăpânirea pasiunilor era doar o condiție a vieții morale, iar medicina putea să aibă firește o acțiune eficientă asupra stărilor pasionale, pe jumătate de natură fizică. Neapărat ideea lui Descartes nu era de tot năzdrăvană, dacă ne gândim că printre cauzele care favorizează egoismul, sunt boala și lenea — cea dintâi făcându-te să te gândești mereu la tine, cea de a doua înclinându-te în vechi făgașuri utilitariste și meschine — iar o medicină, desigur avansată și dibace, poate veni aici cu leacuri efective. Neapărat acum că viața morală nu-și poate găsi deplină ei soluționare în leacuri de natură externă, fie medicinală, fie de civilizație tehnică, căci oricât ar merge acestea de departe, ele reprezintă pur și simplu triumful rațiunii numai într-o jumătate a existenței, în domeniul fizic și material. Pe când ascensiunea morală implică domnia inteligenței în cealaltă jumătate, în lumea sufletească, domnie rămasă însă mult în urmă și cu cele mai grave consecințe. Căci întâlnirea unei tehnici materiale rafinate cu un psihic rămas primitiv, are efecte adeseori catastrofale, iar învinuirea care poate fi adusă inteligenței, nu este că a împins prea departe cucerirea naturii, ci că a rămas prea îndărăt cu cucerirea sufletului.

Ajungând la partea finală a acestei expuneri festive, ar mai fi de insistat poate, ca asupra unui fapt curios, că acest gânditor, care a semănat idei epocale, n'a fost un filosof profesionist, — alegându-și spontan alt gen de ocupații profesionale — că a lucrat la intervale și mai mult ca amator, că n'a avut

demonul scrisului, în orice caz pe acel al tiparului, în sfârșit că atunci când a publicat câte ceva, a făcut-o de cele mai multe ori supunându-se unor îndemnuri și injoncțiuni exterioare, venite din partea unor intimi, cari presimțeau ce îi poate mintea sa excepțională.

Descartes a pregătit pe alții, ca să ajungă profesori, dar nu i-a trecut prin gând vreodată că ar putea să devie și el. Avea sânge de gentilom, cu înclinări spre o viață de aer liber, de mari spectacole, de bravură militară. Nu avea astâmpăr să stea locului, călătorea într'una, aci trecând dintr'o țară în alta, aci măcar schimbându-și domiciliul în cuprinsul aceluiași oraș. De sigur, sub raportul deplasării nu era tocmai în consonanță cu apucăturile compatrioților săi, până astăzi mai mult sedentari. Câtă distanță de la veșnicele peregrinări ale lui Descartes, la declarația tipică a unui academician francez în viață, care a reproșat sever unui prieten, dorul lui de pribegie adăogându-i că el unul nu părăsește nici odată Parisul, iar în Paris nu știe alt drum decât pe cel de acasă, la Academie; ceeace a făcut pe prieten să-i riposteze cu istețime: «Apoi când ajungi la Academie, unde vrei să mergi mai departe ? »

Câtva timp ostaș în diferite armate luptătoare (era vremea războiului de 30 de ani), având însă nenorocul ca încăerările războinice să fie foarte rare, ceeace s'a prefăcut totuși într'un noroc pentru concentrarea sa filosofică și pentru ca militarul condamnat la inacțiune să-și descopere adevărata sa vocație, Descartes n'a făcut oficiul de profesor propriu zis, decât poate față de o singură elevă: Regina Cristina a Suediei, care l-a determinat la o ultimă călătorie fatală, cauză a morții sale premature, chemându-l în țara ei, și obligându-l să-i dea lecții de filosofie la o oră extrem de matinală, ceeace ar fi desgustat desigur și mai tare de meseria didactică pe filosoful comod și nedeprins, dacă, mai ales, ar fi avut mai multe zile de trăit.

Când totuși în pofida unor îndeletniciri străine de meditație filosofică, în creerul său s'a făcut lumină și, păstrând o discreție temătoare, și-a croit drum împărătesc în sfera speculațiunii, Descartes nu s'a simțit împins să scrie, în orice caz

să-și publice descoperirea lui. Câteva din declarațiile sale nu lasă nici o îndoială: « Je prends beaucoup plus de plaisir à m'instruire moi-même, qu'à mettre par écrit le peu que je sais... » sau « mon inclination m'a toujours fait haïr le métier de faire des livres... »

Dar omul nu e făcut să nu împărtășească nimănui, mai cu osebire rodul unor cercetări impersonale. Descartes și-a suflat ușor ideile într'un cerc de prieteni de elită. De aci însă s'a întins svonul mai departe, până când într'o zi s'a pomenit c'o puternică și largă presiune — aproape c'o somație — să-și dea ideile la iveală, punându-le la îndemâna tuturor. I s'a amintit chiar că Dumnezeu nu dă geniu la oameni, ca aceștia să nu-l pue în serviciul obștesc și că se expune negreșit mâniei Creatorului cu această ținută egoistă de a nu fericii și pe alții cu fructul meditațiilor lui. Descartes a cedat în cele din urmă, însă totuși cu sgârcenie și veșnic cu nevoia de imbolduri reînoite. O bună parte din opera sa filosofică — și chiar piese fundamentale — au apărut sub formă de scrieri ocazionale. Așa este de pildă « Tratatul Pasiunilor » — solicitat de Principesa Elisabeta, care voia să se instruiască asupra acestui capitol de psihologie — ca să nu mai vorbim de Morala Cartesiană, care nici nu s'a întrupat în formă sistematică, ci a rămas în formă epistolară, e vorba de acele scrisori prin care răspundea întrebărilor, de astfel iscusite, ale aceleiași principese și, paralel, ale Reginei Cristina. Chiar scrierea dominantă « Discours de la méthode » care după unii e partea cu adevărat nemuritoare din filosofia lui Descartes, chiar aceasta a apărut întâia oară sub formă accesorie — așa zice de « prefață » — la o scriere de fizică fragmentară, compusă din câteva mostre științifice savante, prin care autorul căuta parcă să ațâțe, în orice caz să intrigueze asupra persoanei lui.

Cu picătura, cu picătura, totuși până la urmă s'a completat icoana acestei filosofii culminante, care a însemnat o direcție și o piatră de hotar. Desigur gloria măreață a filosofului a estompat personalitatea heterogenă a gentilomului amator, fără ca totuși să se șteargă fără urmă, în firida amintirii urmașilor, silueta de cavaler și om de lume, deopotrivă cu sabie la coapsă și mândrie în ochi.

Clipa morții este unul din momentele cele mai potrivite ca să se vadă resursele de demnitate pe care le posedă sufletul cuiva. De sigur temeiu de liniște și de seninătate față de sosirea morții, Descartes putea să afle în chiar concepția sa dualistă care afirma nemurirea sufletului, împreună numai vremelnice cu învelișul său material. Dar au mai fost și alți filosofi care au împărtășit o convingere asemănătoare și totuși au tremurat la apropierea sfârșitului. Charles Renouvier, însemnat filosof francez din secolul al XIX-lea, ajuns la capătul vieții la o vârstă de patriarh, în convorbirile sale lucide cu un discipol — cari s'au publicat ulterior sub titlul: *Les derniers entretiens de Charles Renouvier* — nu ostenește să spue de pe patul de moarte: « Filosoful din mine crede în nemurire, dar totuși ca om sunt laș și mă înspăimânt ! »

Cuvintele ultime ale lui Descartes, raportate fidel de un martor sună însă altfel: « Mon âme, il y a longtemps que tu es captive, voici l'heure que tu dois sortir de prison et quitter l'embarras de ce corps; il faut souffrir cette désunion avec joie et courage ». Aci convingerea filosofului a fost susținută de bravura cavalerului; dialectica unei concepții abstracte — oricât va fi părut ea de evidentă — s'a proptit puternic pe o tradiție de mândrie și de demnitate, care îi venea dela strămoși.

Și dacă mărirea lui Descartes o face, în opera sa teoretică, renunțarea la moștenirea trecutului și construirea din nou, pe proprie socoteală, în schimb ținuta lui practică, bravă și aristocrată, și-a datorit-o tocmai faptului că nu și-a rupt niciodată legătura cu înaintașii, și a avut întipărită în adâncul ființei, datina vrednică a spiței sale.

ADAPTAREA LA MEDIU A NEOLOGISMELOR

DE

GH. ADAMESCU

MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 11 Iunie 1937

INTRODUCERE

Ce sunt neologismele ?

Obişnuim să numim *neologisme* cuvintele intrate în limba noastră de pe la începutul secolului XIX-lea. Pe acestea le găsim calificate astfel și în Dicționarul Academiei. Vom observa însă că numirea de « neologism », « cuvânt nou » este o însușire foarte relativă și care se poate pierde. De exemplu, turcismele și grecismele, introduse prin secolul XVII-lea și XVIII-lea, necunoscute pentru scriitorii textelor din secolul XVI-lea, sunt, față de ele, neologisme. O vorbă ca *zapciu*, luată din turcește (*zabtgy*) a fost odată nouă, cu timpul a devenit populară, amestecată cu alte vechi cuvinte ale limbii, și-a pierdut calitatea de *neologism*, iar pentru generația noastră este un *arhaism*, și pentru copiii noștri va fi necunoscută ¹⁾. Vorba *armie* nu e considerată neologism, cu toate că apare numai în secolul XVII-lea în cronicari. E interesant să urmărim ce s'a întâmplat în limba noastră cu noțiunea exprimată în latinește prin *exercitus*. Găsim cuvântul în spaniolă (*ejercito*) și în italiană (*esercito*); nu-l găsim în limba franceză, care a format din participiul *armata* vorba *armée*; nu-l găsim în românește. Se vede că, în timpurile primitive, strămoșii noștri n'au avut nevoie să exprime

¹⁾ Dar și cuvântul *popor*, atât de răspândit acum și în veacurile trecute, a fost cândva neologism, căci limba din Codicele Voronețean nu-l cunoaște; are peste tot numai: neam.

noțiunea din latinește, care însemna « corp de trupă », adică, « grupare de soldați organizată », ci având a lupta cu inimicul (hostis, hostem), au numit întâiu grupa năvălitoare *oaste*, de unde au format un verb « *a se oști* » (= a se lupta cu inimicul) alături de *a lupta* (din lat. luctor, luctare) și apoi un substantiv verbal *oștire*, cu un înțeles mai general (armata noastră, armata dușmană). Deci multă vreme noțiunea de *exercitus* s'a exprimat prin *oaste* și *oștire*. Au fost termeni populari, oficiali și poetici. În sec. XVII-lea am spus că apare vorba *armie* luată dela Poloni și dela Ruși (pol. *armia*, rus. *armija*). În sec. XIX-lea din italienește intră *armata* și *armada*, care devine *armată* și este întrebuințat în mod general și azi, dar dicționarul îl consideră *neologism*. *Armie* are o epocă de strălucire pela 1850, îl găsim la Bălcescu, Bolintineanu, Alecsandri, ș. a.; dar după 1870 devine din ce în ce mai rar și generația de azi nu-l mai cunoaște sau îl găsește în unele scrieri ca un *arhaism*. Adică soarta cuv. *armie* este la fel cu a cuv. *zapciu* : au fost neologisme, dar nu le mai numim astfel, pentru că au pornit pe calea pieirii.

În genere poporul are conștiință că unele cuvinte sunt vechi și altele noi. Se zice de unul care întrebuințează multe neologisme că vorbește *pe radical*. Dar se naște întrebarea : dacă întrebuințarea în timp îndelungat a unui cuvânt *nou* (întâi, poate, pronunțat greșit, apoi corect) nu ajunge să-i șteargă însușirea de *nou* ? Cel care a zis, dela vârsta de 7—8 ani, vorba *elev* și *profesor*, care a știut la 10—12 ani că trăiește într'o *comună*, ca acolo mai mare este un *primar*, cel care a auzit mai târziu că peste primari e mai mare un *prefect* și peste prefecți un *ministru*, va mai considera asemenea vorbe ca niște *strădinisme* în vocabularul său ? Nu va fi mirat când, în școală, i se vor da ca exemple de neologisme ? Va putea el să le puie în aceeași categorie cu *performanță*, *handicap* sau cu vreun alt termen pe care-l aude la vreun sport introdus de curând în sate ?

De aceea am zis că însușirea de *noutate* a neologismelor este relativă.

Relativitatea aceasta este foarte interesantă de urmărit la cuvinte sau familii de cuvinte care au la origine — același înțeles. Noul venit caută să-și facă sieși o situație cât mai bună și, dacă cumva găsește altul cu înțeles identic sau apropiat, caută să-l expulzeze ori să-i ia o parte din nuanțele pe care le exprimă.

Exemplu. Latinescul *color* a dat fr. *couleur*, ital. *colore*, sp. *color*. Românii n'au păstrat acest cuvânt, ci, pentru unele înțelesuri, s'au servit de vorba *față* din latinește: vinul avea *față* frumoasă, schimba *fețe*, *fețe*: când galben, când roșu. Pentru verbul *coloro*, *-are* n'au avut cuvânt. Când au învățat meștesugul de a da o culoare « o față » unui obiect, au avut nevoie de un cuvânt și au împrumutat dela Turci *boia*. Acest turcism a fost câțva timp stăpân cu întreaga lui familie: *a boi*, *boiangiu*, *boiangirie*, *boiangilăc*; dar mai târziu vine grecescul *βάψις* (teinture) și *βαπτω*, aor. *βάπω* (teindre, peindre) și ne dă *văpsea*, *a văpsi*, *văpsit*, *văpsitor*, *văpsitorie*. Acest al doilea venit a învins pe cel dintâi, căci azi mai toate cuvintele din familia lui au devenit arhaisme; dar în secolul XIX-lea a apărut neologismul *culoare* care și-a format familia (*a colora*, *colorat*, *colorist*, *coloratură*). Pentru noțiunea « omul care dă culoare unui obiect » s'a deschis o luptă între cele trei cuvinte, pe lângă care a intervenit întâi slăvonul *zugrav* susținut de neogrecul *zograf* (ζωγράφος), apoi modernul *pictor*, cu familiile lor. Astăzi — 1936 — trăiesc toate aceste cuvinte având deosebiri de nuanță pentru unele sensuri: pentru a *picta* un tablou ne adresăm *pictorului*, ne adresăm *văpsitorului* pentru a *văpsi* (sau vopsi) un gard sau tinicheaua de pe casă, pentru a văpsi lâna ne adresăm *boiangiului*. Odinioară *zugravul* făcea tablourile din biserici; el și-a pierdut din vechea glorie, căci cel care împodobește pereții bisericilor este *pictor*, dar nici n'a căzut până la *văpsitor*, căci se zice *zugrav de firme*, iar cel care se ocupă de pereții caselor noastre se numește tot *zugrav*, afară de cazuri rare, pentru clădiri monumentale, când apelăm la *pictor*. Interesant este să notăm că *zugravul* cu familia sa, deși decăzut din unele puncte de vedere (s'a deschis de curând o școală de « *pictură* » bisericească), a păstrat însă o

valoare poetică, pe care n'o are nici *boiangiul*, nici *văpsitorul* cu familiile lor și pe care n'a dobândit-o încă noul venit *pictor*.

Eminescu zice :

Credința *zugrăvește* icoanele 'n biserici . . .
Negruzii *zugrăvește* pânzele posomărite
Ce arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.

Tot asemenea găsim la alți scriitori :

Noaptea *zugrăvește* umbre negre.
A țarinei mănoasă poezie . . .
Eu mi-am primit povara
De a *zugrăvi* divina-i măreție.

Introducerea neologismelor

Introducerea neologismelor se face, în genere, pe nesimțite: azi intră unul, mâine altul, după o nevoie reală... sau închipuită. Zicem așa, pentrucă, de multe ori, cineva ia un cuvânt străin, deși ar putea găsi în românește echivalentul necesar.

Desigur — în ordinea materială — când se împrumută obiecte diferite: de îmbrăcăminte, de mâncare, de construcțiune, de transport, etc., se introduc și numele lor din limba poporului dela care s'a împrumutat obiectul. Tot asemenea în ordinea spirituală, odată cu instituțiuni, organizări sociale, cercetări de studii, se introduc și nume străine. Nu mai vorbim de terminologia științifică alcătuită cu teme și terminațiuni din limbile clasice și pe care le-au adoptat cele mai multe popoare europene, puține fiind cele ce s'au silit a forma din fondul vechiu al limbii lor numele noțiunilor de știință sau al invențiunilor practice din zilele noastre.

Curățirea limbii

La noi s'a petrecut și altceva. Au fost momente când introducerea de neologisme s'a făcut ca urmare a unor curente care au dorit nu numai să *îmbogățească* limba, dar s'o *curățească* de anumite cuvinte care — după originea lor — se socoteau nevrednice de a figura în dicționarul nostru.

Văzând unii numeroasele slavonisme sau turcisme din limba românească, au socotit că s'ar întuneca întru ceva latinitatea ei și au pornit adevărată luptă pentru curățirea limbii. Așa au fost încercările — uneori încununate de succes — ale școalei ardelenе, așa a fost lucrarea lui Heliade din 1847 (Vocabularul) prin care se propunea înlăturarea din limbă a vreo 1000 de cuvinte slavone, turcești, grecești, etc. și înlocuirea cu altele formate din latinește, dacă nu chiar luate aidoma.

Incercarea lui Heliade

Am crezut că e interesant să vedem ce rezultat au avut propunerile lui după aproape o sută de ani dela apariția acestei lucrări.

Am constatat că se pot face trei grupe din cuvintele osândite la moarte de Heliade:

a) cuvinte care au rămas până azi, iar echivalentele propuse de el nu s'au adoptat sau sunt cu totul rar întrebuințate;

b) cuvinte care au dispărut cu totul sau sunt cunoscute numai ca arhaisme de cei cari studiază texte vechi;

c) cuvinte vechi care trăiesc alături de cele propuse de el.
Exemple:

a) se zice și azi *bacșiș*, nu *de băut*, cum propunea Heliade, ...*boală* nu *morb*, care e termen medical numai,

...*biciu*, nu *flustru*,

basma nu *năsariu* sau *muciniu*

bobotează nu *epifanie*

bolnav nu *amalăt* sau *morbos*

Se zice: *bostană* nu *pepinet*

botez » *baptismă*

brazdă » *sulc*

briciu » *răzător*

brutar » *pâinar*

buzunar » *tească*

veste » *nuvelă* (care e numai termen literar)

vârtej » *vortice*

gata » *dispus*

Se zice :	ghicire	nu devinare
	ghicitor	» devinator
	grozăvie	» abominație
	grăbire	» iuțire
	găteală	» ornatură
	gâde	» carnefice
	da	» așa
	dobândă	» interes (care are un alt sens)
	domirire	» deșteptare (care are alt sens)
	jar	» cărbuni aprinși (care se zice, dar nu a înlocuit pe jar).
	zadarnic	» van (rar)
zid nu mur	(numai la unii scriitori)	
zidar	nu murator	
zidărie	» murărie	
zăvor	» încuietor	
zăpadă	» nive sau nea (care a rămas tot provincialism)	
iesle	» rumegătoriu	
măslină	» olivă	
milostenie	» leimozină	
mită	» uzură	
mreajă	» rete	
muncă nu supliciu	(care are sens restrâns).	
murdar	nu sordid	
măgar	» asin	
neobosit	» infatigabil	
nerod	» stult	
neîndrăzneală	nu necuragiu	
nisip nu arenă	(are alt înțeles)	
nojiță nu legământ		
nămol	nu lim	
noroc	» fortună	
năvală	» impetuositate	
ponos	» nume rău	
posac	» moros	
potcoavă	» ferătură	
precupețire	» revindere	
precupeț	» revânzător	

priveală	nu spectanță
primire	» accepere
pripire	» accelerare (avea însă: tren accelerat)
proptea	» fulcru
pârgă	» primițiu
pârleaz	» trecere
războiu	» belu
răzvrătire	» rebelare
rudenie	nu afinitate (numai ca termen juridic)
răboj	nu crestar
rânjire	» grințare
trudă	» travaliu
tăbărîre	» campare
tânguială	» lamentație
farmec	» încântământ
hamal	» fachin
hagiu	» închinat (foarte rar)
herghelie	» arment
hotarnic	» demarcator
ceaprazar	» basmantier
ceasornicar	» orologier
cerneală	» negreală (rar)
ciucure	» frangie
ciung	» uniman
șiret	» astut
îngrijire	» curare
împrejmuire	» circonferire
giuvaer	» sculă
islaz	» pășunare
muncă	nu travaliu (numai ca termen de economie politică)
iubire	nu amore (a trăit câtva timp, dar a dispărut)
caracatița	» polip (care are sens medical)
chel	» poriginos
chior	» uniochiu
clopotniță	» campanilă
clopot	» campană
clătire	» vacilare
cârmă	» guvernaliu

lagăr	nu camp
lanț	» catenă (a trăit câtva timp, dar a dispărut)
lapovița	» gericidiu
lichea	» maculă
logodnă	» sposalițiu
năzuire	» refugiere
năpârlire	» desfulgire
oblojire	» a pune plastru
oboseală	» fatică
obrântire	» reinflamare (poate ca termen medical)
olog	» stropiat (poate ca termen medical: estropiat)
oglindă	» specol
odraslă	» surcul
odrăslire	» germinare (numai ca termen științific)
odajdă	» vestmânt sacru
pată	» maculă
pitic	» nan
plată	» pagament
pleșuv	» calv (calviție ca termen medical)
plug	» aratru
plătire	» pagare
povarnă	» distilatoriu
pocăire	» repentire
poleiu	» gelatură
polog	» muscătariu
sbârlire	» aricire
svon	» famă
svâcnire	» palpitate (numai ca termen medical)
scrântire	» dislocare (termen medical)
scripete	» givală
scălâmb	» smorf
slut	» stropiat
slăbire	» debilitare (e un asemuior cuv. cu term. medical)
smochin	» fic
solniță	» sărariu
stariț	» decan (care are un alt înțeles)
stejar	» cerru, cuercie
strungar	» turnar

sfințire	nu	sanctificare
sfățuire	»	consiliere
sfânt	nu	sacru (numai unele sensuri)
sfârșire	»	finire
sărac	»	pauper (avem însă: pauperism, paupertate)
sârmă	»	fir de metal
tolbă	»	carnasieră

b) A doua categorie de cuvinte din «Vocabularul» lui Heliade au dispărut cu totul sau mai există ca arhaisme:

areci	s'a înlocuit cu	ajudecat
atârdisire	»	»
baș	»	»
bez	»	»
bina	»	»
bucavna	»	»
băjanire	»	»
vechilet	»	»
vel	»	»
veleat	»	»
vestire	»	»
vizinea	»	»
vârstnicie	»	»
ghiulea	»	»
gropniță	»	»
dajdie	»	»
de iznoavă	»	»
delă	»	»
diată	»	»
jalbă	»	»
jupân	»	»
jupâneasă	»	»
zaif	»	»
zapis	»	»
zarvă	»	»
zarif	»	»
zaherea	»	»

zuluf	s'a înlocuit cu	bucă de păr
zălog	» » »	ipotecă
zaraf	» » »	bancher
zătignire	» » »	împiedicare
ianat	» » »	pismă, ură
ibovnic	» » »	amant
ipac	» » »	și celelalte, etcetera
izbrănire	» » »	lichidare
izvod	» » »	model
istov	» » »	capăt
istovire	» » »	terminare
calabalâc	» » »	bagaj
capişte	» » »	templu
caraulă	» » »	sentinelă
chezaş	» » »	garant
covaciu	» » »	făurar (fierar)
craiu	» » »	rege
crug	» » »	ciclu
curama	» » »	analogie
cusur	» » »	rest
madea	» » »	chestiune
milosârdnic	» » »	caritabil
mucalit	» » »	comic
mofluz	» » »	falit
mâglisire	» » »	linguşire
(în) naht	» » »	în natură
nemete	» » »	grămadă
nerodire	» » »	sterilitate
nepravilnic	» » »	ilegal
netâlcuit	» » »	neexplicat
obidă	» » »	suspin
oblu	» » »	neted
oblăduire	» » »	administrație
preobăjenie	» » »	schimbare la față
obştire	» » »	publicare
obârşie	» » »	origine
opis	» » »	listă
ohavnic	» » »	perpetuu

otârnîe	s'a	înlocuit	cu	de	dimineața
peșin	»	»	»	îndată	
pihotă	»	»	»	infanterie	
podvadă	»	»	»	angara	
polc	»	»	»	regiment	
polcovnic	»	»	»	colonel	
ponosire	»	»	»	defăimare	
poprire	»	»	»	arestare	
pravilă	»	»	»	lege	
pravoslavie	»	»	»	ortodoxie	
praporgic	»	»	»	stegar, sublocotenent	
prestol	»	»	»	altar	
predanie	»	»	»	tradiție	
presustvie	»	»	»	prezență	
propovedanie	»	»	»	predică	
proclet	»	»	»	sclerat	
rubar	»	»	»	comparație	
rânză	»	»	»	stomac	
sinet	»	»	»	document	
slovă	»	»	»	literă	
smotru	»	»	»	revistă militară	
spegmă	»	»	»	caiet	
sfetire	»	»	»	dare pe față	
tacrir	»	»	»	proces-verbal	
tacmin	»	»	»	aproximativ	
tist	»	»	»	ofițer	
treptelnicește	»	»	»	gradat	
tulumbagiu	»	»	»	pompier	
ucenie	»	»	»	disciplină	
havuz	»	»	»	basin	
halcă	»	»	»	verigă	
* hazna	»	»	»	tezaur	
țârcovnic	»	»	»	paracliser	
ceapraz	»	»	»	galon	
cirac	»	»	»	elev	
cisluire	»	»	»	numărare pentru impunere	
cinovnic	»	»	»	delegat	

*) S'a păstrat cu alt înțeles.

şlen	s'a înlocuit cu membru
ciocârtire	» » » mutilare
şaică	» » » şalupă
ştab	» » » stat-major
împotrivă	» » » contra

c) A treia categorie de cuvinte propuse de Heliade pentru a fi eliminate trăiesc până azi alături de neologismele propuse de el. Unele au înţeles cu totul identic; pentru altele se observă o deosebire semantică totală sau parţială:

(înţeles identic)		(cu deosebiri de înţeles)	
apururea	— în eternitate	acaret	— proprietate
harnic	— activ	alaiu	— cortegiu
blajin	— blând	amanet	— ipotecă
bogat	— avut	bazaconie	— nelegiuire
bolovan	— pietroiu	beznă	— abis
bondoc	— scund	beteag	— bolnav
breaslă	— corporaţie	becisnic	— neputincios
brodeală	— întâmplare	bizuesc	— încumetez
băgare	— introducere	boccea	— legătură
bălan	— blond	basn (basm)	— fabulă
veac	— secol	vijelie	— tempestă
vedenie	— viziune	în vileag	— în public
vestit	— celebru	viclean	— perfid
veşnic	— etern	vitejie	— bravură
vinovat	— culpabil	voinic	— tare
vlădică	— episcop	vrajă	— farmec
vrajbă	— discordie	vrednic	— demn
vreme	— timp	vremelnic	— provizoriu
văpaie	— flacăra	vrăjitor	— fermecător
vârstă	— etate	vrăjmaş	— inemic
ghimpe	— spin	vârstnic	— major
glas	— voce	grijit	— curat
graniţă	— frontieră	greşit	— defectuos
greşală	— eroare	groază	— teroare
grăire	— vorbire	a găzdui	— a ospăta
gâlceavă	— ceartă	prăvălie	— oficiu

(înțeles identic)		(cu deosebiri de înțeles)	
gălăgie	— tapaj	prăznuire	— celebrare
gând	— cuget	gârbov	— ghebos
de obște	— comun	danie	— donație
deslușit	— lămurit	darnic	— generos
desnădejde	— disperare	deal	— colină
desobișnuit	— desvățat	denie	— privighere
despăgubire	— indemnizare	deosebire	— diferență
destoinic	— capabil	deosebit	— distins
destăinuire	— mărturisire	derbedeu	— vagabond
doborîre	— răsturnare	desăvârșit	— perfect
dobândire	— obținere	degeaba	— gratis
dovadă	— probă	dobitoc	— animal
dojană	— mustrare	dogorire	— încălzire
duhovnic	— confesor	drag	— scump
dușman	— inamic	dragoste	— amor
dăinuire	— durare	drăgălaș	— amabil
dărnicie	— liberalitate	duh	— spirit
dârj	— tenace	dușumea	— parchet
jertfă	— sacrificiu	jale	— doliu
jeț	— fotoliu	jivină	— animal
jilav	— umed	jaf	— pradă
zestre	— dotă	sleire	— desecare
zăbavă	— întârziere	zăduf	— căldură
zăbrele	— grile	zădărit	— întărit
zădărnice	— vanitate	iaz	— lac
zâmbet	— surâs	iezer	— lac
izbutire	— reușire	iasmă	— monstru
iscusit	— îndemânatic	iveală	— aparență
iscălire	— subscriere	izbucnire	— explodare
ispită	— tentație	izbăvire	— salvare
casnă	— tortură	izbândire	— realizare
chibzuire	— deliberare	izvor	— fântână
clădire	— edificiu	izgoană	— esiliu (exil)
copac	— arbore	iscoadă	— spion
căire	— părere de rău	ispravă	— rezultat
leac	— medicament	cazan	— căldare
lesne	— facil	calapod	— formă

(înțeles identic)

migălos	— minuțios
mucenic	— martir
nevastă	— soție
neghiob	— stupid
necaz	— supărare
nenorocire	— nefericire
neobișnuit	— nedeprins
nepomenit	— neauzit
netăgăduit	— necontestat
neîngrijire	— neglijență
nădejde	— speranță
nădușeală	— sudoare
năpădire	— asaltare
năprasnic	— colosal
nărav	— învâț rău
obiceiu	— deprindere
obraznic	— impertinent
obștesc	— general
ocrotitor	— protector
pecete	— sigiliu
peșteră	— cavernă
plămadă	— ferment
povață	— învățătură
pocăință	— penitență
poreclă	— supranume
poruncă	— ordin
potolire	— alinare
potop	— deluvii
potrivire	— ajustare
deopotrivă	— egal
pregătire	— preparare
prigoană	— persecuție
prieten	— amic
prilej	— ocazie
primejdie	— pericol
pricină	— cauză
prorocie	— profeție

(cu deosebiri de înțeles)

chenar	— margine
clevetire	— calumniare
coajă	— scoarță
covârșire	— întrecere
colac	— turtă
corabie	— navă
corăbier	— marinar
cotropire	— uzurpare
culă	— turn
cusur	— defect
cucernic	— umil
cârd	— trupă
cârtire	— murmurare
leș	— cadaver (cadavru)
mahramă	— ștergar
milă	— caritate
mirean	— laic
maidan	— piață
mângâiere	— consolare
neaoș	— curat
neam	— gen
nemernic	— vagabond
neodihnă	— neastâmpăr
nepotolit	— neastâmpărat
nestatornic	— inconstant
nesfârșit	— infinit
netrebnic	— inutil
necinste	— desonoare
norocire	— prosperitate
năbușală	— sufocație
năduf	— asfixie
odaie	— cameră
ocară	— insultă
ocnă	— salină
neoprit	— tolerat
nepotrivit	— inegal
născocire	— inventare

proslăvire	— gloriificare	obște	— comunitate
pustnic	— eremit	ostrov	— insolă (insulă)
părăsire	— abandonare	pază	— gvardie (gardă)
pâclă	— negură	plocon	— prezent
raiu	— paradis	ploconire	— complimentare
rană	— plagă	poveste	- narație
rob	— sclav	pogorîre	— descindere
răvaș	— bilet	podoabă	— ornament
scornire	- inventare	pomenire	— amintire
slab	— debil	praznic	— solemnitate
slavă	— glorie	prapure	— stindard
slugă	— servitor	prevestire	— anunțare
slujbă	serviciu	priveștițe	- spectacol
soroc	— termen	pridvor	— vestibul
sprijinire	— susținere	proptire	— susținere
statornic	— stabil	pustiire	— devastare
stavilă	— obstacol	raznă	— izolat
suliman	— dres	pârlit	— ars
suliță	— lance	pândă	— veghe
surghiun	— exil	reveneală	— umiditate
sfat	— consiliu	răzmiriță	— revoluție
sfetnic	— consilier	restriște	— dezastru
sădire	— plantare	răgaz	— repaos
sălaș	— locuință	răfuire	— lichidare
tabără	— castre	semeț	— arogant
taină	— secret	silă	— putere
temniță	— închisoare	simbrie	— salariu
tibișir	— cretă	slăbiciune	— debilitate
tovarăș	— camarad	smerenie	— modestie
tovărășie	— asociație	strașnic	— sever
trebuiță	— necesitate	strejar	— veghetor
trup	— corp	strună	— coardă
tăgăduire	— denegare	tacâm	— serviciu de masă
tâlc	— explicație	tiptil	— incognito
tâlmaciu	— interpret	topor	— secure
tâlmăcire	— traducere	treabă	— cauză
tămăduire	— însănătoșire	treaptă	— grad
uliță	— stradă	ursitoare	— destin

(înțeles identic)		(cu deosebiri de înțeles)	
fală	— laudă	foișor	— pavilion
falnic	— arătos	hain	— perfid
fudul	— orgolios	hatâr	— favoare
făgăduință	— promisiune	heleşteu	— lac
fățarnic	— ipocrit	hotărîre	— sentință
hrană	— nutriment	hotărîtor	— definitiv
ceas	— oră	ciorbă	— supă
ceasornic	— orologiu	șandrama	— baracă
cernit	— în doliu	împrietenire	— aliare
cinste	— onoare	întrupare	— încorporare
ciudat	— bizar		
ciudă	— supărare		
ciorap	— călțun		
șoptă	— murmură		
șubred	— debil		
învrednicire	— meritare		
învrăjbire	— desbinare		
învălmășeală	— confuzie		
îngăduire	— permitere		
îndrăsneală	— cutezantă		

Dicționarul Academiei din 1870

În același sens al curățirii limbii au lucrat autorii « Dicționarului » Academiei din 1870, pe cari i-a combătut Al. Odobescu chiar în sânul acestei adunări.

Ca Odobescu au judecat și alții, cum au fost membrii « Junimei ». Cam în același timp s'au ivit scriitori și mai ales avocați și oameni politici cari introduceau fără socoteală cuvinte noi formate după franțuzește sau după latinește. În contra acestora s'au ridicat alții cari voiau să scoată din limbă chiar neologismele necesare și în bună parte încetățenite.

De sigur, exagerarea și într'un sens și în altul era greșită; există o cale de mijloc.

Principiile Regelui Carol I

Principiile acestei căi le-a formulat Regele Carol I în cuvântările ținute în ședințele Academiei în 1884 și în 1905, când a propus Academiei să încerce din nou a întocmi un dicționar, care s'a încredințat lui B. P. Hasdeu.

È vrednic de notat faptul că primul nostru Rege, care a învățat românește după ce a venit în țară și a avut profesor pe Aug. Laurian, unul din autorii dicționarului din 1870, n'a fost un adept a școalei latiniste, ci a fost un eclectic.

El zicea: « Menținem aceste expresiuni întrebuințate de străbuni și nu ne temem de cuvinte ce au căpatat de veacuri împământenirea ».

Nu respingea introducerea neologismelor, dar adăuga: « să ne ferim de o îmbelșugare de expresiuni moderne, care — nepunând o stavilă la timp — va înstreina poporul de limba sa ».

Ce trebuie să se facă?

Deci: a opri introducerea neologismelor ar fi a sărăci limba și a o face să nu poată fi în curentul culturii generale; a introduce cu grămada neologisme fără discernământ ar fi a face din ea o limbă străină pentru popor.

În secolul XVII-lea, fără să fi discutat pe atunci cineva teoretic chestiunea, cam așa au înțeles lucrurile scriitorii noștri. Vedem că cronicarii au introdus cuvinte noi de natură literară, științifică sau filosofică. Asemenea, Dimitrie Cantemir, mai ales în « Istoria ieroglifică », a luat din latinește sau din grecește diferite cuvinte, cărora le-a dat o formă destul de potrivită cu limba românească, (tiranie, tractat, teorie, rețeta, simfonie, prognostic, antidot, etc.).

Dacă privim istoria limbii românești de când avem texte tipărite și manuscrise, constatăm că am avut grupări mari de neologisme intrate în limbă:

a) elemente turcești, în timpul influenței Turcilor, (sec. XVII-lea și XVIII-lea);

b) elemente grecești, în timpul influenței culturii grecești și în epoca fanarioților (sec. XVII-lea—XIX-lea);

c) elemente rusești în timpul diferitelor ocupațiuni dela finele sec. XVIII-lea și sec. XIX-lea.

Se obișnuiește, însă, a se da numele de *neologisme* numai cuvintelor venite în sec. XIX-lea din italienește, franțuzește, nemțește și celor formate pe cale savantă din latinește.

Ne vom ocupa deci în deosebi de acestea.

I

ROSTUL NEOLOGISMELOR

În momentul în care o grupă de oameni au simțit nevoia să exprime o noțiune pentru care nu aveau cuvânt în limba lor, e firesc să aleagă unul din aceste două chipuri de a-și mulțumi nevoia :

— ori să găsească în propria lor limbă o vorbă sau mai multe care, la un loc, să exprime acea noțiune ;

— ori să împrumute un cuvânt străin.

Când a fost nevoie să se dea pe românește termenul de geometrie exprimat în fr. *angle*, s'a luat vechiul cuvânt *unghiu* popular și se zice *unghiu drept*, apoi *triunghiu*, etc. Prima procedare.

Pentru alt termen de geometrie care numește linia care unește centrul cu circumferența, pe care Francezii o numesc *rayon*, s'a întrebuițat *rază* (*rază* de lumină) și așa a rămas¹⁾. Tot prima procedare.

Alt exemplu îl găsim într-o carte din 1791. Traducătorul avea să dea românește ideea că un scriitor a luat *premiul* Academiei franceze. A căutat un cuvânt echivalent și a găsit *bacșiș*: « A luat bacșișul Academiei ». De sigur că pe acea vreme vorba « bacșiș » n'avea în conținutul său nota pejorativă de astăzi.

Când Țichindeal a voit să spună pe românește noțiunea greacă *ποιητής*, a zis « făcătoriu ». Mai târziu s'a zis *poet*, adică s'a introdus însuși cuvântul grec, luat din franțuzește.

¹⁾ În vorbirea comercială *rayon* nu s'a tradus, ci s'a luat transpunându-se literă cu literă.

Acestea sunt exemple pentru primul procedeu. El este — mai exact: a fost — rar întrebuițat în limba noastră. De obicei s'a luat cuvântul străin, chiar dacă nu era neapărată nevoie.

Neologismul acesta se ia sau pe cale scrisă sau pe cale orală. Dacă se ia dintr'o limbă cu ortografie mai mult fonectică, are în genere o singură formă; dacă se ia dintr'o limbă cu ortografie mai mult etimologică, poate avea două forme, dacă s'a introdus pe cele două căi. Acele două forme trăiesc câțva timp: una fiind așa zicând literară, alta fiind familiară și mai mult vorbită. Cu timpul una omoară pe cealaltă sau, dacă rămân ambele, se produce o deosebire de înțeles mai mare sau mai mică.

Comediile lui Alecsandri sunt pline de franțuzisme care ilustrează acceastă constatare:

<i>a renonsat</i>	formă vorbită față de cea scrisă	<i>renunțat</i>
<i>dejoné</i>		<i>dejun</i>
<i>pansion</i>		<i>pension</i>
<i>ierarșie</i>		<i>ierarhie</i>

mademuazelă se vede că nici n'a intrat pe cale scrisă, dar nici n'a fost primit în limba literară, care a admis numai *demoazelă*, dar pentru scurt timp, căci a venit *domnișoară* și i-a luat locul.

Cu *madame* s'a întâmplat o mare luptă. Corespondentul român *doamnă* avea în vechime numai înțelesul de «soție a domnului» și pentru soțiile boierilor era cuvântul «jupâneasă». Era loc deci pentru cuvântul francez. Prima formă este: *madamă*, pe care o găsim câțva timp și în vorbire și în scris; dar decăderea «jupânesei», apoi introducerea guvernantelor străine încep a da o notă peiorativă formei *madamă* și acest fapt impune un fel de introducere din nou a cuvântului francez, scris acum și pronunțat *madam*. Apoi se scoboară și *doamnă* dela înaltul său rang. Cu timpul se stabilește un fel de ierarhie: e respectuos să zici *madam(e)*, dar e mai mare semn de respect să zici *doamnă*.

Când Francezii au introdus o serie de cuvinte germane, le-au păstrat exact forma originală, chiar când pronunțarea a fost puțin schimbată:

bord este	germanul	Bord
bock		Bock
frac		Frack
cobalt		Kobalt
thalweg		Thalweg
blanc		Blanck

ori au făcut o ușoară modificare ortografică:

bourg	Burg
gangue	Gang
halte	Halt
lande	Land

Și în românește într'o vreme s'au transcris cuvinte străine exact:

scopos	gr. σκοπός
cosmos	κόσμος

Dar nevoia de a le da o terminare gramaticală sau pentru a le articula a născut schimbări indispensabile:

Pe când Francezii scriu și zic « sanatorium » fără a-l ortografia franțuzește, noi trebuie să scriem (pentru a-i păstra forma din limba din care le-am luat):

scoposul, cosmosul, lavirintul; mantoul, etc.

În Transilvania s'au luat latineștile *fiscus*, *forum* și (prin influența pronunțării ungurești) au devenit:

fiscușul (fiscuș), furumul (furum).

Afară de asemenea mici schimbări, care abia se observă în scris, constatăm că, în primele timpuri ale introducerii neologismelor de care ne servim în mod curent și s'au încetățenit în românește, ele au păstrat forma originală aproape literă cu literă:

Se zicea *melanholie* (μελαγχολία) și *haractir* (χαράκτηρ):

Mult mi-e ciudă și mă mir
De al celor mari *haractir* . . .
(Momuleanu)

S'a zis, după italienește: *isolă* (p. vechiul ostrov); mai târziu *insulă* (după latinește); *ducă*, mai târziu *duce* (după latinește).

După grecește s'a zis *rigă*:

Atrid de bărbați *rigă* si Ahil înzeitul...
(Aristia...).

Mai târziu latinescul *rege* s'a așezat definitiv, mai ales că a devenit titlul oficial al suveranului nostru, iar grecesul a rămas în nomenclatura cărților de joc:

Când eu am dat pe *riga*, bați cu alta mai mare?
(Gr. Alexandrescu).

Intr'o traducere din 1791 găsim o sumă de cuvinte introduse cu forma calchiată după grecește. Toate și-au schimbat forma sub influența curentului latinist și au rămas astfel până azi:

chendru (azi: centru) κέντρον
fanatismos sau ieșire din minte (fanatism) φανατισμός
discosul (azi: disc) ὁ δισκός
itichi (azi: etică) ἡ ἠθική
fandaxie (azi: fantazie) φαντασία
comit (azi: cometă) κομήτης, plural: comiți
trigonon (azi: triunghi) τρίγωνον
îpotinusă (azi: ipotenusă) ὑποτείνουσα
diagonios (azi: diagonală) διαγώνιος
proodos (azi: progresiune) πρόοδος
entusiasmosul (azi: entusiasm) ἐνθουσιασμός
ipotesis (azi: ipoteză) ὑπόθεσις
matematicos (azi: matematician) μαθηματικός
fizicosul (azi: fizician) φυσικός
elipsis (azi: elipsă) ἔλειψις
eclips, eclipsul (azi: eclipsă) ἔκλειψις
ilitrisesc (azi: electrizez) ἡλεκτρίζω
axon (axă) ἄξονας
analogon (azi: analog) ἀνάλογος
demonos (genial: demonosul Platon) δαιμόνιος
endelehie (entitate: sufletul este o endelehie) ἐντελής
palirii (flux și reflux) παλλήροια

Multe vorbe luate din franțuzește, până după mijlocul secolului al XIX-lea, au păstrat o formă cât mai apropiată de original, care mai târziu a dispărut:

șansul, șansurile jocului
portfelul
sortul au greșit (sort p. soartă, fr. sort)
un mobil (o mobilă)
exersat (exercitat)
nu te ofans (ofensez)
obiectul, sugeturi de vorbire
banc (p. bancă)
serjanți d'arme
un fiacru
jucau aerul cunoscut (cântau aria)
atelagiu
retirată (retrasă)
modă burjoază
pretendanți
postilion (vizitiu)
tușile clavirului (clapele)
solenitate
dosier (p. dosar)

O sumă de franțuzisme s'au influențat de grecisme mai vechi și au trăit câțeva vreme sub forma aceasta:

maltratarisiți (maltratați)
tratarisește
adresarisesec
maghistrat
ocuparisim
se sumarisesec (se adună la socoteală)
riglă (fr. règle = cu care se trag linii)
amorarisit
amuzarisit
poeticească
comandarisit.

II

ADAPTAREA LA MEDIU

Precum în lumea animală și vegetală, un individ luat din mediul în care trăiește specia sa și strămutat în altul (climă, altitudine, etc.) își modifică într'un fel sau altul organele pentru a se putea adapta noului mediu sau, după un timp oarecare moare, tot astfel cuvintele care intră într'o limbă nouă primesc modificări și numai astfel pot intra în tezaurul comun al limbii celei noi sau trăiesc complet izolate și se scriu între ghilemele sau cu indicația că sunt străine.

Pentru ca un cuvânt nou să ajungă a fi la fel cu alte cuvinte ale limbii, se cer trei condițiuni:

1. Să se înlocuiască sunetele care lipsesc în limba noastră
2. Să i se dea un accent.
3. Să i se dea o formă gramaticală.

1. Înlocuirea sunetelor ce lipsesc.

La neologismele luate din franceză și germană avem o serie de sunete care nu figurează deloc în limba noastră sau sunt numai dialectale:

- ö, eu (ca în *fleur*), ü (ca în *juste*)
- nazalele iⁿ, eⁿ, oⁿ, aⁿ (ca în *vin*, *sein*, *bon*, *grand*)
- gn (ca în *agneau*) care se găsește în unele provincii ale dialectului daco-român
- ll (ca în *taille*) care se găsește în dialectul macedo-român.

Pentru unele din aceste sunete, problema s'a mai pus în secolele trecute când s'au luat cuvinte din turcește și ungu-rește.

Astfel din turcește a fost înlocuit cu *iu*, cu *u* sau cu *i*:

külāk* > *chiulaf* , **dülger* > *dulgher* *dürme* > *dirmea*
 gülle* > *ghiulea* **düşman* > *dușman* *güvec* > *ghiveci*
 ***bürgü* > *burghiu* **müfti* > *muftiu* ***gügü* > *gigi*
 ***ğübe* > *giubea* **müşteri* > *mușteriu*
 ***ğumbuş* > *giumbuș* **tevatür* > *tevatură*
 ***ğügük* > *giugiuc* ***düşemè* > *dușamea*
 ***rüşvet* > *rușfet*
 ***tüzlama* > *tuzlama*
 ***götüre* > *ghiotura*

Un singur exemplu am găsit pentru înlocuirea lui *ü* cu *io*:

***gül* > *giol*

La unele cuvinte *iu* s'a schimbat mai târziu în *i* sau *u*:

***külug* > *chiulug* > *chilug*

**tütün* > *tiutün* > *tutun*

Asemenea prefaceri se întâlnesc și în cuvinte care au doi *ü* în corpul lor:

***çürük* > *ciuruc* ***sülümen* > *suliman* *sümbül* > *zambilă*

Câteva turcisme la care găsim schimbări de același fel se socotesc intrate prin alte limbi în care prefacerea era făcută când le-am primit noi:

***sürgün* > alban. *surghiun* > *surghiun*

***sürügi* > srb. *surugiia* > *surugiu*

***züluf* > bulg. *zulufü* > *zuluf*

Sunetul *ü* se găsește și în câteva cuvinte ungurești care au trecut în românește, înlocuit prin *e*, *i*, *o*:

fürdö > *feredeu* *ülö* > *ilău* *üveg* > *oiagă* *güzü* > *guzgan*

üru > *ireu* *süldö* > *șoldan* *ölü* > *uliu*

szücs > *suciu*

La cuvintele luate din franțuzește lucrurile s'au petrecut altfel.

Avem numai câteva cuvinte românești corespunzătoare unora franțuzești cu *ü* în care acest sunet este reprezentat *nesigur* prin *iu*, *i*, anume:

bureau — birou și biurou

purée — piurea (sau piureu)

*) Cuvintele cu acest semn sunt scrise cu ortografia actuală a limbii turcești.

**) Cuvintele cu acest semn nu au fost găsite în dicționarul ed. Garnier 1930; sunt scrise ca în dicționarul lui Șăineanu.

culotte — chiuloți și chiloți

cuvette — chiuvetă și chivetă, dar și (rar) cuvetă

épuiser — *epiuiza*, dar destul de des *epuiza*

costume — în vechea vorbire familiară moldovenească se zicea *costium*, dar azi *costum*

ceinturon — centiron, dar și centuron.

Iată și lista celorlalte cuvinte, în care *ũ* fr. este *u*. Se va vedea că toate corespund unui cuvânt latin cu sunetul *u* sau italian, mai rar.

<i>manufacture</i>	> manufactură	lat. <i>manufacere</i>
<i>manutention</i>	> manutanță	ital. <i>manutenzione</i>
<i>masculin</i>	> masculin	lat. <i>masculus</i>
<i>canicule</i>	> caniculă, canicular	» <i>canicula</i>
<i>capituler</i>	> capitula	» <i>capitulum</i>
<i>capsule</i>	> capsulă	» <i>capsula</i>
<i>capture</i>	> captură	» <i>captura</i>
<i>carburateur</i>	> carburator	
<i>cellule</i>	> celulă	lat. <i>cellula</i>
<i>cellulose</i>	> celuloză	» <i>cellula</i>
<i>censure</i> ¹⁾	> censură	» <i>censura</i>
<i>ceinture</i>	> centură	» <i>cinctura</i>
<i>céruse</i>	> ceruză	» <i>cerussa</i>
<i>questure</i>	> chestură	» <i>quaestura</i>
<i>commensurable</i>	> comensurabil	» <i>mensura</i>
<i>compulser</i>	> compulsa	» <i>compulsare</i>
<i>commun</i>	> comun	» <i>communis</i>
<i>commutateur</i>	> comutator	» <i>muto</i>
<i>concubine</i>	> concubină	» <i>concubina</i>
<i>concussionnaire</i>	> concusionar	» <i>concussio</i>
<i>conducteur</i>	> conductor	» <i>conducere</i>
<i>congruent</i>	> congruent	» <i>congruens</i>
<i>consécutif</i>	> consecutiv	» <i>consecutus</i>
<i>costume</i>	> costum	ital. <i>costume</i>
<i>culinaire</i>	> culinar	lat. <i>culina</i>
<i>culture</i>	> cultură	» <i>cultura</i>
<i>cure</i>	> cură	» <i>cura</i>

¹⁾ Greșit deci se scrie : censură.

curatelle	> curatelă	lat. curator
député	> deputat (pop. dipotat)	» deputare
diluer	> dilua	» diluare
dissimuler	> disimula	» dissimulare
divulguer	> divulga	» divulgare
ductile	> ductil	» ductilis
dualisme	> dualism	» duo
émulation	> emulațiune	» aemulatio
exécution	> execuție	» exsecutio
expulser	> expulsa	» expulsare
fabuleux	> fabulos	» fabula
furieux	> furios	» furiosus
fusion	> fuziune	» fusio
illustre	> ilustru	» illustris
illusion	> iluziune	» illusio
institut	> institut	» institutum
municipale	> municipal	» municipium
jubilé	> jubileu	» jubilar
judiciaire	> judiciar	» judicarium
juriste	> jurist	» jus, juris
juvenile	> juvenil	» juvenis
lugubre	> lugubru	» lugubris
lunette	> lunetă	» luna
nature	> natură	» natura
nuance	> nuanță	» (nuance < nuer, nuer < nue, nue < nubes)
nucleus	> nucleu	» nucleus
nul	> nul	» nullus
oculiste	> oculist	» oculus
occulte	> occult	» occultus
ossuaire	> osuar	» ossuarium
parfumeur	> parfumor	» fumare
pendule	> pendul	» pendulus
perruque	> perucă	» perruca
présumer	> prezuma	» presumptus
procurateur	> procurator	» procurator

<i>prudence</i>	> <i>prudență</i>	» <i>prudentia</i>
<i>pupille</i>	> <i>pupilă</i>	» <i>pupilla</i>
<i>réfuser</i>	> <i>refuza</i>	» <i>refusum</i> dela <i>re-</i> <i>fundere</i>
<i>reputation</i>	> <i>reputație</i>	» <i>reputare</i>
<i>résolution</i>	> <i>rezoluțiune</i>	» <i>resolutio</i> < <i>resol-</i> <i>vere</i>
<i>résumer</i>	> <i>rezuma</i>	» <i>rusumere</i>
<i>rubrique</i>	> <i>rubrică</i>	» <i>rubrica</i>
<i>spéculatif</i>	> <i>speculativ</i>	» <i>speculatio</i>
<i>stimuler</i>	> <i>stimula</i>	» <i>stimulare</i>
<i>stipulation</i>	> <i>stipulațiune</i>	» <i>stipulari</i>
<i>structure</i>	> <i>structură</i>	» <i>structura</i>
<i>studieux</i>	> <i>studios</i>	» <i>studiosus</i>
<i>subsidaire</i>	> <i>subsidiar</i>	» <i>subsidiarius</i>
<i>succéder</i>	> <i>succeda</i>	» <i>succedere</i>
<i>suffrage</i>	> <i>sufragiu</i>	» <i>suffragium</i>
<i>sulfate</i>	> <i>sulfat</i>	» <i>sulfur</i>
<i>susciter</i>	> <i>suscita</i>	» <i>suscitare</i>
<i>suspendu</i>	> <i>suspendat</i>	» <i>suspensus</i>
<i>taciturne</i>	> <i>taciturn</i>	» <i>taciturnus</i>
<i>talus</i>	> <i>taluz</i>	» <i>talus</i>
<i>torture</i>	> <i>tortură</i>	» <i>tortura</i>
<i>turbine</i>	> <i>turbină</i>	» <i>turbo</i> , -inis
<i>humour</i>	> <i>umor</i>	engl.... din lat. <i>humor</i>
<i>utopie</i>	> <i>utopie</i>	lat. <i>utopia</i>

Cele puține din prima categorie vin sau din latina medievală sau dintr'o formă mai puțin cunoscută sau din italienește :

bureau < lat. *birrus* (manta de lână) > mediolat. *bura* ¹⁾
purée < mediol. *purea* < lat. *porrum*
culotte în legătură cu lat. *culus*
cuvette din *cuppa* (vas)
epuiser în legătură cu *puteus*
costume < ital. *costume* < lat. *consuetudinem*

¹⁾ Deci *bureau* este o masă acoperită cu *bura*.

Se pune întrebarea dacă pe celelalte multe cuvinte trebuie să le considerăm ca luate din franțuzește ori din latinește. Dicționarul Academiei pune alături cuvântul latinesc de cel franțuzesc.

b) Sunetul *ö* din turcisme a fost înlocuit prin *io*, rar prin *u* :

**karagöz	> caraghioz
*köfte	> chioftea
*köşk	> chioșc
*köstek	> chiostec
*göç	> ghiociu
*göl	> ghiol
**gördüm	> ghiordum
**gözü	> ghioghiorea
**gözdän	> ghioldan
**götüre	> ghiotora

Pentru înlocuirea cu *u* am găsit numai

**bökmè > bucmea.

Cuvântul **ölefè (pe care nu l-am găsit în dicționarul turcesc modern) a avut odată forma *olefea*, care prin etimologie populară a devenit *lefea* (formă învechită) și apoi *leafă*.

Cuvintele ungurești cu *ö* trecute la noi au înlocuit acest sunet prin *e*, *i*, *o*, *u* :

böseg > belșug	vöfel > vîfel	tölcsér > tolcer
fölözö > felezău	görcö > chioarcă	
költeni > cheltui	gjömber > ghîmber	

gözu > guzgan

ölü > uliu

örleri > urui, uruială

Cele mai multe sunt provincialisme.

Sunetul corespunzător turcescului *ö* îl găsim în câteva terminări franceze dintre care vom examina pe *eur* și *eux*. Trecerea cuvintelor cu acest sunet s'a făcut cu o mare greutate de adaptare: multe forme sunt încă în luptă și unii filologi au păstrat ortografierea franceză *eur*, ceea ce de sigur nu poate fi o soluțiune definitivă. În câteva cazuri controversa a fost tăiată de forma corespunzătoare din latinește.

Iată exemple : conducteur, trieur, majeur, voyageur, farceur, tricheur, moteur au luat terminarea *or*, care este formă populară și literară : conductor, trior, major, voiajor, farsor, trișor, motor, contor, colporteur, dirijor, expeditor, cooperator.

Câteva au luat *er* :

 piqueur > picher, friseur > frizer

In luptă mai sunt :

 coafor și coafeur (coiffeur)

 șofer și șofeur (chauffeur)

 lichior și licheur (liqueur)

 sufler și sufleur (souffleur)

Chaum eur, care — și în franțuzește — a dobândit o răspândire mare în timpurile din urmă (în vechile dicționare mai că nu se găsește) s'a răspândit repede la noi sub forma șomer.

E interesant să notăm că *mineur* a dat două forme cu două înțelesuri deosebite, fiindcă a venit, în realitate, din două cuvinte (din *mineur* < *minor* și *mineur* < *miner* < lat. *minare*) :

 minor = ant. lui major

 miner = lucrător în mină

Exemple de corespondența între fr. *eur*. și rom. *or*.¹⁾ :

fr. calomniateur	r. calomniator	l. calomniator
colporteur	colporteur	—
commutateur	comutator	mutator
conducteur	conductor	conducător
conservateur	conservator	conservator
compteur	contor	—
controleur	controlor	—
créditeur	creditor	creștor
curateur	curator	curator
délateur	delator	delator
détracteur	detractor	detractor

¹⁾ Să se observe că afară de rare cazuri (notate) se păstrează accentul ca în limba franceză.

fr. déserteur	r. dezertor	l. deșertor
dictateur	dictator	dictător
diffuseur	difuzor	—
dresseur	dresor	—
éditeur	editor	edîtor
électeur	elector	eleçtor
monteur	montor	—
exécuteur	executor	execûtor
expéditeur	expeditor	—
fournisseur	furnisor	—
graveur	gravor	—
inférieur	inferior	inferior
majeur	major	major
carburateur	carburator	—
censeur	censor	censor
questeur	cheștor	quęstor
coiffeur	coafor	—
collecteur	colector	colleçtor
commandeur	comandor	—
compositeur	compozitor	compoșitor
cultivateur	cultivator	—
classeur	clasor	—
classificateur	clasificator	—
r. dirijor format în	românește de la verbul a dirija	
fr. correcteur	r. corector	correçtor
dispensateur	dispensator	dispensate :
dresseur	dresor	—
éclaireur	ecleror	—
orateur	orator	—
organisateur	organizator	—
parfumeur	parfumor	—
patineur	patinor	—
percepteur	perceptor	—
projecteur	proiector	—
promoteur	promotor	—
proviseur	provizor	—
prosateur	prozator	—
raffineur	rafinor	—

rapporteur	raportor
récepteur	receptor
rédacteur	redactor
réformateur	reformer
régisseur	regisor
régulateur	regulator
précepteur	preceptor
prédéceseur	predecessor
précurseur	precursor
prédicateur	predicator
mistificateur	mistificator
moniteur	monitor
équateur	ecuator
éducateur	educator
moteur	motor
experimentateur	experimentator
extérieur	exterior
facteur	factor
gouverneur	governor ¹⁾
imposteur	impostor
inspecteur	inspector
instigateur	instigator
instituteur	institutor
instructeur	instructor
interpellateur	interpelator
législateur	legislator
navigateur	navigator
novateur	novator
opérateur	operator
prévaricateur	prevaricator
procureur	procuror
professeur	profesor
répétiteur	repetitor
rapporteur	raportor ²⁾

¹⁾ Pentru al doilea sens al cuvântului (celui qui gouverne) s'a format: gu-verna-t-or.

²⁾ În fr. are 3 sensuri: pâritor (care n'a trecut în rom.) — cel care face un raport despre ceva — instrument de geometrie. Pentru al doilea înțeles s'a zis

réviseur	revizor
sculpteur	sculptor
sénateur	senator
serviteur	servitor
sylviculteur	silvicultor
spoliateur	spoliator
successeur	succesor
supérieur	superior
trieur	trior
tuteur	tutor
ultérieur	ulterior
vérificateur	verificator
versificateur	versificator
viticulteur	viticultor
voyageur	voiajor
voltigeur	voltijor
jongleur	jongler
piqueur	picher
souffleur	sufler
chauffeur	șofer
rémorqueur	remorcher

însă :

fr. ingénieur inginer

se arată a fi luat din italienește : ingegnere.

O serie de cuvinte în *eur*, trecând în românește, s'au schimbat cu totul, căci s'au înlocuit printr'un adj. format din participiul trecut al verbului corespunzător cu suf. *or*. Unul a luat terminațiunea *ar*.

fr. magnétiseur	r. magnetizator	= magnetiza[t] + or
collectionneur	colecționar	
danseur	dansator	= dansa[t] + or
joueur	jucător	= juca[t] + or
distributeur	distribuitor	= distribui[t] + or
exploiteur	exploatator	= exploata[t] + or

multă vreme după introducerea parlamentarismului în 1860: *raportator*; mai târziu s'a zis *raportor* în Cameră și Senat.

fr. inventeur	r. inventator	= inventa[t] + or
insulteur	insultător	= insulta[t] + or
enregistreur	registrator	= registra[t] + or
villégiateur	vilegiaturist	= vilegiatură + ist
visiteur	vizitator	= vizita[t] + or

Silaba *-eux* a devenit *os* prin influența cuvintelor latine sau italiene, încât se poate pune întrebarea dacă se pot considera aceste cuvinte ca venite numai din franțuzește.

fr. calamiteux	r. calamitos	it.	lat. calamitosus
capricieux	caprițios	capricioso	
caverneux	cavernos	cavernoso	
contagieux	contagios	contagioso	
contentieux	contencios	contenzioso	contentiosus
copieux	copios		copiosus
courageux	curagios	coraggioso	
mystérieux	misterios	misterioso	
monstrueux	monstruos		monstruosus
fabuleux	fabulos	fabuloso	fabulosus
factieux	facțios		factiosus
fastueux	fastuos	fastoso	fastuosus
furieux	furios	furioso	furiosus
généreux	generos	generoso	generosus
infectieux	infecțios		
ingénieux	ingenios		ingeniosus
judicieux	judicios	giudicioso	
litigieux	litigios	litigioso	litigiosus
nébuleux	nebulos	—	nebulosus
onéreux	oneros	oneroso	onerosus
pieux	pios	—	—
pompeux	pompos	pomposo	—
prétentieux	pretențios	—	—
présomptueux	prezumțios	presuntuoso	—
prodigieux	prodigios	prodigioso	prodigiosus
radieux	radios	radioso	—

fr. religieux	r. religios	it. religioso	lat. religiosus
respectueux	respectuos	—	—
séditieux	seditios	sedizioso	sediciosus
sententieux	sententios	sentenzioso	sententiosus
sérieux	serios	serioso	—
séreux	seros	seroso	—
sinueux	sinuos	sinuoso	sinuosus
sirupeux	sirupos	—	—
spongieux	spongios	spongioso	—
studieux	studios	studioso	studiosus
tendancieux	tendentios	—	—
ténébreux	tenebros	tenebroso	tenebrosus
tuberculeux	tuberculos	—	—
valeureux	valoros	valoroso	—
vaniteux	vanitos	—	—
vaporeux	vaporos	vaporoso	—
véreux	veros	—	—
vicieux	vicios	vicioso	vitiosus
vigoureux	viguros	vigoroso	—
volumineux	voluminos	voluminoso	—

c) O schimbare interesantă a acestui sunet este diereza celor două vocale care formează sunetul asemănător unui diftong românesc. Aceasta se explică prin faptul că cuvintele respective au intrat pe cale scrisă sau a influențat forma corespunzătoare din latinește :

fr. creuset	r. creuzet	engl. cruset
pleurésie	pleurezie	

d) Cuvintele cu diftongul *au* pronunțat într'un singur sunet (o) au trecut în românește nu direct, ci sub influența corespunzătoarelor latinești, despărțind vocalele *a-u*, ca și *e-u*. Altele însă au trecut de-a-dreptul cu pronunțarea franceză *o*.

Exemple :

I. fr. caustique	r. ca-ustic	lat. causticus
caution	ca-uțiune	cautio

fr. causer	r. ca-uza	lat. causa
clause	cla-uză	clause
fraude	fra-udă	fraudo
naufrage	na-ufragiu	naufragium
nautique	na-utic	nauticus
pause	pa-uză	pausa
plausible	pla-uzibil	plausibilis
paupérisme	pa-uperism	pauperus
mausolée	ma-uzoleu	mausoleum

II. fr. sauce	r. sos
chauffeur	șofer
chaumage	șomaj
	șomer
chausson	șoșon
chaussée	șosea
chauvinisme	șovinism
chauviniste	șovinist
cauchemar	coșmar
échafaud	eșafod

e) O greutate de adaptare are și sunetul scris prin *ll*. Noi am avut acest sunet în cuvinte terminate în *l* la singular care fac pluralul în *i*:

cal > cali > cai
miel > mieli > miei

Dovadă este neologismul *colonel*, care tinde a forma pluralul *colonei*, ca vechile cuvinte de origine latină, deși alte neologisme păstrează pe *l* la plural: fidel, fideli.

În majoritatea cuvintelor de acest fel sunetul francez trece într'un simplu *l* sau în *li*:

pavillon	>	pavilion		
bataillon	>	batalion	bille	> bilă
bouillon	>	bulion	billet	> bilet
buteille	>	butelie	guillotine	> ghilotină

portefeuille a dat portofoliu, portofoiu și portofel; fauteuil a dat fotoliu și fotel.

Numai *faille* (stofă) a dat *faiu*.

Cât pentru *taille*, rom. *talie* poate că a intrat prin rusește sau polonește (talija, talia) ori s'a influențat de aceste cuvinte.

f) Sunetul *gn* (ex. cognac) există și în dialecte și în limba populară în unele provincii,

ca *ñel* p. miel; *ñere* p. miere

dar neexistând în limba literară, cuvintele franțuzești care îl conțin au luat aspecte diferite și în unele cazuri s'au refăcut după originalul latin, mai rar s'au influențat de schimbarea vechilor latinisme din limbă *gn* > *nn*.

Exemple :

a) cognac > coniac b) ignorant > ignorant < lat. ignoro
cagnotte > caniotă
baignoire > benoar

c) résigner > rezigna < lat. resigno și *resemna* ca semn din signum

désigner > designa și desemna

consigner > consigna: primit în consignație
consemna: consemnul dat, Casă de consemna-
țiuni

g) În privința vocalelor nazale din franceză, când era chestia de pronunțare, se pronunțau ca în franțuzește; iar când era chestia scrisului, se sileau Românii să reproducă în scris sunetul original și aveau întrucâtva exemple în limba germană.

Se pronunța și se scria :

amblemă, antreu, ampir, emposibel, emportant, enfect.

Intervenind influența școalei latiniste, care propunea să luăm ca tip nu cuvântul francez, ci vorba originală latinească, s'a ajuns a se pronunța și a se scrie :

emblemă, imperiu, endemic, invalid, unguent. . .

La această pronunțare și grafie au contribuit și cuvintele italienești corespunzătoare :

a incasa	ital. incassare
incarna	lat. incarno
incintă	» incinctus
inculpa	» inculpatio
infantil	» infantilis
infern	» infernus
encefal	ital. encefalo
enclitic	lat. encliticus
enciclică	ital. enciclica
enciclopedie	» enciclopedia
endemic	» endemico
enterită	» enterita
entusiasm	» entusiasmo (vechiu entusiasmos)

În modul acesta au rămas puține cuvinte cu pronunțare franceză :

antreu	< entrée	anchetă	< enquête
antract	< entr'acte	angrenaj	< engrenage
ansamblu	< ensemble	antreprenor	< entrepreneur
antrepozit	< entrepôt	antrena	< entrener

În privința sunetelor cuvintelor care trec din limba franceză în românește, se produc uneori schimbări cu totul nejustificate. Unele din ele se explică prin influența cuvintelor asemănătoare din germană; altele, prin nimic :

<i>viteză</i>	din <i>vitesse</i> ,	deci, trebuie :	<i>vitesă</i>
<i>cenzor</i>	» <i>censeur</i>	» »	<i>ensor</i>
<i>ceziune</i>	» <i>cession</i>	» »	<i>cesiune</i>
<i>seziune</i>	» <i>session</i>	» »	<i>sesiune</i>
<i>bazin</i>	» <i>bassin</i>	» »	<i>basin</i>
<i>furnizor</i>	» <i>fournisseur</i>	» »	<i>furnisor</i>
<i>conzul</i>	» <i>consul</i>	» »	<i>consul</i>

h) Grupul *mpt* și *mt* pronunțate *nt* s'au influențat de forma scrisă și de italienește și după ce s'a scris cu toate literele a ajuns a fi admis chiar de Academie sub forma *nt* :

comptable contabile contabil

compte	conto	cont
compteur		contor
comptoir		contoar și cantoră (vechiu)
comte	conte	conte
comtesse		contesă

i) Grupul *ce, ci* din cuvintele franțuzești corespunde în românește, la neologisme, ori cu *ce, ci* ori cu *țe, ți*, după cum în corespunzătoarele originale latinești se găsește *ce, ci* sau *tia* sau în corespunzătoarele italienești se găsește un *z*. În unele cazuri se amestecă și influența formelor germane și într'unul este o influență ungurească; în câteva influență rusească.

Exemple :

fr. <i>réticence</i>	lat. <i>reticentia</i>	rom. <i>reticență</i>
» <i>imbécile</i>	» <i>imbecillis</i>	» <i>imbecil</i>
» <i>incident</i>	»	» <i>incident</i>
» <i>célèbre</i>	» <i>celeber</i>	» <i>celebru</i>
» <i>cénacle</i>	» <i>cenaculum</i>	» <i>cenaclu</i>
» <i>censitaire</i>	» <i>censeo</i>	» <i>censitar, cens</i>
» <i>central</i>	» <i>centrum</i>	» <i>centru, central</i>
» <i>céréale</i>	» <i>cerealialia</i>	» <i>cereale</i>
» <i>cérémonie</i>	» <i>ceremonia</i>	» <i>ceremonie</i>
» <i>cession</i>	» <i>cessio</i>	» <i>cesiune</i>
» <i>cirque</i>	» <i>circus</i> it. <i>circo</i>	» <i>circ</i>
» <i>civiliser</i>	» <i>civilis</i> » <i>civile</i>	» <i>civiliza</i>
» <i>coincider</i>	» <i>concido</i>	» <i>coincide</i>
» <i>complice</i>	ital. <i>complice</i>	» <i>complice</i>
» <i>concentrer</i>	lat. <i>centrum</i> , it. <i>concentrare</i> , rom. <i>concentra</i>	
» <i>notice</i>	» <i>notitia</i>	rom. <i>notiță</i>
» <i>nuance</i>		» <i>nuanță</i>
» <i>spacieux</i>	ital. <i>spazioso</i>	» <i>spațios</i>
» <i>ordonance</i>		» <i>ordonanță</i>
» <i>solstice</i>	» <i>solstizio</i>	» <i>solstițiu</i>
» <i>tendance</i>	» <i>tendenza</i>	» <i>tendență și tendință</i>
» <i>tolérance</i>	» <i>tolleranza</i>	» <i>toleranță</i>
» <i>urgence</i>	» <i>urgenza</i>	» <i>urgență</i>

fr. <i>présidence</i>	lat.	rom. <i>prezidență</i>
» <i>violence</i>	» <i>violenza</i>	» <i>violență</i>
» <i>providence</i>	» <i>providentia</i>	» <i>providență</i>
» <i>vacance</i>		» <i>vacanță</i> și <i>vacanție</i>
» <i>révérence</i>	ital. <i>reverenza</i>	» <i>reverență</i>
» <i>romance</i>	» <i>romanzo</i>	» <i>romanță</i>
» <i>sentence</i>	» <i>sentenza</i>	» <i>sentență</i> și <i>sentință</i>

* * *

fr. <i>cadence</i>	ital. <i>cadenza</i>	rom. <i>cadență</i>
» <i>dénoncer</i>	» <i>denunziare</i>	» <i>denunța</i>
» <i>différence</i>	» <i>differenza</i>	» <i>diferență</i>
» <i>diligence</i>	» <i>diligenza</i>	» <i>diligență</i>
» <i>gracier</i>	» <i>graziare</i>	» <i>grația</i>
» <i>disgracier</i>	» <i>disgraziare</i>	» <i>disgrația</i>
» <i>distance</i>	» <i>distanza</i>	» <i>distanță</i>
» <i>exercice</i>	» <i>esercizio</i>	» <i>exercițiu</i>
» <i>expérience</i>	» <i>esperienza</i>	» <i>experiență</i>
» <i>force</i>	» <i>forza</i>	» <i>forță</i>

* * *

fr. <i>ciment</i>	lat. <i>caementum</i>	rom. <i>ciment</i> și <i>țiment</i> (germ. <i>Zement</i>)
» <i>cimetière</i>	gr. <i>κοιμητήριον</i>	rom. <i>chimitir</i> , <i>cimitir</i> și <i>țin-</i> <i>tirim</i> < ung. <i>cinterem</i>
» <i>cylindre</i>		rom. <i>cilindru</i> și <i>țilindru</i> (germ. <i>Zylinder</i>)
» <i>civil</i>	lat. <i>civilis</i>	rom. <i>civil</i> și <i>țivil</i> (germ. <i>zivil</i>)

* * *

fr. *impératrice*; neol. *imperiatriță* (după rus.); rom. vechiu
împărăteasă

fr. *inspectrice*; neol. *inspectriță* (rus); neol. (ital.) *inspectrice*,
azi *inspectoare*

fr. <i>directrice</i>	<i>directriță</i>	<i>directrice</i>	<i>directoare</i>
» <i>institutrice</i>	<i>institutriță</i>	<i>institutrice</i>	<i>institutoare</i>
» <i>instance</i>	<i>instanția</i> (după rus)	pop. <i>instanție</i> , lit. <i>instanță</i>	

* * *

Unele cuvinte din această categorie au unele forme *ce ci*, altele cu *te, ti*:

- fr. vice; lat. vitium; rom. vițiu și viciu, vicios și vițios
 » négocier; lat. negotium; rom. negoț, neguțător și negustor,
 dar și negocia, negociere
 » apprécier; lat. praetium; rom. aprecia, apreciere
 » annoncer, énoncer; ital. nunziare; rom. anunța, enunța,
 dar și anunț, anunțu
 » finance; rom. finanțe, rar finance, dar financiar, nu finan-
 țiar; ital. finanza, finanziere

2. Accentul

Un element important în comparația ce trebuie să facem între cuvintele franceze trecute în limba română este accentul.

Deosebim trei categorii: unele care păstrează accentul în același loc ca în franceză ¹⁾; altele care îl schimbă; altele care se pronunță în două feluri: cu accentuarea franceză păstrată, cu accentuarea schimbată.

a) Cuvinte care ar fi luate din franțuzește, dar au accentul schimbat, după latinește sau italienește ori influențate de alte cuvinte asemănătoare:

fr. calorique	rom. caloric	ital. calorico
» cadavérique	» cadaveric	» cadaverico
» cancer	» cāncer	» cānchero
» catholique	» catolic	» cattolico
» cynique	» cīnic	» cīnico
» classique	» clasic	» clāsico
» clinique	» clīnic	» clīnico
» comique	» cōmic	» cōmico
» commode	» cōmod	» cōmodo
» critique	» crītic, crītică	» crītico, crītica
» chronique	» crōnic	» crōnico
» cumul	» cūmul	» cūmulo

¹⁾ Exemple sunt cuvintele de la pg. 30.

fr. débit	rom. dēbit	lat. dēbito
» diabolique	» diabolic	» diabolico
» docteur	» doctor	» doctor
» domestique	» domestic	» domesticus
» effigie	» efigie	ital. effigie, lat. effigia
» empirique	» empiric	» empirico
» énergétique	» energetic	» energico
» épique	» epic	» epico
» héroïque	» erpic	» erpico
» esthétique	» estetic	
» éthique	» etică	» etica
» examen	» examen	lat. examen
» exotique	» exotic	» exoticus
» féerique	» feeric	
» physique	» fizic	ital. fisico
» génie	» geniu	» genio
» intrigue	» intrigă	
» laïque	» laic	lat. laicus, ital. laico
» léthargique	» letargic	ital. letargico
» logique	» logică	» logica
» narcotique	» narcotic	» narcotico
» magique	» magic	» magico
» mécanique	» mecanic	» mecanico
» mérite	» merit	» merito
» métrique	» metric	» metrico
» mimique	» mimică	» mimico
» minime	» minim	» minimo
» mystique	» mistic	» mistico
» mitique	» mitic	lat. miticus
» opéra	» operă	ital. opera
» optique	» optică	lat. optice
» panique	» panică	ital. panico
» panorama	» panoramă	» panorama
» parabole	» parabolă	» parabola
» particule	» particulă	» particola
» périodique	» periodic	» periodico
» plastique	» plastic	» plastica
» platonique	» platonic	» platonic

fr. poétique	rom. poetic	ital. poetico
» politique	» politic	» politico
» prosaïque	» prozaic	» prosaico
» psychique	» psihic	
» public	» public	» pubblico
» razzia	» rație	
» recteur	» rector	lat. rector
» réplique	» replică	ital. replica
» république	» republică	lat. respublica
» résidu	» reziduu	» residuus
» sardonique	» sardonîc	ital. sardonico
» scénique	» scenic	» scenico
» sceptique	» sceptic	lat. sceptici (plur.)
» scrofule	» scrofula	» scrofulae
» scrupule	» scrupul	» scrupulus
» série	» serie	» series
» sibyllique	» sibilic	
» sympathique	» simpatic	ital. simpatico
» syndic	» sindic	» sindico
» synoptique	» sinoptic	» sinottico
» synthétique	» sintetic	» sintetico
» spasmodique	» spasmodic	» spasmodico
» spécifique	» specific	» specifico
» sporadique	» sporadic	» sporadico
» télégraphique	» telegrafic	» telegrafico
» thérapeutique	» terapeutîc	
» thermique	» termic	
» typhus	» tifos	
» typique	» tipic	
» tombola	» tombolă	
» tonique	» tonic	
» topique	» topic	
» toxique	» toxic	ital. tossico
» tragique	» tragic	» tragico
» tréma	» tremă	gr. τρεῖμα
» tropique	» tropic	lat. tropicus
» ultimatum	» ultimatum	
» véhicule	» vehicul	» vehiculum

fr. veranda	rom. verandă	
» véridique	» veridic	ital. veridico
» viticole	» viticol	lat. viticola
» volubile	» volubil	ital. volubile
» zero	» zero	» zero
» catégorique	» categoric	» categorico
» céramique	» ceramică	

b) Neologisme din franceză accentuate în două feluri :

capsulă	și capsulă	fr. capsule
ceremonie	» ceremonie	» cérémonie
despot	» despot	» despote
îperbolă	» îperbolă	» hyperbole, it. îperbola
întim	» întim	» intime
lichid	» lichid	» liquide
limită	» limită	» limite
oblic	» oblic	» oblique
platină	» platină	» platine
profesor	» profesor	» professeur
prognostic	» pronostic	» pronostique
protector	» protector	» protecteur
redactor	» redactor	» rédacteur
satiră	» satiră	» satire
splendid	» splendid	» splendide, it. splendido

3. Forma gramaticală

Neologismul intrat în limbă se poate adapta, în privința formei, în două feluri :

— sau păstrând, în cea mai mare parte a volumului său, forma originală și luând numai terminațiune gramaticală românească ;

— sau combinându-se cu vreun prefix ori sufix românesc ori cu alt cuvânt, dând naștere unei forme ibride, din punct de vedere al originii.

a) *Păstrându-se volumul cuvântului și luând o terminare românească.*

I. Se păstrează, în întregime forma franceză la cuvintele cari au o ortografie cu toate literele citite.

caduc	> caduc	génial	> genial
canal	> canal	hamac	> hamac
cap	> cap	idéa	> ideal
capital	> capital	infect	> infect
caporal	> caporal	intact	> intact
matinal	> matinal	libéral	> liberal
cartel	> cartel	littéral	> literal
castor	> castor	local	> local
clerical	> clerical	naval	> naval
colonel	> colonel	parc	> parc
colonial	> colonial	profil	> profil
congétinal	> congenital	radical	> radical
correct ¹⁾	> corect	régional	> regional
décor	> decor	relief	> relief
métis	> metis	révoluer	> revolver
direct	> direct	rival	> rival
distinct	> distinct	scalpel	> scalpel
minéral	> mineral	sens	> sens
égal	> egal	syndic	> sindic
éter	> eter	statut	> statut
exact	> exact	strict	> strict
moral	> moral	tarif	> tarif
exil	> exil	ténor	> tenor
fatal	> fatal	transit	> transit
final	> final	tropical	> tropical
fisc	> fisc	vassal	> vasal
gaz	> gaz	vénal	> venal

II. La alte cuvinte se produc diferite modificări.

Principalele cazuri de modificări:

¹⁾ Consonantele duble nu se reproduc niciodată în românește; asemenea nu se reproduce th și y.

1. Dacă în franțuzește cuvântul se termină în *e* mut, acesta se înlocuește cu *u* întreg sau dispare (după cum este consonanta precedentă) când e de gen masculin sau ambigen :

(un) astre	> astru	(un) astronome	> astronom
registre	> registru	régime	> regim
candelabre	> candelabru	camarade	> camarad
cadavre	> cadavru	contracte	> contract
calibre	> calibru	contraste	> contrast
cénacle	> cenaclu	calme	> calm
cycle	> ciclu	cannibale	> canibal
cidre	> cidru	cerbère	> cerber
cylindre	> cilindru	cycliste	> ciclist
cinabre	> cinabru	cyclone	> ciclon
cone	> con	claque	> clac
		cleptomane	> cleptoman
		collègue	> coleg
		colosse	> colos
		commode	> comod
		calorifère	> calorifer

2. Dacă în franțuzește substantivul terminat în *e* este feminin, ia în românește terminarea ă :

rémonte	> remontă,	censure	> censură
base	> bază	clientèle	> clientelă
blouse	> bluză	clinique	> clinică
bombe	> bombă	comète	> cometă
bourse	> bursă	compresse	> compresă
cabale	> cabală	commune	> comună
cabine	> cabină	corvette	> corvetă
cadence	> cadență	cote	> cotă
cale	> cală	crise	> criză
calotte	> calotă	cravate	> cravată
canonnade	> canonadă	crème	> cremă
canonnière	> canonieră	crevette	> crevetă
cantine	> cantină	crinoline	> crinolină
capitale	> capitală	coulisse	> culisă
capsule	> capsulă	couverture	> cuvertură
carabine	> carabină	cure	> cură

caravane	>	caravană	course	>	cursă
cascade	>	cascadă	dame	>	damă
cassette	>	casetă	discipline	>	disciplină
caste	>	castă	doctrine	>	doctrină
cataplasme	>	cataplasma	dose	>	doză
cathédrale	>	catedrală	dune	>	dună
cavalcade	>	cavalcadă	eclipse	>	eclipsă
caverne	>	cavernă	egide	>	egidă
casemate	>	cazemată	élite	>	elită
cellule	>	celulă	étape	>	etapă

3. Unele substantive, trecând în românește, își schimbă genul și atunci se schimbă și soarta lui *e* :

camisole fem. > camizon sau camizol masc.

compote	»	compot masc.	marche	f. > marș	m.
affiche	»	> afiș	cartouche	» > cartuș	»
alcove	»	> alcov			
danse	»	> dans	douche	» > duș	»
digue	»	> dig			
extase	»	> extaz	façon	» > fason	»
mosaïque	»	> mozaic	obole	» > obol	»
marche	»	> marș	orloge	» > orlogiu sau	
matinée	»	> matineu m.		orologiu m.	
			tournée	» > turneu m.	
			valse	» > vals	»

cabriolet	m. > cabrioletă f.				
canapé	» > canapea f.	axiome	masc. > axiomă fem.		
* chiffre	» > cifră	béret	» > beretă	»	
insecte	» > insectă	cabriolet	» > cabrioletă f.		
pantomime	» > pantomimă f.	dilemme	» > dilemă	»	
patin	» > patină f.	diplome	» > diplomă	»	
pavé	» > pavea	dogme	» > dogmă	»	
pijama	» > pijama	flegme	» > flegmă	»	
		globule	» > globulă	»	
problème	» > problemă	drame	» > dramă	»	
* programme	» > programă f.	masque	» > mască	»	
champagne	» > șampanie f.				

*) Este și formă de masculin, dar cu alt înțeles sau altă întrebuințare.

fr. *faveur* (fem.) a dat rom. *favoare* și *favor*, adică una fem. alta masc. Pluralul a fost *favori* pentru prima, *favoruri* pentru a doua. Cu timpul a rămas numai forma în *-uri* pentru amândouă, iar cele două forme de singular au dobândit o deosebire de nuanță în înțelesul lor.

Vom nota câteva schimbări curioase de gen.

Adiectivul *moral* a dat naștere substantivului *moral* (m.) și alături de acestea e și substantivul *morale* (f.). În rom. a trecut întâi substantivul feminin, dar și-a schimbat genul, fiind luat pe cale vorbită: «i-a făcut un *moral* bun...». Apoi—sau tot în aceeași vreme—persoanele cu știința limbii franceze au zis *morală* după forma scrisă a cuvântului. Firește, pe lângă acesta am luat și substantivul adiectival: *moralul*.

Cuvântul *vapeur* (feminin) a fost întâiu în românește de genul feminin: *vapoare* și articulat *vapoarea* («vapoarea austriacă») [1848]. Mai târziu s'a zis *vapor* (masc.) și pentru înțelesul de *abur* (vapori) și pentru vasul mișcat cu aburi (vapor).

Sunt și câteva exemple de subst. franceze care au în românește două forme, după gen, cu înțeles deosebit:

un cadre a dat o cadră și un cadru

une apostrophe a dat o apostrofă (term. de Retorică) și un apostrof (Punctuație).

un café a dat o cafea și un cafeu.

4. În franțuzește sunt foarte multe cuvinte terminate cu o consonantă care se scrie, dar nu se citește. Trecând în românește, cuvintele păstrează în vorbire (ca și în scris) această consonantă, din pricină că: — s'au luat pe cale scrisă, ori — s'au influențat de forma latină sau italiană corespunzătoare:

confident > confident, couplet > cuplet.

préfet > prefect (lat. praefectus)

pratique > practic (lat. practicus) influențat poate și de vechile noastre cuvinte *practicos*, *practisi*, luate din grecește

facteur > factor (aritmetica) și factor (postă) după lat. factor.

office > ofis = decret:

Și un *ofis* redijat bine e o lege în prescurtare (Gr. Alexandrescu).

mai târziu sub influența lat. officium dă oficiu : *oficiu* postal, mutat din *oficiu*.

bonnet	> bonet	pigment	> pigment
regret	> regret	plagiat	> plagiat
piquet	> pichet	port	> port
carat	> carat	précis	> precis
ballot	> balot	profit	> profit
complot	> complot	prudent	> prudent
fort	> fort	rang	> rang
concert	> concert	record	> record
cabaret	> cabaret	rectorat	> rectorat
cabinet	> cabinet	regret	> regret
califat	> califat	rénégat	> renegat
canonicat	> canonicat	ressort	> resort
cantaloup	> cantalup	respect	> respect
carnet	> carnet	rond	> rond
garant	> garant	salut	> salut
idiot	> idiot	savant	> savant
indulgent	> indulgent	sénat	> senat
ingrat	> ingrat	sergent	> sergent
intermittent	> intermitent	sirop	> sirop
internat	> internat	soldat	> soldat
irritant	> iritant	sorbet	> sorbet
latent	> latent	stagnant	> stagnant
néant	> neant	strident	> strident
nord	> nord	substitut	> substitut
opposant	> opozant	succès	> succes
orient	> orient	casier	> cazier
magistrat	> magistrat	celibat	> celibat
majorat	> majorat	certificat	> certificat
mandat	> mandat	ciment	> ciment
moment	> moment	circuit	> circuit
monument	> monument	client	> client
paquet	> pachet	climat	> climat
palmier	> palmier	coquet	> cochet
parapet	> parapet	compétent	> competent
parquet	> parchet	complément	> complement
pensionnat	> pensionat	complot	> complot

concert	>	concert	divergent	>	divergent
concret	>	concret	divers	>	divers
confort	>	confort	duel	>	duel
conglomérat	>	conglomerat	équivalent	>	echivalent
congrès	>	congres	effort	>	efort
contingent	>	contingent	élégant	>	elegant
convalescent	>	convalescent	élément	>	element
corset	>	corset	support	>	suport
croquet	>	crochet	émigrant	>	emigrant
crochet	>	croșet	éminent	>	eminent
culminant	>	culminant	énervant	>	enervant
couplet	>	cuplet	échafaud	>	eșafod
début	>	debut	échec	>	eșec
decrépit	>	decrepit	excès	>	exces
decret	>	decret	exposant	>	expoant
délicat	>	delicat	exubérant	>	exuberant
dessert	>	desert	flanc	>	flanc
détriment	>	detriment	fond	>	fond
discret	>	discret	format	>	format
discours	>	discurs	fragment	>	fragment
dissident	>	disident ¹⁾	galant	>	galant

5. Substantivelor franțuzește terminate în -té (propriété, sincérité, qualité) le corespund românești terminate în -tate (proprietate). Se explică prin influența formelor latinești corespunzătoare; dar trebuie să notăm că primele cuvinte de acest fel au venit din italienește: libertá, sinceritá, qualità... iar mai târziu din franțuzește, influențându-se de originalele latinești. Se zicea: *libertà, egalità* articulat: *libertaua, egalitaua*.

* Îți ieu sufețele de țigani de le dau drumul sub cuvânt de *liberta* *. (Alecsandri, Teatru I, 38),

În vorbirea de astăzi toate substantivele de acest fel au luat forma acuzativului (sau ablativului) latin decl. III impari-silabe în -tas, -tatem :

¹⁾ Deci greșit se scrie și se zice: dizident.

claritate < claritatem
calamitate
capacitate

proprietate
finalitate
fidelitate

6. Marele număr de verbe împrumutate din franceză sunt de conjugarea I ca și în limba de origine.

Conj. I

cadrer	> cadra	collaborer	> colaborna
calquer	> calca	colorer	> colora
macérer	> macera	colporter	> colporta
magnetiser	> magnetiza	combiner	> combina
manier	> mania	commémorer	> comemora
manifester	> manifesta	commenter	> comenta
manipuler	> manipula	comparer	> compara
marquer	> marca	compenser	> compensa
mariner	> marina	compiler	> compila
canoniser	> canoniza	compliquer	> complica
capitaliser	> capitaliza	comporter	> comporta
capituler	> capitula	comprimer	> comprima
capter	> capta	compulser	> compulsa
caractériser	> caracteriza	communiquer	> comunica
casser	> casa	concentrer	> concentra
cataloguer	> cataloga	concerter	> (a se) concerta
causer	> cauza	concilier	> concilia
observer	> observa	concorder	> concorda
occasioner	> ocaziona	condamner	> condamna
officier	> oficia	condenser	> condensa
céder	> ceda	confectionner	> confecționa
célébrer	> celebra	confédérer	> confedera
questionner	> chestiona	confier	> confia
cicatriser	> cicatriza	confirmer	> confirma
circuler	> circula	confisquer	> confisca
citer	> cita	congeler	> congela
civiliser	> civiliza	conjuguer	> conjuga
classer	> clasa	conjurer	> conjura
coaliser	> coaliza	collaborer	> colaborna
coexister	> coexista	consacrer	> consacra

conserver	> conserva	défiler	> defila
considérer	> considera	déformer	> deforma
consister	> consista	métamor-	> metamorfoza
consoler	> consola	phoser	
consolider	> consolida	dégager	> degaja
conspirer	> conspira	dégénérer	> degenera
constater	> constata	deguiser	> deghiza
consterner	> consterna	dégrader	> degrada
constiper	> constipa	dégrever	> degreva
consulter	> consulta	dejeuner	> dejuna
contaminer	> contamina	délabrer	> delabra
contester	> contesta	délaisser	> delăsa
continuer	> continua	délecter	> delecta
controler	> controla	déleguer	> delega
conserver	> conserva	délibérer	> delibera
coopérer	> coopera	délimiter	> delimita
coopter	> coopta	démarquer	> demarca
copier	> copia	démasquer	> demasca
corroborer	> corobora	démonétiser	> demonetiza
cotiser	> cotiza	démonter	> demonta
crisper	> crispa	démoraliser	> demoraliza
critiquer	> critica	dénaturer	> denatura
culminer	> culmina	dénigrer	> denigra
cultiver	> cultiva	dénoter	> denota
mentionner	> menționa	dénoncer	> denunța
mériter	> merita	dépêcher	> depeșa
danser	> dansa	déplacer	> deplasa
débarquer	> debarca	déporter	> deporta
déborder	> deborda	déposéder	> deposeda
décaver	> decava	dépraver	> deprava
décéder	> deceda	déprimer	> deprima
déclamer	> declama	déranger	> deranja
déclarer	> declara	déraper	> derapa
déclasser	> declassa	dériver	> deriva
décliner	> declina	dérober	> deroba
décolorer	> decolora	déroger	> deroga
déconcerter	> deconcerta	desagréger	> desagrega
défalquer	> defalca	décapiter	> decapita

désister	> dezista	moduler	> modula
destiner	> destina	éditer	> edita
déterminer	> determina	élaborer	> elabora
détester	> detesta	électriser	> electriza
détroner	> detrona	électrocuter	> electrocuta
dévaster	> devasta	émigrer	> emigra
dévier	> devia	éliminer	> elimina
dévoré	> devora	élucider	> elucida
déserté	> dezerta	éluder	> eluda
désoler	> dezola	émaner	> emana
dicter	> dicta	émanciper	> emancipa
digérer	> digera	énervé	> enerva
dilater	> dilata	énumérer	> enumera
diluer	> dilua	énoncé	> enunța
diriger	> dirija	épuisé	> epuiza
disculper	> disculpa	escorter	> escorta
discuter	> discuta	éterniser	> eterniza
disséquer	> diseca	évacuer	> evacua
disserté	> diserta	évaporer	> evapora
dissimuler	> disimula	éviter	> evita
disloquer	> disloca	évoquer	> evoca
dispenser	> dispensa	exagérer	> exagera
disputer	> disputa	exalter	> exalta
divaguer	> divaga	examiner	> examina
divulguer	> divulga	exaspérer	> exaspera
domicilier	> domicilia	exceller	> excela
dominer	> domina	exciter	> excita
draper	> drapa	monter	> monta
drainer	> drena	moraliser	> moraliza
dresser	> dresa	motiver	> motiva
équibrer	> echilibra	exclamer	> exclama
équiper	> echipa	exécuter	> executa
eclipser	> eclipsa	exiler	> exila
meubler	> mobila	exister	> exista
mobiliser	> mobiliza	exonérer	> exonera
modeler	> modela	expatrier	> expatria
modérer	> modera	expérimenter	> experimenta
moderniser	> moderniza	espier	> expia

expirer	>	expira	initier	>	iniția
expliquer	>	explica	insérer	>	insera
exploiter	>	exploata	insinuer	>	insinua
explorer	>	explora	insister	>	insista
exporter	>	exporta	installer	>	instala
exprimer	>	exprima	instiguer	>	instiga
exproprier	>	expropria	insulter	>	insulta
expulser	>	expulsa	intenter	>	intenta
exténuer	>	extenua	intercepter	>	intercepta
exterminer	>	extermina	intéresser	>	interesa
extrader	>	extrăda	interner	>	interna
exulter	>	exulta	interroger	>	interoga
hésiter	>	ezita	interpeller	>	interpela
familiariser	>	familiariza	intimider	>	intimida
fander	>	fanda	intriguer	>	intriga
favoriser	>	favoriza	inonder	>	inunda
feliciter	>	felicita	inventer	>	inventa
figurer	>	figura	inviter	>	invita
fixer	>	fixa	invoquer	>	invoca
former	>	forma	irriguer	>	iriga
fonder	>	fonda	irriter	>	irita
fusionner	>	fuziona	gêner	>	jena
galoper	>	galopa	jongler	>	jongla
généraliser	>	generaliza	jubiler	>	jubila
gérer	>	gera	lamenter	>	lamenta
gesticuler	>	gesticula	lancer	>	lansa
gracier	>	grăția	légitimer	>	legitima
graver	>	grava	libérer	>	libera
grouper	>	grupa	liquider	>	lichida
gouverner	>	guverna	limiter	>	limita
hypnotiser	>	(h)ipnotiza	lyncher	>	linșa
illustrer	>	ilustra	narrer	>	nara
imaginer	>	imagina	naturaliser	>	naturaliza
imiter	>	imita	nationaliser	>	naționaliza
incinérer	>	incinera	naviguer	>	naviga
indigner	>	indigna	negliger	>	neglija
indiquer	>	indica	niveler	>	nivela
informer	>	informa	numéroter	>	numerota

obliger	> obliga	predominer	> predomina
oblitérer	> oblitera	préjudicier	> prejudiția
obséder	> obseda	préméditer	> premedita
homologuer	> omologa	préoccuper	> preocupa
opiner	> opina	préparer	> prepara
opter	> opta	presser	> presa
ordonner	> ordona	présenter	> prezenta
organiser	> organiza	privilégier	> privilegia
orienter	> orienta	préservir	> prezerva
palpiter	> palpita	presider	> prezida
panser	> pansa	priver	> priva
parafer	> parafa	proclamer	> proclama
paralyser	> paraliza	procurer	> procura
parier	> paria	profaner	> profana
passionner	> pasiona	proférer	> profera
patronner	> patrona	prophétiser	> profetiza
pavoiser	> pavoaza	profiter	> profita
perforer	> perfora	prononcer	> pronunța
pérorer	> perora	propager	> propaga
perpetuer	> perpetua	proroger	> proroga
persifler	> persifla	prosperer	> preospera
persister	> persista	prosterner	> prosterna
petitionner	> petiționa	prostituier	> prostitua
plagier	> plagia	protester	> protesta
planer	> plana	provoquer	> provoca
placer	> plasa	rallier	> ralia
planter	> planta	rembourser	> rambursa
plaider	> pleda	rapporter	> raporta
plisser	> plisa	réhabiliter	> reabilita
plomber	> plomba	réaliser	> realiza
poétiser	> poetiza	réclamer	> reclama
ponter	> ponta	recommander	> recomanda
posséder	> poseda	recréer	> recrea
poster	> posta	recuser	> recuza
poser	> poza	rédiger	> redija
preciser	> preciza	rééditer	> reedita
préconiser	> preconiza	réfugier	> refugia
prédestiner	> predestina	réfuter	> refuta

refuser	> refuza	sculpter	> sculpta
régénérer	> regenera	sectionner	> secționa
reintégrer	> reintegra	séculariser	> seculariza
relever	> releva	séparer	> separa
remanier	> remania	symboliser	> simboliza
remarquer	> remarca	simuler	> simula
remémorer	> rememora	solliciter	> solicita
remorquer	> remorca	sommer	> soma
réorganiser	> reorganiza	sonder	> sonda
réparer	> repara	spécialiser	> specializa
répercuter	> repercuta	spéculer	> specula
représenter	> reprezenta	stagner	> stagna
réprimer	> reprima	statuer	> statua
répudier	> repudia	stériliser	> steriliza
répugner	> repugna	stigmatiser	> stigmatiza
respecter	> respecta	styler	> stila
respirer	> respira	stimuler	> stimula
restaurer	> restaura	stipuler	> stipula
rétracter	> retracta	subjuguer	> subjuga
retrocéder	> retroceda	subroger	> subroga
retrograder	> retrograda	subtiliser	> subtiliza
révéler	> revela	subventionner	> subvenționa
réserver	> rezerva	succomber	> sucomba
résilier	> rezilia	souder	> suda
résister	> rezista	suffoquer	> sufoca
résulter	> rezulta	suggestionner	> sugestiona
résumer	> rezuma	souper	> supa
ricocher	> ricoșa	soutenir	> suporta
riposter	> riposta	supprima	> suprima
risquer	> risca	susciter	> suscita
rivaliser	> rivaliza	chiffonner	> șifona
ruiner	> ruina	tamponner	> tampona
sanctionner	> sancționa	tatouer	> tatua
saturer	> satura	taxer	> taxa
savourer	> savura	téléphoner	> telefona
scander	> scanda	terminer	> termina
scandaliser	> scandaliza	terroriser	> teroriza
scruter	> scruta	tester	> testa

tyranniser	>	tiraniza	utiliser	>	utiliza
tolérer	>	tolera	usurper	>	uzurpa
torturer	>	tortura	vaporiser	>	vaporiza
trafiquer	>	trafica	varier	>	varia
transborder	>	transborda	végéter	>	vegeta
transférer	>	transfera	vénérer	>	venera
transfigurer	>	transfigura	ventiler	>	ventila
transformer	>	transforma	vibrer	>	vibra
transiter	>	transita	vider	>	vida
transpirer	>	transpira	violer	>	viola
transplanter	>	transplanta	virer	>	vira
trancher	>	trânşa	viser	>	viza
traverser	>	traversa	visiter	>	vizita
tricoter	>	tricota	vociférer	>	vocifera
humaniser	>	umaniza	volatiliser	>	volatiliza

Puține și-au schimbat terminarea infinitivului și au trecut la conj. IV:

constituer	—	constitui
conférer	—	conferi
différer	—	diferi
distribuer	—	distribui
restituer	—	restitui
destituer (arhaic: destitua)	—	destitui

sau la conj. III:

distinguer	—	distinge.
------------	---	-----------

Verbe cu două forme de două conjugări, una influențată de latinește sau de verbe românești cu rădăcină apropiată ca sunete:

ériger	—	erija	și	erige
précéder	—	preceda	»	precede
transiger	—	transija	»	transige
diviser	—	diviza	»	divide
référer	—	refera	»	referi
corriger	—	corija	»	corige

Verbele fr. în *-ir* și în *-re* au trecut în românește la conj. IV, puține la conj. III:

convertir	— converti	construire	— construi
définir	— defini	instruire	— instrui
dévenir	— deveni	remettre	— remite
finir	— fini	dépendre	— depinde
intervenir	— interveni	débattre	— desbate
perversir	— perverti		
prévenir	— preveni		
réunir	— reuni		
revenir	— reveni		

7. Terminarea adiectivală *-if*, *-ive* s'a făcut românește *-iv*, *-ivă* după latinește.

rom.	fr.	lat.	ital.
calificativ	qualificatif		
calitativ	qualitatif		qualitativo
captiv	captif	captivus	
colectiv	collectif		
conjunctiv	conjunctif		conjuntivo
consecutiv	consécutif		consecutivo
decorativ	décoratif		
descriptiv	descriptif		descrittivo
distinctiv	distinctif		distintivo
electiv	électif		elettivo
evaziv	évasif		
expeditiv	expéditif		
fictiv	fictif		
justificativ	justificatif		giustificativo
legislativ	législatif		legislativo
obiectiv	objectif		
portativ	portatif		portativo

8. Sunetul francez *o* final (eau, o, ot, os) a devenit în românește *ou*.

fr.	rom.	fr.	rom.
cadeau	cadou	panneau	panou

fr.	rom.	fr.	rom.
carreau	caro	plateau	platou
casino	cazino	poteau	potou
caveau	cavou	rouleau	rulou
depôt	depou	chevreau	șevro
domino	domino	tableau	tablou sau tabel
écho	ecou	tripot	tripou
héros	erou		

Problema adaptării cuvintelor cu *o* final s'a pus mai de mult cu introducerea ungurismelor și s'a rezolvit altfel: *ó* = *ău* : biró (primar) — birău.

9. Sunt câteva terminări ale cuvintelor franceze cari s'au frământat mult fără a ajunge a se acomoda definitiv cu mediul gramatical. Așa este term. *-tion* sau *-sion* (section, permission).

În primele momente franțuzismele acestea s'au transpus aproape literă cu literă în românește:

position > *poziționul*, division > *divizion*, permission > *per-mision*, commission > *comision*, passion > *pasion*, pension > *pension* și *pansion*.

Un șoarece de neam și anume Raton

Ce fusese crescut sub pat la *pansion* . . .

(Gr. Alexandrescu)

În contra acestei forme s'au ridicat în cursul timpului mai mulți adversari.

— Analogiștii lui Pumnu ziceau că, de vreme ce au fost astfel de cuvinte păstrate în românește din vechiul tezaur latin (titionem > tăciune, mentionem > minciune) și neologismele trebuie să se conformeze, deci: propusăciune, răciune, condițiune, etc.

— Latiniiștii ziceau, prin Dictionariulu Academiei al lui Laurianu și Massimu, că toate trebuie să se termine în *-tione* (latin. *-tionem*), adică să se scrie:

positione, directione, ratione... și să se citească

pozițiune, direcțiune, rațiune...

-- Cei influențați de cultura rusească, văzând o sumă de vorbe ca dicțiia (diction) pozițiia (position) redacțiia (ré-daction) au propus să se scrie și să zicem:

poziție, redacție, dicție, direcție...

— Alături de aceștia Heliade cu adepții lui cereau să ne gândim nu la ablativ (cum zicea Laurian), ci la nominativul latin: *permissio*, *natio*, *positio* și să scriem *permissiö*, *națiö*, *posițiö*, dar să pronunțăm: *permisiă* sau *permisie*, etc.

În această luptă, pieriră repede și forma franco-română (ca *pasion*, etc.) și forma lui Pumnul, aceasta mai ales satirizată de scriitori ca Alecsandri ș. a. Rămaseră deci celelalte două forme: *poziție*, *direcție* și *pozițiune*, *direcțiune*.

S'a pornit deci lupta între ele, luptă care a trecut prin mai multe faze.

A fost un moment când terminarea *-țiune* se părea mai nobilă, adică era semnul unei culturi mai înaintate și atunci cine vrea să pară mai învățat refuza să zică *secție*, *casatie*, *poziție* și zicea numai *secțiune*, *casațiune*, *pozițiune*. În epoca aceea faptul a fost observat de Caragiale și în « O noapte furtunoasă » ne prezintă pe Zița, care voiește să se arate mai învățată decât sora sa, nevasta chiristigului, și care strigă chemând sergentul: « *La polițiune!* » ca să nu zică *poliție*.

Când eram școlar în liceu, mai toți profesorii țineau la forma latinistilor. Ei ne făceau *observațiuni*, ne dădeau *compozițiuni*, ne trimeteau la *direcțiune*, iar directorul internatului, când da *permisiune* la vacanță cerea să-i dăm să ne semneze un bilet de *vacatiune*.

Astăzi parcă bate vântul în alt fel, este un fel de *reacție* în această *chestie*; adică sunt mai mult întrebuințate formele în *-ie*. Academia însăși scrie: Discurs « de *recepție* ».

Nu e vorba însă de preferințele personale ale cuiva, nici de trecătoarele schimbări într'un sens sau altul; trebuie să vedem dacă se pot formula unele încheieri generale.

Putem afirma că, printr'un fel de consens general, s'au format trei grupe de cuvinte de acestea:

a) unele pentru cari se poate întrebuința fără nicio deosebire sau o formă sau alta:

satisfacție	și satisfacțiune	nație	și națiune
obiecție	» obiecțiune	direcție	» direcțiune
punctuație	» punctuațiune	emoție	» emoțiune

compensație și compensațiune	acuzăție și acuzațiune
vivisecție » vivisecțiune	constituție » constituțiune
confecție » confecțiune	discuție » discuțiune
condiție » condițiune	concesie » concesiune
declarație » declarațiune	decizie » deciziune
contestație » contestațiune	decepție » decepțiune

b) altele pentru care s'a fixat numai una din forme: Se zice numai:

procurațiune	și	inflație
poțiune	»	deflație
opțiune	»	puncție
ficțiune	»	suspensie
sancțiune	»	somație
moțiune	»	infecție
sedițiune	»	casație
mictiune		
recluziune		
adopțiune		
pasiune		

c) altele care au păstrat ambele forme, dar fiecare cu un înțeles deosebit de tot sau cu nuanțe de deosebire:

— Omul cere la birt o *porție* de mâncare, dar la moșie se măsoară o *porțiune* de teren.

— Profesorul face *observație* unui școlar, dar scriitorul face, la finele capitolului, o *observațiune*.

— Trenul se oprește la *stație*, dar călătorul se duce la o *stațiune* balneară.

— Cutare are o frumoasă *pozițiune* socială, dar soldatul stă pe *poziție*, o femeie este în *poziție*.

— Când într'o scriere reproducem cuvintele altuia facem o *citațiune*, dar Tribunalul ne trimete o *citație*.

— În chimie ne ocupăm de o *soluție*, dar în matematică vom căuta *soluțiunea* unei probleme.

— Putem zice *secțiune* sau *secție* a Camerei ori a Casației, dar zicem numai *secție* de poliție.

— Ca sens general zicem *permisiune*, dar în termeni militari: soldatul e în *permisie*.

— Din cuvântul francez *commission*, care are trei înțelesuri principale, s'au format *trei* cuvinte românești: *comisiune* (de examen, de judecată), *comision* (plata pentru un serviciu) și, prin influența cuvântului *comisar* (commissaire), *comisie* (politienească).

— Din fr. *division* avem: *diviziune* (parte din ceva, împărțire), *divizie* (term. militar: grupă mare de trupe; general de divizie) și *divizion* (grupă mică de trupe: 2—3 escadroane).

— Din *pension* am avut vechiul *pansion*, devenit *pension* (școală) alături de *pensionat*, dar avem și alte două forme: *pensie* (plata lunară a funcționarului retras) și *pensiune*, care are 2 înțelesuri: *pensiune* alimentară (termen juridic) și stă în *pensiune*.

— În vechea terminologie juridică aveam cuv. *vechil* (= avocat) și *vechilet* (= mandat, procură) sau *vechilimea*. Când s'au introdus noile coduri, s'a luat cuvântul fr. *procuration*, (« act de împuternicire » și « delegațiune »), care a rămas numai cu înțelesul « delegațiune », zicându-se « administrează prin procurațiune » sau « vorbește prin procurațiune ». Pentru noțiunea de « act » care dă delegațiune s'a format cuvântul *procură*.

— Din fr. *ration* (= quantité d'aliments) s'ar fi putut face o vorbă cu 2 forme: *rație* și *rațiune*, dar a rămas numai una cu forma *-ie* (ex.: rația alimentară a soldatului); iar cealaltă s'a întrebuițat mai târziu când s'a introdus cuvântul *raison*. Acest cuvânt a avut întâi forma obișnuită la multe de acest fel: *rezon*.

Căci aceasta mai cu seamă fu *rezonul* cel mai mare...

(Alexandrescu, O profesiune 1859).

De aci s'a format *rezonabil*, care n'a fost gonit de *raționabil*.

Rezon s'a înlocuit prin *rațiune* în vorbirea literară, dar în cea familiară a rămas multă vreme. Eroii lui Caragiale zic: « *Rezon*, nene Nae! ».

10. Terminările *-ție* și *-țiune* au influențat și grupa de cuvinte fr. în *-aison* și se zice:

combinație și combinațiune (combinaison) ¹⁾

comparație și comparațiune (comparaison)

declinație și declinațiune (déclinaison).

Aci trebuie să observăm că, deși erau două forme din care se putea alege una sau întrebuința amândouă, limba noastră a dat naștere unei a treia forme, care nu este cea veche care calchia oarecum pronunțarea franceză (ca pansion pentru pension), ci este infinitivul verbului corespunzător devenit substantiv:

Din fr. *exposition* s'a format:

expoziție (de pictură, etc.) și *expozițiune* (a unui loc, a unei case), însă pentru alt înțeles se întrebuințează: *expunere*:

Deputatul a făcut *expunerea*..., *expunere* de motive. Tot asemenea:

proposition	>	propozițiune, propoziție	și	propunere
satisfaction	>	satisfacțiune, satisfacție	»	satisfacere
communication	>	comunicațiune, comunicație	și	comunicare
declinaison				declinare
contestation		contestație		contestațiune și contestare

II. Sunetul fr. scris *oi* corespunde foneticeste cu *oa* al nostru, dar cuvintele cu *-oir* n'au trecut toate cu această corespondență de sunete, ci s'au schimbat, mai ales sub influența originalelor latinești.

comptoir a dat contoar trottoir — trotoar sau trotuar

lavoir » » lavoar boudoir — buduar

couloir » » culoar

dar

directoire a dat directoriu

probatoire » » probatoriu

aléatoire » » aleatoriu

répertoire » » repertoriu

auditoire » » auditoriu

reservoir — rezervor

Stabilimentul igienic unde se îngrijesc bolnavii se exprimă în franțuzește prin cuvântul latin *sanatorium*, deși au din

¹⁾ Din acest fr. s'a născut forma *combinezon*, luată după pronunțare.

aceeași rădăcină adjectivul *sanatoire*. Asemenea cu *preventorium* — *preventoriu*.

Este de notat că această grupă de cuvinte, împreună cu cele corespunzătoare latineștilor terminate în *-arium*, *-erium* au suferit schimbări mari în vorbirea populară și sunt câteodată nesigure chiar în cea administrativă oficială, dacă nu în cea literară propriu zisă.

12. Substantivele franceze terminate în *é* sau *ée* iau în rom. terminarea *-eu* sau *ea*, după genul pe care îl au în românește:

athée	— ateu	entrée (f.)	— antreu (prov. antret).
apogée	— apogeu	chaussée (f.)	— șosea (pop. şușea).
carré	— careu	camée	— cameu și camee.

13. Sufixul latin *-bilis* a trecut în unele limbi romanice, dar în românește nicidecum.

Francezii zic *admirable*, *aimable*, Italienii *ammirabile*, *amabile* din *admirabilis*, *amabilis*.

În românește, pentru a se exprima noțiunile asemănătoare, s'a întrebuințat expresiunea *vrednic de...*, o combinație de trei cuvinte, care e prea lungă. De aceea, odată cu influența franceză și italiană, a pătruns și acest sufix, cu forma după italienește *-bil*. Noi zicem azi:

admirabil, stimabil, posibil, venerabil...

în loc de:

vrednic de admirație, — de stimă

sau în loc de alte combinații mai complicate:

care se poate realiza (= posibil)

care produce supărare (= penibil)

În vorbirea familiară sufixul se anină și la cuvinte vechi: gășibil, citibil.

Interesant este de notat că Simion Barnuțiu, în vocabularul său special, a încercat să introducă un corespondent fonetic românesc al acestui sufix: *-ver-*

responsaver pentru responsabil

drept *neînstrăinaver* — *neînstrăinabil*

și

noveri pentru *nobili*, *noverime* pentru *nobilime*

noveritate pentru *nobilitate*.

14. În legătură cu acest sufix punem și alte câteva ca -alis, -ilis. Intrate prin cuvinte italienești sau franțuzești au luat forma italiană, care corespundea cu neutrul latin:

liberalis, -e ital. liberale

amabilis, -e » amabile

Această formă a fost dominantă până pe la 1880 și cei cari se găseau mai în vârstă la această epocă nu se puteau desvâța de ea, și scriau:

educațiune *națională*

măsură *legale*

administrațiune *liberale*

bunuri *imobili*

morală *individuale*

procură *revocabile*

lucru *nedestructibile*

Mulți dintre cei tineri chiar și-aduc aminte că pe biletele de bancă era scris *Banca națională*, chiar după ce nimeni nu mai scria așa, ci adiectivele aveau 2 terminări: *național*, *națională*, etc.

15. Odată cu diferitele cuvinte intrate din franceză au intrat și o serie de prefixe. Aproape toate sunt de origine latină. Unele se găseau și în românește intrate din vechime. Tot în secolul XIX-lea s'au luat și prefixe direct din latinește împreună cu latinismele introduse. Câteva din prefixele neologisme s'au alipit și la vorbe vechi.

Exemple:

lat. *ad*, fr. *ad* (cu cons. asimilată) rom. *a*.

în neologisme: aborda.

lat. *ab* și *abs* rom. *ab* și *abs*.

în neologisme: abjura, abstinent.

în combinațiune cu cuvinte vechi: abținere.

lat. *ante* (și *anti*), fr. *ante* și *anti* rom. *ante* și *anti*.

în neologisme: antedeluvian, anticonstituțional.

lat. *cum*, fr. *com*, *co*, *con*, rom. *com*, *con*, *co* (vechiu: cu).

în neologisme: coacuzat, comemorare, contracțiune.

în combinație cu cuvinte vechi: copărtaș.

lat. *circum*, fr. *circon* rom. *circum* (după lat. modern, neologism)

în neologisme: circumscris, circumflex.

lat. *contra*, fr. *contre*, rom. *contra*.

- în neologisme: contracandidat, contramanda.
 în combinație: contrazicere, contrafacere.
- lat. *de, des, dis, di*, fr. *de, des, dis, di*, rom. *de, dis, di* (vechiu: *des*)
 în neologisme: decolorat, descompus, disproporționat, divergent.
- lat. *ex, e*, fr. *ex, e*, rom. *ex*.
 în neologisme: expropriere.
 în combinațiune: extragere.
- lat. *pre*, fr. *pre*, rom. *pre*.
 în neologisme: prematur, premedita, preempțiune.
- lat. *pro*, fr. *pro*, rom. *pro*.
 în neologisme: proclama, profita.
- lat. *re*, fr. *red, re*, rom. *re* (vechiu: *ră*).
 în neologisme: reedita, reacționa.
 în combinație: reîncălzi, reîncega, reînvia.
 în popular: răcute pentru recrut.
- lat. *sub*, fr. *sub* și *sous*, rom. *sub* (după latinește).
 în neologisme: subprefect (și pop. suprefect), subsol.
 în combinație: subsemnat, subscris.
- lat. *super* și *supra*, fr. *super* și *sur*, rom. *supra* (rar.: *sur*).
 în neologisme: superlativ, superficial, supralicitație, supranatural, surexcitat.
 în combinație: supraveghia, supra-încărcat.
- lat. *trans*, fr. *trans, tra*, rom. *trans* (vechiu: *stră*).
 în neologisme: transfuziune, transferare, transformare.
 popular: stramport, străfurmat.

16. Din cuvintele franțuzești adaptate s'au format în românește de către unii scriitori alte neologisme cari n'au corespondent nici în franceză nici în latină și au o înfățișare cu totul străină:

activiza	curenta
agrariza	deficita
altruiza	descentra
aneantiza	endemiza
antipatiza	efemeriza
apologia	extrapsihiza

atenționa	fasciza
atmosferiza	falimenta
axa	ignorantiza
baladiza	impulsa
cafeneliza	independentiza
capacita	inferioriza
calitativiza	încolona
confuza	knokuta
cooperatiza	literariza

II

b) *Combinându-se cu prefixe, sufixe ori cuvinte românești.*

Trecem la al doilea caz de adaptare a neologismelor: când se combină cu un prefix ori sufix românesc sau cu vreun cuvânt având același înțeles sau având chiar aceeași rădăcină în latinește ca și cuvântul francez.

1. Diferite cazuri de grupe și exemple izolate.

Subst. *interdiction* a trecut în românește sub forma *interdicție* sau *interdicțiune*, dar verbul *interdire* s'a întâlnit cu a zice și a dat naștere formei *interzice*.

— Verbul *parcourir* s'a întâlnit cu *a curge* și s'a făcut: *a parcurge* sau *percurge* și participiul *parcurs*, care s'a potrivit să fie la fel cu subst. fr. *parcours*.

— Verbul *préjuger* și subst. *préjugé* au fost necesare pentru a da în românește noțiunile ce exprimă. În fața lor s'au găsit latinul *praejudicium* și românescul *judecare* și atunci s'a produs confuziune cu alt cuvânt francez *préjudice* (pe care juriștii l-au găsit necesar pentru a exprima o noțiune specială). Din confuziunea aceasta au rezultat două cuvinte: *prejudețiu* și *prejudecată*. Ambele au avut multă vreme două înțelesuri:

a) o idee formată înainte de a judeca;

b) o pagubă pricinuită cuiva.

Chiar unele dicționare le dau aceste sensuri. La 1884 un jurist învățat a desvoltat o conferință despre *prejudeții* (în sensul aforismului fr. *les préjugés sont le roi du vulgaire*).

Am impresia că vorbirea de azi e pe cale de a le despărți cu totul:

prejudițiu este numai préjudice (paguba) (și verb. a prejudiția) prejudecată numai préjugé (și verb. a prejudeca).

— fr. *precursur* se combină cu *a merge* și dă rom. *premergător*.

— fr. *fleuret* se contaminează cu *floare* și dă *floretă*.

— Ziariștii n'au transpus pe *feuilleton*, ci au format un ibrid cu românescul *foaie*: *foileton*.

— Cei ce au socotit necesar un cuvânt care să corespundă francezului *fameux* au întâmpinat lat. *famosus* și rom. *faimă* și s'a format *faimos*.

— Noțiunea exprimată prin *collaborer* a dat peste *a lucra* și s'a format alături de *colaborator* și *a colabora* (direct din franțuzește) cuvintele *conlucrător* și *conlucrare*, acest verb fiind cu întrebuințare curentă.

— *Croisade* cuprinzând ideea de *cruce*, s'a zis rom. *cruciadă*, iar *croiseur*, influențat de *a încrucișa*, s'a făcut *crucișetor*, pe care marinarii l-au primit cu toate onorurile cuvenite. Numai *croazieră* (croisière) stă deocamdată de o parte fără a se adapta.

— fr. *foyer* a avut o soartă mai curioasă. Se știe că el are mai multe înțelesuri: precum:

a) vatră — loc în care se face focul;

b) casa în care e vatra cu foc = căminul familiei;

c) o sală din teatru în care se adună actorii;

d) în fizică: locul sau punctul în care se întâlnesc razele luminoase și de unde se răsfrâng;

e) în medicină: localul sau localitatea de unde se răspândește o boală contagioasă.

Limba noastră a avut nevoie de un cuvânt nou numai pentru ultimele trei înțelesuri. Pentru sensul c) (o sală din teatru) s'a copiat cuvântul francez și s'a zis *foaietul* sau *foaietul* artiștilor. Pentru termenul din medicină și din fizică s'a simțit că vorba franceză are originea în lat. *focus* și atunci românescul *foc* a făcut să se zică în fizică: *focar* și în medicină *focar*.

— Tot așa formate sunt cuvintele științifice compuse cu *quatre*, care s'a înlocuit cu *patru*, rămânând restul cuvântului neschimbat :

quadrilatère > patrulater

quadrupède > patrupe

Au scăpat de a se face ibride numai *cadril* și *cuaternar*.

— Asemenea :

confrère + frate = confrate

conclure + închide = conchide

induire + duce = a induce

enamorer + amor = înamora

précurseur + merge = premergător

prévoir + vedea = a prevedea

prédire + zice = a prezice

poignard + pumn = pumnal

façade + față = fațadă

contraindre + strânge = constrângere

progrès dă progres, progression > progresiune, dar p + păși dă a *propăși*, *propășire*.

retirer a trăit câtva timp copiat în românește :

[Șoarecele] petrecea *retirat* într'un vechiu parmezan.

(Gr. Alexandrescu).

dar s'a întâlnit cu *trage* și a ieșit ibridul *retras*, *retragere*, etc.

lat. contrahere + trage = a contrage

fr. contredire + zice = a contrazice

» contenir + ținea = a conține

» converser + vorbi = a convorbi

» copartageant + părtaș = copărtaș. Mai curios este :

+ deavalma = codevălmaș

fr. promotion + a mișca = promișca ¹⁾ a dispărut și s'a înlocuit prin promovare sau promoțiune.

Combinat fr. cu rom. :

compatir + pătimi = compătimi

complaire + plăcea = complăcea sau complace

¹⁾ Elevii cari se promișcă din cl. I în cl. II. In darea de seamă a situației școlare din 1865.

Combinate fr. cu rom.:

compléter	+ împlini	= complini și completa
composer	+ pune	= a compune
concitoyen	+ cetățean	= concetățean
cohabiter	+ locui	= conlocui și coabita
collaborer	+ lucra	= conlucra și colabora
consigne	+ semn	= consemn
consigner	+ semn	= consemna
consacrer	+ sfinți	= consfinți și consacra
consentir	+ simți	= consimți
contraindre	+ strânge	= constrânge
corrompre	+ rupe	= corupe
maintenir	+ ținea	= a menține sau menține
découler	+ curge	= decurge
déjouer	+ juca	= dejuca
dénommer	+ numi	= denumi
dépasser	+ păși	= depăși
déplore	+ plânge	= deplânge
décomposer	+ pune	= descompune
désigner	+ semna	= desemna și dezigna
démentir	+ minți	= desminți
désordre	+ ordine	= dezordine
foyer	+ foc	= focar
feuilleton	+ foaie	= foileton
interdire	+ zice	= interzice
endolorir	+ durere	= îndurera
obtenir	+ ținea	= obține sau obține
parcourir	+ curge	= parcurge sau percurge
prédisposer	+ pune	= predispuce
précurseur	+ merge	= premergător
pressentir	+ simți	= presimți
présupposer	+ supune	= presupune
prétendre	+ întinde	= pretinde
prévoir	+ vedea	= prevedea
prédire	+ zice	= prezice
promettre	+ trimite	= promite
poignard	+ pumn	= pumnal și pumnar
renom	+ nume	= renume

Combinate fr. cu rom.:

renommé	+ numit	= renumit
résigner	+ semna	= resemna
ressentir	+ simți	= resimți
rétablir	+ stabili	= restabili
retirer	+ trage	= retrage
retenir	+ ținea	= reținea sau reține
écuyer	+ scut	= scutier
signer	+ semn	= a semna
signal	+ semn	= semnal semnalizare
signaler	+ semn	= semnala
suicider	+ sine + ucide	= sinucide
souscrire	+ scrie	= subscrie subscris
soussigner	+ semn	= subsemnat
surface	+ față + supra	= suprafață
surnaturel	+ supra	= supranatural
surnom	+ supra + nume	= supranume
surnuméraire	+ supra	= supranumerar
sourire	+ râde	= surâde
surprendre	+ prinde	= surprinde
soustraire	+ trage	= sustrage
soutenir	+ ținea	= susținea și susține
décrire	+ a scrie	= descrie și pop. descri
extraire	+ trage	= extrage
compromettre	+ trimite	= compromite (vechiu: com- prometa)

conclure + închide = a conchide (și rar : a concludre)

comparaison (a se înfățișa) în justiție, care în franțuzește s'a combinat cu comparaître + părea = compărea. Ex. a compărut în fața tribunalului.

fr. président, présider, présidence + a ședea = președinte (se zice și prezident); nu se zice președea, a preșezut, ci prezida, prezidat; președință și președinție și prezidență.

fr. séance + ședea au dat în vorbirea de azi *ședință*, dar în primele decenii ale introducerii se zice *seanță*.

Adiectivul *non avenu*, de care s'a simțit nevoie la un moment dat pentru a traduce expresia *nul et non avenu*, s'a influențat de prefixul nostru negativ și a devenit *neavenit* (pe când expresia *non-sens* s'a păstrat tocmai ca în franțuzește).

avant-train schimbă prefixul și avem *ante-tren* ca și antebraț, dar avangardă, avanpost, avanscenă

2. Un caz interesant de întâlnire a două elemente gramaticale, unul vechiu și altul nou, îl prezintă prefixele *in* și *în*.

Firește că amândouă corespund latinescului *in*.

Precum în latinește avem:

dico — *indico*, plico — *implico*, pono — *impono*, cendo — *incendo*, clino — *inclino*, etc.

tot așa românește:

a blăni — *îmblăni*, pușca — *împușca*, bucura — *îmbucura*, pietru — *împietru*, acrit — *înăcrit*, a pături — *împături*, buimăci — *îmbuimăci*, ainte — *înainte*, arma — *înarma*

albi — *înălbi* (cu oarecare deosebire de înțeles)

datora — *îndatora* » » » »

griji — *îngriji* » » » »

În genere înțelesul este același; în unele cazuri sunt mici deosebiri între simplu și compus.

Dar în latinește *in-* are și înțeles negativ:

impavidus = fără frică < *in* + *pavidus*

imperfectus = neterminat < *in* + *perfectus*

improbis = necinstiț < *in* + *probus*

incertus = nesigur < *in* + *certus*

Acest prefix n'a trecut în românește sau n'a trăit, el s'a înlocuit cu vechiul slavon *ne*, care s'a lipit la tot felul de cuvinte, latine sau slavone de origine, și la altele intrate mai târziu.

Astfel:

bun	— <i>nebun</i>	cinste	— <i>necinste</i>
călcăt	— <i>necălcăt</i>	miluit	— <i>nemiluit</i>
chibzuit	— <i>nechibzuit</i>	pilduit	— <i>nepilduit</i> (ung.)
cunoscut	— <i>necunoscut</i>	domirit	— <i>nedomirit</i>
drept	— <i>nedrept</i>	milostiv	— <i>nemilostiv</i>
grijă	— <i>negrijă</i> (bulg.)	grăit	— <i>negrăit</i> (srb.)
mărginit	— <i>nemărginit</i>	norocos	— <i>nenorocos</i>
văzut	— <i>nevăzut</i>		<i>netrebnic</i>

Când au început a se introduce neologisme din latinește, franțuzește sau italienește, a venit firește cu ele și prefixul *in* cu cele două înțelesuri (— arătător de direcție, local, etc.; — negativ).

S'au prezențat deci:

de o parte:	de alta:
inaugurer > a inaugura	incommode > incomod
incinérer > a incinera	incomplet > incomplet
incriminer > incrimina	indécis > indecis
inferior > inferior	indépendant > independent
inflamabilis > inflamabil	infini > infinit

Atunci a început o luptă — care continuă și azi — al cărei rezultat nu se poate prevedea — între *in* (indicator de direcție) și vechiul *în* (cu același rost) și între *in* negativ și *ne*.

Neologismele: se pronunță și chiar se scriu:

<i>incarna</i>	<i>încarna</i>
<i>incasa</i>	<i>încasa</i>
<i>infeuda</i>	<i>înfeuda</i>
<i>incadra</i>	<i>încadra</i>
<i>incuraja</i> (curaj)	<i>încuraja</i>
<i>inaugura</i>	<i>înaugura</i>
<i>incorpora</i>	<i>încorpora</i>
<i>inhumare</i>	<i>înhumare</i>
<i>imbarca</i>	<i>îmbarca</i>
<i>inclina</i>	<i>înclina</i>
<i>incadra</i>	<i>încadra</i>

Neologismele: au negativul:

capabil	incapabil	și <i>necapabil</i>
compatibil	incompatibil	» <i>necompatibil</i>
complet		<i>necomplet</i>
corect	incorect	» <i>necorect</i>
decis		<i>nedecis</i>
suficient	insuficient	» <i>nesuficient</i>
violabil	inviolabil	» <i>neviolabil</i>
demn		<i>nedemn</i>
separabil	inseparabil	» <i>neseparabil</i>

Lupta între neologisme și cuvinte vechi.

Un alt aspect interesant al luptei pe care o dau neologismele pentru a se adapta este următorul:

Cuvântul nou uneori nu poate trăi alături de cel vechiu; de aceea îl omoară sau îi degradează înțelesul. Mai des se întâmplă aceasta din cauza sinonimiei, mai rar din cauza omonimiei.

Noi avem — sau mai bine zis: aveam — un vechiu cuvânt din latinescul *dolo*, *dolare* (= a ciopli, a lucra, a urzi) *a dura*: mi-am durat o casă.

În secolul al XIX-lea francezul *durer* a dat românește *a dura* (= a rezista în timp) alături de adiectivul *durabil* și subst. *durabilitate*. Astăzi nu se zice: mi-am durat o casă, ci: mi-am construit o casă care să dureze mult timp.

Din cauza sinonimiei:

bancher	a gonit, pe zaraf
etaj	» » cat
castaniete	» » geamparale
vocală	» » glasnică

Din aceeași cauză s'au produs multe degradări: Noi am luat dela Turci vorba *cafenea*; dar când s'a introdus fr. *café* > *cafeu*, atunci vechiul cuvânt a însemnat un local prost, iar orice *cafenea* curată și bine ținută se numește *cafeu*.

— *petiție* este ceva mai nobil decât *jalbă*.

— *bagaj* a făcut ca vechiul *calabalâc* să nu se întrebuințeze decât cu sens peiorativ.

— *banchet* este mai nobil decât *ospăț*.

— se evită vorba *înmormântare* pentru *inhumare*.

— se anunță mai des *decesul* cuiva, mai rar *moartea*.

— *prăvălie* sau *dughiană* are o notă de micșorime, căci orice negustor (mai bine *comerciant*) vrea să aibă *magazin*.

— *rufărie* e mai vulgar; se preferă *lingerie* și femeia care îngrijește de rufe într'un otel sau internat se cheamă *lenjeră*.

— comercianții zic *lenajuri* ca să se priceapă că e vorba de *lânuri* sau lucruri de lână.

Un alt fenomen de luptă este când vin neologisme din mai multe limbi și se gonesc ori se modifică.

Dela Greci am introdus *cofeturile*: *κονφέτα*, de unde *cofetar*, *cofetărie*.

Dela Francezi *bombons* > *bomboane*, care a gonit aproape *cofeturile* sau le-a degradat înțelesul. Locul de vânzare este tot *cofetărie*, la care se adaogă și *bombonerie*, dar fabricantul se numește numai *cofetar*. *Cofetărie* și *bombonerie* sunt atacate de *confiserie*.

Un caz de luptă între neologisme și cuvinte vechi este adaptarea numirilor de măsuri și greutate.

Trebue să observăm că sistemul metric, pornit din Franța, nici chiar în Franța n'a gonit cu totul vechile măsuri.

În noul sistem, avem pentru greutate: *kilogramul*; pentru lichide: *litru*. Deoarece în vechea noastră nomenclatură *ocaua* era și pentru greutate (o oca de pere) și pentru lichide (o oca de vin) și subdiviziunea ei era *litra*, s'au produs o serie de confuziuni în vorbirea populară:

un chil de vin și *un chil* de mere

o litră de vin nu e un litru, ci $\frac{1}{4}$ din chil.

INCHEIERE

Din cele expuse până aci se vede că în limba noastră s'au introdus un mare număr de cuvinte străine. Cele pe care le numim acum *neologisme* au venit mai ales din limba franceză, mai puține din italiană și mai puține din germană, rusă, engleză.

Împrumutarea aceasta s'a făcut — și se face neconținut — cu necesitate și fără necesitate.

Cu necesitate se introduc termenii diferitelor științe; apoi numele obiectelor introduse de aiurea: îmbrăcăminte, lucruri de mâncare, obiecte de transport, etc.

Aceasta se vede în toate limbile.

S'au mai introdus — ori s'a format — în unele epoce neologisme ca manifestarea unor curente de purificarea limbii.

Fără necesitate se introduc cuvinte străine din diferite cauze.

Sunt grupări de oameni care vorbesc mult o limbă străină, de bună voie ori siliți, și ei amestecă în limba lor maternă

cuvinte împrumutate din acea limbă. Astfel Românii din Transilvania și Bucovina au cuvinte luate din ungurește ori nemțește mai multe decât cei din vechiul Regat, pe care aceștia nu le cunosc; cei din Basarabia au cuvinte rusești. Asemenea Românii din vechiul Regat au avut într-o vreme multe cuvinte turcești și grecești, necunoscute de ceilalți. Altă cauză a fost că unii Români cari și-au făcut studiile ori au trăit mulți ani în Franța ori Germania au primit multe franțuzisme ori germanisme în vocabularul lor. Pentru limba literară mai adăugăm influența traducerilor făcute în repezeală, când traducătorul împrumută cuvinte din originalul tradus.

Uneori cuvântul străin e impus de moda unui moment. Întrebuințarea unor vorbe străine se socotește ca un semn de distincțiune sau de cultură mai înaltă. De exemplu, odată cu sporturile, s'au introdus o sumă de cuvinte englezești și unele se întrebuințează nu numai ca termeni tehnici sportivi, ci au trecut și în vorbirea obișnuită.

De sigur, prin toate aceste împrejurări, limba se îmbogățește; dar introducerea cuvintelor străine fără niciun discernământ nu trebuie să ne bucure, ci trebuie să ne îngrijoreze. Să ne aducem aminte de recomandățiunea pe care o făcea Regele Carol I, cu prilejul punerii în lucrare a dicționarului lui B. P. Hasdeu. El zicea să ne ferim de o îmbelșugare de expresiuni moderne, care, dacă nu i se pune o stavilă la timp, va înstrăina poporul de limba sa. Ba chiar își exprimă dorința să se păstreze cuvintele vechi și să se stârpească buruienile neologismului, care înăbușesc limba strămoșească.

Deci calea de mijloc este cea înțeleaptă: nu ne putem lipsi de cuvinte noi pentru noțiuni noi, însă în alegerea lor să se aibă criteriul necesității.

În aceasta stă rolul scriitorilor și al profesorilor.

Și Românii cari își iubesc limba strămoșească le cer să-și facă datoria.

C U P R I N S U L

INTRODUCERE

	Pag.
Ce sunt neologismele?	1
Introducerea neologismelor	4
Curățirea limbii	4
Inercarea lui Heliade	5
Dicționarul Academiei din 1870	16
Principiile Regelui Carol I	17
Ce trebuie să se facă?	17

I. ROSTUL NEOLOGISMELOR

Observări generale	19
------------------------------	----

II. ADAPTAREA LA MEDIU

1. *Inlocuirea sunetelor ce lipsesc*

a) Sunetul <i>ü</i> din franceză	24
b) Sunetul <i>ö</i> din franceză. Silabele <i>-eur</i> și <i>-eux</i>	29
c) Grupa <i>eu</i> din franceză	35
d) Grupa <i>au</i> din franceză	35
e) Grupa <i>ll</i> din franceză	36
f) Sunetul <i>gn</i> din franceză	37
g) Vocalele nazale	37
h) Grupele <i>mpt</i> și <i>mt</i>	38
i) Grupele <i>ce, ci</i>	39

2. *Accentul*

a) Cuvinte cu accentul schimbat	41
b) Cuvinte accentuate în două feluri	44

3. *Forma gramaticală*

a) Păstrând volumul, iau numai terminări românești:	
I. Cuvinte ortografiate în fr. cu toate literele citite	45
II. Cu modificări:	
1. Finala <i>e</i> mut la masculine	46
2. Finala <i>e</i> mut la feminine	46
3. Schimbarea genului	47

	Pag.
4. Consonanta finală	48
5. Subst. fr. terminate în <i>-té</i>	50
6. Verbele din franțuzește	51
7. Terminarea adj. <i>if, -ive</i>	58
8. Sunetul <i>o</i> final	58
9. Terminările <i>tion, sion</i>	59
10. Terminarea <i>aïson</i>	62
11. Sunetul scris în fr. <i>oi</i>	63
12. Subst. terminate în fr. în <i>é, ée</i>	64
13. Sufixul latin <i>-bilis</i>	64
14. Sufixe latine <i>-alis, -ilis</i>	65
15. Prefixe	65
16. Neologisme fără corespondent în franceză	66
b) Combinându-se cu prefixe, sufixe sau cuvinte românești:	
Exemple de grupe și cuvinte	67
Lupta între neologisme și cuvinte vechi	74

I N C H E I E R E

Rolul neologismelor și criteriul pentru introducerea lor	76
--	----

DETERMINISMUL ȘI INDETERMINISMUL ÎN LUMINA CRITICEI FILOSOFICE

DE

ION PETROVICI

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 21 Ianuarie 1938

Domnilor Colegi,

Fără a anticipa dela cele dintâiu cuvinte asupra contro-
versii dintre determinism și indeterminism, și cu riscul de
a lăsa dela început impresiunea unei înclinări personale spre
concepția deterministă — în deosebire de moda timpului,
care însuflețită de patos revoluționar, e mai degrabă favo-
rabilă indeterminismului — deci fără a mă gândi să iau
de-a capul poziție față de datele problemii, trebuie să
constat totuși că cel puțin comunicarea mea de astăzi nu a
răsărit dintr'o inițiativă spontană, ci a fost efectiv deter-
minată. A fost determinată de cele două comunicări acade-
mice anterioare, cu același subiect, ale colegilor noștri Dr.
Marinescu și *Vâlcovici*, cari cu autoritate și magistrală stă-
pânire a unui domeniu științific — biologia la primul, fizica la
celălalt — au căutat amândoi, fiecare cu nuanțe proprii, să ne
arate, sprijiniți pe date științifice recente, cum s'ar prezenta
în actualitatea științifică problema determinismului și rigu-
roasa înlănțuire a fenomenelor în cuprinsul naturii și al
experienței.

Este netăgăduit că cercetările experimentale ale ultimilor 3—4 decenii, au sdruncinat progresiv confiența sa-
vanților, altă dată atât de solidă, în valoarea determinismului,
a cauzalității și a previziunilor certe. Oamenii de știință
s'au și grăbit să proclame falimentul siguranței generali-
zărilor, și să întindă cota incertitudinii și a cunoașterii apro-
ximative. Studiul adâncit al fenomenelor de pe scara ato-
mică, microscopică, n'a mai găsit, în acest domeniu al infi-
nitului de mic, determinismul riguros de pe scara macro-
scopică, de unde ni se și sugerase pe vremuri noțiunea însăși
de determinism. După aceste descoperiri derutante care
instalează hazardul în domeniul fundamental al elementelor
prime, legile cauzale dela suprafața existenței devin ele în-
șele oarecum aleatorii. În orice caz și-a făcut drum în noua
știință, concepția *statistică* a legilor, răzimată pe calculul de
probabilitate. O lege statistică e firește mai slabă decât o
lege cauzală, după vechiul tipic. Pe când legea cauzală enunța
că de câte ori apare fenomenul A, urmează cu necesitate
fenomenul B, legea statistică anemiează enunțul cu un adaos
care îi sugerează o parte din putere, căci ea se formulează astfel:
Evenimentul B urmează evenimentul A, în atâtea cazuri
dintr'o sumă totală. Așa dar legea nu mai este riguros univer-
sală, iar prevederea viitorului se raportează la o cifră generală,
fără să se extindă la fiecare caz individual, sau să precizeze
la care anume. A afirma cu oricâtă siguranță că un fapt se
va produce de 10 ori din 20, nu înseamnă că vom ști cu
precizie în care caz se va petrece și în care nu.

Aceste transformări de mentalitate științifică, au redus
pare-se câmpul determinismului și i-au lăsat acestuia roluri
superficiale, înviind și împingând la loc de onoare concepția
contrară, a indeterminismului. Filosofii au primit și ei noti-
ficare, fiind invitați să ia act de această revoluție și să-și
revizuiască teoriile asupra cunoașterii omenești și a instru-
mentelor ei fundamentale.

Câtă depărtare dela vremea în care *Vasile Conta* scrie
cu sentimentul unei datorii intelectuale « *Teoria Fatalismului* »
demonstrând cu fanatismul convingerii profunde, celor ne-
încrezători, că nu există în niciun domeniu hazard și arbitrar,

și epoca de astăzi, în care lumea abia educată în ideia determinismului, este somată, ba chiar de oamenii de știință, să creadă în apariții libere, în erupții nedeterminate!

În foarte interesanta sa comunicare, colegul nostru *Vălcovici*, stăruia asupra unui fapt cu care nu-mi e greu a fi de acord: că determinismul ne este o concepție scumpă și de aceea greu de lepădat, în deosebi când mă gândesc la atașele sale netăgăduite cu mecanismul rațiunii omenești.

Să nu uităm totuși că noua revoluție din domeniul fizicii, cu consecințele ei epistemologice — reale sau aparente — n'a produs numai o contrariere, ci, pe alocuri, și o explozie de bucurie. Criza determinismului a apărut în ochii unora ca un triumf al credinței religioase, lucru care a fost exprimat în conferințe publice de cineva nu mai mic decât *Eddington*, ce nu s'a sfiit să declare că prin indeterminismul noilor teorii fizice se străvede limpede lumina lui Dumnezeu.

Domnilor Colegi,

Inițiativa unei epistemologii indeterministe, care pleacă din tabăra savanților, și care, mai presus de toate, este impregnată de sentimentul incertitudinii față de generalizările științifice, să zicem față de valoarea legilor naturii, nu va întâmpina firește din partea filosofilor, un refuz neînțelegător și o opoziție de princip. Este bine de amintit că și atuncea când determinismul avea valoare de dogmă în cercurile oamenilor de știință, critica filosofică a exprimat întotdeauna rezerve și a simțit regulat lacunele de fundamentare a adevărilor scoase din experiență. O dungă de incertitudine a încadrat întotdeauna, în meditația filosofică, generalizările inductive, de unde căutarea de remedii-surogate, pentru a se legitima valoarea legilor și dreptul de a se crede în ele. Este neîndoios că orice generalizare, cu pretenții de prezicere și de previziune, depășește bazele dela care a plecat. Când pe temeiul a câtorva cazuri concrete, afirmăm un adevăr valabil pentru toate cazurile asemănătoare, am trecut dela parte la tot, ceea ce logica strictă nu îngăduie, ea

autorizând numai deducțiile dela tot la parte. Cu drept cuvânt săritura generalizărilor inductive a fost îndeobște socotită ca punctul dramatic al cunoașterii omenești. Filosofii, s'au silit să salveze legitimitatea generalizărilor, proptindu-le pe un stâlp accesoriu: fie postulatul uniformității legilor naturii, după concepția lui *Mill*, fie pe legea de asociație așa cum socotea *Hume*, făcând de fapt să degenereze legea științifică la o habitudine subiectivă, fie, în sfârșit, invocând cu școala cartesiană, veracitatea divină, ca ultim refugiu al obiectivității legilor. Dar toate aceste eșafodagii nu reușeau să ajungă decât la o salvare relativă, așa că filosoficește legile naturii, întrucât se întemeiau pe experiență, totdeauna au purtat stigmatul nesiguranței și amenințarea surprizelor, care le-ar anula eventual. Chiar faptul că nu se poate stabili un raport între două fenomene decât izolându-le din contextul cosmic, decât făcând abstracție de orice întovărășiri variabile și turburătoare, ne arată caracterul limitat și condițional al tuturor legilor, cari se îndeplinesc aievea numai în măsura în care nu vor fi deranjate în funcționarea lor de ansamblul fenomenelor simultane, rămase evident în afară de enunțul și prevederile legii. Cu aceste lucruri filosofia era îndelung familiarizată și nu avea imperioasă trebuință, pentru a ajunge la asemenea concluzii, de marile descoperiri ale fizicei moderne.

Meditațiile epistemologice ale fizicianilor contemporani au venit totuși, osebit de baza inedită a faptelor descoperite, cu o teorie nouă pentru a salva un minimum de siguranță legilor științifice: teoria statistică a legilor, care, după cum am văzut, le asigură acestora unele posibilități de prevedere în viitor cu toate că mai vagi și mai șovăitoare, decât acelea pe care ambiționau să le garanteze vechile teorii ale logicei filosofice. Căci cu toată prudența lor circumspectă, acestea din urmă mențineau măcar cu îndărătnicie principiul determinismului și al cauzalității, care cu toată forma lor schematică, introduceau o ordine oarecare în haosul incertitudinilor. Pe când moda actuală eșită din prestigiul laboratorilor, suprimă și acest zid de rezistență în contra haosului, ancorând în indeterminism.

Trebuește să amintim de asemeni că și în această privință filosofia își păstrează rangul de precursor, într-un câmp în evoluția gândirii filosofice se pot semna în repetite rânduri, sisteme făcând indeterminate. Fie pentru a se salva la originea lumii un prim fenomen care nu a fost precedat de nimic, fie pentru a nu se strîmbe libertatea voinții și capacitatea ei de-a introduce în țesătura cosmică un quantum de energie nouă, unii filosofi au admis izbucniri spontane, începături indeterminate. Desigur aceasta se făcea fără suprimarea totală a cauzalității, care rămânea să cărmuiască suveran, seriile de fenomene ce decurgeau necesar din aceste începături prime, fără antecedente. Filosoful german *Lotze*, a cărui frumoasă activitate de cugetător ilustrează a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru a armoniza aceste apariții libere cu principiul determinismului cauzal, încearcă chiar să schimbe formula clasică a cauzalității, zicând că n'ar trebui să spunem: orice fenomen este cu necesitate efectul unei cauze, ci invers, că orice cauză produce ineluctabil efecte, și acestea altele, la nesfârșit. Așa dar infinitatea cauzală ar trebui să o concepem nu ascendent ci descendent, lanțul cauzal fiind fără limită în jos, dar cu începături necondiționate în sus.

Și totuși, cu toate aceste aderări periodice la teoria indeterminismului și a libertății (în înțelesul izbucnirii unor începături absolute), aderări provocate fie de aspirații permanente ale inimei, fie de constatarea unor fenomene ce par hotărît a se sustrage din itele nexului cauzal (cum s'a petrecut în fizica ultimului timp), determinismul continuă să-mi apară ca o exigență a rațiunii, ca un imperativ al gândirii, al acestei gândirii omenești care greu va concepe începături necondiționate și apariții fără antecedent.

Desigur exigențele rațiunii nu sunt integral satisfăcute de lumea experienței, care nu se înfățișează perfect rațională, ci numai parțial și aproximativ. Nu există deci suprapunere desăvârșită între mecanismul spiritului nostru și vălmășagul datelor intuitive, percepute în experiență, și din pricina aceasta teoriile științifice sunt în deobște opera unui compromis, între unitatea spiritului și multiplicitatea empirică.

Dar oricare ar fi concesiunile provizorii ale rațiunii, tranzațiile pe care mintea le încheie cu materialul empiric, adesea enigmatic și greu de dominat, ea nu-și pierde niciodată nădejdea în victorie totală, pândind orice ocazie prielnică pentru a-și întinde stăpânirea, silind materia rebelă la un spor de raționalizare. Evoluția teoriilor științifice zugrăvește acest procesus intelectual, și unul de momente de splendidă isbândă ale rațiunii, în această continuă acomodare, a fost desigur apariția în știința naturii a teoriilor mecaniciste, desigur mai inteligibile și mai clare decât teoriile termodinamice, care au succedat mai târziu. Fiindcă trebuie să recunoaștem că progresele raționalizării nu merg neîntrerupt ci uneori descoperirea de fenomene necunoscute silește rațiunea să încheie cu datele experienței, noi compromisuri mai desavantajoase pentru dânsa, decât erau alte teorii mai vechi, dar pe care acuma suntem constrânși a le revizui.

Și totuși, cu toate aceste decepții ale rațiunii, silită câteodată să facă un pas înapoi dela exigențele sale, sub presiunea indicațiilor empirice, pe care nu le poate încadra convenabil în tiparele ei lăuntrice, dar nici nu le poate ignora, cu toate aceste deziluzii zic, rațiunea continuă să spere că aceste înfrângeri ale sale sunt numai momentane, și că alte descoperiri viitoare, îi vor da prilejul să-și repare eșecurile suferite, printr'o altă teorie mai comprehensivă, care să corespundă mai bine, cadrelor ei fundamentale.

E interesant de amintit că la ultimul inventariu al ideilor filosofice — e vorba de Congresul internațional de filosofie din Paris — problema fizicei moderne și a repercursiunilor ei epistemologice, fiind desbătută cu mare competență de savanți cu autoritate necunoscută, ca frații de Broglie, Marcel Barzin, Sir Herbert Samuel și alții, toate aceste somități științifice, recunoscând fără înconjur actuala criză a determinismului, și-au exprimat totuși speranța, ba mai mult chiar presimțirea că într'o zi lucrurile se vor schimba.

«Il n'est... pas interdit de penser qu'un jour, a spus Louis de Broglie, la Physique pourrait retrouver à l'échelle microscopique le déterminisme rigoureux dont l'étude du monde macroscopique lui avait naguère suggéré la notion».

Marcel Barzin, și mai categoric, a susținut că determinismul continuă să fie în ciuda aparanelor — o supoziție latentă chiar a fizicii moderne, într-o cât legea statistică «*repose sur les mêmes postulats et notamment sur ce déterminisme universel auquel on croyait se dérober*».

În sfârșit Sir Samuel, care a fost fără contestare unul din așii congresului de filosofie, a denumit moda indeterminismului, ca o «*aberație temporară*»; a făcut citații din Planck, Einstein și Rutherford, arătând că niciunul din acești mari înaintași, nu au subscris la teoria indeterminismului, recomandând dimpotrivă cea mai strictă rezervă; a mai spus răspicat că hazardul este un simplu nume pentru ignoranța noastră și mai ales a denunțat confuziunea care se face între două feluri de determinări: determinare, în sens de prezența unei cauze, și determinare în funcție de posibilitatea unei prevederi. Sunt cauze pe care nu le putem sesiza, fără ca aceasta să însemne că ele nu există. Incertitudinea poate avea izvoare variate, ea poate să provie — cum spune Sir Samuel — nu dela electron, ci dela fizician, nu din univers, ci din laborator. Din neputința noastră de a constata origina unui lucru și de a-l prevedea în viitor, nu reese că fenomenul ar fi indeterminat în sine, în sensul că n'ar avea nicio cauză.

De altfel, Domnilor Colegi, raționalistul cel mai ortodox nu va susține niciodată universalitatea determinismului, dacă îl vom defini exclusiv pe acesta în funcție de posibilitatea prevederilor. Desigur posibilitatea predicției este unul din criteriile cele mai importante ale adevărului științific și unul din mijloacele de lucru cele mai fertile ale omului de știință. Dar este tot așa de adevărat că din pricina complexității cauzelor care se întretes și concură adesea la producerea unui fenomen, se îngreuiază considerabil previziunea, iar viitorul rămâne încărcat de surprize și de necunoscut. Dacă am conveni eventual cu toții să nu înțelegem prin determinism decât numai posibilitatea prevederilor și reușita lor, atunci am admite desigur, fără excepțiune, prezența largă a hazardului și câmpul extrem de redus al determinismului. Dar o asemenea definiție ar fi în practică neconținut depășită de înțelesul mai vechiu și mai adânc al cuvântului, așa că

vom fi pururea amenințați să substituim incapacității noastre de a prevedea, ideia unui indeterminism în sine, ideia de generație spontană, fără nicio antecedentă cauzală. De aci, echivocul, de care profită larg teoriile indeterminate, lăsând a se înțelege că pustiirile lor ar fi cu mult mai radicale, pe când de fapt ele procedează cam analog cu aceea care nimicind efigia de ceară a unui adversar, își închipue cu asta că a distrus de-opotrivă și pe omul în carne și oase.

Trebue să diferențiem în modul cel mai limpede chestiunea previziunilor de aceea a determinismului, și să spunem lămurit că prevederile efectuate valorifică determinismul, dar nu-l creiază. Ar fi și straniu să fie altfel, când ne gândim ce progrese științei au făcut să se prevadă cu timpul fenomenă care în vremuri mai înapoiate erau imprevizibile, ceea ce nu ne dă dreptul să spunem — fără riscul absurdității — că acele fenomene odinioară apăreau fără cauză, iar ulterior s'au înserat în rețeaua determinismului cauzal. Nici chiar valorificarea determinismului prin reușita prevederilor pe care principal am admis-o — nu este necondiționat exactă, întru cât pot exista și cazuri răzlețe, când prevederile se realizează, fără ca totuși să avem în adâncul sufletului convingerea unui real determinism. Nu o singură dată, prevestirea războiului după apariția unei comete pare că s'a îndeplinit, și totuși multe capete nu vor vedea aicea decât o pură coincidență pe baza căreia s'a clădit o superstiție.

Neapărat că toate aceste considerații nu suprimă faptul capital, că fizica nouă a produs, mai ales prin scormonirile sale fructuoase în obscuritățile infinitului de mic, o criză a determinismului și înclinări vădite spre concepția contrară. Indeterminismul poate invoca și dânsul, ca luptând subțaniera lui întinerită, o serie de personalități de primul ordin, ca Heisenberg, Bohr, Schrödinger, Eddington și alții.

Criza determinismului evident există. Atâta numai că o criză nu anunță totdeauna moartea, fiindcă mai există și crize de creștere sau de transformare. Poate că este vorba numai de o fază de tranziție dela o formulă deterministă, la

altă schemă, tot deterministă, iar păturile libere și indeterminate care s'au descoperit dedesubtul crustei cauzale, să nu fie decât semnalul că vechea formulă deterministă va trebui înlocuită cu alta mai suplă și mai adecuată. Nu ar fi deci vorba de o părăsire a principiului, ci numai a expresiei sale.

Principiul de cauzalitate este așa de legat de structura spiritului nostru, încât chiar acolo unde metafizica își imaginează o încheiere a lanțului cauzal, la un principiu ultim care n'a fost precedat de nimic, chiar acolo se folosesc cel puțin de către unii filosofi, formule cauzale, spunându-se de pildă despre Dumnezeu necreatul, că este «causa sui». Și aceasta poate nu numai dintr'o obișnuință greu de înlăturat, ci poate din presentimentul mai adânc și mai temeinic, că principiul ultim — oricât l-am concepe de liber și de spontan, nu poate însemna simpla anulare a determinismului, în favoarea indeterminismului, ci o depășire a amândorora, o sinteză desigur pentru noi enigmatică, în care amândouă acele aspecte ar alcătui câte o latură a principiului creator. Că pe această culme a ființării determinismul ar avea poate o altă fizionomie, față de care acea cunoscută nouă ar apărea ca o formă degenerată, lucrul este cu puțință. Dar ceea ce e sigur e că acea fizionomie tot se va înrudi mai tare cu determinismul nostru, decât cu haosul și hazardul, care ar reprezenta pentru cunoașterea noastră, ipostasele indeterministe.

Determinismul poate tot așa de puțin să fie conceput ca o excrescență parazitară a unui indeterminism profund, după cum ideia logică — cu toată silința unor filosofi anti-intelectualiști — n'a putut fi socotită ca produsul derivat al unei activități oarbe, ori staticul ca un fenomen superficial, provenind dintr'un echilibru provizoriu a două mișcări inverse, care s'ar anula reciproc.

Tot așa precum ideia (logosul) a trebuit să fie reintegrată în cele din urmă la temeliile existenței, alcătuiind o unitate indisolubilă cu activitatea voinții spontane, tot așa precum staticul, isgonit în ultima vreme pe planul formelor pasagere, a trebuit să fie reinstalat la loc de onoare, încercându-se o sinteză între platonismul imuabil și dinamismul

pururea mobil, la fel stringența deterministă nu va putea să fie alungată, ori svârlită pe planuri secundare, ci păstrată, într'o formă oricât de rafinată și de eterică — ca pură idee de ordine — chiar în lumea isvoarelor supreme.

Aceste considerații metafizice au avut doar menirea să indice că în chiar regiunile transcendente, unde rațiunea trebuie să-și anuleze multe din procedeele ei obișnuite, chiar acolo nu se poate stârpi, fără risicul unei întunecări totale, întreaga viziune deterministă.

Cu atât mai mult pe planul realității imanente, sau mai lămurit, în domeniul fenomenologiei naturale, nu s'ar putea vorbi de o suspendare a determinismului, oricare ar fi ciudățenia uluitoare a unor apariții distonante. Firește, față de varietatea capetelor și de diversitatea concepțiilor, orice poziție adoptată în acest domeniu al cugetării, implică un act de credință, care nu se poate matematic demonstra. Eu unul cred în determinism, în tot domeniul cosmic, atât în natura fizică precum și -- firește mai elastic -- în viața sufletească. Iar fiindcă îmi place totuși să adun mărturii numeroase în favoarea acestei credințe înrădăcinate, mă bucur în deosebi să găsesc în împrejurarea de față una deosebit de prețioasă: faptul că vestitorii indeterminismului nu-și afirmă convingerea dogmatic, ci se silesc și ei să-și motiveze punctul lor de vedere, cu alte vorbe ne înșiră cauzele care i-au *determinat* să adere la indeterminism.

Fără să-mi făuresc o nouă armă din această contrazicere tipică, în trecerea dela gândire la practică, mi s'a părut totuși nemerit și pitoresc ca ea să fie oarecum subliniată.

O COMUNICARE OBȘTEASCĂ A CONDIȚIILOR PĂCEI DE LA KUCIUC-KAINARGI (1774)

DE † I. BIANU
CU O NOTĂ LĂMURITOARE
DE
GENERALUL R. ROSETTI

Ședința de la 21 Ianuarie 1938

În *Bibliografia Românească Veche*, se găsesc menționate trei tipărituri privitoare războiului ruso-turc din 1769—74 și a păcii dela Kuciuc-Kainargi (1774)¹⁾.

Puțin timp înainte de încetarea sa din viață, regretatul I. Bianu a aflat de existența a încă unei broșuri, proprietatea d-lui profesor N. Ionescu, care nu a vroit însă să o cedeze Academiei Române. Titlul acestei broșuri, de nouă pagini, este :

Ponturile păcii ce le-au trimisă Prea înălțatulă Feldmarșală (Petru Rumeanțov) către Prea sfințitulă Mitropolit (Grigorie al Ungrovlahiei).

Socotind că această broșură este importantă pentru bibliografia noastră, I. Bianu a pus să se fotografieze și să se facă clișeele necesare reproducerii ei. Moartea l-a apucat înainte de a putea alcătui memoriul cu care voia să prezinte Academiei acea tipăritură.

¹⁾ Proclamația lui Rumianțov către Cneția Valahiei, Iași 1770 (Bianu și Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II, p. 194, Nr. 372). Proclamația aceluiași către norodul Cneției Moldovei, Iași 1771 (*Idem*, II, p. 197, Nr. 377). Hătișerif, București 1774 (*Idem*, II, p. 206, Nr. 386).

Pentru a aduce această tipăritură la cunoștința istoricilor și ca un omagiu amintirii lui I. Bianu, dela moartea căruia se împlinesc peste câteva zile trei ani, dau în anexă textul despre care este vorba, text al cărui studiu bibliografic va fi făcut de d-l Dan Simonescu, care pregătește acum un volum de addenda et corrigenda la cele trei volume ale *Bibliografiei românești vechi*.

TEXTUL :

f. 1 r. Ponturile Păcii ce le-au trimisă Prea înălțatulă Feldmarșalū cātră Prea sfințitulū Mitropolit.

Prea sfințite Arhiepiscope și Mitropolit al Ungrovlahiei, KYRŪ GRIGORIE: milostivule arhipăstorū.

Cinstita cartea Preasfinției tale cea trimisă dinū treisprezeace al lui Iulie, cu evlavie o amū priimit și amū văzutū întru ačasta, cu osebita mulțămirea mea, întregimea ce arățī a adevăratei rāvnei mele și a buneī voiriī mele, aceiī cātră Patria voastră. Toate câte după vreamē am scrisū cātră Preasfinția ta și câte prinū însuși Preasfinția ta spre adevेरirea și încredințarea Norodului am arātat pentru cea neclătită ocroteală și libovulū celū cātră norod a împărăteștiī eiī mărimi, aceiī deapururea AVGUSTEI și prea milostivei | SINGUREI STĂPÂNITOAREI MEALE au fostū întemeiate întru singur adevărul; și eu mă fălesc acumă cum că desāvârșit m'am îndreptat întru cuvintele mele. Că cu ajutoriul cel Dumnezeesc bine norocitele și prea slăvitele isprăvile armelor mărimē aceiī SINGUREI STĂPÂNITOAREI au conenit sfârșitul războiului și împreună au rădicat toate realele întâmplări ceale însoțite cu războiul nedezlegat; și încheind o bună și folositoare pace între prea înalta IMPERIIA ROSSIEI și între vecina POARTA cea OTHOMANICASKA cu mijlocirea păcii, toată liniștea cea de obște și toată fără-de-grija noroadelor celor de o credință cu noi s'au așāzat și pentru mai bun folosū după puțință s'au alcătuit aceastea.

f. 2 r. 1 | Desāvârșita nepomenirea și veačnica uitare să să păzească pentru toți aceiī cariī, or s'au pornitū cu adevăratū

înprotiva interesului uniia sau altiia părți, or s'au arătată cu prepunere întru o mișcare ca aceasta; or de care vrednicie, sau treaptă, sau stare, sau neam, sau numire ar fi, uniă ca acestea, fără de nici o despărțire să fie cu totul nesupărați, neatinși și nemâhniți, neasupriți și dela nimenea nici cu o pricină bântuiți. Ci toți acestea să-și vie întru stările lor ceale mai dinnainte, întru vrednicii, întru treapte și întru stăpânirea averilor sale ce mai înainte de războiu era ale lor. Pentru ca să poată fiește carele dintru acestea să viețuiască suptă păzirea și apărarea legilor și a obiceiurilor locului lor, asemenea cu ceilalți sympatrioți.

2 | Să nu fie oprită nici cu un chip propoveduirea *f. 2 v.* credinței cei creștinești, ci desăvârșită și fără de oprire să să facă. Așijderea și zidirile beserecilor celor noaă și înoirile celor vechi fără de oprire să să săvârșască ca și mai înainte.

3. Partea beseričască să să cinstească și să să socotească cu deosebită evlavie ce să cade cinului, desăvârșit fiindu nesupărată.

4. Moșiile și stăpânirile ceale dină prejurul Brăilei, a Hotinului, a Benderului și ale celorlalte cetăți (întru care lăcuiorii să numia raiale) să să întoarcă or la mănăstiri: or la alte obraze la care să cuvinea stăpâniia acestora încă mai dinnainte, ca unele ce fără de dreptate sânt răpite.

5. Să nu se caute, nici să să cără, | nici o sumă or *f. 3 r.* de ban sau de altă cevaș pentru socoteală veache, măcar or și de ce sumă ar fi.

6. Să nu se ceae dela acestea nici o dajde și nici o plată pentru toată vremea războiului; și lângă acestea, pentru multele ticăloșiile și pagubele lor care au suferit întru curgerea războiului acestuia încă doi ani înainte, să nu fie asemenea bântuiți întru nimic, socotind începerea anilor dină zioa schimbării acestui tractat.

7. După treacerea acestor doi ani, cu fieștece iubire de oameni și ușurare să să facă plătirea dajdi, carea să să trimiță prin deputați întru fieștecă doi ani odată. Afară de singura dajdea aceasta, nici pași, nici oblăduitori, nici or ce feal de alte dregători să n'aibă a-și supăra, sau a ceare

f. 3 v. dela dânsii vreună feal de plată, sau vreo | altă angarea cu vreună nume, sau cu vreună profasisă ¹⁾, nici de cum, cu niciună chipă. Ci mai vârtosă să aibă a să folosi și cu acealeași însuși folosuri, cu care s'au folosită ei în vremea împărăției lui SULTANŪ MEHMETŪ alū patrulea.

8. Domniī acestorū doaă prințipaturī să aibă fieștecarele despre partea sa, lângă POARTĂ, unū obrazū creștinesc, adecă de ritul grecescū încredințatū cu trebile Țării, ca să aibă să privigheaze pentru acealea. Cariī să fie bine priimiți și socotiți de cătră POARTĂ după pravilele Neamurilorū: [selon] ²⁾.

LE DROIT DE GENS : SECUNDUM JUS GENTIUM.
Adecă suptū nici o silă supuși.

f. 4 r. 9. Așjderea s'au tocmitū ca la trebuințele ceale întâmplătoare ale acestorū a | mândoaă cneajii MINYSTRIA IMPERATOREȘTII RUSSEȘTII POARTE ce să vorū afla lângă POARTĂ să poată a grăi spre folosulū amândurora prințipaturilor. Și să făgăduiaște POARTA a priimi cu ascultare graiurile lorū, pentru legătura dragostiī ceiī bune și întru putearea prieteșugulū între amândoaă împărățiile. Așjderea pentru cei care nu să vorū mulțami a rămânea în țară, ci li să va părea mai de folosū a eși și a să sălășlui într'altă parte, s'au vorovitū acastă tocmeală.

10. ³⁾ Or carele nu ar fi mulțamitū ca să rămăe în loculū său și i s'arū părea mai de folosū a merge într'altū locū, să-și aibă eșirea slobodă împreună cu toată avearea sa. Și pentru ca să poată ca să și le orânduiaască maînainte averile sale, i | s'au orânduitū soroculū un anū întregū, adecă dinū zioa schimbării tractatului acestuīa.

11. Așjderea și cei ce au întratū în slujba împărăției Rossiei și voescū, sau împreună cu oștile împărătești, sau până la soroculū anului a eși din țară cu toate nemeniile lorū și averile, or dece neamū și stare ar fi, uniī ca aceștea, nici cu unū chipū să nu li să facă împiedecare. Nu ăste

¹⁾ ἡ πρόφασις = pretext, motiv.

²⁾ Acest cuvânt este adăogat cu mâna de vreun cititor, care a observat că latinescul *secundum* nu este tradus în franțuzește.

³⁾ În original reia numerotația dela 1 (II).

nică o îndoială cum că fiește carele ce ăste fără patimă și iubitoriu de patriă sa, că cu desăvârșită cunoștință va simți grija cea iubitoare de oameni și prea miloseardnică A ÎMPĂRĂTEȘTII MĂRIMEI SALE, pentru a fi adecă folosite Noroadele ceale de o credință cu noi, cu desăvârșită odihnire, cu deplină neteamere și cu folosuri mai bune și o va cunoște prea înalta milostivirea mă | rimei sale și buna voirea cea răvărsată preste cneajiile aceastea cu aşăzământurile condițiilor celor ce le întăresc întru vreamea cea viitoare bunile norociri ale acestora, cu care fiind folosiți, cu prea mulțămitoriū chip vor proslăvi a ei pre înalta facerea de de bine.

5 fr.

Pentru care rog pre Prea-sfințiia ta a da știre la tot Norodul pretutindenea pentru acest aşăzământ. Pentru ca toți și fieștecarele încredințându-se, întru liniște să petreacă și întru fără de grijă. Iară acei cari o ar afla pentru sineși mai cu folos a să muta din țara sa ațurea și ară aleage deaciia largul pământul Imperii a toată Rossiia, voră putea a fi după vrednicie încredințați cum că fieștecarele, după vredniciia stării și după măsura slujbei, va afla întru acesta liman cu folosuri.

Rămăiu spre pururea cu cinstire adevărată a Prea sfințic tale slugă prea plecată.

PETRA ROMEANȚOVĂ.

ЮЛІА КІІ ГО ДНІА.

хѣщѣ год гв годѣ.

Бранловъ.¹⁾

¹⁾ A ceste rânduri rusești sunt numai în coloana textului rusesc.

✠ ПОСЛѢДОВАНІЕ ✠

НА ЛАСКАЮ СЕБЕ НАИМѢ БЫТЪ
 СОВЕРШЕННУ ВЪ ТОМЪ ОПРА-
 ВДАНІИМЪ, КОГДА ПРИ ПО-
 МОЩИ БОЖІЕЙ БЛАГОПОЛУЧІЕ
 НСЛАВНІЕ ОУСПѢХИ ОРУЖІА
 ВЪ ИМПЕРАТОР-
 СКАГО ЦАРИЧЕСТВА
 ПРИБЛИЖЕНІИ ОКОНЧАНІЕ БОИНЫ
 НСЪНЮ НЕРАЗРЫВНУ СОЕДИНѢ-
 НЫХЪ БѢДСТАІИ ЗАКЛЮЧЕНІЕМЪ
 МИРА БЛАЖЕННАГО И ПОЛЕЗНАГО
 МЕЖДУ ВЪСОЧАЙШЕЮ ИМПЕРІЮ
 ВСЕРЪСІЙСКОЮ НЕЛЕНТАТЕЛЬНОЮ
 ПОРТОЮ ОТУШМАНСКОЮ, ПЕ-
 СРЕДСТВОМЪ КОЕГО ВОЗСТАНО-
 ВЛАА ОБЩЕ СПОКОЙСТВІЕ ДО-
 СТАВЛЕННЫ И ОУТВЕРЖДЕННЫ НА
 РОДАМЪ НАМЪ ЕДИНОВѢРНЫМЪ
 ВСАКА БЕЗОПАСНОСТЪ И НАИ-
 ЛУШІА ПОВОЗМОЖНОСТИ БЛА-
 ГОДЫ ННМАНУ.

И

ЧТОБЫ ВЪРАЗСУЖДЕНІИ ВЪСѢХЪ
 ЖИТЕЛЕЙ СНХЪ КНѢЖЕСТВЪ
 КАКОГОБЫ ДОСТОИНСТВА,
 СТЕПЕНИ, СОСТОАНІА, ЗВА-
 НІА И РОДА ОНИ НЕВІДН БЕЗЪ
 МАЛѢНШАГО ИСКЛЮЧЕНІА,
 НАБЛЮДАЕМА БЫЛА ПОЛНАА А-
 МНИСТІА

✠ ПОМѢЩЕНІЕ ✠

СННГЪРЕН СЪЗПЪ-
 ННТОАРЕН МѢЛЕ
 АХЪФОУПЪ АТЕМЕАТЕ АПРЪ
 СННТЪРЪ АДЕВЪРЪЛЪ. ШН ЕХЪ
 МЪ ФЪЛЕСКЪ АХЪМА КЪМКЪ А-
 СЪВЖРШНПЪ МАМЪ АПРПТАПЪ А-
 ПРЪ КЪВННТЕЛЕ МѢЛЕ. КЪ КЪ
 АЖЪТОРЪЛЪ ЧЕЛЪ АМНЕЗЕСКЪ ЕННЕ
 НОРОЧНТЕЛЕ ШН ПРѢСЪВНТЕЛЕ
 НЕПРЪВНЛЕ АРМЕЛШРЪ МЪРІМЕНЪ
 АЧЕІН СННГЪРЕН СЪЗ-
 ПЪННТОАРЕН АХЪКО-
 ПЕННПЪ СФЖРИНПЪЛЪ РЪЗЪОУ-
 ЛЪНЪ, ШН АПРЕХЪНЪ АХЪ РЪДНКІПЪ
 ПОАТЕ РѢЛЕЛЕ АТЖМПАЪРЪН
 ЧЕЛЕ АСОЦНТЕ КЪ РЪЗЪОУЛЪ НЕ-
 ДЪЗАІГЪПЪ. ШН АКЕІНДЪ О
 БЪНЪ ШН ФОЛОСКТОАРЕ ПАЧІ А-
 ПРЪ ПРѢ АНАЛТА ИМПЕ-
 РІАРЕ ССІБН, ШН А-
 ПРЪ ЕЕЧІНА ПОАРТА ЧЕ
 О О О МАНІ ЧАСКЪ
 ИХЪ МНЖЛОЧНРѢ ПЪЧІН ПОАПЪ
 ЛНННЩЕ ЧЕ АСОБЩЕ, ШН ПОА-
 ПЪ ФЪРЪДЕРІЖА НОРОАДЕЛШРЪ
 ЧЕЛШРЪ ДЕ О КРЕДІНЦЪ КЪ НОНЪ
 СЪХЪ АШЪЗЪПЪ, ШН ПЕНТЪ МАНЪ
 БЪН ФОЛОСКЪ АХЪПЪ ПЪТННЦЪ ГЪХЪ
 АЛКЪТЪНПЪ АЧЕПЪ. А

ДЕПЪ

амнистіа и вѣчное забвеніе
противу всѣхъ грѣхъ коихъ
стѣнѣлашъ противныи были
интересамъ одной или дру-
гой стороны, или же въ
томъ намереніи подозрѣ-
ваемъ были: и никакъ бы
зато никакого отмѣщенія
нико, ни же другимъ допус-
каемо было дѣлать имъ ка-
кіе либо ненаказуемыя рѣш-
течества, оубытки или оубытки
подъ какимъ бы то предек-
ствомъ не было. Но всѣмъ о-
нѣмъ востановлены были въ
прежнѣмъ достоинствѣ чины,
издѣнія съ возвращеніемъ
имъ имѣнія, коимъ они
допущены и вонныи пользо-
ваны: дабы каждыи изъ
нихъ могъ жить подъ охра-
неніемъ и покровительствомъ
законовъ и оубытковъ земли
ихъ, равнымъ образомъ
съ своимъ соотчичамъ.

В

Непрепятствоватъ какимъ
бы то образомъ не было не-
повѣданію закона христіан-
скаго

Детство и юность не поминать
вѣнчаніи и юности съ паче
пѣнтрѣ тоу ачѣа каріи ор-
савъ порнѣтъ къ адектарѣ а-
протива интересамъ оуна
савъ алаіа пѣрці, ор-савъ
арѣа къ препѣрѣ а-трѣ
омишкарѣ ка ачѣа: ор-
декарѣ вредниці, савъ трѣп-
тъ, савъ старѣ, савъ нѣмъ, савъ
нѣмѣ арфѣ оуна ка ачѣа
фѣрѣдѣ нѣчѣи ѡ десѣрціи съ
фѣе къ тоу ачѣа неспѣрціи,
неатѣи шѣи немѣхѣи,
неатѣи шѣи делѣи нѣмѣ
нѣчѣи къ оуна бѣхѣи.
Чѣи тоу ачѣа съ шѣи вѣи а-
трѣ стѣрѣа аѣрѣ чѣе ма-
дѣчѣи, а-трѣ вредни-
ціи а-трѣ трѣпѣ, шѣи а-трѣ
стѣпѣи аѣрѣа сѣе чѣе
маѣнѣи дѣрѣа бѣи аѣ
аѣрѣ. Пѣнтрѣ ка съ поаѣ
фѣе карѣе дѣнтрѣ ачѣа
съ вѣи аѣрѣ, съ пѣи пѣрѣ
шѣи аѣрѣ аѣрѣ шѣи а-
оуна аѣрѣ аѣрѣ аѣрѣ
аѣрѣ къ чѣе аѣрѣ сум-
патѣи.

В.

А Б

Сѣнѣ

❖ ПОСЛАВЛЕНІЕ ❖

скаго совершеннаго свобод-
ному созданію Церкви но-
выхъ, и поправленію стары-
хъ: какъ то прежде сего оуже
было.

F

Признавати и почитати дѣ-
ловителю издольнымъ оро-
мѣ чинѣ отличіе изъ.

Возвратитѣ монастырямъ
и прочимъ парткулярнымъ
людѣмъ земли и владѣнія
прежде сего имъ принадле-
жавшія, и которыя пото-
мъ противъ всей справедливо-
сти отняли около Бра-
нлова, Хотина, Бердичъ и
прочихъ крѣпостей и нѣнѣ
раамн называеміа.

2

Истребовать или невзыс-
кивать никакой денежной или
другой суммы за старые сче-
ты какого бы существа они
были.

三

Не требовать отъ нихъ никакихъ контрбвщій или платежа за все военное время: а взаимно-
ГЛА

✿ ПОИТЪНЛЕ ✿

[illegible]

Γ.

ПАРТІ БІСЕРЧАКЪ СЪЗЪ ЧИ-
СТѢСКЪ ШНЪ СЪЗЪ РОКІТѢСКЪ
КЪ ДОБРОБІТЪ СЛАВІЕ ЧИЗЪ КІ-
ДЕ ЧИНЪЛЪНЪ: ДІСЪВЖІНІТЪ
ФІНІНДЪ НЕСЪПІРІТЪ.

Д.

Мошіне шн стѣпжнѣрне
чѣле днь прѣжѣрѣ Бѣжн-
лей, ахотнѣрѣ аѣндѣрѣрѣ
шн аѣ челорааѣте чѣтѣрѣ
(аѣтрѣ кѣрѣ лѣкѣнѣрѣнѣ
нѣмѣаѣ раѣле) сѣсѣ аѣтѣрѣ
кѣ оѣрѣ лѣмѣнѣстѣрѣнѣ, оѣрѣ
лѣаѣте оѣбрѣзе лѣкѣрѣ сѣ
кѣвнѣ стѣпжнѣаѣ аѣсѣтора
аѣкѣмѣндѣнѣнѣнѣте, кѣоѣнѣ-
ле чѣфѣрѣдѣ аѣрѣптѣте гѣжнѣ
рѣпнѣтѣ. Е.

E.

СѢНѢ КЛѢЧЕ ННЧН СѢСЪ ЧЛРЪ
ННЧН

✠ Мнра . ✠

ТІА НХЪ СТРАДАНІА ПРАЗГОРЕ
НІА ВЪТЧЕНІА ВОИНЫ СЕИ.
МЪ ПРЕТЕРПѢННЫА . НЕЩЕ ВЪ
ПРЕДЪ НАДВА ГОДА СЧИТАА СО-
ДНА РАЗУМѢНЫІ СЕГШ ТРАКТА-
ТА . 3

ПОНЕВѢНІА ОУПОМАНУТАГО
ВРЕМЕНИ НАБЛЮДАТЬ ВСѢ СЕ
ЧЛОВОКЪ КОЛѢБѢ И ВЕЛИКОДУШІЕ
ВЪРАЗСЪЖДЕНІА ДЕНЕЖНОЙ ПО-
ДАТИ, И ПОЛУЧАЮТЪ ОКУЮ ПО-
ТРЕБОВАМЪ ПРИИМАЕМЫХЪ ДѢ-
ПУТАТОВЪ ВЪСѢІА ДВА ГОДА .
ПРИТАКОВОМЪ ТОВАШМЪ ПЛА-
ТЕЖЪ ПОДАТИ: НИКТО ИЗЪ ПА-
ШЕЙ, ИЗЪ ГУБЕРНАТОРОВЪ, И
ЛИ КАКААБЫ ЧТО НЕБЫЛА ОГО-
ВАНЕНІЕЮТЪ ПРИТѢСНИТЪ И-
ХЪ НИ ПТРЕБОВАЮТЪ СѢННХЪ КА-
КОГОЛИБО ПЛАТЕЖА ИЛИ ДРУ-
ГИХЪ НАЛОГОВЪ ПОДЪ КАКИМЪ
БЫ ИМАНОВАНІЕМЪ ИЛИ ПРИТЕ-
КТОМЪ ТОНЕБЫЛО: НО ДОЗ-
ВОЛНТЪ ИМЪ ПОЛЗОВАТИА ТѢ-
МНЖЕ САМЫМИ ВЪІГОДАМИ КО-
МНИ ПОЛЗОВАЛІА ОНИ ВОВРЕ-
МЯ ЦАРСТВОВАНІА СЪЛТАНА
МІСМЕТІА ЧЕТВЕРТАГО .

И

КРАЧ

✠ ПѢТН . ✠

ННЧН ОІСМЪ ОР ДЕБАННІА СЛЪ ДЕ
АЛТЪ ЧЕБАШН ПЕНТРЪ СОКОТѢ-
ЛЪ ВѢКІ: МЪКАРЪ ОР ШН ДІЧІ
СМЪ АРФН . 3 .

СЪНЪСЕ ЧѢЕ ДЕЛЪ АЧЕЩѢ ННЧН
ОДѢДЖЕ ШН ННЧН ОПЛАТЪ ПЕН-
ТРЪ ТГОЛТЪ ВРѢМѢ РАЗБОЮ-
ЛН: ШН ЛЖНГЪ АЧЕЩѢ ПЕН-
ТРЪ МЪЛТЕЛЕ ТНКЪЛОШІАЛЕ ШН
ПѢГЪБЕЛЕ ЛОРЪ КАРЪ АЪ СЪФЕРЪ Ч
АТРЪ МЪРЕРѢ РАЗБОУЛН АЧЕ-
ЩѢА АЪКЪ ДОН АНН АНАННТЕ
СЪНЪФІЕ АСѢМЕНѢ БЖНТЪНЦН
АТРЪ ННМНЪ: СОКОТННД А-
ЧЕЩЕРѢ АННЛОРЕ ДННЪ ЗІША
СКИМЪЪРІН АЧЕЩЪН ТРАКТАТ .

3 .

АЪПЪ ТРѢЧЕРѢ АЧЕЩОРЪ ДОН
АНН КЪФІЩЕ ЧЕ БѢНРЕ ДЕШЪМЕ-
НН ШН ОУШЪРАРЕ СЪСЪ ФАКЪ
ПЛАТНРѢ ДѢЖДІН, КАРѢ СЪСЪ
ТРИМНЦЪ ПРИН ДІПЪТАЦ АТРЪ
ФІЩЕ КАРЕ ДОН АНН ОДѢТЪ .
АФАРЪ ДЕСННГЪРА ДѢЖДѢ АЧЕ-
ЩѢА, ННЧН ПѢШІН, ННЧ ОБЪ-
ДЪНТОРІН, ННЧН ОР ЧЕФѢЛДЕ
АЛТЪ ДРЕГЪТОРІН СЪ НАНЪЪ АН
СЪПЪРЪ СЛЪ АЧѢРЕ ДЕЛЪ ДЖНШІН
ВРЕДНЪ ФѢЛДЕ ПЛАТЪ, СЛЪ ВРІФ
АЛТЪ

✠ ПОСЛАНИЕ ✠

ИЗЪЯВЛЯЮЩЕ ДѢЛѢ КНЯЖЕСТВЪ КАЖДОМУ СВОЕГО СТОРОНЫ ИМАЮЩЕ ПРИ ПОРТОБЪ ПОВѢРЕНАГО ВЪ ДѢЛАХЪ НХЪ ХРИСТИАНЪ ГРЕЧЕСКАГО ЗАКОНА: КОИ БУДУЩЕ БУДУТЪ ОУБЛАХЪ ДОПОМАНЫХЪ КНЯЖЕСТВЪ КАЖЮЩИХСЯ. И ПОРТОЮ БУДУЩЕ БЛАГОСКОПНО ТРАКТОВАНИЕ И ПОЧИТАЕМЫ ЛЮДМИ ВЪ РОДНЫМЪ ПРАВИМЪ ПОЛЗУЩИМЪ СЯ. ТОСЯЩЕ НИКАКОМУ НАСИЛІЮ НЕПОДВЕРЖЕННЫМИ.

О

СОГЛАШАЕТСЯ ТАКЖЕ ПОАРТА ЧТОБЫ ПО ОБСТОЯТЕЛСТВАМЪ ОБОИХЪ СИХЪ КНЯЖЕСТВЪ МИНУСТРЫ РУССКАГО ИМПЕРАТОРСКАГО ДВОРА ПРИ ОНОИ НАХОДЯЩЕСЯ, МОГЛИ ГОВОРИТЬ ВЪ ПОЛЗЪ СИХЪ ДѢЛЪ КНЯЖЕСТВЪ. И ОБЩАЕТСЯ ВНИМАТЕЛЬНО СЪХОДСТВЕННЫМЪ КЪ ДРУЖЕСКИМЪ И ПОЧИТАЕМЫМЪ ДЕРЖАВАМЪ ОУБЛАЖЕНІЕМЪ. НЕ МЕНШЕ И ДЛА ТѢХЪ КОИ СЧИТАЮТЪ СЕБЯ НЕХОДСТВЕННЫМЪ ЗДѢЖНЕ ПРЕБЫВАНІЕ, РАДОВАНЫ ЗА БЛАГО И НАДЪ ПРЕСЛАВІИ-

✠ ПОНТОНА ✠

АЛЪ АНГАРЪ КЪ ВРЕМЯ НѢМЕСА КЪ ВРЕМЯ ПРОФАСІА, НИЧІ ДЕКЪ КЪ НИЧІ ОУНЪ КИПЕ. ЧИ МАВЖИТОСЪ СЪ АНБЪ АСЪ ФЛОСИ ШИ КЪ АЧЕЛѢШИ АСЪ ФЛОСИ, КЪ КАРЕ СЪ ФЛОСИ СЪ АНБЪ АСЪ АПЪРЦИЕН АСЪ ОУ АТАНЪ МЕХМЕТЪ АЛЪ ПАТЪРЪ.

И.

ДОМНИИ АЧЕСТОРЪ ДОЛЪ ПРИНЦИПАТЪ СЪ АНБЪ ФІЕЩЕКАРЕЛЪ ВЕЗІРЕ ПАТЪРЪ, АЖИГЪ ПО АРТА ОУНЪ ОБРАЗЪ КРЕЩЕНІЕИ АДЕКЪ ДЕРИТЪ ГРЕЧЕСКЪ АКРЕДИЦАТЪ КЪ ТРЕБЛА ЧЪРТИ, КЪ СЪ АНБЪ СЪПРИВНГЪ ПЕНТРЪ АЧЕЛЪ. КАРТИ СЪ ФІЕ БІНЕ ПРИМНИЦЪ ШИ СОКОТИЦЪ ДЕКЪТЪ ПО АРТА ДУПЪ ПРАВИЛЕ НЕМЪ РАЛЪРА:

Selon

LE DROIT DE GENS: SE
CVNDVM JVS GENTIVM.
АДЕКЪ СЪПЪ НИЧІ ОУНЪ СЪПЪ.

О.

АШИЖДЕРЪ СЪ ТРОКНИТЪ КАЛА ТРЕБЪНЦЕ ЧЕЛЪ АТЪЖИПАТЪОРЕ АЛЪ АЧЕСТОРЪ АМЖИ-

✠ МѢСЯ . ✠

СЛАВНѢША БЫГОБОРНЫ НАДЛЕ-
ЖАЩІА КОНАНЦІА МНОГО .

А

ЧТОБЫ ВСѢМЪ ТАКОВЫМЪ
ФАМИЛІАМЪ ПОЖЕЛІЕШНМЪ О-
СТАВНТА СВОЕ ОТЕЧЕСТВО , И
ВЪДРЪГІА МѢСТА ПРЕСЛАВНА
ПОЗВОЛИТЪ СВОБОДНІИ БЫТЪ
ДѢЛОВѢМЪ НХЪ ИМѢНІЕМЪ :
И ЧТОБЫ ОНЫА ФАМИЛІА МО-
ГЛИ ИМѢТЪ ОУДОБНОСТЪ И
РАСПОРАЖЕНІЮ ДѢЛА ДАСТІА
НМЪ ГОДЪ ВРЕМЕНИ ДЛА СГО
СВОБОДНАГО ИЗЪ ОТЕЧЕСТВА
ПРЕСЛАВНА : СЧИТАА ГОДНА
РАЗМѢНЫ НАСТОАЩАГО ТРАК-
ТАТА . В

ПОДОБНЫМЪ ТОМУ ОБРАЗУ
ЖИТЕЛИ ВЛАКАГО РОДАНЗВА-
НІА ВСѢХЪ СХЪ ЗЕМЕЛЪ ВОС-
ТАВІВШІЕ ВЪ СЛУЖЕБѢ ИМПЕРА-
ТОРКѢЮ РУССІЙСКОЮ , И КОИ
ТОКМШ ПОЖЕЛАЮТЪ СВЕРХЪ ДО-
НАГО НМЪ ГОДОВАГО ПРОКЪ.
МОГУТЪ ИЗЪ СВОИМЪ СЕМЕН-
СТВОМЪ И ИЗЪ СВОИМЪ ИМѢ-
НІЕМЪ КУПНО СЪ РУССІЙСКИМИ
ВОИСКАМИ ОУЧИТИ И ПРЕСЛА-
ВНА : ВЪЧІМЪ НМЪ И ТОГДА
ИДОБИТЪ

✠ ПЪЧІН . ✠ А

МАНДОАЪ КРЕТЖІН МННУ-
СТІА ИМПЕРАТО-
РЕШІИ РЪССЕШІИ
ПОИРТЕ ЧЕЗВОРЪ АФЛА,
ЛЖИГЪ ПОИРТЪ СЪПОД-
ТЪ АГРЪНІИ СПРѢ ФОЛОСЪЛЪ А-
МАНДЪРА ПРИНЦИПАТУРНО .
ШН СЪ ФАГЪДЪЩЕ ПОИР-
ТА АПРІТМНІИ КЪ АСКЪЛТАРЕ
ГРАЮРИАЕ ЛОРЪ : ПЕНТЪРЪ АЕГЪ-
ТЪРА ДРАГОСТІИ ЧІТНѢВНЕ , ШН
АТРДПЪЧТЪРЪ ПРІТЕШЪДЪЛЪН
АТРѢ АМАНДОАЪ АПЪРЪЦІАЕ .
ИШНЖДЪРЪ ПЕНТЪРЪ ЧІН КАРЕ
ИЗЪСВОРЪ МЪЛЦЪМНІИ АРЪМЖ-
НІИ АЦЪРЪ , ЧН АНІЕВЪ ПЪРѢ
МАНДЕФОЛОСЪ АЕШН ШН АСЪ
СЪЛЪШЛЪН АТРАЛЪТЪ ПЪРТЕ ,
САЪ БОРОВНІИ АЧАСТЪ ТРОК-
МЪЛЪ . А .

Ор кареленѢ АРФН МЪЛЦЪ-
МНІИ КАСЪ РЪМЖЕ АСКЪЛЪ
СЪДЪ , ШН ИСАРЪ ПЪРѢ МАНД-
ФОЛОСЪ АМѢРЪ АТРАЛЪТЪ
ЛОКЪ : СЪШН АНѢВЪ ЕШНРЪ СЛО-
ЕОДЪ АПРЕДНЪ КЪ ТОВАТЪ АЕГЪ-
РЪСА . ШН ПЕНТЪРЪ КАСЪ ПОД-
ТЪ КАСЪШНАЕ ВЪРЖНДЪМЪСКЪ
МАЙНАНТЕ АДЪРНАЕ СЪЛЪ , Р-
САЪ

❧ ПОСЛѢДОВАНИЕ ❧

и до вѣка годовою сроку никоимъ образомъ не возбранятъ. И тѣ сомнѣнія что вса къ безпристрастный и отечески свои дѣлѣи въ полномъ признаніи ошѣтитъ человеколюбивой и милосерднѣйше **Е**
И **М** **П** **В** **Р** **А** **Т** **О** **Р** **С** **К** **Я**
Г **О** **В** **Е** **Л** **И** **Ч** **Е** **С** **Т** **В** **А**
попеченіе, дабы единовѣрные намъ народи пользовались совершеннымъ спокойствіемъ полною безопасностію и лучшими бѣгодами. И дознаетъ высочайшю **Е**
В **Е** **Л** **И** **Ч** **Е** **С** **Т** **В** **А**
милость и благоволеніе изданнымъ на княжества и постановаіемъ кондицій утверждающихъ на будущія времена нхъ благоденствіе: которыми пользуюса благодарнѣйшимъ образомъ проглашатъ бѣдетъ са величайша благодѣанія. И потомѣ и прошѣвши просвещенство обнародоватъ всѣмъ сіе торжественно учиненное постановаіе. Да
бѣ/бѣ

✠ ПОИСКОВАЕ . ✠

[illegible]

✠ Мира. ✠

БЫ БѢ Н ВЛАКОИ БѢДА О-
НОЕ, ПРЕБЫВАИ ВЪТИШНИѢ
НЕБЕЗОПАСНОСТИ. АТЪ КОТО-
РЫЕ НАХОДА ДЛА СЕБѢ ГХОД-
СТВИННѢ ПРЕСЛАНЧѢ: ИЗЪ
ОТЧИНЪ СВОЕЙ ИНАѢ, НКЪ
ПОМЪ ИЗБРАЮТЪ ЗЕМЛИ ОБ-
ШРНОЙ Имперіи всершсѣй-
ской, МОГУТЪ БЫТЪ ОУДОСТО-
ВѢРЕНЫ ЧТО КАЖДАИ ПО-
ДОСТОИНСТВЪ СОСТОАНІЮ, И
ПО МѢРѢ ЗАСЛУГЪ ОБРѢ-
ТЕНЪ ВЪ ОНЫХЪ ПРИСТАНИ-
ЩЕ ВЫГОДНОЕ. ПРЕБЪДЪ
НАВСГДА СЪ ИСТИННЫМЪ
ПОЧТЕНІЕМЪ ВАШЕГО ПРЕ-
ОСВЯЩЕНІТВА ПОКОРНѢИ-
ШИМЪ СЛУГОЮ.

ПЕТРЪ РОМЕАН

ЧОВЪ

ЮЛІА КН ГО ДНИ.
АЩОБ ГШ ГОДА.
Бранловъ.

✠ Пѣчѣ. ✠

РІМЕНІ СЛАЕ ШН БѢНА КОНРѢ ЧѢ
РЪВЪСАТЪ ПРЕСТѢКНѢЖІНЛЕ А-
ЧѢСТѢКЪАШЪЗЪМЖѢТЪРИЛЕ КО-
ДИЦІНО ЧЕЛОР ЧЕЛЕ АТЪРѢК А-
ТЪРЪВРѢМѢ ЧѢ ВІНТОРЕ БѢННЛЕ
НОРОЧІР АЛЕ АЧЕТОРА. КЪКАРЕФІ-
ННД ФОЛОСІЦЪ, КЪ ПРѢМЪЦЪМН-
ТОРЮКІ БО ПРОЛЪВН А ЕІН ПРѢ-
АНАЛТА ФАЧЕРѢ ДѢННЕ. ПЕТРЪ
КАРЕ РОГ ПРЕ ПРѢСФІЦІА ТААДЪ
ШІРЕ ЛАТЪ НОРОДЪА ПРѢТЪТѢ-
ДЕНѢ ПЕТРЪ АЧЕПЪ АШЪЗЪЖІТЪ.
ПЕТРЪ КАТЪСЦ ШН ФІЦЕ КАРЕЛЕ
АКРЕДИЦЪДЪСЕ, АТЪРЪ ЛІНЦЕ
СЪ ПЕТРѢКЪ ШН АТЪРЪ ФЪРЪДѢ-
ГРІЖЪ. ІІРЪ АЧЕ КАРНЪАР АФЛА
ПЕТРЪ СІННШ МА КЪ ФОЛОС АСЪ
МЪТАДН ЧАРАСА АНЪТЪ ШІАРЪ А-
ЛѢЦЕ ДѢЧІА ААГЪА ПЪМЖѢТЪА
ИМПЕРІН АТОТЪ РЪССІА, БОРЪ
ПЪТЪ АФНДЪПЪ ВРѢННІЕ АКРЕ-
ДИЦІЦЪ КЪМЪКЪФІЦЕ КАРЕЛЕДЪ-
ПЪ ВРѢННІАТЪРІН, ШН ДЪПЪ
МЪГЪРА СЛЪЖБЕН ВЪАФЛА АТЪРЪ
АЧЕСТАІІМАН КЪФОЛОСЪРН. РЪ
МЖЮ СПРІПЪРЪРѢ КЪ ЧННСТІРЕ
АДЪВЪРАТЪА ПРѢСФІЦІЕЙ ТААЕ
СЛЪГЪ ПРѢПЛЕКАТЪ ПЕТРЪ РЪ-
МЕАНЦЪВЪ.

Б

DIN LEGĂTURILE CULTURALE ROMÂNŌ-UCRAINENE

IOANNICHIE GALEATOVSKI ȘI LITERATURA
ROMÂNESCĂ VECHIE

DE

ȘTEFAN CIOBANU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

Ședința dela 5 Noemvrie 1937.

I.

Începuturile literaturii noastre vechi se caracterizează printr'o asemănare izbitoare cu începuturile literaturilor popoarelor slave ortodoxe din jurul nostru. Același caracter strict religios, aceeași lipsă de originalitate, aceeași monotonie, aceeași sărăcie în mijloace de exprimare și aceeași izolare de marile curente spirituale din Apus.

Trezită la viață de către frământările religioase din Apusul european, — husitismul din veacul al XV-lea, adâncită printr'o altă mișcare apuseană, — calvinismul din veacul următor, — literatura noastră nu se poate îngloba în curente apusene, care i-au dat viață, ci continuă să se sbată neputincios în cătușile culturii slavo-bizantine.

Din când în când, câte o licărire de lumină din Apus străbate viața principatelor noastre. Așa a fost cu instalarea celor dintâi tipografii, cari sunt aduse din Apus prin intermediul Sârbilor; așa a fost cu introducerea unor motive apusene în arhitectura și pictura noastră; așa a fost și cu unele reflexe ale feudalismului apusean, care se strecoară în viața dela curțile noastre.

Aceste manifestațiuni mici ale culturii apusene la noi n'au fost în stare să schimbe aspectul general al vieții noastre culturale; ele au însă o importanță covârșitoare pentru neamul nostru, căci aceste mici manifestațiuni au sdruncinat adânc formele și fondul culturii slavonești înrădăcinate la noi, punând începuturile unei culturi naționale și pregătind terenul pentru o mișcare mai mare, care ne-ar fi putut pune într'un contact mai apropiat cu Apusul, izvorul firesc al regenerării noastre naționale.

Intensificarea legăturilor noastre cu Polonia din veacul al XVII-lea rupe bariera dintre poporul românesc și viața culturală din Apus, și duce la o înflorire a literaturii noastre naționale și la o decădere aproape completă a culturii slavonești.

Înviorarea vieții culturale, înflorirea literaturii noastre istorice și religioase, întronarea unor idei noi din Apus, introducerea chiar a unor forme noi în literatura noastră, se datoresc în mare parte contactului cu Polonia¹⁾.

Așezat la marginea lumii romano-germane, poporul polonez, de origine slavă, prin adaptarea lui la creștinism în forma lui apuseană, dela începutul vieții sale istorice cade în raza influenței culturii apusene și se dezvoltă în spiritul acestei culturi.

Caracterul vioiu al poporului, inteligența lui înăscută, a dus la crearea unui stat puternic nu numai prin forța lui militară și prin organizația democratică pur romană a vieții politice, ci și prin cultura lui superioară. Și atunci când popoarele slave cu o cultură bizantină se sbat în formele unei mentalități înguste și nu merg în creațiunile lor culturale mai departe de simple traduceri și copieri de texte bisericești, Polonezii intră în sfera vieții culturale a Apusului, participă în mod intens la această viață. Universitatea din Cracovia, care își ia

¹⁾ V. P. P. Panaitescu. *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*. București, 1925; extras din *Analele Academiei Române*. P. P. Panaitescu. *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiew dans les Principautés roumaines*. Extrait des « Mélanges de l'École Roumaine en France ». Paris, 1926. Șt. Ciobanu. Досиоей, митрополитъ Сучавскій и его книжная дѣятельность. Ediția Academiei de științe ruse. Kiev, 1915. În românește tradusă de Șt. Berechet. Iași, 1918.

ființă în anul 1400, devine unul din principalii factori ai culturii latinești în Europa occidentală. Un Martinne Polak, care încă prin veacul al XIII-lea scrie o istorie universală, — singura istorie de valoare în acele vremuri, — un Plano Carpini și Benedict Polak, cari fac primele descrieri geografice și etnografice asupra regiunilor tătărești, un Nicolae Kopernik, cari prin teoriile lui îndrăznește sguduie temeliile mentalității medievale, — dovedesc că Polonezii n'au fost simpli imitatori ai culturii latine, ci ei contribuie în mod simțitor la mărirea acestei culturi. Alimentată de fermentul culturii latine, Polonia își dezvoltă cultura ei proprie, națională, care în veacul al XVI-lea, « *veacul de aur* » în literatura poloneză, ajunge la o mare înflorire. În viața culturală a Polonezilor, se resimt puternic toate mișcările mari ale Apusului, — reformația, umanismul, renașterea și scolasticismul.

Această țară catolică, posedând cultura ei semi-latină, ne influențează în mod direct, așa cum e cazul la cronicarii noștri Grigore Ureche și Miron Costin. Nu este însă mai puțin adevărat, că literatura noastră pur religioasă din acest veac, se dezvoltă într-o măsură mare sub influența literaturii ortodoxe ucrainene din această epocă. Să nu se uite că Ucraina de atunci cu toate că făcea parte integrantă din compoziția statului polonez, are o viață culturală proprie, posedă și literatura ei bogată, care se dezvoltă în umbra culturii poloneze.

Problema « ucraineană », care sub raportul politic n'a găsit încă o soluție normală până în zilele noastre, a fost timp îndelungat obiectul celor mai aprinse discuții, ale celor mai pătinoare cercetări istorice, etnografice și linguistice.

Reprezentanții științei oficiale rusești sub influența doctriinelor slavofile căutau să demonstreze, că poporul ucrainean sub raportul compoziției etnografice nu se deosebește de poporul rus, de « Rușii mari », iar limba lui nu este altceva decât un dialect al limbii « Rușilor mari ». Savanții ucraineni dimpotrivă caută să dovedească, că poporul ucrainean își are tradiția lui istorică, își are cultura lui proprie, superioară celei moscovite, iar limba ucraineană este o limbă cu totul aparte între limbile popoarelor slave. Cercetările din ultimele decenii ale numeroșilor oameni de știință ruși, nu vorbesc de cei

ucraineni, au ajuns la concluzia, că poporul ucrainean este o ramură a grupului popoarelor slave, care se dezvoltă în anumite condițiuni istorice, geografice și culturale; aceste condițiuni duc la formarea unui nou tip etnografic slav, cu particularitățile lui specifice, cu limba lui proprie, cu tradiția lui națională, istorică și culturală.

Și într'adevăr, poporul ucrainean, deosebit prin structura lui etnografică, prin temperamentul lui, chiar prin sângele lui, de poporul rusesc, este cel dintâiu din popoarele slave răsăritene, care ia contact cu cultura occidentală. După cucerirea Rusiei chievovene, cel dintâiu centru politic și cultural al Rușilor, de către Tătari în prima jumătate a veacului al XIII-lea, regiunea Chievului rămâne pentru multă vreme părăsită. O parte din populație se îndreaptă spre Nord-Est, unde amestecându-se cu popoarele sălbatice fineze, dă naștere poporului velicorus și formează noi centre culturale și politice.

O altă parte, în special pătura cultă a clerului, emigrează spre Apus, unde se așează în așa zisa «Rusie Roșie». În prima jumătate a veacului al XIV-lea partea de Miază-noapte a Rusiei Roșii, împreună cu regiunile Nord-Estice rusești, care poartă denumirea de Rusia Albă, intră în compoziția statului lituan, iar Rusia Roșie propriu zisă, în a doua jumătate ale aceluiași veac, cade sub dominația Poloniei. Principatul lituan cu majoritatea populației ortodoxe se găsește sub o influență puternică culturală și politică a statului polonez ¹⁾. Cu toate că acest principat sub raportul cultural este inferior Poloniei, el, mulțumită tactului și energiei mai multor principii, își lărgeste hotarele chiar în detrimentul intereselor Poloniei, înglobând în cuprinsul său o bună parte din teritoriul fostei Rusii chievovene, inclusiv orașul Chiev.

Populația ortodoxă din principatul lituan, ca și cea din Polonia, în veacul al XIV-lea și al XV-lea, se sbate în mare mizerie materială și morală. Despre o cultură proprie nu poate fi vorba. Abia se mai menține ceva din tradiția culturală a Rusiei chievovene, apar câteva monumente literare, cum este

¹⁾ А. Я. Ефименко. История украинского народа. Выпускъ I. Петербургъ, 1906. I. Nistor. *Problema ucraineană în lumina istoriei*, «Codrul Cosminului», vol. VIII, Cernăuți, 1934.

«*Letopisețul de Volânia*» și «*Evanghelia de Lutț*» din veacul al XIV-lea, «*Cartea de judecată*»¹⁾, «*Statutul Lituan*», «*Actele stării civile lituane*» și altele, de mai târziu, — sunt opere importante mai mult din punct de vedere istoric și lingvistic.

Propaganda catolică, care tinde spre convertirea populației ortodoxe spre biserica papală și care se constată în veacurile al XIV-lea și al XV-lea, se intensifică, când în anul 1569 se proclamă în orașul Liublin «unia» politică între Polonia și Lituania, sau, cum consideră unii istorici, s'a făcut incorporarea statului lituan în statul polonez. De aici înainte istoria Lituaniei, se confundă cu cea a Poloniei, iar populația ortodoxă împărtășește aceeași soartă cu cea catolică. Unia politică deschide larg porțile unei influențe polono-catolice asupra Ucrainenilor și indirect a culturii occidentale. Iobăgită nobililor (șleahței) polonezi sau polonizaților, populația rurală, necăjită și săracită, este lăsată pe seama clerului la început sărac și incult și el. Este ceva asemănător în soarta acestei populații ortodoxe sub stăpânirea unui stat catolic, cu soarta Românilor ardeleni din acele vremuri²⁾.

Influența polono-catolică se manifestă atât în viața economică și socială, cât mai ales, în cea spirituală, — în limbă, moravuri, obiceiuri. Această influență contribuie într-o măsură foarte mare la desăvârșirea tipului etnografic al Ucrainenilor, al limbii și temperamentului lor.

Catolicismul, care în urma sciziunii mari din sânul lui provocate de către mișcările reformiste, pierde terenul de sub picioare în Apus, căutând să-și compenseze pierderile prin cucerirea populației ortodoxe din Răsăritul Europei³⁾. În serviciul lui se pune cea mai puternică organizație religioasă — ordinul Iezuiților. Favorizat de către statul polonez, acest ordin încă dela înființarea lui pune în practică toate mijloacele lui de propagandă, — corupția, teroarea, școala,

¹⁾ Сергій Ефремов. Історія українського письменства. Київ. 1917, р. 61.

²⁾ I. Nistor. *Op. cit.*, р. 91.

³⁾ С. О. Платоновъ. Лекції по русской исторіи, изд. 6-е. С. Петербургъ. 1909, р. 396. Е. В. Пѣтуховъ. Русская литература. Древній періодъ. Петроградъ, 1916, р. 225. Сергій Ефремовъ. *Op. cit.*, pp. 60—63. В. А. Келтуяла. Курсъ исторіи русской литературы. Ч. I. С. Петербургъ. 1911, pp. 748—753.

tipografia, etc. Prin nestatornicia clerului și, mai cu seamă, prin polonizarea și catolicizarea unei mari părți din nobilimea ucraineană, catolicii reușesc să aducă populația ortodoxă la «unia» bisericească din orașul Brest din anul 1596. Prin această unie se recunoaște supremația papei asupra bisericii ortodoxe ucrainene, biserica ortodoxă păstrându-și dogmele ei și admitând din biserica catolică câteva puncte, cari au fost impuse mai târziu și bisericii unite din Ardeal.

Poporul de jos ucrainean și o mică parte din nobilime și cler se ridică în contra uniei, își manifestă indignarea în diferite proteste, chiar în răscoale țărănești și căzăcești. În sufletul populației trăiește conștiința de sine, de origină și de credință, mai cu seamă că o parte din biserică rămasă credincioasă ortodoxiei ține contact cu bisericile Orientului¹⁾, cu cea din Constantinopole, și cu bisericile ortodoxe vecine, cu cea moscovită și cu cele românești²⁾. Se încinge o luptă între biserica catolică și cea ortodoxă, luptă care a avut ca rezultat o intensificare a vieții culturale între Ucraineni și o înflorire a literaturii din veacul al XVI-lea și al XVII-lea.

În fruntea mișcărilor pentru apărarea ortodoxismului, în rând cu unii din reprezentanții aristocrației ucrainene, cum a fost principele Constantin C. Ostrojskii, întemeietorul unei școli și a unei tipografii, se pune populația orășenească, micii negustori, industriași și meseriași. Încă pe la sfârșitul secolului al XV-lea ei înființează pe lângă parohii asociații bisericești, «fraternități» («bratstva»), cari își propun ca scop întreținerea bisericii și ajutorarea săracilor. Pe măsură ce crește influența catolicilor și se intensifică propaganda în contra ortodocșilor, crește și importanța acestor fraternități, care iau apărarea «schisme țărănești», cum numeau Polonezii ortodoxismul. Fraternitățile din orașele mai mari, cum au fost cele din Chiev, Lwow, Wilno, Moghiliiov și altele, își propun ca scop păstrarea purității religiei ortodoxe, supravegherea însăși a membrilor clerului, înlăturarea celor suspecti sub raportul credinței, controlul chiar asupra activității arhierilor.

¹⁾ Е. В. ПѢТУХОВЪ. *Op. cit.*, p. 224.

²⁾ I. Nistru. *Op. cit.*, p. 92.

Întru cât arma cea mai puternică a Iezuiților în contra ortodoxismului era școala, fraternitățile din orașele mai mari înființează școli. La început aceste școli aveau un caracter elementar; în ele se învăța cetitul și scrisul și muzica vocală. În unele din ele se predă și limba greacă. Cu timpul însă se adaogă limba latină și cea poloneză, iar în școlile cele mai înalte, cum era colegiul lui Petru Movilă din Chiev, se introduce aproape întreg programul de studii scolastic, cu ciclurile *trivium* și *quadrivium*, începând cu gramatica și terminând cu retorica, filosofia și teologia ¹⁾. Pe lângă menirea lor de a da cunoștințe teoretice, aceste școli organizează și exerciții cu caracter practic: discuții publice, predici, reprezentații dramatice. Școlile erau pătrunse de un caracter adânc democratic, fiind accesibile pentru toată Țimea, indiferent de clasa socială și de situația materială. Acest fapt definește caracterul întreg al culturii ucrainene, izvorâte din nevoile și aspirațiunile poporului de jos, pe când cultura poloneză avea un caracter mai aristocratic.

În afară de aceasta, pe lângă fraternități se înființează și tipografii. Se știe că cele dintâi cărți tipărite cu literă cirilică în limba slavă apar în Polonia, în orașul Cracovia, în anii 1490—1491 ²⁾. În a doua jumătate a veacului al XVI-lea asemenea tipografii se găsesc în câteva din orașele mai principale de pe teritoriul Poloniei ortodoxe, ca Lwow, Wilno, Ostrog ³⁾.

Prin urmare, necesitatea de a-și apăra credința și desigur și naționalitatea, îi face pe Ucrainenii să-și organizeze un început de viață culturală, care încetul cu încetul duce la crearea unui mediu cultural și religios specific, a unei atmosfere spirituale deosebite de cea moscovită. Cultura ucraineană o rupe demult cu tradiția culturală din Rusia moscovită, care continuă să lăncezească în atmosfera unui conservatorism înrădăcinat, al unui formalism sec și a unei ignoranțe copleșitoare. Ucraina ortodoxă se înglobează în mediul

¹⁾ К. Харламовичъ. Западно — русскія православныя школы XVI и XVII вѣка. Казань. 1898, pp. 409—476. С. Голубевъ. Кіевскій митрополитъ Петръ Могила и его сподвижники. Кіевъ. 1883, V. I, pp. 413—452.

²⁾ Проф. Ів. Огієнко. Історія Українського друкарства. Львівъ. Т. I. pp. 7—11.

³⁾ *Ibid.*, p. 2.

cultural al Apusului, și întreaga mișcare culturală a ei are toate semnele caracteristice ale acestui mediu. Prin Ucraina ortodoxă, prin oamenii ei și prin tipăriturile ei, își face drum în Rusia moscovită cultura occidentală mai lesne decât pe căi directe.

Vieța culturală și religioasă a Ucrainei din veacul al XVII-lea își găsește cea mai vie expresie în literatură. Născută în atmosfera religioasă, călită în luptă cu adversari puternici, această literatură se dezvoltă în proporții nebănuite de mari. Se înțelege că această literatură, pusă în serviciul credinței, are un caracter eminent religios. Aici văd lumina aproape toate cărțile Sfintei Scripturi, aici apar o mulțime de lucrări cu caracter dogmatic și exegetic, o mulțime de opere ale sfinților părinți, vieți ale sfinților, cărți canonice; aici înfloresc în special literatura religioasă polemistă și cea oratorică, diferite cazanii, predici, cuvântări ocazionale. E suficient de amintit, că cea dintâi Biblie în limba slavă se tipărește de către principele Constantin Ostrojskii în anul 1581¹⁾. Aici apare opera monumentală a lui Dimitrie Rostovschii, « Mineiele » lui.

O mare dezvoltare capătă și literatura laică, în special cea didactică. Aici găsim opere filologice, — cele dintâi gramatici slavonești, dicționare, cărți de filosofie și de retorică, diferite cărți istorice, — cronografe, cronologii, mitologii, genealogii, cărți de științe, — aritmetici, astrologii, în sfârșit tot în Ucraina se pun bazele și literaturii imaginare, — aici se scrie o întreagă literatură dramatică și o mulțime de poezii.

Toată această literatură și ca formă și ca fond, poartă pecetea gândirii latino-catolice. Are toate trăsăturile literaturii religioase occidentale, ale scolasticismului apusean, care pătrunde și în viața Polonezilor. Cărturarii ucraineni ortodocși, spre deosebire de autodidacții și tipicarii moscoviți, din acele vremuri, sunt oameni instruiți în școli, cu vederi largi și cu o cultură adeseori temeinică. Ei sunt la curent cu științele laice de atunci, cunosc la perfecție limba latină și cea poloneză, lor le place să citeze autori clasici latini chiar în operele lor religioase, să recurgă la exemple și comparații,

¹⁾ I. Ориенко. *Op. cit.*, p. 48.

luate din istorie, din mitologie și în general din științe profane. Învățații ucrainenii sunt admiratorii filosofiei lui Aristotel, a dialecticei și retoricii lui, de cari se folosesc în operele lor religioase, în sistemul lor de gândire. Aceste cunoștințe ei le capătă nu numai în școlile lor, ci și în colegiile iezuite din diferite orașe, iar mulți din ei își desăvârșesc studiile în școlile din Apus; ei erau familiarizați până într'atâta cu cultura poloneză, încât mulți din ei își scriu operele și în limba poloneză.

II.

Atmosfera religioasă a culturii din veacul al XVI-lea și al XVII-lea, credința comună, — ortodoxismul, — care-i leagă pe Români de Ucrainenii, face posibilă o apropiere între aceste două popoare. Și dacă mai luăm în seamă, vecinătatea imediată dintre Românii din Moldova și Ucraina galițiană și cea din Podolia, interesele economice, ce legau aceste două țări, comerțul mare pe care-l face Lwowul, capitala Galiției, cu orașele moldovenești și chiar cu cele muntenești, atunci înțelegem lesne, de ce aceste relațiuni trebuiau să fie atât de intense. Se vorbește de obicei de o influență a Poloniei asupra culturii noastre din veacul al XVII-lea și se trece cu vederea faptul, că poporul polonez, masele lui mai compacte, era departe de noi și ca distanță și mai ales ca tendințe spirituale. Polonia era pe vremuri avangarda catolicismului în Orientul Europei, cu tendințe agresive de cucerire a țărilor ortodoxe. Deci era foarte natural, ca străbunii noștri devotați credinței să se ferească de catolicii polonezi.

Este clar că influența culturii poloneze s'a exercitat asupra noastră nu direct, ci prin intermediul Ucrainenilor ortodocși. Au fost însă cazuri, după cum am semnalat mai sus, când această influență vine direct, cum s'a întâmplat cu unii din cronicarii noștri și cu mitropolitul Dosoftei în ce privește psaltirea lui versificată. Era și lucru explicabil, căci acești scriitori învață limba poloneză în școlile pe cari le urmează. Grigore Ureche fără îndoială a făcut școala ortodoxă a fraternității din Lwow, școală care ia ființă în anul 1586¹⁾. Tatăl

¹⁾ E. B. Пѣтуховъ. *Ор. cit.*, p. 227.

lui Grigorie Ureche, Nestor, care avea legături mai vechi cu ortodocșii ucraineni, se înscrie ca membru al acestei fraternități, la 7 Iunie 1612¹⁾.

Data aceasta ar coincide cu anii școlarității lui Grigore Ureche, dacă s'ar admite că el s'a născut în ultimul deceniu al veacului al XVI-lea și dacă s'ar lua în seamă faptul, că aceste școli, erau frecventate de tineri destul de vrâstnici. Dosoftei, din familia negustorilor români Papară, stabiliți la Lwow, protectori și ei ai fraternității « stavropighiale »²⁾, de sigur își face studiile aici³⁾. Se știe că în aceste școli, pe lângă alte obiecte de studii, se învață și limba latină și cea poloneză⁴⁾.

¹⁾ Redăm in extenso textul înscrierii lui Nestor Ureche între membrii fraternității din Lwow:

„Въ лѣто хзрк мѣсяца Іуніа зъ въ недѣля всѣхъ святыхъ. Случащемъ съ ми Несторъ Уреке великій дворникъ земли молдавской зде въ Ливовъ градъ, и видѣвшемъ боголюбезное о Христѣ съвкупленное братство, честнаго храма Успеніи пречистѣй и прѣблагословеннѣи владичици нашей Богородици и присно дѣвѣ и Маріи, еже съ благословеніи святыхъ отецъ, и вселенскихъ патриархъ утвржденное и самъ азъ Боголюбивымъ желаніемъ въжделѣхъ и съвкупихся братствѣ сеи, яко да будетъ въ вѣсемъ купно съ ними служаще святому мѣсто сему, елико отъ Бога будетъ могятства нашего, вѣся крѣпостія сердца нашего до послѣднѣаго издыханія нашего“.

In românește: « În anul 7120, luna Iunie 7, în săptămâna tuturor sfinților. Întâmplându-se mie, Nestor Ureche, marele vornic al țării moldovenesti, să fiu aici, în cetatea Livovului, și văzând iubitoarea de Dumnezeu unită întru Hristos fraternitate a cinstitei biserici a Adormirei Preacuratei și Preablagoslovitei noastre Stăpâne și pururea Fecioarei Maria, care fraternitate a fost aprobată prin binecuvântarea sfinților părinți și a patriarhilor ecumenici, și eu singur m'am aprins de dorința iubitoare de Dumnezeu și m'am alăturat la această fraternitate, ca să fiu în toate alături de ei (membri), slujind acestui sfânt lăcaș, cât timp vom avea putință dela Dumnezeu, cu toată tăria inimii noastre și până la cea din urmă suflare a noastră ».

Din A. С. Петрушевичъ. Сводная галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ. Львовъ. 1874, р. 46. Textul este reprodus de către A. Petrușevici din « Cartea fraternității stavropighiale din Lwow », р. 151.

²⁾ A. С. Петрушевичъ. *Op. cit.*, pp. 250—251.

³⁾ Șt. Ciobanu. *Op. cit.*, pp. 41—43.

⁴⁾ М. Линчевскій. Основныя начала педагогій древнихъ братскихъ школъ. В. Покровский. Историческая хрестоматія. Москва. 1888, р. 277.

În ce privește Miron Costin, este cunoscut, că el își face studiile la Bar. Acest orașel pe la începutul secolului al XVI-lea, sub domnia regelui Sigismund I, împreună cu 5 târgușoare și 38 de sate, aparținea domeniilor reginei Bona (« stolovoie imenie » — moșie pentru masă, pentru procurarea de alimente). Barul, situat la marginea Poloniei, avea și cetate și, fiind târg regesc, se bucura de privilegii mari. În anii 1610—1614 hatmanul Stanislav Jolkiewski fondează un colegiu iezuit, o școală superioară¹⁾.

Dat fiind faptul, că în orașul Bar în acele vremuri nu existau alte școli mai de seamă, este clar că Miron Costin, a urmat acest colegiu iezuit, destinat pentru instruirea tineretului nobil polonez. Aici găsim explicația erudiției lui Miron Costin, a sistemului lui de gândire, a simpatiilor lui pentru instituțiile poloneze, precum și a cunoașterii lui profunde a limbii latine și poloneze.

Raporturile dintre noi și populația ucraineană ortodoxă, erau cu mult mai strânse. Până în ziua de astăzi nu este elucidată problema imigrațiunilor românești în regiunile Poloniei. Din actele ce s'au publicat până acum reiese, că infiltrarea elementului românesc în Polonia, care se începe prin veacurile al XII—XIII-lea și care se confirmă în mod oficial prin actul principelui Vladislav Opeln din anul 1378 și prin alte documente de mai târziu²⁾, se face în mod constant în de-

¹⁾ Н. Яворовскій. Историко-статистическое описание заштатнаго города Бара. Подольск. Епарх. Вѣд. 1875, № 12, 16—18, pp. 356—369, 473—484, 502—512, 533—548.

²⁾ Lucrările mai de seamă cari ating această problemă:

Al. Stadnicki. *O wsiach tak zwanych w.loskich na polnocnym stoku Karpat*. Lwow, 1848. Partea a 2-a, 1853.

I. Bogdan. *Câteva observațiuni asupra îndatoririlor militare ale cnejilor și boierilor Moldovei în sec. XIV și XV*. « Analele Academiei Române », seria II, t. XXIX, pp. 613—628.

N. Iorga. *Studii și documente cu privire la istoria Românilor*. Vol. IX. București, 1905; vol. XVIII, București, 1908.

N. Iorga. *Legăturile Românilor cu Rușii apuseni și cu teritoriul zis « ucrainean »*. « Analele Academiei Române » XXXVIII, seria II, pp. 733—773.

N. Iorga. *Ucraina Moldovenească*. « Analele Academiei Române ». Vol. XXXV, seria II, pp. 347—360.

N. Iorga. *Românii de peste Nistru*. Iași, 1918.

Radu Rosetti. *Pământul, Sătenii și Stăpânii în Moldova*. Vol. I. București, 1907.

I. Nistor. *Românii transnistrieni*. Cernăuți, 1925.

I. Nistor. *Emigrările de peste munți*. « Analele Academiei Române ». Vol. XXXVIII, seria II.

cursul mai multor veacuri. Raporturile de vecinătate dintre Români și Polonezi, războaiele pe care le-au dus aceste popoare, când între ele, când în contra dușmanilor lor comuni, fluctuațiunea de mai târziu a hotarelor dintre Moldova și Polonia, precum și stările sociale și politice din Moldova, veșnic primejduită din afară și sfâșiată de lupte interne, în mod fatal trebuiau să ducă la un exod al populației românești, în regiunile mai apropiate de Români ale Poloniei, mai ales că aceste regiuni, pe atunci erau aproape pustii ¹⁾. Pe de altă parte, năvălirea Ungurilor în Ardeal, cu mult înainte de fixarea graniței dintre Moldova și Polonia, duce la emigrări în masă a populației de peste munți, din care o parte se îndreaptă și se așează în Carpații de răsărit ²⁾. După cum afirmă regretatul slavist E. Kałuźniacki, «Românii în cursul veacurilor XII și XIII, dar mai cu seamă în cele trei următoare pătrunseră în Galiția ca mercenari, negustori, emigranți, meseriași, țărani și păstori, unde se așezară statornic și se cârmuiau după obiceiul lor strămoșesc» ³⁾. Se știe că în Galiția orientală erau peste o sută de sate românești, care se conduceau după normele dreptului românesc (*jus valachicum*) și că aceste sate își pierd individualitatea lor etnografică abia prin veacul al XVII-lea, asimilându-se cu populația ortodoxă ucraineană. Orașele galițiene, în special Lwowul, pe la sfârșitul veacului al XVI-lea, și în cel al XVII-lea erau invadate de Români, — negustori, meseriași, preoți, ostași și numeroși boieri, emigranți politici din Moldova ⁴⁾. Toți acești Români iau parte activă la viața

D. Mototolescu. *Jus valachicum în Polonia*. București, 1916.

A. Скальковский. Хронологическое обозрѣніе исторіи Новороссійскаго края. Одесса, fasc. I, 1836, fasc. II, 1838.

A. Т. Лебединцевъ. Ханская Украина. Записки Импер. Одесск. общества исторіи и древностей. Vol. XXXI. Odesa, 1913.

Th. Holban. *Răspândirea coloniilor românești în Polonia*. In curs de publicare în «Arhiva», Iași, revista d. prof. Ilie Bărbulescu (anul XXXIX — XLIX). Studiul d. Holban, teza de doctorat, bazat pe izvoare noi, necunoscute în literatura noastră istorică, prezintă un interes deosebit pentru clarificarea problemei răspândirii elementului românesc în Polonia.

¹⁾ N. Iorga. *Românii de peste Nistru*. Iași, 1918, p. 8.

²⁾ Radu Rosetti, *Pământul, sâtenii și stăpânii în Moldova*. București. Vol. 1, p. 27. I. Nistor. *Emigrările de peste munți*, «Analele Academiei Române», vol. XXXVIII, p. 820.

³⁾ I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina*, București. 1915, p. 22.

⁴⁾ I. Nistor. *Op. cit.* p. 21.

religioasă a ortodoxilor din Galiția. Numele mai multor din ei figurează în calitate de ctitori, de donatori ai așezămintelor bisericești, de membri ai societăților religioase¹⁾.

Expansiunea elementului românesc spre răsărit nu se mărginește numai la regiunile galițiene. Românii pătrund și se așează, în cele mai îndepărtate colțuri ale Podoliei, Volâniei și Chievului, înființând alte zeci de sate²⁾.

¹⁾ I. Nistor. *Problema ucraineană în lumina istoriei*. Cernăuți. 1934, pp. 77—109. V. A. Петрушевич. *Op. cit.* Aici găsim mai multe familii românești trecute în pomelnicele mănăstirilor din Unev (p. 27) și Ugornichi (p. 207), de asemenea în registrul membrilor confraternității bisericești a stavropighiei din Lwow, a fraternității din Luț, etc. (Membri familiei *Movileștilor*, Voievodul *Petru*, p. 16; *Ștefan Petriceicu*, p. 183, 334; hatmanul *Andrei*, logofătul *Gavrilaş*, *Gavriul Moțoc*, vornicul *Ghigiu*, p. 27; Visternicul *Nicoară Prăjescu*, pp. 40, 43; *Nestor Ureche*, p. 46; *Ioannes Wloscensis*, p. 49; vornic al Moldovei *Vasilie*, p. 71; *Mazarachi*, p. 121; *Andrei Ursul*, ziditorul m-rei Ciorna de pe râulețul Gorân, din ținutul Luț, p. 187; *Lulea*, p. 188; *Vasile Vată «Voloșin»*, p. 204; *Constantin și Andrei Turcul*, p. 207; *Maria Murgul și Vasile Cuprea*, p. 207; Medelnicerul *Savin* și soția lui *Rubina*, p. 207; *Elena Cătuneanu*, p. 250; *Manoli*, Doamna *Anghelina* și *Chiriac*, p. 250; *Papară Gheorghe*, p. 251; *Dimitrie Moldovanul și Cojan*, p. 294; *Isaia Potlog*, p. 311; *Drăguțescu* și soția lui *Safta*, *Isaia Păpduț* și căpitanul *Ioan Isocescu*, p. 334.

În afară de biserica ridicată de Miron Barnovschi în Lwow, și de mănăstirea Ciorna a lui Andrei Ursul, au mai fost în Ucraina următoarele ctitorii românești: Vasile Lupul fondează m-reă Vovedeniei (de maici) în Lwow, pp. 317—318; mănăstirea din Bersad, jud. Olgopol fu zidită de călugări moldoveni în anul 1616; m-reă Granova, jud. Gaisin, ridicată de un alt călugăr moldovean.

V. în privința acestor două mănăstiri: E. Сѣдинскій. Матеріалы для исторіи православныхъ монастырей подольской епархіи Труды Подольскаго епархіального историко-статистическаго комитета. Каменецъ-Подольскъ. Выпускъ 5-й, pp. 209—438, pp. 214, 291.

Majoritatea familiilor de Români, cari s'au stabilit în Polonia, și-au schimbat cu timpul pronumele. A. Petrușevici afirmă că «Nobilimea ruteană, care poartă numele satelor din Carpați și care întrebuințează blazonul sas, sunt de origine românească, ca de exemplu Dedușițchi, Șepțițchi, etc.». *Op. cit.*, p. 295.

²⁾ I. Nistor. *Românii și Rutenii în Bucovina*, p. 22. Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*. Vol. I, Chișinău, 1936, pp. 125—132. D-l Boldur, aducând unele date cu privire la toponimia românească în Ucraina, ajunge uneori la exagerări regretabile: d-sa trece drept denumiri românești unele cuvinte de origine pur ucraineană, cum sunt de exemplu, denumirile *Voscodaui* («Storcătorii sau tescuitorii de ceară»), *Volcovți*, *Volcovoe* («lupoasa», etc.), p. 125.

Intr'un număr de documente din secolul al XVIII-lea, publicat în «Труды комитета для историко-статистическаго описанія Подольской епархіи», vol. IV, găsim o serie de sate din Podolia și din regiunea Chievului care sunt de origine românească: «*Babanca*», p. II; «*Balanca*», p. III; «*Pânzari*», p. IV; «*Bolboaca*», p. VI; «*Braga*», p. VII; «*Buda*», «*Budei*», p. VII; «*Butuceani*», p. VIII; «*Boda turcul*», p. X; «*Găvănos*», p. XIII; «*Garaba*», p. XIII; «*Hotar*», p. XVII; «*Domnița*», p. XX; «*Doibani*», p. XX; «*Jora*», p. XXI; «*Chetrosul*», p. XXII; «*Criclivețul românesc*», p. 385; «*Bologan*», p. 143; «*Lăpușna*», p. 42; «*Moșneaga*», p. 153; «*Florina*», p. 136. Ibidem, vol. II, 1878—1879: «*Cucul*», p. 17; «*Plopii*», p. 19; «*Podoima*», p. 22; «*Strâmba*», p. 23; «*Pisculung*», p. 26; «*Florii*», p. 27; «*Topala*», p. 65; «*Ocna*», p. 65; «*Bursuc*», p. 88; «*Ciuperca*», p. 127. Ibidem,

O mică parte din aceste așezări românești, s'a păstrat încă și astăzi în regiunile dintre Nistru și Bug, restul a dispărut, contopindu-se cu masele mari ale Ucrainenilor, după cum a dispărut și populația românească din Galiția.

Însă urmele acestor așezări românești, au pătruns adânc în viața poporului ucrainean. Nu există aproape bibliotecă mai mult sau mai puțin importantă din Rusia, în care nu s'ar găsi cărți sau manuscrise de proveniență românească. Sunt cărți și manuscrise aduse de către credincioșii Români, păstrate de ei în pribegia lor, sau donate bisericilor și mănăstirilor din Ucraina. Iar obiectele de artă bisericească ce se găsesc în unele muzee din Rusia, — icoane, cruci, medalioane, veșminte bisericești, cadelnițe, aere brodate, miniatură din cărți și manuscrise, toate acestea la un loc i-au adus la convingere chiar pe cercetătorii ruși, că aceste obiecte au avut influență asupra artei bisericești în genere ruse și în special ale acelei ucrainene¹⁾.

Și nu este exclusă ipoteza, că cele dintâi influențe ale artei renașterii asupra artei bisericești ucrainene, n'au venit direct din Apus prin Polonezi, ci prin intermediul Țărilor Românești, de care-i leagă pe Ucrainenii credința comună. Maiștrii tipografii, gravorii și zugravii ucraineni, trec de la ei în Țările Românești și invers. Așa, de exemplu, cel dintâi tipograf rus Ivan Feodorov, de origine ucraineană, care tipărește la Moscova cea dintâi carte în anul 1564 și care din această cauză este nevoit să fugă în Polonia, ajunge în cele din urmă la principele Constantin Ostrojskii, un mare apărător al ortodoxismului. Principele Ostrojskii pune la cale tipărirea unei

vol. V; « *Dumitrașca mică* », p. 166; « *Comori* », p. 167; « *Câșlani* », p. 260; « *Odaia* », p. 366; « *Redul Vrabiei* », p. 196; « *Brusturi* », p. 235.

De mare interes pentru noi ar fi cercetarea nomenclaturii geografice în genere din aceste părți. Găsim denumiri românești, ca « *pădurea Brânzeni* », « *Труды* » etc., vol. IV, p. 363 (în jud. Vinița), râulețul Vaslui, în jud. Olgopol, pp. 83, 86; Valea « *Putredă* », p. 61, etc.

Toate acestea dovedesc, că elementul românesc era foarte puternic în Ucraina din secolul al XVII-XVIII.

¹⁾ Н. И. Петровъ. Румынскіе памятники въ Россіи и возможность ихъ вліянія на русское искусство. Труды четырнадцатаго археологическаго съѣзда въ Черниговѣ, 1909, Москва, 1910—1911, v. II, pp. 89—95. Șt. Cioabanu. *Din bibliotecile rusești*, « *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice* », Secția din Basarabia, Chișinău, 1924, pp. 71—83. Idem, *Notițe*, vol. II, 1928, pp. 141—146.

Bibliei complete în limba slavă, care apare în anul 1581, în orașul Ostrog¹⁾. Tipograful Ivan Feodorov fu trimis în Apus pentru căutarea copiilor Bibliei. Pentru a-și atinge scopurile Ivan Feodorov vizitează și Muntenia²⁾. În contra acestui tipograf ridică niște pretențiuni un oarecare Ivan din Suceava, pretențiuni ce formează obiectul unei judecăți în fața « ureadnicului » din Lwow³⁾, fapt care dovedește că Ivan Feodorov a trecut și prin Moldova.

Tipograful Ioan Cunotovici, conducătorul tipografiei fraternității din Lemberg prin anii 1638—1639⁴⁾, figurează ca tipograf în « Antologhionul » din anul 1643⁵⁾, din Câmpulungul Munteniei și în « Evanghelia învățătoare » din anul 1644 dela mănăstirea Dealul⁶⁾. Alți doi tipografi Ioan Glebcovici și Timotei Alexandrovici, veniți din Ucraina se îndelnetnicesc cu tipărirea cărților în Muntenia⁷⁾. Timotei Alexandrovici Verbițchi, cum se numea el, « maistru al artei tiparului și tovarăș al armatei zaporojene », înainte de a veni în Muntenia, a avut o lungă activitate de tipograf în Ucraina⁸⁾. El era în legătură de rubedenie cu Pamvo Berândă, cunoscutul autor al unui dicționar slavo-ucrainean, care stă la baza dicționarului noastre slavo-române⁹⁾. Autor de versuri, gravor și tipograf, Pamvo Berândă era de origine română¹⁰⁾.

¹⁾ И. Каратаевъ. Описание славяно-русскихъ книгъ. Т. I. Извѣстія Имп. Акад. наукъ. pp. 213—215. Сергій Ефремовъ. Історія українського письменства. Київ. 1917, p. 64.

²⁾ Ів. Огієнко. Історія українського друкарства. Львів. т. I. 1925, p. 46.

³⁾ *Ibid.*

⁴⁾ І. Огієнко. *Op. cit.*, p. 123.

⁵⁾ I. Bianu și Nerva Hodoș. *Bibliografia românească veche*. Vol. I, p. 135.

⁶⁾ *Ibid.*, p. 147. I. Огієнко. *Op. cit.*, p. 89.

⁷⁾ I. Bianu și N. Hodoș, pp. 531, 153. I. Огієнко. *Op. cit.*, pp. 303—305.

⁸⁾ І. Огієнко. *Op. cit.*, pp. 250, 263, 303 P. P. Panaitescu. *L'influence*, etc., p. 19.

⁹⁾ И. Каратаевъ. *Op. cit.*, p. 388. С. Ефремовъ. *Op. cit.*, p. 74. Gr. Crețu. *Mardarie Cozianul. Lexicon slavo-român*. București, 1900, pp. 38—40. С. Н. Чебанъ. Славяно-румынскій словарь бібліотеки Московскаго общества історіи и древн. Варшава, 1914, pp. 6—10.

¹⁰⁾ Originea românească a lui Pamvo Berândă nu este contestată de nimeni din cercetătorii ruși. Cel dintâi dintre istoriografi care afirmă, că « Pamvo Berândă este din Moldoveni », este D. Bantăș-Camenschi, Român și el de origine, în *Istoria Rusiei mici*, apărută în anul 1830. Д. Бантышъ-Каменскій. Історія Малой Россіи. Изданіе 4-е, Петербургъ. 1904, p. 130. V. A. И. Сычевская, Памва Берында и его вирши на Рождество Христово и другіе дни. Кіевъ. 1912, p. 6. И. Огієнко. *Op. cit.*, p. 263. D-l Oghienko presupune că Pamvo Berândă ar fi de origine Român din Bucovina. А. И. Яцимирскій. Изъ історіи славянскої письменности въ Молдавіи XV—XVII в. С. П. Б. 1906, p. XXIII.

Fratele lui, Ștefan Berândă, a fost și el tipograf¹⁾ și era în cele mai strânse legături cu Timotei Alexandrovici, pe care-l ajută și la cumpărarea unei proprietăți²⁾. Nu este exclus ca și Timotei Alexandrovici să fi fost de origine românească, ca și frații Berândă, cu cari el era înrudit. Numele de Verbițchi, pe care-l adaogă la numele lui de tată (Alexandrovici), indică denumirea localității de origine după cum se făcea pe atunci în Ucraina. În jud. Dolj, tocmai în Muntenia, unde el își desfășoară activitatea în ultimii ani ai vieții, există două sate cu numele de Verbița³⁾. Un alt tipograf de origine ucraineană, Andrei Sculschi, ar fi ajutat pe domnitorul Miron Barnovschi la înființarea unei tipografii, idee pe care Miron Barnovschi n'a putut-o aduce la îndeplinire⁴⁾. Nume de tipografi și gravori ucraineni găsim și mai târziu în cărțile tipărite în Țările Românești⁵⁾. Există deci o breaslă întreagă de tipografi și gravori de origine ucraineană și românească cari au legături cu diferite regiuni ale Ucrainei ortodoxe și cu Țările Românești⁶⁾.

Problema legăturilor dintre Români și Ucraineni, sub raportul lingvistic și folkloristic a fost studiată foarte puțin. Ori, cum afirmă prof. I. Oghienko, «limba românească a exercitat o influență mare în deosebi asupra Rusiei de miază-zi, cu care România a fost întotdeauna în raporturi strânse. Este drept, că, spre regret, raporturile dintre limba românească și cea a Rușilor mici (ucraineni) nu este încă studiată, dar influența ei trebuie să fie mare. Această influență se observă în deosebi în Bucovina, în limba Rușilor carpatini, cari întotdeauna au fost în cele mai strânse raporturi cu Românii »⁷⁾.

¹⁾ I. Огієнко. *Op. cit.*, pp. 303—305.

²⁾ *Ibid.*, p. 304.

³⁾ *Marele dicționar geografic al României*, vol. V. București. 1902, p. 739.

⁴⁾ I. Огієнко. *Op. cit.*, p. 131.

⁵⁾ P. P. Panaitesco. *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, etc.*, pp. 24—25, 51—54.

⁶⁾ Gravorul Ivan Bocov (sau poate Bicov), autorul clișeeilor din «Cheia înțeleșului» a lui Ioannichie Galeatovschi, tipărită la București în anul 1678 (I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, vol. I, pp. 217, 219, 221), probabil se călugărește și figurează sub numele de Ioannichie în câteva tipăriri de mai târziu din Muntenia (I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, pp. 402, 424, 437, 455).

⁷⁾ И. И. Огієнко. *Иноземные элементы въ русскомъ языкѣ*. Кіевъ, 1915, p. 101.

Profesorul Oghienko, bazându-se pe unele din studiile cunoscute asupra legăturilor dintre limbile slave și cea română (Miklosich, Kalužniacki), reproduce și un număr de vreo 60 de cuvinte românești, care s'au strecurat în limba ucraineană¹⁾. Un studiu ceva mai amănunțit asupra acestei probleme publică Scheludko în « Arhiva » lui Weigand, în care, pe lângă câteva considerațiuni de ordin istoric, ne înfățișează și un număr de 332 de cuvinte românești, ce se întrebuițează în limba ucraineană²⁾. Influența limbii noastre asupra limbii ucrainene de sigur este cu mult mai mare și ea nu se reduce numai la latura lexicală a limbii, la un simplu împrumut de cuvinte.

Cu mult mai importantă este problema influenței credințelor, datinelor și obiceiurilor noastre asupra poporului ucrainean. Este un lucru stabilit, că obiceiurile la nuntă, la înmormântare, la sărbători etc. ale poporului ucrainean se deosebesc de cele ale Rușilor propriu ziși (Rușii mari), și este suficient să faci o comparație între ele și obiceiurile noastre, ca să te lovești de asemănări izbitoare. Iar basmele și legendele noastre, conțin o mulțime de motive, care se găsesc și în poezia populară ucraineană. Acele vreo sută de colonii românești, ce au dispărut în Galiția muntoasă, au lăsat urme adânci în sufletul poporului ucrainean, în special a ramurii lui ce se numește Guțuli. Poate, că acești vreo 200 de mii de Guțuli, ce locuiesc parte în Bucovina și parte în Galiția orientală, cari se deosebesc prin portul lor, prin înfățișarea lor fizică, precum și prin tipul lor antropologic de Ucraineni, poate că sunt, după cum cred unii, descendenții vechilor coloniști români³⁾. În orice caz, întreaga terminologie pastorală în limba lor, precum și o mulțime de obiceiuri sunt împrumutate dela noi. Profesorul dela Universitatea din Poznan, Witold Klinger, scrie oă « folklorul românesc prezintă un fel de lanț de

¹⁾ И. И. Ориенко. *Op. cit.*, pp. 101—102, 120—133.

²⁾ D. Scheludko. *Rumänische Elemente im Ukrainischen*. In publicația « Balkan Archiv », vol. II, 1926, pp. 113—146.

³⁾ I. Nistor. *Problema ucraineană în lumina istoriei*, p. 66. I. Nistor. *Români și Rutenii în Bucovina*, pp. 30—44. Despre Guțuli: В. Шухевичъ. Гуцульщина. Матеріялі до українсько-руської етнології, II. Львовъ, 1901. Хв. Вовк. Антропометричні досліді українського насвеченія Галичини Буковини и Угорщини. Львовъ, 1908.

legătură între folklorul antic, grecesc, și cel slavonesc, contemporan». «Acest lucru îl resimt în deosebi cetind «Guțulșcina» lui Șuhevici, unde elementul antic apare mai clar ca oriunde»¹⁾).

III.

Considerațiunile de mai sus ne fac să tragem concluzia, că raporturile culturale dintre poporul românesc și cel ucrainean au un caracter de reciprocitate, că legăturile dintre aceste popoare au fost din cele mai strânse. Sub influența culturii latino-polone din veacul al XVII-lea în Ucraina, după cum am văzut mai sus, se manifestă o puternică mișcare culturală, susținută și îndrumată de personalitatea mare a lui Petru Movilă. Această perioadă coincide cu intensificarea raporturilor dintre Români și Ucraineni, fapt care duce la înviorarea vieții culturale în Țările Românești, sub domniile lui Vasile Lupu în Moldova și a lui Matei Basarab în Muntenia. Înființarea tipografiilor în Moldova și Muntenia, Soborul bisericesc dela Iași, înființarea școalei de pe lângă Trei Ierarhi, întreaga literatură bisericească, apărută în Moldova și Muntenia, — sunt fapte de ordin cultural, care sunt într'o legătură strânsă cu viața culturală din Ucraina. Activitatea rodnică a lui Eustratie Logofătul și a mitropolitului Varlaam în Moldova, precum și a lui Udriște Năsturel în Muntenia se desvoltă în cadrul influenței culturale ucrainene. «Cazania» lui Varlaam, «Pravila» și «Evangheliile învățătoare» dela Govora, Câmpulung și Dealu, «Pravila» lui Vasile Lupu și «Șapte taine» dela Iași, — toate aceste cărți și în ce privește conținutul și ca formă sunt izbitor de asemănătoare cu tipăriturile ucrainene din acele vremuri. Unele din ele sunt simple traduceri, iar altele sunt adaptări și prelucrări în limba românească²⁾. Cele dintâi încercări de versificație în ro-

¹⁾ Scrisoare către autorul acestor rânduri cu data de 20 Decembrie 1921. V. Witold Klinger, *Z motywów wędrownych pochodzenia klasycznego*, Poznań, 1921, p. 10—11.

²⁾ P. P. Panaitesco. *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila*, etc., pp. 26—36, 54—55. O cercetare mai amănunțită cu o confruntare a textelor respective din tipăriturile noastre și cele ucrainene ar arunca o lumină nouă asupra literaturii noastre din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

mânește sunt făcute după modelul versurilor din tipăriturile ucrainene sau, mai bine zis, după manualele de «piitică» răspândite printre Ucraineni, cu modele de versuri cu «acrostihuri», cu dedicații la «stemă», la blazoanele nobililor, cu rânduri în text, aranjate în formă de cupă, de potir, de ou, etc.

Ceea ce este original și nou în mișcarea culturală din Principate din prima jumătate a secolului al XVII-lea este spiritul ei național, opus orientărilor noastre vechi slavo-bizantine, este limba românească care treptat își face loc în viața culturală a Românilor, înlocuind limba slavă, este tendința fermă spre crearea unei culturi naționale.

Domniile îndelungate și relativ liniștite a lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab, precum și interesul pe care-l poartă acești doi domnitori pentru problemele culturale, contribuie larg la intensificarea vieții intelectuale în Principatele Românești. După epoca strălucită sub raportul cultural ale acestor doi domnitori vine o perioadă de stagnare de vreo două decenii, ca mai târziu să facă loc unei noi epoci de strălucire a literaturii noastre istorice, cu Miron Costin în frunte, cu Biblia lui Șerban, cu operele mitropolitului Dosoftei și cu apariția aproape neașteptată a lui Nicolae Milescu. Inceputul ¹⁾ acestei epoci se marchează printr-o carte tipărită la București în anul 1678: prin «*Cheia înțelesului*», tradusă din Ioannichie Galeatovschi. Această lucrare a lui Galeatovschi, ca și o altă operă a lui «*Cerul nou*», cu un răsunet adânc în literatura românească veche, constituie o continuare a influenței literaturii ucrainene asupra celei românești.

Nu este o simplă întâmplare, că tocmai Ioannichie Galeatovschi, un reprezentant puternic al culturii scolastice ortodoxe din Ucraina, este tradus în limba românească. Născut în regiunea Volâniei din Ucraina (data nașterii nu se cunoaște), Ioannichie Galeatovschi ²⁾ își face studiile la Colegiul lui

¹⁾ De fapt prima carte tipărită după epoca de stagnare este psaltirea versificată a lui Dosoftei dela 1673.

²⁾ Despre I. Galeatovschi v. Н. О. Сумцовъ. Іоанникій Галатовскій, Кіевъ, 1884. Id. Литературные нравы южно-русскихъ писателей XVII в. Извѣстія Императ. Академіи Наукъ. Отд. Русск. яз. и словесн. 1907. Эйнгорнъ В. Рѣчи произнесенныя І. Галатовскимъ въ Москвѣ въ 1670 г. Чтенія въ Императорскомъ обществѣ исторіи и древностей Россійскихъ. 1895, IV. С. Шевченко.

Petru Movilă, pe când această școală de înalte studii teologice își trăia anii de strălucire sub îndrumarea fiului fostului domnitor al Moldovei. Anii săi de studii coincid cu timpul rectoratului lui Lazăr Baranovici, un cărturar bisericesc remarcabil¹⁾, care-l ia pe Galeatovschi sub protecția sa și care a avut influență asupra activității lui cărturărești. În anul 1649 Ioannichie Galeatovschi termină colegiul, se călugărește și devine profesor la aceeași școală. În anul 1651, orașul Chiev fu devastat de către hatmanul Lituanei Ian Radzivill, și școala lui Petru Movilă fu distrusă aproape până la temelie. Galeatovschi pribegeste prin Lituania, unde într-o vreme ar fi fost egumen la mănăstirea din Cupeatiț. Prin anii 1655—1656 se reîntoarce la Chiev, unde din nou ocupă catedra de retorică la școala care se redeschide și unde în anul 1658 devine rector. Galeatovschi avu meritul să refacă școala din nou și să-i dea importanța de altă dată, să-i dea un avânt nou. El reface clădirile ruinate, aduce profesori noi, iar în calitate de egumen al mănăstirii fraternității desfășoară o vie activitate culturală. În anul 1665 școala a avut de suferit din nou din partea Polonezilor și Cazacilor și Ioannichie Galeatovschi părăsește Chievul, «fiind nevoit», după cum scrie el, să pribegască mai bine de trei ani «prin Podolia, Volânia, Lituania și alte locuri». Posibil că Ioannichie Galeatovschi în pribegiile lui să fi vizitat și Moldova, întrucât el avea un cult pentru mitropolitul Petru Movilă și pentru

Къ исторіи великаго зеркала. Великое зеркало и Іоанникій Галытовскій. Русскій филологическій вѣстникъ, 1910, v. III. И. Огіенко. Изданія „Ключа Разумѣнія“ І. Галытовскаго. Варшава, 1910 г. изъ „Русскаго филологическаго Вѣстника“. И. Огіенко. Отраженія въ литературѣ „Неба Новаго“. І. Галытовскаго. Варшава, 1912. И. Огіенко. Изданія „Неба Новаго“ І. Галытовскаго, Кіевъ, 1912. И. Огіенко. Легендарно-апокрифическій элементъ въ „Небѣ Новомъ“ І. Галытовскаго, Кіевъ, 1913. И. Огіенко. Проповѣди І. Галытовскаго. Сборникъ харьк. ист. филол. о-ва. т. XIX, Харьковъ, 1913. Д. Климовскій. Іоанникій Галытовскій. Вильна, 1884. Н. Костомаровъ. Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей. С. Петербургъ. 1874, pp. 355—377.

¹⁾ Н. О. Сумцовъ. Лазарь Барановичъ. Кіевъ, 1885. Lazăr Baranovici (1620—1693) devine mai târziu arhiepiscop al Cernigovului și locțiitor al mitropolitului. A lăsat mai multe scrieri, între care „Мечъ Духовный“ (1666) și „Трубы словесъ проповѣдныхъ“ (1679) («Spada duhovnicească» și «Trimbitele cuvintelor predicatorale»). Lazăr Baranovici lasă și un volum de versuri în limba poloneză («Lutnia Apollinowa») și o serie de lucrări cu caracter polemist («Nowa miara starej wiary») și didactic religios.

familia Movileștilor în genere. În colecția lui de legende despre Maica Domnului, « Небо Новое », Ioannichie Galeatovschi, reproduce două minuni a căror acțiune se petrece la mănăstirea Neamțu în Moldova cu icoana Maicii Domnului din biserica Înălțării ¹⁾. În legenda a doua se precizează și timpul, când s'a petrecut minunea și anume, « sub domnia lui Ștefan Gheorghiță » ²⁾. Aceeași carte, este dedicată Anei Potoțchi, sora lui Petru Movilă. Pe verso filei cu titlul cărții se reproduce blazonul familiei Movileștilor, care nu este altceva decât stema Moldovei puțin modificată, în mijlocul unui scut heraldic ³⁾. În jurul blazonului sunt așezate inițialele titlurilor Anei Potoțchi, care descifrate ar da următoarele cuvinte: Ana Movilă, gospodara Țării Moldovenești, voevodoaie de Cracovia, hatmanoaie mare a coroanei (А.М.П.Г.З. М.К.К.Г.К.). Blazonul este însoțit de niște versuri omagiale (« На старожитный гербъ ихъ млт: пп могиловъ »), după care urmează și o lungă dedicație aceleiași Ana Potoțchi (V. planșa Nr. 1 dela sfârșitul acestui studiu).

În această dedicație, autorul pe 5 file își revarsă toată erudiția lui scolastică; prin citațiuni din Sfânta scriptură, prin exemple din istorie, prin fel de fel de figuri retorice, — comparații, metafore, — el caută să preamărească calitățile « milostivei doamne și binefăcătoare » Ana Potoțchi, care poartă numele Sfintei Ana, Maica Născătoare de Dumnezeu. Ioannichie Galeatovschi explică motivele care l-au determinat să închine cartea « Cerul nou » familiei Movileștilor în felul următor:

*) « Și încă de aceea am închinat acest « cer » prealuminatelor case a Movileștilor, întrucât și casa voastră movileană eu o numesc « cer », fiindcă pe stema casei voastre văd corpuri cerești, — soarele, luna și o stea, cu care

¹⁾ « Небо Новое з новыми звѣздами сотворенное », изд. 1665. Львовъ. F. 77, Minunea. Nr. 42 și 43 din categoria « Minunile Maicii Domnului dela Icoane ».

²⁾ « Дѣлоса тоє за панованна Стефана Горгници господаря волоскогъ ». f. 77 v. Se are în vedere probabil domnitorul Ștefan X Gheorghiță (1654—1658).

³⁾ Blazonul Movileștilor se aseamănă cu stema Moldovei din « Cazania » mitrop. Varlaam. În orice caz are aceleași elemente heraldice. V. I. Bianu, și N. Hodeș. *Op. cit.*, vol. I, p. 138. Același blazon se găsește și în panegiricul studenților școlii lui Petru Movilă, intitulat « Ευχαριστηριον », din anul 1632, reprodus de către S. Golubev în « Исторія Киевской Духовной Академіи ». Кіевъ, 1886, т. I, pp. 46—69. Descrierea stemei la p. 47.

corpuri se înfrumusețează, ca și «cerul», prealuminata d-voastre casă a Movileștilor... Preaосfîntitul în Dumnezeu Petru Movilă, arhiepiscop și mitropolit al Chievului, Galiciului, și a toată Rusia, exarhul sfîntului și apostolicului sc. un al Constantinopolului, arhimandritul de Pecersca, fratele d-voastre a milostivei doamne. Oare el nu a fost un astru ceresc? Luminatul Io Ieremia Movilă Voevoda și domn al țărilor Moldovenești, ruda d-voastre a milostivei doamne. Oare el n'a fost o lumină cerească? Luminatul Io Moisei Movilă, Voevoda și domn al țărilor moldovenești, fratele d-voastre, oare el n'a fost un astru ceresc? Luminatul Io Gavril Movilă domn și voevoda a țării Ungro-vlahe, de asemenea fratele d-voastre, a milostivei doamne. Oare n'a fost și el astru ceresc? Se vor mai găsi și alte lumini cerești în casa d-voastre, a Movileștilor...».

Mai departe Ioannichie Galeatovschi explică simbolică detaliilor de pe blazonul familiei Movileștilor. Coarnele de pe «capul bivolului» înseamnă — «puterea», cercul atârnat de nările bivolului — «eternitatea» sau «fericirea eternă», etc. Autorul povestește amănunțit legenda despre Mucius Scaevola, care pentru a-și salva patria, încearcă să-l asasineze pe regele Etruscilor, Porsenna, și care fiind prins pune mîna în foc și și-o arde fără ca să scoată un suspin. Dela acest mare și

*) „Еще и для того то́е не́о до ва́шего прескѣтлагѡ до́мѡ мѡгн-
леанскогѡ принёсѡмъ, во и ка́шѡ Дом мѡгнлеа́нскій не́омъ ѡ назы-
ва́ю, гдѡ вѣжѡ къ до́мѡ ва́шомъ на ге́рѣѣ, свѣ́тила не́ныи, са́нѣ,
ми́ѣ и зкѣ́здѣ, кото́рыи свѣ́тилами прескѣ́тлаы́й до́мъ ва́шѡ мѡгн-
леа́нскій ѡ́ко не́о сѡ при́шздоблѣ́етъ... , прѡсвѣ́щенный въ́ѣ Пѣ́трѡ
Мо́гѡла, 'Архѣ́пскопъ ме́трополитъ, Кѣ́евскій, Га́лицкій и все́ѡ Ро́ссѣи,
Бза́рха стѣ́о Апѣ́толскогѡ Ѳро́нѡ ко́стантѣнополскогѡ, 'Архѣ́мандритъ
Пѣ́чѣрскѣи, бра́тъ ка́шѡ ма́ткѡй па́ней, 'Я́зѡжъ не́ бы́лъ свѣ́тиломъ
не́нымъ? И́сневѣ́лможный Іѡ Іере́мій Мо́гила ко́евѡда и Го́спѡда^р зе́мля
мо́лдавски^х, Ро́дичъ ва́^ш ма́ткѡй Па́ней, 'Я́зѡжъ не́ бы́лъ, свѣ́тиломъ
не́снымъ? Іѡсневѣ́лможный Іѡ мо́йсѣи Мо́гѡла, ко́евѡда и го́спѡда́ръ
зе́мля мо́лдавски^х, бра́тъ ва́^ш ма́т^к па́ней. 'Я́зѡжъ не́ бы́лъ свѣ́тиломъ
не́нымъ? И́сневѣ́лможный Іѡ Га́врилъ Мо́гила го́спѡда́ръ и ко́евѡда
зе́мля ѳро́владѣ́иной, та́кже бра́тъ ва́^ш ма́т^к па́ней, Я́зѡжъ не́ бы́лъ
свѣ́тиломъ не́нымъ? зна́йдѡтсѡ и́ще и́ншыи свѣ́тила не́бесныи въ́
до́мѡ мо́гѡлеа́нскомъ“... ff. 3—4.

neînfricat patriot își trage originea familia nobilă a Movileștilor. Aici Ioannichie Galeatovschi repetă teoria originii Movileștilor din Mucius Scaevola, ai cărui descendenți ar fi trecut în Grecia, de unde s'ar fi refugiat în Moldova, teorie care era susținută de Movilești¹⁾.

Este clar că Ioannichie Galeatovschi avea cele mai strânse legături cu familia Movileștilor, că era protejatul acestei familii, că poate Ana Potoțchi, fiica lui Simeon Movilă, l-a ajutat la tipărirea cărții, atunci când el se găsea din nou în pribegie, când putea să treacă și prin Moldova cu vre-o misiune din partea Anei Potoțchi. Este sigur, că Galeatovschi l-a cunoscut bine pe Petru Movilă și pe toate rudele lui și că el avea legături cu unii din Moldoveni, fie din anturajul Movileștilor, fie din Lwow, fie din principatul Moldovei.

În anul 1668 Ioannichie Galeatovschi vine la vechiul său protector și profesor Lazăr Baranovici, pe atunci arhiepiscop al Cernigovului. El fu numit arhimandrit al mănăstirii Elețc din Cernigov, unde își continuă activitatea de scriitor și apărător al ortodoxismului și unde moare în anul 1688.

Ioannichie Galeatovschi este tipul scriitorului bisericesc harnic, a luptătorului religios neobosit, care în urmărirea idealului său, a misiunii lui înalte, înfruntă cu seninătate și vicisitudinile vremurilor și mizeriile vieții. În viața lui plină de greutate este ceva asemănător cu viața de abnegație și sacrificiu ale apostolilor renașterii noastre naționale — a lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Aceeași viață de mizerie și de sbucium, aceeași tărie sufletească, aceeași credință în ideal și aceeași rodnicie în muncă.

Ioannichie Galeatovschi este cel mai strălucit scriitor bisericesc ucrainean, din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, un continuator direct al operei lui Petru Movilă. Prima perioadă a luptelor Ucrainenilor ortodocși cu catolicismul, care se începe în mod organizat cu penultima decadă a veacului

¹⁾ Această teorie se găsește în mai multe panegirice închinat lui Petru Movilă cu ocazia zilei lui onomastice, precum și în cărțile genealogice poloneze. V. С. Голубевъ. Кіевскій митрополитъ Петръ Могила и его сподвижники. Кіевъ. 1883, pp. 2—3. Trim. la Orbis Polonus. S. Okolskiego. Cracovia, 1641, II, p. 229. *Herbarz Polski*. K. Niesieckiego, IV, 448.

al XVI-lea și se termină aproximativ cu anul 1640, se caracterizează printr'o vie activitate culturală, — prin organizarea de confraternități bisericești, prin deschiderea de școli și prin tipărirea de cărți religioase și didactice în limba ucraineană. Este perioada de afirmare a limbii și naționalității ucrainene și a credinței ortodoxe față de tendințele Polonezilor, de a-i desnaționaliza pe Ucrainenii prin biserică și școală. Această perioadă în viața culturală a Ucrainenilor păstrează încă legăturile cu tradițiile culturale ale Orientului, pe de o parte cu limba slavă veche, iar pe de altă parte cu limba și cultura grecească. În scrierile din această epocă, în literatura polemistă, teologică și didactică, se simte influența modelelor vechi slavo-bizantine, iar în școală locul de frunte îl ocupă limbile slavă și grecească. Perioada aceasta poartă denumirea de « perioada greco-slavă » în viața culturală a poporului ucrainean.

Petru Movilă, devenind mitropolit al Chievului, schimbă întru câțva orientarea culturii ucrainene. Susținut de către regele Poloniei, cu simpatii largi în mijlocul nobilimii catolice poloneze, printre care are și legături de rubedenie, Petru Movilă în activitatea lui nu se ferește de influența culturii latino-polone. Apărător constant al credinței, al dogmelor ortodoxe în contra catolicismului, Petru Movilă, dă o nouă organizare « Collegium'ului » înființat de el, organizat după tipul școalelor superioare iezuite, cu preponderența limbii latine, cu limba poloneză ca obiect de predare, cu întregul sistem de științe religioase și laice, practicate în școalele medievale « scolastice ». În viața culturală a poporului ucrainean, — pentru prima dată, — se resimte influența puternică a culturii apusene, a metodei scolastice, a culturii latino-polone în genere.

Această a doua perioadă din viața culturală a poporului ucrainean, se numește « epoca latino-slavă » și durează până pe la sfârșitul secolului al XVII-lea. Epoca « latino-slavă » se caracterizează printr'o influență mai accentuată a culturii latino-apusene asupra culturii ucrainene, prin dominația limbii latine și în parte poloneze în școală, prin introducerea formelor apusene în scrieri și în genere printr'o înviorare.

a vieții culturale ucrainene. Mișcarea aceasta se datorește mitropolitului Petru Movilă, școlii lui, impulsului pe care l-a dat el întregii vieți bisericești și culturale. O pleiadă întreagă de scriitori, trecuți prin școala lui Petru Movilă, cunosători adânci ai limbii latine și ai celei poloneze, inițiați în științele scolastice moștenite din evul mediu, vin să apere biserica ortodoxă de primejdia catolică cu mijloace noi pe care le pun la îndemână științele profane. Numele lui Inocențiu Ghizel, Lazar Baranovici, Antonie Radzilovschi, Epifanie Slavinețchi, Simion Poloțchi, Dimitrie Rostovschi, Teofan Procopovici, ilustrează această epocă înfloritoare. Primul loc printre aceștia îl ocupă Ioannichie Galeatovschi, care prin activitatea lui pe terenul bisericesc, prin caracterul cunoștințelor lui, este cel mai reprezentativ și poate cel mai talentat cărturar ucrainean din această epocă. Erudiția lui, cu cunoașterea aprofundată a limbii latine și poloneze, cunoașterea științelor profane și aplicarea acestor științe în lupta lui pentru problemele religioase, pentru apărarea ortodoxismului, îl pun pe Galeatovschi în primele rânduri ale cărturarilor din acea vreme. Numeroasele lui opere cu caracter omiletic, istoric, moral-religios și polemist, — sunt scrise parte în limba ucraineană, parte în cea poloneză. Iată care sunt lucrările lui Ioannichie Galeatovschi:

a) Omiletice: 1. « *Cheia înțeleșului* », care apare în prima ediție în anul 1659 și care conține un număr de predici la sărbătorile anului¹⁾. 2. « *Știința sau metoda alcătuirii predicilor* », — manual de omiletică anexat la cazaniile de mai sus²⁾.

b) Moral-religioase: « *Cerul nou* », o colecție de legende despre Maica Domnului, apărută în parte ca anexă la completarea cazaniilor din anul 1660 și ca ediție specială în anul 1665 la Lwow³⁾.

¹⁾ « Ключъ разумѣнія ». Ediția întâia 1659. Kievъ. O completare la predicele de mai sus apare în anul 1660. Kievъ. Ediția a doua, 1663. Lwow și ediția a treia 1665. Lwow. V. Иванъ Огіенко. Изданія „Ключа разумѣнія“ Іоанникія Галятовскаго. Варшава. 1910. Extras din revista „Русскій Филологическій вѣстникъ“.

²⁾ „Наѣка албо способъ зложенъ казанъ“.

³⁾ „Небо Новое“. Львовъ, 1665. Două ediții în același an și în aceeași tipografie. Ed. a treia, Cernigov, 1677 și a patra, Moghilov, 1699. V. И. И. Огіенко. Изданія „Неба Новаго“ Іоанникія Галятовскаго. Киевъ 1911.

c) Istoric: « *Tezaurul necesar și folositor lumii întregi* ». Cernigov, 1676. O scurtă istorie a mănăstirii Elețc din Cernigov și descrierea minunilor dela icoana Maicii Domnului dela Elețc ¹⁾.

d) Polemice: 1. « *Convorbirea dela Beloțercovsc* », Cernigov, 1676 (în limba poloneză). Galeatovschi publică discuția pe care a avut-o el cu iezuitul Adrian Pecarschi în prezența regelui Poloniei Ian Cazimir în chestiunea primatului papal ²⁾. 2. « *Biserica veche* » (în limba poloneză), Cernigov, 1678, operă îndreptată în contra dogmei cu « filioque » ³⁾. 3. « *Temeliile pe cari așează latinii unirea Rusiei cu Roma* », 1683, Cernigov; operă scrisă în limba poloneză, în care autorul discută raporturile dintre ortodocși pe de o parte și catolici și uniți pe de alta ⁴⁾. 4. « *Sufletele oamenilor morți* », Cernigov, 1687. Operă îndreptată în contra învățăturii catolice despre purgatoriu ⁵⁾. 5. « *Messia cel drept, Iisus Hristos* », publicată la Cernigov în 1669 și 1672. Lucrarea este provocată de apariția în Orient a Evreului fanatic Sabbatai, care se proclamă Messia, și este în genere îndreptată în contra iudaismului ⁶⁾. 6. « *Lebăda cu pene și Hristos cu darurile lui Dumnezeuști* », operă îndreptată împotriva Mahomedanilor, tipărită în anul 1679 la Novgorod-Seversc ⁷⁾. 7. « *Alcoranul lui Mahomed* », Cernigov, 1683; aici Galeatovschi face critică islamismului și prezice că Turcii în cele din urmă vor reveni la creștinism prin cucerirea

¹⁾ „Скарбница потребная и пожитечная всему свѣту“. Черниговъ, 1676. V. Н. Костомаровъ. Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей. С. Петербургъ. 1874, p. 376.

²⁾ « Rozmowa białocerkowska ». Czernihów, 1676. Костомаровъ. *Op. cit.*, pp. 358—359.

³⁾ « Stary Kościół », Czernihów, 1676. Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, p. 359.

⁴⁾ « Fundamenty na których łącznicy jedność Rusi ż Rzymem fundują. Czernihów, 1683. Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, pp. 373—374.

⁵⁾ „Души людей умерлыхъ изъ тѣла выходячи отходятъ на три мѣсяца: инши до неба, инши до пекла, инши до мытарства“. В. А. Келтуяла: Курсъ исторіи русской литературы. Ч. I. С. Петербургъ, 1911, pp. 800—802. И. Огіенко. Изданія „Души людей умерлыхъ“. Отчетъ объ экс. семинарія, В. Н. Перетца. Кіевъ. 1912, p. 38.

⁶⁾ „Мессія Правдивый, Исусъ Христосъ“. V. Cheltuială. *Op. cit.*, pp. 202—203. Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, pp. 360—365.

⁷⁾ « Labędz z piorami, zwemiż darami boskiemi Christus ». Lucrarea a fost tradusă și în limba rusă. Aici găsim și un fragment din « Ierusalimul eliberat » de Tasso. Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, pp. 365—369.

lor de către țarul moscovit¹⁾. 8. « *Sofia înțelepciunea* », cârtică tipărită la Cernigov în anul 1686 și scrisă în contra ereziei Arienilor²⁾.

În anul 1681 Ioannichie Galeatovschi publică opera sa polemistă îndreptată în contra ereticilor în genere. Lucrarea poartă titlul : « Alfabetul diferiților eretici necredincioși pentru îndrumarea lor și întoarcerea lor la religia dreptcredincioasă »³⁾. Iar în contra păgânilor Galeatovschi publică cârtica « Zeii păgânești »⁴⁾.

În afară de aceste lucrări cu caracter original, Galeatovschi traduce din limba poloneză în limba ucraineană din « Viețile sfinților », opera cunoscutului scriitor bisericesc și mare orator, iezuitul Petre Scarga, traducere care n'a văzut lumina tiparului⁵⁾.

Chiar din această simplă enumerare a operelor lui Ioannichie Galeatovschi se vede caracterul și multiplicitatea preocupărilor lui cărturărești.

Înzestrat cu o cultură variată, stăpân pe cunoștințe vaste în domeniul literaturii religioase din acea epocă, posedând la perfecție metoda scolastică în materie de polemică, Galeatovschi apare ca cel mai caracteristic scriitor al veacului al XVII-lea în literatura ucraineană. În operele sale polemiste, ca și în cele retorice, Galeatovschi utilizează întregul aparat de erudiție scolastică, folosește vasta lui lectură în domeniul tuturor științelor, introduce în modul cel mai larg elementul laic din diferite cărți, din legende, chiar din superstiții și prejudecăți populare. Îi lipsește însă spiritul critic și adeseori obiectivitatea. Adversarii credinței sunt tratați cu o vehemență necruțătoare ; « cu un fanatism sălbatec el este gata să-i ardă, să-i înece, să-i taie pe toți aceia, cari cred altfel »⁶⁾. « În opera lui se găsește multă artificialitate, multă simbolică, fel

¹⁾ « Alkoran machometów, nauka heretycką y żydowską y pogańską napelniony ». Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, pp. 369—370.

²⁾ « Софія Премудрость ». Н. Н. Глубоковский. Православная богословская энциклопедія. С. Петербургъ, 1911, Vol. VI, p. 750.

³⁾ « Alphabetum rozmaitym heretikom niewiernym dla ich nauczenia y nawroscenia do wiary katolickiej ». Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, p. 376.

⁴⁾ « Боги поганскіе ». Н. Н. Глубоковский. *Op. cit.*, p. 75.

⁵⁾ Н. Н. Глубоковский. *Ibid.*

⁶⁾ Н. Костомаровъ. *Op. cit.*, p. 377.

de fel de elemente de minune și chiar simple jonglerii retorice»¹⁾).

Cu toate acestea, Galeatovschi este socotit ca cel mai talentat scriitor al epocii sale. Stilul lui vioiu, expunerea clară și sistematică, limba lui care adeseori se apropie de limba poporului de jos, îl ridică deasupra nivelului scriitorilor de atunci.

Din lucrările citate mai sus a lui Ioannichie Galeatovschi, cele mai însemnate din toate punctele de vedere sunt două, și anume: «*Cheia înțelesului*» și «*Cerul nou*». Aceste opere care au suportat mai multe ediții, au avut o mare influență asupra literaturii ucrainene. Cea dintâi asupra literaturii oratorice bisericești, cea de a doua — asupra literaturii populare ucrainene, sau mai bine zis, asupra legendelor religioase. Pentru noi aceste opere au un interes deosebit, întrucât ele au fost traduse în limba românească și au avut un răsunet destul de pronunțat în literatura noastră din veacul al XVII-lea.

IV.

«*Cheia înțelesului*» a lui Ioannichie Galeatovschi în traducere românească este cea dintâi carte apărută în prima tipografie din București, în anul 1678²⁾, adică când Ioannichie Galeatovschi era încă în viață. S'a remarcat, că opera lui Ioannichie Galeatovschi n'a fost redată în românește în întregime³⁾, dar nu se cunoaște ce anume a fost tradus din cartea lui, de pe care ediție s'a făcut transpunerea românească și dacă cazaniile, ce au fost traduse, redau cu fidelitate originalul ucrainean. De asemenea, pe noi ne-ar interesa, de ce mitropolitul Ungrovlahiei Varlaam, care tipărește cartea, se oprește anume asupra operei lui Galeatovschi. Sunt probleme, care ar merita să fie bine precizate.

¹⁾ Сергѣй Ефремовъ. Исторія українського письменства. Київ, 1917, p. 77.

²⁾ I. Bianu și N. Hodoș. *Bibliografia românească veche*, vol. I, pp. 217—222. D. Stănescu. *Cultul Maicii Domnului la Români*. București, 1925, pp. 85—90. Dan Simonescu. *Din activitatea tipografică a Bucureștilor*. București, 1935, pp. 5—7. И. И. Огієнко. Изданія „Ключа Разумѣнія“ І. Галятовскаго. Київъ, 1910, p. 43.

³⁾ Dan Simonescu. *Op. cit.*, p. 5.

Dacă întreaga operă a lui Ioannichie Galeatovschi, consacrată apărării ortodoxismului, este provocată de către evenimentele religioase din Ucraina de atunci, dacă aceste lucrări ale lui au mai mult un interes de moment și sunt scrise la repezeală, opera lui omiletică, cazaniile din « Cheia înțelesului », marchează o etapă nouă în dezvoltarea predicei în biserica creștină ortodoxă în genere și în special în biserica ucraineană. Literatura oratorică bisericească la Ruși se dezvoltă sub influența Bizanțului. Traducerile din Sfinții părinți sunt cele dintâi modele, pe care le urmează biserica rusă. Cele două directive din literatura omiletică grecească, predica cu caracter didactic, în care se explică adevărurile elementare ale moralei creștine, și predica omagială, în care se proslăvește personalitatea lui Hristos, a Maicii Domnului sau a vreunui sfânt, își găsesc expresiunea în scrierile episcopului de Novgorod Luca Jideata (secolul al XI-lea) și a mitropolitului Chievului Ilarion. Predicile acestor doi scriitori dela începutul literaturii ruse, caracteristice prin simplitatea lor dusă la extrem, stau la baza literaturii oratorice bisericești din veacul al XIII-lea până la al XVI-lea ¹⁾).

În legătură cu mișcarea de apărare a bisericii ortodoxe în contra catolicismului, cu crearea de fraternități bisericești și școli în Ucraina, apar directive noi în predică, care sunt în legătură cu școala și care schimbă caracterul acestui gen de literatură bisericească. În conformitate cu cele două curente în cultura religioasă a Ucrainei, — perioada greco-slavă și cea latino-slavă, — despre care am vorbit mai sus, și dezvoltarea predicei se împarte în două perioade: prima parte se începe cu jumătatea a doua a secolului al XVI-lea și ține până pe la sfârșitul decadei a patra a secolului al XVII-lea, și a doua, de la această din urmă dată până pe la începutul secolului al XVIII-lea.

Predica din prima perioadă se caracterizează printr'o legătură mai strânsă cu tradițiile predicei bizantino-slave, prin

¹⁾ Е. В. Пѣтуховъ. Русская литература. Древній періодъ. С. Петербургъ, 1916, pp. 235—236. Ф. Терновскій. Южно-русское проповѣдничество въ XVI и XVII ст. Кіевъ, 1869, pp. 7—25. Митрополитъ Макарій. Исторія Русской церкви. Москва. 1848, pp. 123—135.

conținutul ei strict bisericesc, prin simplitatea și claritatea ei, prin oarecare legături cu viața reală și printr'o expunere mai sistematică și oarecum cu mai multă artificialitate în construcție. Pe lângă bisericile mai importante se înființează posturi de « predicatori » (« Казнодѣи ») speciali, a căror menire era compunerea și rostirea « Cazaniilor ». Autorii predicilor din această perioadă se călăuzesc de anumite modele din literatura bizantină; ei se inspiră nu atât din modelele slavonești, cât din cunoscuta operă a patriarhului Constantinopolului Callist, scrisă în prima jumătate a veacului al XV-lea și care servește ca punct de plecare, în ce privește forma și directivele predicii. Colecția de predici a patriarhului Callist are o mare răspândire în această epocă; ea circulă la început în manuscris, iar în primele decenii ale secolului al XVII-lea ea vede lumina tiparului în câteva rânduri; astfel, în anul 1606 « Evanghelia învățătoare » a lui Callist se tipărește de către Ghedeon Balaban, episcopul Lwowului, în tipografia episcopală din Crilos (lângă orașul Galici)¹⁾; episcopul Balaban se folosește de un izvod vechiu al traducerii slavonești, pe care-l « cercetează » și « în multe locuri îl corectează ». Cartea este scrisă în limba slavă bisericească, cu foarte puține ucrainisme. În anul 1616, în tipografia de pe lângă mănăstirea fraternității din Wilna apare o nouă ediție a « Evangheliei învățătoare » a lui Callist, de astă dată o traducere nouă din « limba grecească și slavonească » în limba ucraineană²⁾. Textul acestei ediții se retipărește de către Petru Movilă în anul 1637 în tipografia Lavrei din Pecersca³⁾.

« Cazania » sf. Callist a avut o mare influență asupra predicii din perioada greco-slavă a literaturii ucrainene. Din această perioadă se remarcă un număr mare de predicatori, a căror opere s'au păstrat numai în parte. Se cunoaște bine în această privință activitatea lui Ștefan Zizanie Tustanovschi, profesor la școala fraternității din Lwow, a fratelui său Lavrentie Zizanie, profesor de retorică și el, a lui Leontie Carpovici

¹⁾ И. К а р а т а е в ъ. Описаніе славяно-русскихъ книгъ. Петербургъ, 1883, vol. I, p. 307.

²⁾ *Ibid.*, p. 334.

³⁾ *Ibid.*, p. 457.

(† 1620), devenit mai târziu episcop de Poloțc, a lui Tarasie Zemca «propovăduitor al cuvântului lui Dumnezeu și corector al tipografiei mănăstirii Pecersca din Chiev», Meletie Smotrițchi, Zaharia Copâstenschii, Chiril Trancvillion Stavrovețchi și în special Petru Movilă, sub a cărei directive lucrează majoritatea cărturarilor de mai sus. Apar mai multe «Evanghelii învățătoare» sau «Cazanii», dintre care se distinge în special opera lui Chiril Trancvillion († 1646), convertit la bătrânețe la «unie». «Evanghelia învățătoare» a lui Trancvillion, apărută în anul 1619¹⁾ este caracteristică pentru prima perioadă a dezvoltării predicii originale în Ucraina. De modelele din această perioadă a predicii influențate de opera lui Callist, ține și «Cazania» mitropolitului Varlaam al Moldovei.

Dar și în această perioadă a păstrării tradiției oratorice slavo-bizantine se strecoară influențe polono-latine. Ele se manifestă nu numai în ce privește arhitectonica predicilor, introducerea anumitelor reguli în planul construcției, împrumutate din predica scolastică a catolicilor; unii din omileți, atrași, după cum spun contemporanii, de «dulceața mierei» predicilor latino-polone, introduc în predicele lor elementul laic: cunoștințe din istoria medievală, anecdote, legende, apocrife, știri din astrologie, din «Bestiarii» și «Fiziologuri». Aceste elemente sunt însă neînsemnate; ele se manifestă numai la unii din scriitori, și atrag protestările contemporanilor, chiar a lui Chiril Trancvillion și Meletie Smotrițchi.

Perioada a doua în dezvoltarea predicii din biserica ortodoxă ucraineană este prezentată de către Lazar Baranovici (1620—1693), profesor la colegiul lui Petru Movilă, iar mai târziu arhiepiscop al Cernigovului, Ioannichie Galeatovschi, Antonie Radzivilovschi († 1688) și Innocențiu Ghizel († 1683). La baza operelor acestor cărturari stau modelele predicilor latino-poloneze atât în ceea ce privește forma lor cât și conținutul.

Predica din această perioadă culminează în opera monumentală a lui Ioannichie Galeatovschi «Cheia înțelesului», în

¹⁾ И. Каратаевъ. *Op. cit.*, p. 357.

care el ne dă nu numai un număr mare de predici, ci și un manual de omiletică, cea dintâi operă de teorie a predicii în literatura ortodoxă.

« Cheia înțelesului » a fost și este considerată ca cea mai de seamă operă a lui Ioannichie Galeatovschi. Abia în ultimele decenii a fost stabilit numărul și anii edițiilor acestei cărți ¹⁾. Prima ediție apare la 3 Ianuarie 1659 în tipografia mănăstirii Pecersca din Chiev. Titlul cărții de pe gravura din foaia inițială este următorul:

« Cheia înțelesului. Pentru preoții călugări și laici; de către nevrednicul ieromonah Ioannichie Galeatovschi, Rector și egumen al mănăstirii confraternității din Chiev. Scoasă la lumină în Sfânta, Marea și făcătoarea de minune Lavră Pecersc din Chiev. In anul dela întruparea lui Hristos 1659, luna Ianuarie, a 3-a zi » ²⁾. (V. planșa Nr. II). Cartea tipărită în folio (1+1+253 file), conține în total 32 de predici (mai bine zis 16 perechi de predici, adică câte două predici pentru fiecare sărbătoare), 20 de predici la zece sărbători a Mântuitorului și 12 la șase sărbători închinat Maicii Domnului ³⁾. Predicile au fost scrise și rostite înainte de data apariției cărții în calitatea lui Ioannichie de profesor de retorică al Colegiului movilean. La sfârșitul cărții (f. 241—252), Galeatovschi publică celebrul său manual de omiletică intitulat: « *Știința sau metoda alcătuirii predicii* » ⁴⁾.

Această colecție de predici, se vede că a avut un mare succes, căci în anul următor Galeatovschi simte nevoia de a o completa cu predici noi. În anul 1660 el scoate la iveală în aceeași tipografie o carte nouă sub titlul: « *Cazanii addogate la cartea numită « Cheia înțelesului* » ⁵⁾. Cartea (1+150 ff.) conține 14 predici la sărbătorile sfinților mai de seamă (Sf. Gheorghe, Sf. Nicolae, Petru și Pavel, etc.), câte două la ziua fiecărui sfânt, în afară de cuviosii Antonie și Teodosie, cărora Galeatovschi le consacră numai câte o singură predică. Și

¹⁾ Иванъ Огіенко. Изданія „Ключа Разумѣнія“ Іоанникія Галѣтовскаго. Extras din „Русскій Филологическій вѣстникъ“. Варшава, 1910.

²⁾ *Ibid.*, p. 4.

³⁾ *Ibid.*

⁴⁾ „Наука албо способъ зложеня казанія“. И. Огіенко. *Op. cit.*, p. 7.

⁵⁾ „Казанія приданьи до книги Ключъ разумѣнія“, *Ibid.*, p. 9.

aici, ca și în prima carte, Galeatovschi publică «*Știința scurtă sau metoda alcătuirii predicilor*»¹⁾, completată cu noi reguli pentru alcătuirea predicilor la zilele sfinților și în zilele de Duminică. Iar pe deasupra Ioannichie Galeatovschi publică în această carte «*Unele minuni ale Preasfintei Născătoare de Dumnezeu*» (ff. 133—149), prototipul cărții lui de mai târziu «*Cerul nou*». În această parte a operei sale Galeatovschi ne înfățișează 95 de legende despre Maica Domnului, care ar putea servi pentru predicatori ca material la alcătuirea predicilor²⁾.

În anul 1663, la Lwow, în tipografia lui Mihail Sliozca apare o nouă ediție a «*Cheiei înțeleșului*». Această ediție, foarte puțin răspândită, este o reproducere aproape mecanică a celor două cărți tipărite la Chiev în 1659 și 1660. Editorul, care probabil că scoate cartea fără știrea lui Galeatovschi, tipărește predicile la sărbătorile Mântuitorului și a sfinților, la care a adăugat «*Știința*» despre alcătuirea predicilor și cele 95 de legende despre Maica Domnului³⁾. O mică precuvântare cu o dedicație a lui Sliozca și mici corectări în ortografie deosebește cartea de cele două ediții, care păstrează chiar paginația lor aparte (5+236 f. și 1+145 f.). Aranjarea materialului în «*Știința*» lui Galeatovschi, este destul de haotică.

În sfârșit, în anul 1665 a ieșit la lumină ultima ediție a «*Cheiei înțeleșului*», sub directă îngrijire a lui Galeatovschi, care încă la începutul anului 1664 fusese nevoit să părăsească Chievul și își găsește adăpost la Lwow. Această din urmă ediție are pe gravura primei file următorul titlu (V. planșa Nr. III):

«*Cheia înțeleșului pentru preoții călugări și laici cu îndreptare și adaosuri, de către nevrednicul ieromonah Ioannichie Galeatovschi, rector și egumen al confraternității din Chiev. Dată luminei în anul 1665, în Septembrie ziua 30. În Lwow*»⁴⁾.

Cartea este însoțită de o dedicație în versuri la blazonul familiei Jeliborschi, din care se trăgea episcopul Lwowului

¹⁾ „Наука короткая, або способъ зложеня казанія“. *Ibid.*, p. 11.

²⁾ И. Огієнко. *Op. cit.*, p. 11.

³⁾ И. Огієнко. *Op. cit.*, pp. 15—20.

⁴⁾ Ne folosim de exemplarul din această ediție ce se găsește în biblioteca Facultății de teologie din Chișinău, Nr. B. 191. V. și I. Oghienko. *Op. cit.*, pp. 27—33.

Atanasie, ocrotitorul de pe atunci al lui Galeatovschi. Mai departe Galeatovschi publică un panegiric (ff. 2—5) la adresa aceluiași episcop, după care urmează o « precuvântare » către preoți pe care o publică și în ediția din anul 1659, precuvântarea fiind modificată numai la sfârșit. Predicile sunt împărțite în felul următor: 1. « *Cazanii la unele duminici* », în număr de 20 (ff. 1—70); 2. « *Cazanii la sărbătorile Domnului* », la număr 12 (ff. 71—241); 3. « *Cazanii la sărbătorile Maicii Domnului* », în număr de 12 (ff. 242—347); « *Cazanii la sărbătorile unor sfinți* », în total 16 (ff. 348—478) și « *Cazanii la înmormântare* », în număr de 4 (ff. 479—512). La sfârșitul cărții Galeatovschi publică « *Știința sau metoda alcătuirii predicilor* » (ff. 513—532).

Față de edițiile de mai înainte Ioannichie Galeatovschi introduce următoarele modificări: el publică 12 cazanii noi la Dumineci (câte una la fiecare), patru cuvântări la înmormântare, patru cuvântări la sărbătorile sfinților (două la ziua Sf. Ioan Teologul și două la ziua cuviosului Onufrie); în schimb omite două predici, la zilele Sf. Antonie și Teodosie din Pecersca, care se găsesc în edițiile precedente.

De asemenea Ioannichie Galeatovschi modifică într-o măsură oarecare și conținutul unor predici (a celor mai scurte), modificări care se reduc la unele intercalări de texte, adeseori mecanice, cu caracter teologic sau moral, a unor pasajii noi, care măresc volumul predicilor, dar care adeseori întunecă înțelesul lor¹⁾. Modificările pe care le face Ioannichie Galeatovschi în ediția din 1665 își au sensul lor: astfel, el nu introduce în această carte predicile la zilele Sf. Antonie și Teodosie, ca pe sfinți locali ai Chievului, unde se tipăresc cele dintâi cărți, și în schimb tipărește două predici la sărbătoarea Sf. Onufrie, pentru motivul că în Lwow se găsește o mănăstire închinată acestui sfânt²⁾.

Predicile lui Ioannichie Galeatovschi, după cum am notat mai sus, sunt tipice pentru perioada influenței culturii latino-poloneze. În ele se oglindește toată artificialitatea predicii polono-catolice din acele vremuri. Ca formă ele se supun

¹⁾ Ив. Ориенко. *Op. cit.*, p. 29.

²⁾ *Ibid.*, p. 33.

anumitor reguli, sunt făcute după un anumit calapod, iar ca fond, în predicile lui Galeatovschi se introduce tot aparatul științific de atunci, nu numai acel cules din domeniul teologiei, ci și din științele laice. Exemplele adeseori se repetă, uneori dau naștere la confuzii, frazele sunt întortochiate, iar predicile sunt lungi. Ca să ne facem o idee despre modul cum sunt alcătuite predicile lui Galeatovschi, este suficient să aruncăm o scurtă privire asupra « Științei sau metodei » pentru alcătuirea de predici a lui Galeatovschi pe care el o pune în aplicare în cuvântările din cartea sa. S'a stabilit, că acest manual este făcut după manualele de omiletică ale scriitorilor catolici, Ieremia Drexellius și Simon Starowolski¹⁾. « *Cine vrea să alcătuiască* », spune Galeatovschi, « *o predică, acela înainte de toate trebuie să-și aleagă o « temă » din Sf. Scriptură, care servește ca bază la întreaga predică, întru cât în conformitate cu « tema » se aranjează conținutul predicii, care se împarte în trei părți* »²⁾. Prima parte este « *exordium* »-ul (introducerea), a doua — « *propositia* » (propunerea « temei »), a treia « *narratio* » (expunerea), și la sfârșit — « *concluzia* ». « Tema », care poate fi un singur cuvânt, o noțiune, un fapt mic, se desvoltă, crește, cum ar crește un râu dintr'un izvor mic. Ea trece ca un fir roșu prin toată predica. Ca material pentru cazanii, Galeatovschi recomandă de-a se întrebuința Sf. Scriptură, părinții bisericești, istoria și cronicile, cărți despre fiare, păsări, reptile, pești, arbori, pietre, etc. Regulele din manualul lui Galeatovschi, puțin haotice și adeseori confuze, sunt ilustrate cu unele exemple din predicile sale proprii. După prescripțiunile acestor reguli sunt alcătuite cazaniile lui Galeatovschi. Autorul, întrebuințează un material imens din lecturile lui și teologice și laice, material adeseori introdus fără multă critică. Confundând Sf. Scriptură cu apocriful, știința adevărată cu prejudecățile vremii și știința falsă din evul mediu, anecdota cu istoria, el se folosește într'o mare măsură de comparații riscante, și de alegorii

¹⁾ Ф. Терновскій. *Op. cit.*, p. 341. Manualul lui Galeatovschi conține de fapt patru părți: 1. « Știința » etc. (ff. 513—515) din « Ключъ Разумѣнія »; 2. « Altă știință » etc. (ff. 515—520); 3. Pentru alcătuirea predicilor la înmormântare (ff. 520—524) și 4. La sărbătorile Domnului (ff. 524—532).

²⁾ « Ключъ Разумѣнія ». Lwow, 1665, f. 513 et passim.

întunecate, întrebuițează în cea mai mare măsură paralelismul simbolic. Predicele lui par abstracte, lipsite de legături cu realitatea ¹⁾. Cu toate acestea în ele se strecoară și unele note din viața contemporană. În special el face aluzii la stările de nesiguranță de atunci, la războaiele fără de sfârșit și la luptele religioase ²⁾. Istoricii literaturii rusești semnalează că în opera lui Galeatovschi, în predicele sale el nu pune nicio dată probleme de ordin național ucrainean, că în ele lipsește o notă patriotică mai pronunțată. Intr'adevăr, Galeatovschi se mărginește în opera sa la sfera chestiunilor religioase, în special celor dogmatice și explicative și mai puțin celor morale. Urmând modelele literaturii omiletice catolice din Polonia, nu ale acelei clasice, cum a fost a lui Petre Scarga, ci a celei mai noi, cum a fost a scriitorului Toma Młodzianowski ³⁾, Galeatovschi stabilește în Ucraina pentru mai multă vreme tipul noiei predici. Cartea lui este cetită, este întrebuițată în biserici și în special «metoda» lui servește, ca punct de plecare pentru predica ucraineană din veacul al XVII-lea. La aceasta o ajută conținutul ei variat, bogăția de informație și limba, care, deși este cam greoaie și plină de polonisme, chiar în construcția frazei, este totuși vie și presărată uneori cu expresii populare.

Traducerea acestei cărți, în limba românească constituie un eveniment destul de important în literatura noastră religioasă din veacul al XVII-lea. Câteva «Evanghelii învățătoare» și câteva predici izolate, apărute mai înainte ⁴⁾, nu puteau umplea golul pe care-l simțea biserica noastră în nevoile ei de toate zilele. Iată de ce apariția acestei cărți în românește este socotită ca «un moment important în istoria predicii noastre», iar «Cheia înțelesului» este considerată «ca o carte de mare valoare» ⁵⁾. Faima erudiției lui Ioannichie Galeatovschi, marca lui de luptător aprig pentru apărarea bisericii

¹⁾ Н. Ф. Сумцовъ. Отрѣшенность отъ жизни южно-русской проповѣди. Іп В. Покровскій. *Op. cit.*, pp. 369—375.

²⁾ И. Огієнко. Отголоски современности и мѣстныя черты въ „Ключѣ Разумѣнія“, І. Галятовскаго. Варшава, 1914. Extras din „Русскій Филологическій Вѣстникъ“, 1914.

³⁾ И. Огієнко. Изданія „Неба Новаго“ І. Галятовскаго. Кієвъ, 1911, p. 13.

⁴⁾ Gh. Comșa. *Istoria predicii la Români*. București, 1921, pp. 7—48.

⁵⁾ *Ibid.*, pp. 48, 51.

ortodoxe, compoziția și caracterul nou al predicelor lui, se fac cunoscute până și în Muntenia. Mitropolitul Ungro-Vlahiei Varlaam, care după domnitor, își mută reședința la București și își aduce cu el și tipografia, pune la cale traducerea și tipărirea cărții lui Galeatovschi. Acest mitropolit, în timpul când era egumen la o mănăstire din Vlașca, a făcut o călătorie prin Rusia prin anul 1667, trecând probabil și prin Lwow, unde se găsea pe atunci Ioannichie Galeatovschi¹⁾, cu care putea să facă cunoștință. În orice caz, Varlaam îl cunoștea pe Galeatovschi, urmărirea activitatea lui, întru cât în prefața «Cheiei înțelesului», Varlaam îl numește pe Galeatovschi, «arhimandritul Cernigovului»²⁾, date pe care Varlaam nu le-a putut culege din cartea lui Galeatovschi, unde el este trecut ca rector și egumen al Chievului. Deci mitropolitul Varlaam avea cunoștință, că Galeatovschi pe la 1678 se găsea la Cernigov. Din aceeași prefață, aflăm despre împrejurările în care s'a aranjat «*cu multă osrădie*» tipografia, cum s'au adus «*dascali de tipografie*» și cum «*s'au început a se tipări cu toată nevoița, cu buna socotire*»³⁾. Problemă grea pentru Varlaam era problema traducerii operei lui Galeatovschi. Cărturarii noștri de pe atunci, cari știau limba slavă bisericească întrebuintată în cărțile slavone tipărite la noi în secolul al XVII-lea și cele venite din țările slave, inclusiv Rusia moscovită, n'ar fi putut face traducerea cărții lui Galeatovschi. Nu puteau cunoaște limba din cărțile lui Galeatovschi nici gramaticii din cancelariile domnești. Opera lui este aproape neînțeleasă chiar pentru Ruși; iată de ce unele din lucrările lui, cum a fost cazul scrierii sale «Cerul nou», se traduc în rusește⁴⁾. Pentru a-l traduce pe Galeatovschi în românește, trebuia să cunoști, în afară de limba română și ucraineană, pe cea poloneză. Pentru acest motiv, când Varlaam se hotărî să tipărească această carte, pe care el o socotea «*de folos mare bisearecii țării noastre rumânești*» și «*spre folosul sufletului*

¹⁾ D. Stănescu. *Cultul Maicii Domnului la Români*. București, 1925, p. 98. N. Iorga. *Istoria bisericii românești*, vol. I, pp. 378—379.

²⁾ I. Bianu și N. Hodoș. *Op. cit.*, p. 220.

³⁾ I. Bianu și N. Hodoș. *Op. cit.*, p. 220.

⁴⁾ И. Огієнко. *Изданія „Неба Новаго“ І. Галятовскаго*. Київ, 1911, p. 63. Această carte s'a tradus în două rânduri în rusește.

neamului »¹⁾, el « *necruțând dreapta agonisire ... cu multă cheltuială* » a « *tocmit dascăli învățați* » pentru a traduce cartea. Desigur, trebuiau găsiți Români, cari au stat mai multă vreme în mediul cultural al Ucrainei poloneze, la Lwow sau la Chiev. Faptul că Galeatovschi avea legături cu familia Movileștilor, cu oamenii lor, și cu Românii, cari au pribegit prin Ucraina, în genere legăturile Românilor cu Ucraina de atunci, înlesnesc găsirea unor traducători buni, poate chiar printre prietenii lui Galeatovschi, admiratori ai lui.

Să vedem de pe ce ediție se face traducerea « Cheiei înțelesului » a lui Galeatovschi. Din « prefața » mitropolitului Varlaam aflăm că opera de pe care s'a făcut traducerea a fost « tipărită în vestita cetate a Livovului »²⁾. Adică de pe una din cele două ediții : cea a lui Mihail Sliozca din 1663, sau cea din 1665. E ușor de stabilit, că traducerea românească a fost făcută de pe ediția din 1665, cea mai bună, corectată și completată de însăși Ioannichie Galeatovschi. După cum am stabilit mai sus, în ediția dela 1663 nu figurează cele 12 cazanii duminecale, care se găsesc în ediția din 1665. Ori în « Cheia înțelesului », tipărită la București la 1678, din cele 18 predici pe care le conține, 12 sunt consacrate Duminecilor și 6 unor sărbători mai însemnate. În afară de aceasta, traducerea românească reproduce chiar desenul gravurii de pe prima pagină cu titlul cărții, cu foarte puține modificări în desenul din ediția lui Galeatovschi din anul 1665, iar nu din cea din anul 1659, care se deosebește vădit de cea românească (V. planșele Nr. III și IV). Este evident, că traducerea românească se face de pe ultima ediție a « Cheiei înțelesului » a lui Galeatovschi. Titlul cărții tipărite de către mitropolitul Varlaam este următorul :

« *Cheia înțelesului scoasă pre limbă rumânească cu osărdia preasfințitului chir Varlaam mitropolitul Ungro-Vlahiei în zilele prealuminatului domn io Șerban voevod, și s'au tipărit întâi în mitropolia bucureștilor. Anii Domnului 1678* »³⁾. Gravura, în care sunt încadrate aceste cuvinte, este opera maestrului

¹⁾ I. Bianu și N. Hodoș. *Ibid.*

²⁾ I. Bianu și N. Hodoș. *Ibid.*

³⁾ I. Bianu și N. Hodoș. *Op. cit.*, p. 218.

Ioan Bocov și reproduce toate elementele decorative și simbolice din gravura din ediția din 1665 a lui Galeatovschi, redând în românește, uneori prescurtat, citatele din Sf. Scriptură, încadrate în gravură și care sunt altele decât acele din ediția din anul 1659¹⁾. La stema mitropolitului, sau mai bine zis, în ornamentația din jurul ei, găsim inițialele titulaturii mitropolitului, cum se obișnuia în cărțile apărute în Ucraina²⁾. «Precuvântarea» mitropolitului Varlaam este scurtă, foarte modestă, scrisă în spiritul tradițional și se referă mai mult la traducerea și tipărirea cărții; ea este clară ca expunere și cu un conținut simplu; pe când dedicația lui Galeatovschi, ca și «precuvântarea» lui către preoți sunt de dimensiuni mari, presărate cu înflorituri retorice, sunt erudite chiar.

«Cheia înțelesului» a lui Galeatovschi conține, după cum am arătat mai sus, 64 cazanii³⁾, din care 12 sunt consacrate duminicilor (câte una) și restul — altor sărbători ale anului (câte două pentru fiecare sărbătoare). Cele 12 cazanii «la duminici» sunt cu mult mai scurte și mai clare în expunere decât celelalte. Traducătorul român, dacă n'a avut în vedere să traducă toată cartea, le alege intenționat pe acestea, păstrând chiar ordinea în care ele sunt aranjate la Galeatovschi. Redăm titlul acestor cazanii în limba ucraineană și cea românească:

La Galeatovschi:

In «Cheia înțelesului» din 1678:

1. Казаніє въ нѣлю всѣхъ
сѣдѣхъ, перію по сошеітєіи
стаго дха.

(ff. 1 r.—7 v.)

* Казаніє лѣ дѣмнієка ѡ тѣтѣрѣ
сѣнцилорѣ антѣю дѣпѣ погорѣрѣ
дхѣлѣ сѣнтѣ.

(ff. 1 r.—7 v.)

2. Казаніє къ недѣлю вторю
по сошеітєіи стго дха.

(ff. 8 r.—12 v.)

Казаніє лѣ ѡ бѣ дѣмнієкѣ дѣпѣ
погорѣрѣ дхѣлѣ сѣнтѣ.

(ff. 7 v.—11 v.)

¹⁾ V. titlul cărților. Gravura din «Cheia înțelesului» din anul 1659 este făcută de către Eustratie A., iar cea din 1665 — la schitul Luca.

²⁾ De exemplu, în «Небо новое» inițialele titulaturii Anei Potoțchi, despre care am vorbit mai sus.

³⁾ După D. Stănescu, *op. cit.*, pp. 90—92, «Cheia înțelesului» a lui Galeatovschi ar avea 70 de capitole (cazanii), ceea ce nu este exact.

3. Казанѣ въ недѣлю третью по
сошествіи стаго дха.

(ff. 12 v.—17 r.)

Казаніе ла а треа дсминекъ
дспъ погорърѣ дхсасй сфнтъ.

(ff. 12 r.—16 r.)

4. Казанѣ въ недѣлю ѡсмью по
сошествіи стаго дха.

(ff. 17 r.—22 r.)

Казаніе ла а опта дсминекъ
дспъ погорърѣ дхсасй снтъ.

(ff. 16 v.—21 r.)

5. Казанѣ въ недѣлю десятю
по сошествіи стаго дха.

(ff. 22 v.—28 r.)

Казаніе ла а зѣча дсминекъ
дспъ погорърѣ дхсасй сфнтъ.

(ff. 21 v.—27 r.)

6. Казанѣ въ недѣлю трынѣд-
цатю по сошествіи стаго дха.

(ff. 28 v.—33 r.)

Казаніе ла а ги дсминекъ дспъ
погорърѣ дхсасй сфнтъ.

(ff. 27 r.—31 v.)

7. Казанѣ въ недѣлю двадцатъ
шестю по сошествіи стаго дха.

(ff. 33 v.—40 v.)

Казаніе ла дсминекъ а къ дспъ
погорърѣ дхсасй сфнтъ.

(ff. 32 v.—38 r.)

8. Казанѣ въ недѣлю двадцатъ
седмю по сошествіи стаго дха.

(ff. 40 v.—46 r.)

Казаніе ла дсминекъ а къ дспъ
погорърѣ дхсасй сфнтъ.

(ff. 38 v.—43 r.)

9. Казанѣ въ недѣлю трыдцатъ
вторю по сошествіи стаго дха.

(ff. 46 r.—53 r.)

Казаніе ла дсминекъ а лк дспъ
погорърѣ дхсасй сфнтъ.

(ff. 43 v.—50 r.)

10. Казанѣ въ недѣлю третью
великаго поста.

(ff. 53 r.—59 r.)

Казаніе ла а треа дсминекъ
постсасй чѣлсй маре.

(ff. 50 r.—55 r.)

11. Казанѣ въ недѣлю четвѣртю
по восриіи хвомъ, ѡ разслаблен-
номъ.

(ff. 59 r.—65 r.)

Казаніе ла а д дсминекъ дспъ
ѣвѣаре лсй хс, пѣтрѣ ѡмсла чѣл
сѣкентъ де тотъ.

(ff. 55 v.—61 r.)

12. Казанѣ въ недѣлю шестсю
по воскресѣнїи хѡмъ, ѡ слѣпцѣхъ.

(ff. 65 v.—70 v.)

Казанїе ла а 5 дѣминека дѣпъ
ѣвїерѣ лш ѣс, пентрѣ ѡмѣл чель
орѣхъ.

(ff. 61 r.—65 v.)

13. Казанѣ второе на Рождѣ-
ство хѡ.

(ff. 80 r.—88 v.)

Казанїе ла напцѣрѣ домнѣлш
нострѣ їс ѣс.

(ff. 65 v.—71 v.)

14. Казанѣ второе на обрѣзанїе
с
гдѣ.

(ff. 95 r.—104 r.)

Казанїе ѣ лшн лш генарїе ѣ
зіѡа чѣ дѣ ѣнтѣѡ ла тѣлрѣ
ѣпрежѣрѣ ѣ домнѣлш нострѣ лш
їс. ѣс.

(ff. 71 v.—78 r.)

15. Казанѣ на бѣгѡвленїе с
гдѣ.

(ff. 104 r.—112 v.)

Казанїе ла бѣтѣзлѣ домнѣлш
нострѣ лш їс ѣс.

(ff. 78 v.—86 r.)

16. Казанѣ второе на стрѣтѣнїе
с
гдѣ.

(ff. 126 r.—133 v.)

Казанїе ла ѣтѣмпнїнѣрѣ домнѣ-
лш нострѣ їс ѣс.

(ff. 86 v.—93 r.)

17. Казанѣ на кѣѣханїе с
гдѣ.

(ff. 133 v.—141 v.)

Казанїе ла дѣминека флорїлорѣхъ.

(ff. 93 v.—101 v.)

18. Казанѣ второе на страсти
хѡмъ.

(ff. 158 r.—166 v.)

Казанїе ла вїнерѣ папцїлорѣхъ,
н
петрѣ лшнчїлѣ лш ѣс. *)

(ff. 101 v.—108 r.)

*) In transcripție modernă: 1. Cazanie la Dumineca a tuturor sfinților întâiu după pogorârea duhului sfânt. 2. Cazanie la a 2 Duminecă după pogorârea duhului sfânt. 3. Cazanie la a treia Duminecă după pogorârea duhului sfânt. 4. Cazanie la a opta Duminecă după pogorârea duhului sfânt. 5. Cazanie la a zecea Duminecă după pogorârea duhului sfânt. 6. Cazanie la a 13 Duminecă după pogorârea duhului sfânt. 7. Cazanie la dumineca a 26 după pogorârea duhului sfânt. 8. Cazanie la dumineca a 27 după pogorârea duhului sfânt. 9. Cazanie la dumineca a 32 după pogorârea duhului sfânt. 10. Cazanie la a treia duminecă postului celui mare. 11. Cazanie la a 4 duminecă după învierea lui Hs, pentru omul cel slăbit de tot. 12. Cazanie la a 6 duminecă după învierea lui Hs, pentru omul cel orb. 13. Cazanie la nașcerea Domnului nostru Is. Hs. 14. Cazanie în luna lui Ghenarie în ziua cea de întâiu la tăierea înprejur a domnului nostru lui Is. Hs. 15. Cazanie la botezul domnului nostru Isus Hristos. 16. Cazanie la întâmpinarea domnului nostru Is. Hs. 17. Cazanie la dumineca florilor. 18. Cazanie la vinerea pașilor, pentru muncile lui Hs.

După cum se poate observa ușor, traducătorul, care folosește pentru cartea din 1678, 18 predici, le traduce în aceeași ordine, ca la Galeatovschi. Cele 12 predici duminicale le traduce de-a-rândul, iar următoarele 6, sunt alese de către traducător în felul următor: la Galeatovschi ele sunt împerechiate, adică câte două predici la fiecare sărbătoare; traducătorul alege numai câte una, și anume: din cele două predici la Crăciun, el o alege pe cea de a doua, la 1 Ianuarie la fel, la sărbătoarea Bobotezei, — pe cea dintâi; la ziua «Întâmpinării», a doua; la Duminica Floriilor întâia și la Vinerea Paștilor, a doua.

Traducătorul «Cheiei înțeleșului» urmează fidel textul originalului. Expunerea («narratio») și concluzia cuvântărilor și în cartea românească se începe cu litere mari, inițiale. Chiar remarcile din cartea lui Galeatovschi sunt redată în limba românească. De exemplu, la sfârșitul cazaniei Nr. 11 (în ordinea noastră), cetim:

La Galeatovschi, f. 56 r.

ТѢЖѢ КАЗАНЕ ПОВѢДАН КЪ НАЮ
КТОРШЮ ВЕЛНКОГО ПОСТѢ, ГДЕ ПОЛОЖИ
ТЕМА ТАКОЕ.

In cartea lui Varlaam, f. 65 v.

ИЧАСТЬ КАЗАНІЕ ВЕЙ ПШТК СПШНЕ
ШН ЛА А ДОЖ ДШМННЕКЪ. А ПОСТВАЛЪ
ЧЕЛ МАРЕ, ОУНДЕ СЪ ПШ ТЕМА
АЧЕАСТА. *)

O mică deosebire se poate observa în ediția românească. Trimiterile la Sf. Scriptură, uneori cu versete scurte, care se găsesc pe marginea paginilor cărții, sau la începutul predicii la Galeatovschi, în ediția românească uneori lipsesc, iar alteori se introduc în context. Se întâmplă însă, și aceasta foarte des, că aceste versete, pentru a fi înțelese mai bine, se redau în limba românească mai pe larg. Dăm un exemplu:

La Galeatovschi, f. 158 v.

ДА ВИДАТЬ ЯЩЕ ІСТЪ БОЛѢЗНЬ
ІАКО БОЛѢЗНЬ МОЖ. БЪ ПЛАЧЪ ІЕРЕ-
МѢИНОМЪ, ГЛАВЪ А...

Ediția românească, f. 101 v.

Скрисаѡ прркѡмъ іереміѡмъ. А картк
пѡмнѡрѡй салѡ. А глава дѡнтѡю,
грѡмнѡмъ: съ вѡзъ сѡмѡрѡн дѡ
іѡсте ѡлтѡ дѡрѡре кѡмъ іѡсте
дѡрѡрѡкъ мѡм... **)

*) Această cazanie vei putea spune și la a două duminică în postul cel mare, unde să pui tema aceasta.

**) Scrisau prorocul Ieremia în cartea plângerii sale în glava dentău, grăind: să văzd sânğuri de iaste altă dureare cum iaste durearea mea...

Conținutul predicelor din traducerea românească este același ca și în redacția lui Galeatovschi: traducătorul nu lasă netradusă nici o frază; el însă nu este robul textului lui Galeatovschi, nu traduce mot à mot, ci are grijă ca textul să fie înțeles de cetitorii și auditorii români. Unele expresiuni, le localizează în oarecare măsură pentru ca ele să fie înțelese. De exemplu:

La Galeatovschi, f. 128 v.

И ѿ сѣлѣмѣи людѣи чинитѣ на
войнѣ, которѣи хѣ на помочѣ
взѣмѣютѣ, чинитѣ хѣ сѣлѣмѣи на
войнѣ, гетманѣмѣ, полковниковѣ
и иншихѣ рыцѣрѣмѣ, которѣи хѣ
просѣтѣ ѿ помочи...

Бидѣли єдногѣ часѣ 'Іерлѣм-
ланѣ на повѣтрѣ войска въ золо-
тѣхѣ шѣтахѣ, в привѣнцѣхѣ, зѣ
тарчѣми и зѣ мечѣми добѣтѣми,
котѣрѣи бѣгали на повѣтрѣ и зѣ
собою сѣ потыкали...

(f. 158 r.)

Ediția românească, f. 89 r.

Иши дѣмнѣлѣ нѣстрѣ хѣ фѣче
ѡдѣмѣи ѿдрѣзнѣи лѣ рѣзѣбѣю,
карѣи кѣлѣмѣ пре хѣ ѿтрауѣтрѣю,
фѣче хѣ ѿдрѣзнѣи ши кѣтѣзѣтрѣи
пре ѿпѣраѣи, пре краи, пре алѣи
вѣтѣжи карѣи сѣ роагѣ лѣи хѣ
дѣ ауѣтрѣю... *)

Бѣзѣтѣ ѡдѣтѣ четѣцѣнѣи
іерѣсѣлѣмѣлѣи ѡши ѿ вѣдѣхѣ,
ѿбѣркаѣи ѿ хѣиѣ дѣ дѣрѣ, ѿ
пѣлѣтоѣи, ѿ зѣлѣ, кѣ пѣвѣзѣ ши
сѣбѣи зѣмѣлѣ, карѣ ѡлѣтѣ алѣргѣ кѣ
кѣлѣи ѿ вѣзѣдѣхѣ ши сѣ бѣтѣи ѣиѣи
кѣ алѣи... **)

(f. 101 v.)

Ceea ce este mai interesant pentru noi este faptul, că traducerea românească este mai bună ca originalul. Fraza este scurtă, concisă și precisă, în ea nu se simte școala scolastică,

*) Și domnul nostru Hs face pre oameni îndrăzneți la războiu, cari chiamă pre Hs într'agiutoriu, face Hs îndrăzneți și cutezători pre împărați, pre crai, pre alți viteaji, cari să roagă lui Hs de agiutoriu.

**) Văzuteau odată cetățeanii ierusalimului oști în văzduh, îmbrăcați în haine de aur, în platoșe, în zale, cu paveze și sabii smulse, care oaste alergia cu caii în văzduh și să bătea unii cu alții.

Traducătorul în loc de « hatman », « colonel » și « cavalier » (medieval), întrebuințează cuvinte: « împărat », « crai », « viteaz ».

prin care a trecut Galeatovschi; fraza lui întortochiată, adeseori confuză este prescurtată, simplificată. Exemplele:

I. Galeatovschi, ed. 1665,
f. 17 r.

Казанѣ къ недѣлю ѿсмыю, по
сошѣсткѣи стаго дха.

Дастъ ѿчкѣмъ хлѣбъ, ѿчѣнни
же народѣмъ, ѿ іадѣша вси ѿ
насытѣшася. Псал. дѣ.

Белѣкъю похвалѣ страннолюбіе
мѣетъ, бо ѿкрадѣмъ патрѣарха ста-
розаконный, ѿ лѣтъ сынѣвъ
ѣго были страннопріемцами, прѣи-
мали къ домѣ свой странныхъ
людей, гостей, пелѣгримѣвъ, кор-
мили ѿ хлѣба ѿ поилъ, дѣла тѣхъ зо-
стаѣли гѣдными аггелѣмъ ѿкъ
гостей мѣти въ домѣ скѣемъ, такъ
мѣвитъ апѣлъ Павѣлъ: страннолю-
біѣ не забывѣйте, тѣмъ бо къ дѣ-
шася нѣщѣи прѣемше аггѣлы [ѿкрен
гѣ] ѿ хс на страшиномъ сѣдѣ лю-
дей прѣмѣхъ ѣзметъ до нѣа на
вѣчное мѣшкане, ѿ бѣдетъ до нѣхъ

Ediția românească dela 1678,*)
f. 16 v.

Казанѣ ла а ѿпта дѣмнѣкъ
дѣпѣ погорѣрѣ дхѣсѣи сѣнтѣ.

ѿкрѣе сѣнс^а макеѣ екангѣлистъ ѿ
дѣ капете, грѣиндѣ: дѣдѣ хс
пѣине ѿчѣнничѣлорѣ, ѣрѣ ѿчѣнничѣи
дѣдѣрѣ нѣроадѣлор мѣкарѣ тоѣи
шѣ съ сѣтѣрѣрѣ:

Мѣре ладѣж ѣре прѣимирѣ дѣ
стрѣнни къ ѣкрадѣмъ патрѣархѣ
лѣѣи чѣи веки ши лѣтъ непѣтѣ^а
лѣ^а дѣ фратѣ, ѣра ѣбѣнѣори дѣ прѣи-
мѣре стрѣиниѣлорѣ къѣктѣори: къ
прѣ тоѣи къѣктѣори прѣимѣлѣ ѣтрѣ
кѣсѣле лѣ^р, карѣи ѣра ѣамѣни стрѣ-
инѣ, ѣасѣпѣцѣ, ши къѣктѣори дѣчи
ѣс ѣспѣтѣтъ ши ѣс ѣдѣпѣ^а: ши
пѣнѣтрѣ ѣчѣлѣ сѣс спѣдокѣ^а дѣ ѣс
фѣтъ дѣстѣнничѣ ѣ ѣспѣтѣ ши
прѣ ѣѣри, ка прѣ нѣщѣ ѣасѣпѣи
ѣтрѣ кѣсѣле лѣрѣ. къ ашѣ скрѣе
сѣнтѣлѣ пакѣ^а ѣпѣсто^а, лѣ карѣтѣ
къѣтрѣ ѣѣрѣи ѿ^а гѣ капете грѣ-
индѣ: [прѣимирѣ дѣ стрѣини съ
нѣ ѣѣтаѣи: къ кѣ ѣчѣлѣ къѣзнѣ-
дѣсѣ ѣаре карѣи прѣимирѣ ѣѣѣѣи]
ши хс дѣмѣзѣлѣ нѣстрѣ ла жѣдѣ-
кѣта лѣи чѣ страшиникѣ, прѣ ѣа-
мѣнѣи чѣи дѣрѣпѣи ка лѣа шиѣи ка

*) In transcripție modernă; ediția românească dela 1678, f. 16 v.:

Cazanie la a opta Duminecă după pogorârea Duhului sfânt.

Scrie sfântul Matvei evanghelist în 14 capete, grăind: deade Hs pâine ucenicilor, iară ucenicii deaderă năroadelor și mâncară toți și să satureară.

Mare laudă are prîmirea de streini că Avraam patriarhul legii cei vechi și Lot nepotul lui de frate, era iubitori de prîmire streimilor călători: că pre toți călătorii prîmirea întru casele lor, carii era oameni streini, oaspeți și călători. Deci iau ospdat

мѡвѣти : страненъ бѣхъ ѿ кыкѣ-
дѡсте менѣ ; грѣшныхъ засѣ пош-
летъ до пѣла на кѣчныи мѣси,
ѿ бѣдетъ до нѣхъ мѡвѣти : стра-
ненъ бѣхъ ѿ не кѣведѡсте менѣ,
ѿ самъ хсѣ страннолюбіе захѡвалъ,
гды многѣи нѣроды до негѡ при-
шли на мѣсцѣ пѣстоѣ, гдѣ не мѣли
чѡгѡ кѣсти и не достали кѣпѣти,
Хсѣ накормилъ пѣтъмѣ хлѣбалии
пѣтъ тысячѣи нѣродѡкъ, ѡпрѡчъ
жѡнъ и дѣтей, ѿ ѿ ѿ хлѣ насѣивъ-
шии страннолюбіѣ, хѡчѣ накор-
мити касѣ хлѣбомъ дѣховнымъ, бо
кѣкъ людѣ ѿ кѣ ѣстѣте гѡстѣми ѿ
прихѡдѣми на землѣ, хлѣбъ кѣ
нѣкъ ѡбывѣтелѣми бѣдетѣ...

I. Galeatouschi, ed. 1665,
f. 40 r.

Казанье, кѣ недѣлю двѣдцѣтъ
сѣдмѣю, по сошѣсткѣи стагѡ дѣха.

дѣче ла ѿпѣръцѣмъ чѣроуаѣи, шѣ ка
зѣче кѣтрѣ дѣвши : [стрѣиъ ѡмъ
фѡстѣ, ши мѡцѣ прѣимѣтъ ѿ касѣле
коѡстрѣ] ши пе ѡамѣнѣи чѣи пѣкъ-
тѡшии іарѣ шѣ ка трѣимѣтъ ѿ іѡдѣ
ла [f. 17 r.] мѣнѣи чѣле дѣ кѣчѣи
зѣкѣндѣле лѡрѣ [стрѣиъ ѡмъ
фѡстѣ ши нѣ мѡцѣ дѣ ѿ касѣле
коѡстрѣ] ; ши синѣсѣ хсѣ ѡсѣ цѣнѣтъ
юѣирѣ дѣ стрѣиъ кѣндѣ ѡсѣ кѣнѣ
ла дѣнѣсѣ нѣроадѣ мѣлатѣ ла ѣнѣ
лѡкѣ пѣстѣи ѡнѣде накѣ ѣн чѣ
мѣнка, ниѣи ѡкѣ дѣ ѡнѣде сѣ
кѣмѣре, ѡтѣнѣ хсѣ ѡсѣ сѣтѣрѣтъ
кѣ ѣ пѣте чѣнѣи мѣи дѣ ѡамѣни,
фѣрѣ дѣ мѣѣри шѣ фѣрѣ дѣ коконѣ.
ши ѣс ѿкѣцѣндѣмъ дѣла хсѣ пѣнѣтрѣ
юѣирѣ стрѣинѣлѡрѣ, пофѣтѣскѣ ка
сѣ кѣ ѡпѣтѣзѣ прѣ дѣнѣкѣкоѡстрѣ
кѣ пѣнѣнѣ чѣ сѣфлѣтѣскѣ, кѣчи
кѣ тѡцѣи ѡамѣнѣи ши кѡи сѣнѣтѣцѣ
ѡасѣиѣи ши нѣмѣѣрѣниѣи ѿнѣтрачѣ-
стѣ ѡлѣ : нѣмѣи ѿнѣтрѣ ѿпѣръцѣмъ
чѣрѣѡѣи кѣи фѣи лѣкѣнѣтѣѡри дѣсѣ-
кѣрѣшѣтъ...

« Cheia înțălesului » din 1678, *)
f. 38 v.

Казаніе ла дѣмѣнека ѡ кѣ дѣпѣ
погорѣрѣ дѣхѣѡѣи сѣнѣтъ :

și iau adăpat: și pentru aceia s'au spodobit de au fost destoinici a ospăta și pre ingeri,
ca pre nișce oaspeți întru casele lor. Că așa scrie sfântul Pavel apostul la cartea către
ovrei în 13 capete grăind [priimirea de streini să nu uitați: că cu aceia văzândușă oare
carii priimira ingerii] și Hs Dumnezeul nostru la judecata lui cea strasnică, pre oamenii
cei direpți va lua și-i va duce la împărății cerului, și va zice către dâni: [Strein
am fost, și m'ați primit în casele voastre] și pre oamenii cei păcătoși iarăși îi va trimite
în iad la [f. 17 r.] muncile ceale de veaci zicându-le lor: [striin am fost și nu m'ați dus
în casele voastre]; și singur Hristos au ținut iubirea de striini când au venit la dânsul nă-
roade multe la un loc pustiu unde n'avea ei ce mânca, nici avea de unde să cumpere.
Atuncea Hs au săturat cu 5 pite cinci mii de oameni, fără de mieri și fără de coconi. Și
eu învățându-mă dela Hs pentru iubirea striinilor, poftesc ca să vă ospătez pre dumnea-
voastră cu pâinea cea sufletească, căci că toți oamenii și voi sânteți oaspeți și nemernici
într'această lume: numai într'u împărăția ceriului veți fi lăcuitoari desdăvârșit...

*) Cazanie la Dumineca a 27-a după pogorârea Duhului Sfânt.

Шестъ днѣй, въ нѣже достѣнѣтъ дѣлати, къ тѣмъ оубо приходѣще цѣлѣтесѣ, а не къ днѣмъ сѣботнымъ. Азѣка, г҃и.

Мокнаѣ Хс: Блаженъ ѿже не соблазнѣтсѣ ѿ мнѣ, аѣе жидѣи не могѣтъ благословѣнными назватесѣ, бо ѿны соблазнѣлисѣ, горшинѣсѣ зѣ Хѣа, такіи былѣ старѣйшина совѣрѣсѣ жидѣвскаго, котѣрый згоршинѣсѣ зѣ Хѣа, же Хс пришѣкъши до божницѣ жидѣвскоѣ къ сѣботѣ, оубо зорѣкънѣ тамѣ не вѣстѣ скорѣнѣю, мѣкъачи ѿ: жѣно ѿпѣщѣна ѣси ѿ нѣдѣга твоего, ѿ козѣложѣ на ню рѣцѣ, ѿ аѣе прострѣсѣ ѿ слакъше Бгѣа, видѣчи тоѣ прѣлѣжѣныи жидѣвскѣи, почалѣ мѣкъити: Шестъ днѣй, ѣстѣ къ нѣже достѣнѣтъ дѣлати, къ тѣмъ оубо приходѣще цѣлѣтесѣ. а не къ днѣмъ сѣботнымъ, аѣе ѣмѣ Хс ѿказалѣ: Аѣцѣмѣре кождѣ васѣ къ сѣботѣ не ѿрѣшѣетѣ ли своѣго волѣ ѿнѣ ѿслѣ ѿ ѣслѣи, ѿ кѣдѣ напѣлетѣ, сѣю же дѣцѣрѣ

Зисѣсѣ оубѣнѣ май марѣ алѣ сѣборѣсѣлѣи, кътрѣ ѿмѣнѣи, прѣксѣмѣ мѣртѣсѣ

рѣксѣще сѣнтѣлѣ еѣлѣнѣтъ лѣсѣка ѿ г҃и капѣте грѣнѣдѣ. Шѣсѣ зилѣ сѣнтѣтъ, ѿтрѣсѣ карѣ сѣ кадѣ а лѣскрѣа, дѣчи ѿтрачѣлѣ кѣнинѣдѣ въ тѣмѣдѣнѣи (re marginea paginei: «кѣндекаѣи») ^г

ѿрѣ нѣсѣ ѿтрѣсѣ зѣѣлѣ сѣбетѣи: ^м

Зисѣсѣ домнѣлѣ нѣстрѣсѣ ѿсѣ хсѣ фѣричѣ дѣ чѣла чѣ нѣсѣ сѣ ка сѣмнѣти пѣнѣтрѣсѣ мнѣ, дарѣ ѿкрѣнѣи нѣсѣ потѣ кѣѣма фѣричѣ: кѣчи кѣ ѣи сѣлѣ сѣмнѣтитѣ: кѣ насѣ юѣнѣтъ прѣ хсѣ. оубнѣлѣ ка аѣѣла ѣрѣа май марѣлѣ сѣборѣсѣлѣи ѿврѣѣскѣ, кѣрѣсѣа насѣ пѣкъстѣ хсѣ. кѣчи кѣнинѣдѣ хсѣ ѿ капнѣцѣ ѿкрѣилѣѣрѣ ѿтрѣсѣ сѣбетѣтъ, аѣсѣ тѣмѣдѣнѣтъ аѣкѣлѣ прѣ ѿ мѣѣрѣ сѣгѣчѣнтѣтъ, зѣкънѣдѣ кътрѣ дѣнѣсѣ: мѣѣрѣ слѣбѣдѣ ѣнѣи дѣ нѣпѣсѣтинѣца тѣа шѣи пѣсѣ мѣнѣнѣлѣ салѣ прѣ дѣнѣсѣ: шѣи нѣмѣи дѣ кѣтъ сѣ ѿтинѣсѣ (re marginea paginei: сѣ аѣнѣдѣрѣптѣ) шѣи слѣкъѣлѣ прѣ дѣмнѣѣсѣ. дѣчи кѣзѣнѣдѣ аѣчѣлѣ май марѣлѣ ѿврѣнѣлѣорѣ: ѿчѣпѣсѣ а грѣнѣ. шѣсѣ зилѣ сѣнтѣтъ ѿтрѣсѣ карѣ сѣ кадѣ а лѣскрѣа, дѣчи ѿтра чѣлѣ кѣнинѣдѣ въ кѣндекаѣи, ѿрѣ нѣсѣ ѿтрѣсѣ зѣѣлѣ сѣбетѣи. ѿрѣ хсѣ рѣксѣнѣсѣ кѣтрѣ дѣсѣлѣ. фѣцѣарнѣчѣ дѣ аѣсѣ фѣѣте карѣлѣ ^н ^ш

Zisau un mai mare a săborului către oameni, precum mărturiseașce sfântul Evangelist Luca, în 13 capete grăind: șase zile sânt întru care să cade a lucră, deci într'acele venind vă tāmăduiți, iară nu întru zioa sâmbetei.

Zisau Domnul Nostru Is. Hs.: fevice de acela ce nu să va sminti pentru mine, dară ovreaii nu să pot chiema fericiți, căci că ei s'au smintit, că n'au iubit pre Hs. Unul ca acela era mai marele săborului ovreesc, căruia n'au plăcut Hs. Căci venind Hs. în capișcea ovreailor într'o sâmbătă, au tāmăduit acolo pre o muiare sgărcită, zicând către dânsa: muiare, slobodă ești de neputința ta, și puse mâinile sale pre dânsa; și numai de cât să întinse (să îndireptă) și slăvia pre Dumnezeu. Deci văzând aceia mai marele ovreailor, începu a grăi: șase zile sânt întru care să cade a lucră, deci întra cealea venind vă vindecați, iară nu întru zioa sâmbetei. Iară Hs. răspunse către dânsul: făfarnice, de au fieșce carele de voi nu va deslega sâmbătă dela iasle

Mitropolitul Varlaam în păstoria lui destul de sbuciumată nici n'a avut timpul material de a-și desăvârși opera, căci la 26 Aprilie 1679, adică poate la câteva luni după apariția cărții, el fu nevoit să părăsească scaunul mitropolitan¹⁾.

La exemplarul de care ne-am folosit noi din colecția Academiei Române, Nr. 4648, sunt anexate în manuscris, încă 12 predici, traduceri din Ioannichie Galeatovschi. Textul tipărit din exemplarul « *Cheiei înțeleșului* » din 1678 este legat la un loc, în piele, cu textul manuscrisului în așa fel, că manuscrisul constituie un fel de continuare a cărții. Manuscrisul nu are niciun fel de titlu, ci se începe cu titlul unei cazanii. La sfârșitul cazaniilor, pe ultima pagină (f. 199 v.; numerotația paginilor se face în continuarea cărții)²⁾ găsim semnătura proprietarului cărții: « *Иѣ Стефан Ермонахъ* », adică « *eu Ștefan ieromonahul* ». Aceeași semnătură o găsim pe gravura cu titlul cărții a părții tipărite; pe interiorul scoarței a doua cetim următoarea notă:

Adică: « *Această carte iaste a lui Ștefan ieromonah igumen ot Bistrița. 7220 (1712)* »³⁾.

Ca să ne facem o idee despre felul cum este tradus manuscrisul și ca să putem stabili legătura între această traducere și cartea lui Varlaam din anul 1678, vom face o mică confruntare a titlurilor și a unor fragmente din text. « *Cheia înțeleșului* » a lui Varlaam se sfârșește cu traducerea cazaniei (întâia) la Vinerea Paștilor. În manuscrisul egumenului Ștefan, cazaniile se încep cu sărbătoarea, care urmează în textul lui Galeatovschi, și anume, cu o predică la « *Înviere* ». Traducătorul o alege pe cea de a doua cazanie, ca ceva mai scurtă și mai bună decât cea dintâi.

¹⁾ N. Iorga. *Op. cit.*, pp. 381—382.

²⁾ Manuscrisul a fost semnalat de către d-l D. Stănescu, *op. cit.*, p. 87. D-l Stănescu indică numai 10 predici, iar nu 12 câte găsim în manuscris.

³⁾ D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 87.

Să vedem ordinea cazaniilor la Galeatovschi și în manuscris :

Galeatovschi

*Manuscrisul egumenului Ștefan *)*

1. Казанѣ вторѣ, на кскрнѣ
Хѣо.

(ff. 177 r.—184 r.)

2. Казанѣ на вознесенѣ гднѣ.

(ff. 184 r.—193 r.)

3. Казанѣ на сошествѣ стѣго
Ахѣ.

(ff. 200 v.—211 r.)

4. Казанѣ вторѣ на превѣра-
женѣ гднѣ.

(ff. 233 v.—241 r.)

5. Казанѣ вторѣ на спенѣ
прѣстой Бѣи.

(ff. 251 v.—261 r.)

6. Казанѣ вторѣ на Рождѣсткѣ
прѣстой Бѣи.

(ff. 271 r.—279 r.)

7. Казанѣ на въведѣнѣ прѣстон
Бѣи.

(ff. 299 r.—306 r.)

8. Казанѣ на блговѣщенѣ
прѣстой Бѣи.

(ff. 315 r.—325 r.)

Казанѣ ла ꙗкѣарѣ донсѣи
нострѣ ѿ хѣ.

(ff. 109 r.—116)

Казанѣ ла ꙗнѣарѣ донсѣи
нострѣ ѿ хѣ.

(ff. 116 r.—124 r.)

Казанѣ ла погорѣрѣ дхѣи
скѣ.

(ff. 124 r.—135 r.)

Казанѣ ла превѣраженѣ, адѣ
ла скимѣарѣ фѣи донсѣи.

(ff. 135 v.—142 r.)

Казанѣ ла адомѣрѣ прѣсѣтен
нѣскѣтарѣи дѣ днѣзѣ.

(ff. 142 r.—151 r.)

Казанѣ ла нѣцѣрѣ прѣсѣтѣи
нѣскѣтарѣи дѣ дмнѣзѣ. (V.
planșa Nr. VII).

(ff. 151 r.—158 r.)

Казанѣ ла въведѣнѣ прѣсѣтѣи
фѣчѣарѣи Марѣи.

(ff. 158 r.—164 v.)

Казанѣ ла блговѣщенѣ прѣсѣтѣи
нѣскѣтарѣи дѣ днѣзѣ.

(ff. 164 v.—173 r.)

*) 1. Cazanie la învierea domnului nostru Is. Hs. 2. Cazanie la îndălțarea domnului nostru lui Is. Hs. 3. Cazanie la pogorârea duhului sfânt. 4. Cazanie la preobrajenie, adică la schimbarea feții Domnului. 5. Cazanie la adormirea preasfintei născătoare de Dumnezu. 6. Cazanie la nașcerea preasfintei născătoare de Dumnezu. 7. Cazanie la

Și în manuscris, ca și în cazania dela 1678, traducătorul rareori indică citatele din Sf. Scriptură de pe marginea cărții lui Ioannichie Galeatovschi.

Mai cităm unele pasaje, ca exemplu al traducerii românești, care este clară, precisă și uneori chiar frumoasă ca limbă.

Fila 324 r.

Троа́камъ ѣстъ чѣсть, ѣдна нан-
бо́лшамъ : А́трѣа, кото́рамъ само́мъ,
Бѣ́съ налѣжитъ, не ко́мъ ѣншо́мъ,
гда́ прѣснмо́ Бѣ́га жебѣ́ ѡнѣ́ самъ
ѡ себѣ́ далъ на́мъ ѡпшѣ́нье ѣ
црѣ́кво нѣно́е, бо на́писано : само́мъ
Бѣ́съ чѣсть ѣ сла́ва...

Fila 251 v.

Зна́менѣ́е кѣ́лѣе ѣ́кнса на нѣ́си,
женѣ́а о́блѣчена бѣ́ сѣ́нѣе, а́сна по́дъ
нога́ми ѣ́а, н кѣ́нѣцъ ѡ́ двѣ́на-
дѣсѣ́тъ звѣ́здъ на гла́вѣ́е ѣ́а [ѣ́по^а
кѣ́]. Не́кѣ́ста ко́трѣю́ видѣ́ла кѣ́
не́кѣ́ стѣ́нѣ́и Іо́ванѣ́ Бѣ́госло́къ зна-
читъ црѣ́ковъ каѡо́лнческѣ́ю...

Fila 173 v.

А́ трѣ́и кнѣ́спри іасѣ́ чннѣ́ста, о́уна
ма́й ма́ре съ кѣ́ламъ А́трѣ́а ка́ра
съ кѣ́кнне сѣ́нгс^р а́сѣ́ А́сѣ́мнезѣ́с, ѣ́ар
нѣ́ а́лтѣ́и кѣ́нка, кѣ́н^а не рѣ́гѣ́ла
а́сѣ́ А́сѣ́мнезѣ́с ка съ не дѣ́ сѣ́нгс^р
дѣ́ла снне ѣ́ртаре пѣ́катѣло́ ши ѣ́
ѣ́пѣ́рѣцѣ́а че́рѣлѣ́н. Кѣ́ а́ша іасѣ́
скрѣ́с^с : сѣ́нгс^р а́сѣ́ А́сѣ́мнезѣ́с чнн-
сте ши ма́рѣре.

Fila 142 r.

Е́крѣ́е сѣ́нтс^а іо́а^н бѣ́госло́^к ѣ́ апо-
ка́лѣпс ѣ́ вѣ́ ка́пете грѣ́нѣ́а : о́уна
сѣ́мнѣ́ ма́ре съ а́ратъ спре че́рю :
ѡ ма́ре ѣ́ерѣ́катъ ѣ́ соаре, ши
а́снѣ́ сѣ́пѣ́ пнчо́ареа е́и, ши кѣ́снѣ́
дннѣ́ до́сѣ́спрезе́че стѣ́ле ѣ́ ка́пс^а
е́и. Ма́сарѣ́ карѣ́ а́с кѣ́зѣ́тъ ѣ́ че́р
сѣ́нтс^а Іо́анѣ́ бѣ́госло́къ съ ма́тѣ́ке
сѣ́нта бнѣ́крѣ́къ пра́восла́внѣ́къ...

¹⁾ F. 163: *In trei chipuri iaste cinstea, una mai mare să chiamă Leatria, carea să cuvine sângur lui Dumnezeu, iar nu altui cuiva, când ne rugăm lui Dumnezeu ca să ne dea sângur dela sine ertare păcatelor și împărăția cerului. Că așa iaste scris: sângur lui Dumnezeu cinste și mrire...*

F. 142: *Scrive sfântul Ioan Bogoslov în Apocalips în 12 capete grăind: un sămn mare să arată spre ceriu: o muiare îmbrăcată în soare, și lundă supt picioarele ei, și cunundă din douăsprezece stele în capul ei. Muiarea care au văzut în cer sf. Ioan Bogoslov să înțelegă sfânta biserică pravoslavnică...*

F. 173 r. *Cu multe feliuri de lucruri să laudă oamenii în lume, unii cu înțâlepciunea, alții cu tăria, alții cu bogăția, dar unii ca aceia fac rău că așa iaste scris la întâia carte împărățiilor în 2 capete: ca să nu să laude preaițădeptul cu preaițădepciunea sa, ca să*

Fila 340 r.

Розмантымн рѣчамн на скѣтѣ
 люде хвалѣтъсѣ, тын мѣрстѣю,
 тын слою, тын богѣтствомъ,
 але зле то днѣ чынатъ, бо наин-
 сано: да не хвалѣтъсѣ премудрѣ
 премудростѣю своєю и да не хвалѣ-
 лѣтъсѣ силныи слою своєю, и да
 не хвалѣтъсѣ богѣтѣи богѣтст-
 вомъ своимъ [а цар: в] ¹⁾ Хвалѣ-
 лѣтъсѣ мѣростѣю Бавлононыковѣ,
 а гды не згадѣли снѣ нахѣдонѣ-
 сороковѣ, казѣлъ ихъ нахѣдонѣ-
 соръ гсѣвѣти [Данѣи ^а в]...

Fila 173 r.

Кс мѣте фѣлюри де лѣкросѣ съ
 лѣсдѣ вѣмѣнѣи а лѣме, охнѣи кс
 ацѣлѣчѣнѣ, ацѣи кс тѣрѣа, ацѣи
 кс богѣцѣа, дар охнѣи ка ачѣа
 фѣкъ рѣс, къ аша ѣсте скрѣ ла
 ацѣа кѣте ацѣрацѣло а в кѣпете.
 Ка съ нсѣ лѣсде преацѣлѣтѣ кс
 преацѣлѣчѣнѣ са, ка съ нс съ лѣсде
 пѣтѣнѣкѣ кс пѣтерѣ са ши ка съ
 нс съ лѣсде богѣтѣ кс богѣцѣа
 са. Екрѣс ѣсте ла картѣ прѣро
 ксѣи данѣи а в кѣпете къ саѣ
 лѣсдатѣ вавлононѣи кс ацѣлѣчѣнѣ,
 а дѣкъ наѣ пѣтѣ гѣчи ксѣ лѣи
 нахѣдонѣсоръ, порѣнчи нахѣдонѣ-
 соръ ка съи пѣрѣа пре еі...

În traducerea românească se găsesc pe alocurea pagini, scrise într-o limbă românească veche, care ca frumusețe întrec cu mult originalul ucrainean. De exemplu (în transcrierea de astăzi):

(ff. 173 v.—174 r.)

Cazanie la ziua sfântului Nicolae dela Mirlichia.

Zisau Domnul nostru Hristos precum mărturiseașce evanghelistul Maței în 7 capete grăind: cercați mai nainte împărăția lui Dumnezeu și dereptatea ei și acestea toate să vor adaoge voao »¹⁾.

nu să laude putearnicul cu puterea sa și ca să nu să laude bogatul cu bogăția sa. Scris iaste la cartea prorocului Daniil în 2 capete că sau lăudat vavilonenii cu înțelepciune, iar deacđ n'au putut găci visul lui Navohodonosor, porunci Navhodonosor ca să piarză pre ei...

¹⁾ Indicația citatelor la Galeatovschi este scoasă pe marginea paginilor.

Ioafam, feciorul lui Ghedeon, a zis o pildă. Mearseră leamnele să-și aleagă lor împărat, și ziseră maslinului: să fii pre noi împărat. Răspunse lemnul maslinului: au doară voi putea eu lăsa grăsiimea mea carela (sic!) laudă întru mine Dumnezeu și oamenii, și să fii împărat pre voi?

După aceeaia ziseră leamnele către lemnul smochinului: tu să fii împărat pre noi; răspunse lemnul smochinului: au doară voi putea eu să las dolceața mea și poamele mele ceale frumoase și să fii împărat pre voi.

După aceeaia ziseră leamnele către viță, să împărătești tu pre noi. Răspunse vița: au doară voi putea eu să las vinul mieu, care veselească pre Dumnezeu și pre oameni și să vă stăpânesc pre voi. Precum ziseră toate leamnele mărăcinului: tu să fii împăratul nostru. Răspunse mărăcinul: de vreame ce mă alegeți să fii vostru împărat, păsați (mergeți) și vă odihniți supt umbra mea. Iară de nu mă alegeți, să iasă focul den mărăcini și să arză chedrii livanului...

Din cele relatate mai sus se impune concluzia, că mitropolitul Varlaam avea pregătită pentru tipar și partea a doua a « Cheii înțeleșului », câte o predică la sărbătorile mai importante ale anului. Această a două parte, însă rămâne în manuscris, a cărui copie circulă printre cărturarii de atunci. După mai bine de trei decenii după tipărirea cărții de către Varlaam o copie a manuscrisului ajunge în mâinile egumenului dela mănăstirea Bistrița, care o anexează la cartea mitropolitului Varlaam. Posibil că însăși ieromonahul Ștefan să fie autorul acestei din urmă còpii.

V.

Din împrejurări puțin explicabile pentru noi, istoria literaturii românești nu dă aproape nici-o atenție cărții tipărite de către mitropolitul Ungro-Vlahiei. O fi poate la mijloc credința că această carte n'a avut o răspândire mare printre cărturarii noștri din vechime, sau poate faptul că ea a fost tradusă dintr'un autor străin. Dar operele de așa natură din veacul al XVII-lea n'au pecetea unei originalități; însăși cazania mitropolitului Moldovei Varlaam, un splendid monument de limbă românească din acel veac, nu este o operă originală. O cercetare mai amănunțită asupra limbii cărții din anul 1678, operă pe care eu o cred, după unele fenomene linguistice,

tradusă de către colaboratori ai lui Varlaam de origine moldovenească, ar putea dovedi, că această operă și ca limbă românească nu este mai prejos decât celelalte opere din acea epocă. Socotim deci, că mitropolitului Varlaam al Ungro-Vlahiei i se face o mare nedreptate.

Și într'adevăr, cartea din anul 1678 apare ca ceva nou în literatura noastră din secolul al XVII-lea. « Cheia înțeleșului » a eruditului monah ucrainean, după cum am spus și în altă parte, este de o bogăție de informațiuni neasemuită. Citațiuni precise din Sf. Scriptură, din viețile sfinților, fapte din istorie, din științe, nume de autori laici și bisericești din Orient și Apus, toate puse într'o legătură logică și aranjate după o metodă, — toate acestea luate la un loc, cu toate neajunsurile ei, dau cărții un interes deosebit. Farmecul ei o constituie însă bogăția de material narativ, o mulțime de povestiri și de legende în special despre Maica Domnului, care ating nu numai sentimentul, ci și imaginea cetitorului. Toate acestea traducătorii au știut să le redea într'o limbă simplă, dar frumoasă, mlădioasă și plină de armonie, care adeseori depășește originalul. Cartea lui Varlaam nu putea să nu fi fost citită. Predicile dintr'însa nu puteau să nu fi fost rostite în fața credincioșilor, mai ales că și conținutul lor este în spiritul dogmei creștine ortodoxe.

Literatura noastră omiletică veche este săracă nu numai în opere originale, dar și în traduceri. După anul 1678, până la Antim Ivireanul, nu găsim decât vre-o trei traduceri de așa natură, și anume: 1. « *Sicriul de aur* », operă tipărită la Sas-sebeș în anul 1683¹⁾, — o colecție de cuvântări la înmormântare tradusă din limba ungurească; 2. « *Mărgăritările* » lui Ioan Hrisostom din anul 1691, tradusă din grecește de către frații Greceanu²⁾, și « *Chiriadodromionul* » din anul 1699, tipărit la Bălgrad (Alba-Iulia)³⁾.

Și atunci « Cheia înțeleșului » din anul 1678 apare aproape ca singura lucrare de așa natură din ultimul sfert al veacului al XVII-lea. Ca o dovadă că traducerea dela 1678 a avut o

¹⁾ Gh. Comșa. *Op. cit.*, pp. 51, 54.

²⁾ *Ibid.*, pp. 57—59.

³⁾ *Ibid.*, p. 59.

largă răspândire în țările românești, este și faptul, că din această ediție nu s'au păstrat decât foarte puține exemplare, ceea ce denotă, că opera lui Galeatovschi în traducerea românească n'a stat în rafturile bibliotecilor bisericești, că ea a fost pe larg folosită de către cărturarii noștri. Cartea a avut o răspândire mare, ea a fost folosită în biserici, din ea s'au copiat predici de către credincioși.

Am căutat să fac o legătură între « Cheia înțeleșului » dela 1678 și următoarea colecție de cazanii: « Chiriacodromionul », tipărit la Alba-Iulia în anul 1699 « *cu blagoslovenia preasfințitului Kir Atanasie, mitropolitul țării* ».

Nu intră în intenția noastră de a examina mai amănunțit compoziția acestei colecții de predici. După cum se afirmă, « Chiriacodromionul », ar fi o retipărire cu unele modificări a « Cazaniei » mitropolitului Varlaam al Moldovei din anul 1643, « deci este aproape identică și cu « Cazania » dela mănăstirea Dealul »¹⁾. O examinare superficială a acestor două opere ne-a adus la concluzia, că alcătuitoarii « Chiriacodromionului » într'adevăr împrumută din « Cazania » lui Varlaam o bună parte din predici, o parte însă este culeasă din diferite colecții manuscrise care circulau pe atunci în lumea bisericească și din cari unele s'au păstrat în biblioteca Academiei Române (mss. Nr. 4162, 4182 și 3516), cari manuscrise la rândul lor repetă unele cuvântări din « Cazania » moldovenească dela 1643. Intre cele 81 de predici adunate de către mitropolitul Ardealului în « Chiriacodromionul » său (« Cazania » lui Varlaam are 74 predici), găsim și ceva din « Cheia înțeleșului » dela 1678, și anume:

« Cazania la Nașterea Domnului ».

« Cheia înțeleșului », f. 75 v.

Chiriacodromionul, f. 310 v.

2) Дѡво фирн май де чинсте ас
фѣкѣтъ дѣнзес дѣнкъ чѣ ѿче-

3) Дѡав фиръ май де чинсте ас
фѣкѣтъ дѣзѣс дѣнкъ чѣ ѿчерк-

¹⁾ *Ibid.*, p. 59.

²⁾ Douo firi mai de cinste au făcut Dumnezeu adică cea îngerească și cea

³⁾ Doao firi mai de cinste au făcut Dumnezeu adecă cea îngerească și cea

рѣскѣ шй чѣ ѡмѣнѣскѣ; кѣчй скѣ шй чѣ ѡмѣнѣскѣ, кѣчи кѣ пре
шй кѣ пре .ѡуерѣ шй пре ѡмѣ ѡс .ѡуерѣ шй пре ѡмѣ ѡс фѣкскѣ дѣпѣ
фѣкскѣ дѣпѣ кнпѣл сѣс... кнпѣл сѣс...

Această cazanie este retipărită în întregime, fără nici un fel de modificări în text (ff. 310—323 din « Chiriacodromion »).

O a doua cazanie, pe care o reproduce « Chiriacodromionul » din « Cheia înțelesului », de asemenea în întregime (ff. 329 r. —337 v.) este cazania a doua la Botezul Domnului. Cităm din ambele cărți începutul acestei cazanii pentru a putea verifica identitatea textelor :

« Cheia înțelesului », f. 104.

1) Кѣндѣ ѡс фѣкскѣ мѡвсѣи
пѣнтрѣ лѣкѣшѣ лѣи дѣмнѣзѣс кор-
тѣсѣ ѡцѣннѣи, .ѡтра чѣл крѣмѣ
ѡс фѣкскѣ ѡ мѣдѣлннѣцѣ дѣ спѣ-
ларѣ дѣ .ѡтрѣ огннѣдѣлѣ ѡ фѣмѣ-
лорѣ...

« Chiriacodromionul », f. 329 r.

2) Кѣндѣ ѡс фѣкскѣ^т мѡвсѣи пѣнтрѣ
лѣкѣшѣ лѣи^д дѣмнѣзѣс кортѣсѣ^а ѡцѣнн-
ѣи, .ѡтрѣ ачѣл крѣмѣ ѡс фѣкскѣ^т
ѡ мѣдѣлннѣцѣ дѣ спѣларѣ дннтрѣ
ѡгннѣдѣлѣ ѡ фѣмѣлорѣ...

Alcătuitorii « Chiriacodromionului » se folosesc nu numai de cartea tipărită la 1678, ci și de traduceri, care n'au intrat în această carte și care se găsesc și în manuscrisul egumenului Ștefan dela Bistrița, despre care am vorbit mai sus. Astfel, ei au retipărit toată cazania la sărbătoarea « Invierii » din manuscrisul acestui egumen, puțin modificată, poate chiar un izvod nou al textului. Confruntăm două fragmente :

Manuscrisul egum. Ștefan.
f. 109 r.

3) Кѣзѣтѣс^п сѣтѣсѣ Іѡанѣ кѣкѣн-
тѣторѣс^а дѣ дѣмнѣзѣс пре ѣнѣ .ѡуерѣ

omenească, căci și că pre înger și pre om i-au făcut după chipul său...

1) Când au făcut Moisei pentru lăcaș lui Dumnezeu cortul științii, întrăcea vremea au făcut o medelniță de spălare de întru oglindele a fămeilor...

3) Văzutaу sfântul Іѡан cuvântătorul de Dumnezeu pre un înger pogorând den

« Chiriacodromionul », f. 66 r.

4) Кѣзѣтѣс^п сѣтѣсѣ Іѡаннѣ
Бѡгѡслѡвѣ пре кѣмѣ скрѣѣ ла ѡпока-
лнцнѣсѣ гѣ; і сѣх: ѡ ѡѣнѣ .ѡуерѣ

omenească, căci că pre înger și pre om iau făcut după chipul său...

2) Când au făcut Moise pentru lăcaș lui Dumnezeu cortul, științii întru acea vremea au făcut o medelniță de spălare dintru oglindele a fămeilor...

4) Văzutaу sfântul Іѡан Bogoslov pre cum scrie la Apocalipsis gl. 10 sh. 1

кареле ерѧ ꙗбрькѧтъ ꙗтрѧнѧ норѧ
шн кѡркѡбѡлъ ерѧ ꙗ капѡлъ лѡн,
гарѧ фѧѧца лѡн ерѧ кѧ соареле...

погорѧндѡсъ динѧ черѧ ꙗбрькаѧ
ꙗ нѡурѧ шн пре капѡлъ лѡн ерѧ
кѡркѡбѡс, фѧѧца лѡн ерѧ кѧ соареле...

f. 115 v. ... ꙗтрачѧ четѧте съ
ꙗфлѧ доѡспрезѧче темелѧн пре каре
темелѧн сънтѧ скрнсе нѡмеле а кѧ
апѡтолѧ: ꙗтрачѧле кѡкннѧе ѡли-
целе де ѡсрѧ съ ꙗѧѧлеѧ ѡаленѧн
чей сфинѧцѧ каре съ ꙗфлѧ ꙗ ꙗпѧ-
рыѧѧ черѡлѡн кѧ пре ѧн ѧ лѧмѡ-
рнѧ ꙗснѡезѡс, кѧ нншче ѡсрѧ ꙗ
кѡпторѧ; ꙗ ачѧстѧ лѡме дѡпѧ
кѡкѧнтѡлъ, лѡн Ѣоломонѧ прекѡмѧ
скрѧе ꙗ картѧ ꙗѧѧлепѧнѧн сѧле
ѧн ꙗ кѧпетѧ, грѧнѧдѧ...

f. 73. ... Шн ꙗтрѡ ачѧ четѧте съ
ꙗфлѧ кѧ темелѧн пре каре сънтѧ
скрнсе нѡмеле а доѡспрезѧче апѡ-
толѧ. ꙗтрѡ ачестѧ кѡкннѧе ѡли-
целе де ѡсрѧ съ кѧлѧлѧ ѡаленѧн чей
сфинѧцѧ карѧн съ ꙗфлѧ ꙗ черѡс, кѧ
пре дѧншѧн ѧс лѧмѡрнѧ ꙗснѡе-
зѡс ꙗ лѡме, кѧ ѡсрѡлъ ꙗ кѡпторѧ;
пре кѡмѧ грѧѧнѧе Ѣоломонѧ лѧ
карѧтѧ ꙗѧѧлепѧнѧн сѧле ꙗл: ꙗ
зѧкѧндѧ...

Aproape sigur, că aici nu avem de a face cu o nouă traducere a cazaniei lui Galeatovschi, ci cu traducerea veche simțitor modificată de către copiiști.

Ceea ce este însă mai surprinzător pentru noi este faptul, că în « Chiriadodromion » găsim și traduceri noi din Ioannichie Galeatovschi, care nu intră nici în « Cheia înțelesului » a lui Varlaam și nici în manuscrisul egumenului Ștefan. Sunt două cazanii și anume, prima, « Cazania a doua, iarăși la Rusalii » (ff. 110 v.—121 r.) și « Cazania la ziua Sf. Ilie » (ff. 384 v.—321 v.). Și una și alta nu sunt adaptări sau prelucrări a textului lui Galeatovschi, ci sunt simple traduceri, frază cu frază. Ca să ne convingem în cele spuse, colationăm câte un fragment din începuturile acestor cazanii.

*cer carele era îmbrăcat într'un nor și
curcubeul era în capul lui, iar fața lui
era ca soarele...*

F. 115 v.: Intr'acea cetate să află
dodsprezeace temelii pre care temelii sânt
scrise numele a 12 apostoli. Intraceale cu-
vinte ulișele de aur să înșăleg oamenii cei
sfinți care să află în împărăția cerului
că pre ei ia lămurit Dumnezeu ca nișce
aur în cuptor; în această lume după cu-
vântul lui Solomon precum scrie în cartea
înșălepciunii sale în 3 capete grăind...

*un înger pogorândușă din ceriu îmbrăcat
în nouri și pre capul lui era curcubeu, fața
lui era ca soarele...*

F. 73: Și întru acea cetate să află
12 temelii, pre care sânt scrise numele
a doaosprezeace apostoli. Intru aceaste
cuvinte ulișele de aur să chiamă oamenii
cei sfinți carii să află în ceriu, că pre
dânșii iau lămurit Dumnezeu în lume,
ca aurul în cuptoriu; precum grădiașce
Solomon la cartea înșălepciunii sale gl. 3
zicând...

Cazania la Rusalii.

I. Galeatovschi, f. 212 r.¹⁾

«Chiriacodromion», 1699, f. 110 v.

Написа́лъ Соломо́нъ въ при-
по́вѣстахъ: тры рѣчы сѣтъ мнѣ
трьдныи; дорога брѣла на покрѣтрю,
дорѣга о҃ужа на ка́мени, ѿ дорѣга
корабля на мо́ри...

²⁾ СкрисаѢ Соломо́нъ ꙗ́ пилделе
лѣи кап: ꙗ́ сѣх: ѿи зикѣжъ къ трей
лѣкрѣри сѣжитъ мѣе ма́н грѣле. Ка́лѣ
вѣлѣтѣрѣлѣи ꙗ́ въдѣсѣхъ, ка́лѣ шарпе-
лѣи пре пи́атръ, ка́лѣ корѣвѣи пре
маре...

Cazania la ziua Sf. Ilie.

Fila 396 r.

Fila 334 v.

Ише́ла́камъ рѣчь легка́а до
го́ры ^ппоносите́са, та́жкаа на до́лѣ
хилите́са. Фарао́нъ кро́ль Егѣпет-
скѣи ѿ во́йска ѿгѣ ѡ́бѣта́жѣны бѣли
грѣ́хами, дла́ того́ въ мо́ри чер-
во́нномъ на дно нахиланисѣ...

³⁾ Тотъ фѣ́лю^а де лѣкрѣ о҃шоръ
сѣ ꙗ́нацъ ꙗ́ сѣсѣ, ѿа́ръ чѣль грѣс сѣ
плѣ́ккъ ꙗ́ цосѣ. Фарао́нъ ꙗ́пѣратѣль
Егѣпѣтѣнило́ръ ши ѡ́дѣтѣ лѣи ѿраѢ
ꙗ́грѣѣа́цѣи де пѣ́кати, пѣ́нтрѣ лѣ́ѣа
саѢ пле́кати спре фѣ́н^а ꙗ́ ма́рѣ
рошѣе...

Observăm și în aceste traduceri același procedeu de a întrebuița cifra capitolului și a versetului în textul cazaniei, nu pe marginea paginilor, ca la Galeatovschi. Textul acestor cazanii din cartea din anul 1699, de sigur, n'a fost tradus de către autorii «Chiriacodromionului», ci a fost luat din manuscrisele care circulau.

Cercetând «Chiriacodromionul» apărut la București în anul 1732, am constatat că el reproduce cu mici modificări textul «Chiriacodromionului» din anul 1699. Și aici se repetă textual cele 5 cazanii, traduceri din I. Galeatovschi, și anume: «La înviere» (ff. 68 r.—75 v.), la «Nașterea Domnului» (ff. 311 v.—320 v.), la «Botezul Domnului» (ff. 330 r.—338 r.), la

¹⁾ Noi pretutindeni cităm după ediția lui Galeatovschi din anul 1665.

²⁾ Scrisau Solomon în pildele lui cap. 30 sh: 19 zicând că trei lucruri sânt mie mai greale; calea vulturului în văzduh, calea șarpelui pre piatră, calea corăbiei pre mare...

³⁾ Tot fealul de lucru ușor să înalță în sus, iară cel greu să pleacă în gios. Faraon, împăratul Eghipteanilor și oastea lui erau îngreuiati de păcate, pentru acedia sau plecat spre fund în marea roșie...

« *Rusalii* » (ff. 112 r.—122 r.) și la ziua « *Sf. Ilie* » (ff. 385 v. — 393 v.). Notăm că a treia ediție a « *Chiriaco-dromionului* », acea dela 1801 (București), este o traducere de pe un original grecesc și n'are nimic de-a-face cu cărțile de mai sus.

Dar în literatura noastră religioasă veche mai găsim urme din opera lui Ioannichie Galeatovschi. Intr'un manuscris din biblioteca Academiei Române, dăm peste câteva cazanii identice cu cele din « *Cheia înțelesului* » din anul 1678 și din manuscrisul egumenului Ștefan. Manuscrisul este înregistrat în biblioteca Academiei Române sub numărul 4130 și la ultima pagină are următoarea însemnare (în transcripția modernă):

« *Scrisau această dumnezeiască carte în sat în Apateu* ¹⁾ *lângă hramul sfântului arhanghel Mihail și Gavriil. Deci carii vă veți întâmpla a ceti pre această sfântă carte să vă bucurați în Domnul Hristos și de veți afla vr'o sminteală îndereptați cu duhul blândețelor, iară nu blăstămați ca să luați plata dela milostivul Dumnezeu și spăsănia sufletelor voastre.*

Scrisam eu, smeritul și mult păcătosul robul lui Dumnezeu anume Ioan Muncacianul, când am fost diac în sat în Apateu lângă prestevitul ²⁾ *popa Florea, o au început și o au vigăzuit* ³⁾ *, adică săvârșit în luna lui August în 20 de zi. Roc Boj* ⁴⁾ *1737 ».*

Cercetând mai amănunțit acest manuscris am putut constata, că el nu este altceva decât o copie fidelă a « *Chiriaco-dromionului* » din anul 1699. Se reproduce în întregime toată cartea, până și niște versuri pe cari le găsim în « *Chiriacodromion* » la « *Cazania la Dumineca a 2-a după Rusalii* ». Găsim o singură mică deosebire, și anume: la sărbătorile « *Invierii* » și a « *Nașterii Domnului* » în cartea tipărită în anul 1699 găsim câte două cazanii, pe când copistul Ioan Muncăcianul transcrie numai câte una. În acest manuscris se

¹⁾ În Ardeal sunt patru comune cu denumirea de Apateu: una lângă Arad, a doua — lângă Sătrâș, a treia — în Bihor și a patra — Apateul unguresc. V. Silvestru Moldovan și N. Togan. *Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria*, Sibiu, 1909, p. 8.

²⁾ « răposatul » dela cuvântul slav „Представленный”.

³⁾ Ungurismul *végzett*.

⁴⁾ « Anul Domnului » din limba ucraineană.

reproduc fără niciun fel de modificări și predicele lui Galeatovschi din « Chiriadodromion », și anume :

1. La Înviere (ff. 63 r.—69 r.).
2. La Rusalii (ff. 103 r.—113 v.).
3. La Nașterea Domnului (ff. 267 r.—278 r.).
4. La Bobotează (ff. 244 r.—251 r.).
5. La Sf. Ilie (ff. 332 r.—340 r.).

Influența operei lui Ioannichie Galeatovschi asupra predicii noastre vechi, probabil, a fost cu mult mai mare. În biblioteca muzeului Societății de istorie și arheologie bisericească din Chișinău se păstrează sub Nr. 3416 un fragment dintr'un manuscris de pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Prima parte a manuscrisului conține « *Minunile Maicii Domnului* » din « *Mântuirea păcătoșilor* », începând cu minunea a 11-a și terminând cu cea a 69-a (ff. 26—162). Pe verso f. 162 cetim următoarele cuvinte (în transcriptia de astăzi) :

« *Sfârșitul minunelor preacistei, și s'au scris prin osteneala mea mult păcătosului și nevrednicului Nicolae, în anul 1797, Iunie 9* ».

Primele 25 file conțineau cele dintâi zece minuni și un fragment din minunea a 11-a. Mai departe, dela f. 163 r. manuscrisul conținea un număr de cazanii, din care s'a păstrat numai una, la « Vinerea Paștelor », și aceea fără sfârșit. Această cazanie este o copie de pe o cazanie din « Cheia înțelesului » din anul 1678, ceea ce dă de bănuț că și următoarele cazanii au fost reproduceri din aceeași carte. Redăm începutul acestei cazanii (în transcriptie nouă) :

« *Cheia înțelesului* » 1678,
f. 101 v.

Scrisau prorocul Ieremia în car-tea plângerii sale în glava dentăiu, grăind : să vază sânguri de iaste altă dureare cum iaste durearea mea. Văzutau odată cetățeanii ierus li-mului oști în văzduh, îmbrăcați în haine de aur, în platoșe, în zale cu paveze și sabii smulse, care oaste alerga cu caii în văzduh și să bătea unii cu alții...

*Manuscrisul Nr. 3416 a Muzeului
din Chișinău, f. 163 r.*

Scrisau prorocul Ieremia înaintea plângerii sale în capul dintăi grăind : să vază singur de este altă dureare cum este durearea mea. Văzutau odată cetățenii ierusalimului oști în văzduh îmbrăcați în haine de aur, în platoșe, în zale cu paveze și cu sabiile goale, care oaste alerga cu cai în văzduh și să bătea unii cu alții...

Manuscrisul a fost donat muzeului de către preotul Mihail Friptul, din com. Puhoi, jud. Lăpușna, ceea ce denotă că acest manuscris este de proveniență moldovenească, fapt ce ușor se poate constata și din micile modificări în limbă, puțin îndulcită.

Făcând bilanțul acestor constatări, pe care nici măcar pe departe nu le socotim complete, ajungem la următoarele concluzii :

1. « Cheia înțelesului » a lui Ioannichie Galeatovschi a fost tradusă în întregime, în afară de manualul de omiletică, a cărui urme nu se găsesc în literatura noastră veche bisericească. Autorii traducerii omit numai cazaniile la sărbătorile pur ru-sești (Acoperemântul Maicii Domnului, Sf. Onufrie, Sf. Antonie, Sf. Teodosie), sărbători cari nu se țin la Români; rămân de asemenea netraduse și cuvântările la înmormântare.

2. Din cazaniile împerechiate a lui Galeatovschi, cu o singură excepție (cazaniile la Rusalii) au fost traduse câte o singură predică.

3. Traducerea a fost făcută de către colaboratorii mitropolitului Varlaam al Ungro-Vlahiei sub îngrijirea lui; din această traducere a fost tipărită o parte (18 cazanii), restul rămânând în manuscris.

4. Atât cartea tipărită în anul 1678, cât și manuscrisul cu predicile netipărite au avut o circulație intensă în țările locuite de Români, începând cu Moldova și terminând cu fundul Ardealului.

5. Opera lui Ioannichie Galeatovschi a avut un răsunet însemnat în literatura noastră religioasă veche.

VI

Ioannichie Galeatovschi a mai avut legături cu viața noastră religioasă din trecut, legături cari sporesc importanța operelor acestui scriitor pentru noi, cari măresc influența pe care au avut-o ele asupra literaturii noastre religioase. Este vorba de colecția lui de legende despre Maica Domnului, sau de minuni ale Maicii Domnului, publicată într-o carte intitulată « *Cerul*

nou », despre care am vorbit mai sus. Această operă a fost tradusă în limba românească și a avut o mare popularitate printre cetitorii credincioși, lăsând urme adânci în literatura noastră populară cu caracter religios.

D. Stănescu, care s'a ocupat de « Minunile Maicii Domnului », pe căi indirecte încearcă să dovedească, că autorul unei colecții de minuni, care a circulat la noi, ar fi Ioannichie Galeatovschi ¹⁾. Ori în unele manuscrise, de cari s'a folosit și D. Stănescu (Nr. 3692 din biblioteca Academiei Române), avem indicații directe că varianta unei colecții de minuni a fost tradusă în românește din Ioannichie Galeatovschi.

Ca și « Cheia înțelesului », Minunile Maicii Domnului a fost una din cele mai cetite cărți în Ucraina ortodoxă.

În epoca plină de neliniște, de sbucium sufletesc, de lupte religioase, prin care trece lumea ortodoxă și neortodoxă din veacul al XVI-lea și XVII-lea, credința în minuni, în supranatural, era uneori singurul sprijin a celor oropsiți. Conducătorii bisericii înțeleg acest lucru, și folosesc în modul cel mai larg legenda pentru a-i întări în credință pe păstoriții lor. Unii din ei, cum este Toma Mlodzeanovschi, cunoscutul predicator catolic de origine poloneză ²⁾, și Antonie Radzivilovschi, autor de predici ucrainean, ortodox, introduc elementul de minune în cazaniile lor într-o măsură excesiv de mare. Antonie Radzivilovschi în cartea lui de cazanii la sărbătorile Maicii Domnului « Grădina Născătoare de Dumnezeu » [« Огородокъ Богородицы ». 1676], întrebuințează o mulțime de legende despre Maica Domnului, culese din fel de fel de colecții apusene, în special din « Gesta Romanorum » și « Speculum Magnum ».

Ioannichie Galeatovschi, reprezentant al curentului nou, în ce privește predica, dă o importanță deosebită legendei. Introducerea legendei în predică urmărea nu numai scopuri moral-religioase; legenda, ca și fabula și anecdota, se introducea ca să se dea o formă mai atrăgătoare învățăturilor, adeseaori rigide, din predici, ca să deștepte și să menție atenția ascultătorilor. Pentru aceste motive I. Galeatovschi tipărește

¹⁾ D. Stănescu, *op. cit.*, pp. 94—98.

²⁾ И. Огієнко. Іздание „Неба Нового“, р. 13.

în anul 1660 în adaosul lui la « Cheia înțelesului » un număr de 95 de minuni ale Maicii Domnului. O bună parte din aceste minuni, completate și tipărite aparte în volumul lui « Cerul nou », se găsesc împrăștiate în cazaniile lui din « Cheia înțelesului ». Profesorul I. Ōghienko afirmă « *că mzi bine de o treime din minunile lui din « Cerul nou » au intrat în conținutul textului « Cheiei înțelesului »*¹⁾.

Cele 95 de minuni ale Maicii Domnului, pe cari el le tipărește în cartea din 1660 pentru a servi « ca exemple » la « alcătuirea predicilor », Galeatovschi le completează cu minuni noi culese de dânsul cu multă sârguință în decursul mai multor ani; și în anul 1665 el își tipărește volumul său de legende. Facem o scurtă descriere a acestei cărți²⁾.

Volumul lui Galeatovschi, tipărit în 4°, conține 1+5+2+140 de file, din care una inițială cu titlul cărții și cu blazonul Movileștilor, 5 — dedicația Anei Potoțchi, 2 — niște texte din Biblie și « registrul » minunilor; ff. 1—132 textul minunilor, după care urmează o notă în care autorul arată imposibilitatea de a aduna toate minunile Maicii Domnului și un indice, destul de confuz la conținutul legendelor, iar la sfârșitul cărții găsim un fel de « errata ». Titlul cărții așezat într'un cerc, cu chipul Maicii Domnului sus și cu luna, soarele și stele în jurul cercului (emblemele de pe blazonul Movileștilor), în traducerea românească sună astfel: (V. planșa Nr. VIII).

« *Cerul nou, făcut cu stele noi. Adică preablagoslovita fecioară Maria Născătoare de Dumnezeu, cu minunile sale. Cu sârguința celei mai mici slugi a sa, nedemnului ieromonah Ioannichie Galeatovschi, rector și egumen a fraternității din Chiev. Apărut la lumină în anul 1665, luna Decembrie, ziua 12. In Iwow. In tipografia lui Mihail Shiozca ».*

Pe verso foaiei cu titlul cărții este așezat blazonul familiei Movileștilor despre care am vorbit în altă parte. În dedicația consacrată Anei Potoțchi, Ioannichie Galeatovschi ne explică și scopurile pe care le urmărește cartea lui, și anume: « *din*

¹⁾ И. Огненко. Издания „Неба Нового“, р. 15.

²⁾ În bibliotecile noastre n'am găsit nici un exemplar al acestei opere, în afară de o ediție rusească din anul 1854. Ne folosim de exemplarul Muzeului Național din Lwow Nr. 668, care cu multă amabilitate ne-a fost împrumutat.

aceste minuni pot avea folos și predicatorii la cazaniile dela sărbătorile Maicii Domnului, și la alți sfinți și la Duminici, și la înmormântări, și la fel de fel de ocazii, luându-le și aplicându-le în cuvântările sale, cum se vede și în multe din cazaniile mele » ¹⁾). Galeatovschi însă socoate, că opera lui mai urmărește și scopul de a da o lectură folositoare tuturor credincioșilor, ca ei « cu aceste minuni să-și întărească credința pravoslavnică și să dea răspuns tuturor ereticilor necredincioși, Evreilor și păgânilor » ²⁾).

« Cerul nou » a lui Galeatovschi conține în total 451 de minuni, care sunt împărțite în 29 de capitole sau serii de minuni, în felul următor :

Н Б О Н О Б О

In românește.

1 Чѣда прѣтон бѣи мѣжи свѣкла- лами. 12 minuni.	Minunile Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu între sibille.
2 Чѣда ѿ зачатїи и рождѣнїя прѣтон бѣи. 3 m.	Minunile Maicii Domnului la zămislirea și nașterea Pr. Născătoare de Dumnezeu.
3... мѣшкаючи въ цркви Голомоной. 5 m.	...când trăia în biserica lui Solomon.
4... Почасъ Рождѣна Хѣа. 6 m.	...la Nașterea lui Hristos.
5... Ухождѣни въ Египетъ. 11 m.	...la fuga în Egipt.
6... Въ житїи єи. 7 m.	...în viața ei.
7... По ^а часъ спенїа єи. 11 m.	...la Adormirea ei.
8... презъ ѿмѣи Марїа. 8 m.	...prin numele ei Maria.
9... ѿ шаты ѿ поаса. 6 m.	...dela veșmintele și brâul ei.
10... ѿ перстнѣ єи. 5 m.	...dela inel.
11... ѿ истѣчника єи. 16 m.	...dela izvorul ei.
12... на коннѣ. 8 m.	...la războiu.
13... надъ грѣшниками. 10 m.	...asupra păcătoșilor.
14... надъ захочѣющими дѣицѣю 11 m.	...asupra celor ce-și păstrează fecioria.
15... на ^а молѣчниками. 32 m.	...asupra celor ce se roagă.
16... на ^а неѣмѣтными. 6 m.	...asupra celor neînvățați.

¹⁾ „Небо Новое“, ed. 1665, f. 3.

²⁾ Ibidem.

17... на ^А хѣбѣрымн.	17 m.	...asupra bolnavilor.
18... на ^А оумерлымн.	10 m.	...asupra celor morți.
19... межѣ поганамн.	19 m.	...între păgâni.
20... межѣ жидамн.	8 m.	...între evrei.
21... межѣ геретикамн.	19 m.	...între eretici.
22... межѣ закѣмн дѣхѣмн.	10 m.	...între duhurile rele.
23... ѿ бѣразѣкъ ѿн...	60 m.	...dela icoanele ei.
24... въ црквиѣхъ ѿн...	30 m.	...în biserici.
25... межѣ законникамн.	30 m.	...între călugări.
26... ѿ ѿбѣраза ѿверскон.	19 m.	...dela icoana Iverscaia.
27... „ „ пѣчѣрскон.	40 m.	...dela icoana dela Pecersc.
28... „ „ кѣпѣтицкон.	16 m.	...dela icoana dela Cupiatîțc.
29... „ „ рѣзныи на рѣзныхъ мѣсцахъ.	16 m.	...fel de fel și în diferite locuri.

(V. planșele Nr. Nr. IX, X, XI și XII).

În literatura rusă s'a stabilit, că « Cerul nou » a lui Ioannichie Galeatovschi, în afară de ediția din anul 1665, se mai tipărește odată la Cernigov în anul 1677 și la Moghiliiov în anul 1699 ¹⁾. Profesorul I. Oghienko ²⁾ stabilește cu date precise, că opera lui Ioannichie Galeatovschi, care, se vede, a avut un succes mare, a fost retipărită cu același titlu și purtând aceeași dată și aceeași tipografie, în anul 1666. Ediția nouă nu se deosebește prin nimic de ediția precedentă în ce privește textul și aranjarea materiei. Se observă numai mici deosebiri în ortografie.

Ediția din anul 1677, la Cernigov, este discutabilă, întrucât din această ediție nu s'a găsit în bibliotecile rusești nici un exemplar, deși bibliografii mai vechi indică cu precizieune existența acestei cărți ³⁾.

Opera lui I. Galeatovschi, scrisă în limba ucraineană de atunci, cu o mulțime de polonisme nu putea fi înțeleasă de

¹⁾ Н. О. Сумцовъ. Иоанникій Галѣтовскій. *Op. cit.*, pp. 413—414. П. Пекарскій. Наука и литература при Петрѣ Великомъ. С. Петербургъ. 1862, vol. II, Nr. 16.

²⁾ Изданія „Неба Новаго“, pp. 35—54.

³⁾ *Ibid.*, pp. 55—58.

către cărturarii ruși, cari erau obișnuiți cu limba slavonă bisericească.

Iată de ce se fac încercări de a traduce « Cerul nou » din limba ucraineană în limba slavonă bisericească, iar mai târziu în limba rusă. Prima traducere, rămasă în manuscris, a fost făcută din « dialectul Rușilor albi (beloruși), în adevăratul dialect larg slavo-rosienesc » în anul 1677, de către diaconul Teofan ¹⁾. O a doua traducere în limba slavă bisericească se face de către niște autori necunoscuți pe la sfârșitul secolului al XVII-lea și se tipărește la Moghiliov în anul 1699 în tipografia lui Maxim Voșcianca ²⁾. Această ediție pe foaia cu titlul cărții, cu același cerc modificat în elementele lui simbolice decorative, are următoarele cuvinte:

« Cerul nou făcut cu stele noi, adică Preablagoslovita Fecioară Maria Născătoare de Dumnezeu cu minunile ei. Alcătuit prin sârguința ieromonahului Ioannichie Galeatovschi, rector și igumen al frăției din Chiev. Iar astăzi scoasă la tipar, în anul 1699, în Moghiliov, în tipografia lui Maxim Voșcianca ».

Ediția dela Moghiliov nu se deosebește în ce privește conținutul minunilor, a numărului seriilor și legendelor prin nimic de edițiile precedente.

În sfârșit, la Moscova, în anii 1851 și 1854 apar două ediții cu același text a unei traduceri în limba rusă, făcute de către Alexandra Ploho, o carte « culeasă », după cum spune ea, « din tradiții adevărate și letopisețe vechi de către egumenul Ioannichie Galeatovschi și tipărită în Cernigov în anul 1677 în limba polono-rusă » ³⁾. Edițiile acestea n'au pentru noi nici un fel de interes. Ținem să notăm numai, că în ele o parte din legendele lui Galeatovschi n'au intrat; în schimb s'au introdus minuni noi care privesc icoanele făcătoare de minuni din Rusia ⁴⁾.

¹⁾ I. Oghienko. *Op. cit.*, pp. 57, 63.

²⁾ *Ibid.*, pp. 59—67. Aici este vorba nu de Moghiliovul de pe Nistru, ci de acel de pe râul Nipru. I. Oghienko. *Исторія українського друкарства*, p. 30.

³⁾ Am avut la îndemână ediția din anul 1854 ce se găsește în biblioteca Facultății de teologie din Chișinău Nr. B. IV. 2. 61. Nota citată ne dă un argument în plus, că a existat și ediția din 1677, p. 3.

⁴⁾ Această ediție are 35 de serii de minuni.

Nu s'a făcut până acuma o cercetare mai amănunțită asupra izvoarelor de care s'a folosit Ioannichie Galeatovschi. De sigur că o bună parte din ele au fost culese de el în timpul pribegiei lui prin diferite orașe ale Ucrainei și poate și prin alte țări, o altă parte el o adună de pe la călugării vagabonzi, cari umblau dela mănăstire la mănăstire. În felul acesta Galeatovschi a putut, de exemplu, culege și cele două legende cu minunile petrecute în Moldova, la mănăstirea Neamțu.

În mare parte însă el se folosește de izvoare cărturărești. Și este cert, că aceste izvoare nu sunt de proveniență grecească, cum este cunoscuta colecție de minuni « *Ἀμαρτῶλων σοῖεργια* », de altfel tot de origine apuseană, care circula în manuscrise și în Rusia sub denumirea de « *Грѣшныхъ спасеніе* », ci din izvoare apusene, în mare parte catolice. Chiar Protoevanghelia apocritică a lui Iacov, cunoscută în Rusia încă din veacul al XII-lea ¹⁾ și răspândită la Ruși sub titlul : « *Cuvânt la Nașterea Maicii Domnului* », operă care stă la baza mai multor legende despre Maica Domnului, nu este utilizată aproape de loc de către Galeatovschi ²⁾.

Pentru caracterul ei catolic, cartea lui Galeatovschi este privită de către cărturarii moscoviți cu foarte multă neîncredere ³⁾. Pe marginea textului, Galeatovschi adeseaori ne indică izvoarele de care el se folosește ; aici găsim numele lui « *Anselm arhiepiscopul* », « *Cantuari* » ; se indică « *Prologul* », « *Speculum magnum* » (Zvertadło), « *Teatrum* » ; fără îndoială Galeatovschi folosește « *Gesta Romanorum* », precum și alte izvoare, ca vieți ale sfinților, scrieri istorice și în special apocrife apusene. Între altele, o legendă este luată în întregime din « *Genoveva Palatina* », o piesă teatrală a lui Nicolae Avancin (1612—1685) ⁴⁾. Minunile se petrec în diferite țări apusene : în Italia, Franța, Anglia, Nederlanda, Spania, Saxonia, în « țara nemțească ».

¹⁾ М. Сперанскій. Славянскія апокрифическія евангелія. Москва. 1895, p. 27.

²⁾ С. Н. Чебанъ. Румынскія легенды о Богородицѣ. Москва. 1912, pp. 6—8. Extras din „Этнографическое обозрѣніе“, 1911, Nr. 3—4.

³⁾ И. Огіенко. Отраженіе въ литературѣ „Неба Новаро“. Extras din revista „Филологическія записки“, Воронежъ. 1912, p. 4.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 19. La Galeatovschi această legendă se găsește la f. 33 (ed. 1665).

Se mai găsește în cartea lui Galeatovschi o legendă foarte răspândită printre popoarele germane cu privire la un pictor, care încearcă să zugrăvească chipul Maicii Domnului, dar care este împiedecat de către diavol și care în cele din urmă este ajutat în opera sa de către Maica Domnului¹⁾. O mulțime de legende din colecția lui Galeatovschi sunt culese de către Galeatovschi din diferite regiuni ale Poloniei, în special din Lituania și Ucraina, parte din Rusia moscovită și chiar, cum am văzut mai sus, din Moldova, de unde el împrumută cele două minuni cu privire la icoana făcătoare de minuni dela mănăstirea Neamțu, care este cunoscută sub denumirea de « Inchinătoarea »²⁾.

Minunile Maicii Domnului din cartea lui Galeatovschi nu sunt redată cu multe amănunte, pe larg, așa cum se face în colecția « *Mântuirea păcătoșilor* ». Ele sunt scurte, concise și clare, fără nici un fel de morală, fapt care le face accesibile pentru cetitori. Cele mai multe din « minuni » nu sunt minuni, la dreptul vorbind, căci n'au nimic supranatural, ci simple narațiuni. Prin aceasta se explică și răspândirea mare pe care a avut-o cartea lui Galeatovschi.

Opera lui Ioannichie Galeatovschi « Cerul nou » a avut un succes mare și printre Români. Ea n'a văzut lumina tiparului; s'a păstrat însă în mai multe manuscrise românești, de pe la sfârșitul sec. al XVII-lea și din sec. al XVIII-lea. E greu de stabilit data traducerii în limba românească, căci manuscrisele pe care le-am avut la îndemână, nu indică în majoritatea cazurilor, nici locul, nici data traducerii și nici numele traducătorilor. Este foarte probabil, că traducerea s'a făcut în jurul anului apariției « Cheiei înțeleșului », sau în orice caz în ultimele două decenii ale sec. al XVII-lea.

Vom încerca să facem câteva precizări cu privire la manuscrisele românești, pe care le-am putut studia și în care am putut identifica legende din opera lui Galeatovschi.

¹⁾ Ив. Ориенко. *Op. cit.*, p. 20.

²⁾ Melchisedec, episcopul, *Tratat despre cinstirea și închinarea icoanelor în biserica ortodoxă*. București, 1890, p. 41.

Legende în legătură cu Maica Domnului, pentru care poporul românesc are o venerație deosebită, un cult, probabil că pătrund la Români odată cu creștinismul, prin cărțile sfinte, sau mai bine zis, prin Evanghelie. Odată cu răspândirea literaturii apocrifice la popoarele slave, în special cu traducerea în slavonește a Pseudoevangeliei lui Iacov, pe care cărturarii de pe vremuri, o considerau ca operă permisă și care conține elemente ce se găsesc și în literatura noastră populară despre Maica Domnului, se răspândește și legenda orală ¹⁾. Cărturarii noștri din vremurile vechi, clericii, mirenii și călugării, cari cunoșteau slavonește și ceteau aceste apocrife, nu puteau să nu împărtășească credincioșilor povestirile despre copilăria Maicii Domnului, viața ei, adormirea ei, care se găseau în cărțile apocrife și care erau mai complete, mai interesante chiar decât cele scrise în Evanghelie. Prin aceasta se explică mulțimea de legende cari circulă în gura poporului, și mulțimea de obiceiuri care sunt legate de sărbătorile Maicii Domnului și cari au rădăcini în literatura apocritică scrisă.

Colecții însă de legende scrise în legătură cu Maica Domnului, noi nu găsim în limba românească decât pe la sfârșitul secolului al XVII-lea și în secolul următor. Posibil, că traduceri s'au făcut și ceva mai înainte, dar ele nu s'au păstrat. Colecții tipărite mai vechi noi n'am avut, iar manuscrisele puteau să se piardă și poate multe din cele ce s'au păstrat nu sunt decât copii de pe alte manuscrise.

Aceste colecții au venit la noi pe două căi: din lumea ortodoxă a Orientului, din grecește, poate uneori prin intermediul Slavilor, și din Apusul catolic, unde cultul Maicii Domnului era chiar mai răspândit decât la ortodocși și unde chipul Maicii Domnului era adeseori materializat. Este suficient să amintim că cunoscutul predicator polonez, iezuitul Toma Młodzia-novschi, îi asigură pe cetitori că Maica Domnului a fost regină a Poloniei, că ea însăși afirmă acest lucru ²⁾. În operele iezuiților se găsesc descrieri amănunțite ale palatului, în care

¹⁾ С. Н. Чебанъ. Румынскія легенды о Богородицѣ, р. 6.

²⁾ Н. Э. Сумцовъ. *Op. cit.*, р. 413.

trăiește Maica Domnului, se enumeră bijuteriile ei, se descriu firele din care a fost țesută haina ei, etc.

Majoritatea legendelor noastre scrise în legătură cu Maica Domnului sunt de proveniență apuseană. Ele pătrund la noi prin Greci, prin cunoscuta colecție de minuni care poartă denumirea de « *Mântuirea păcătoșilor* » (« *Ἀμαρτῶλων σοῦεργια* »), despre care s'a vorbit mai înainte, carte care a fost publicată la Venetia, în anul 1641¹⁾ și care putea să circule la noi în manuscrise imediat după esirea ei de sub tipar.

În manuscrisele din biblioteca Academiei Române s'au păstrat mai multe traduceri, sau mai bine zis copii românești din această operă, manuscrise care datează dela sfârșitul secolului al XVII-lea și din sec. al XVIII-lea. Unele din ele s'au păstrat în întregime, altele fragmentar, unele din ele intră în colecțiile de minuni ale Maicii Domnului alături de traduceri din Galeatovschi.

Cel mai vechiu manuscris, cu dată precisă, este acela care poartă data anului 1696 și care se păstrează la Academie sub Nr. 2174. Este o traducere a « *Mântuirii păcătoșilor* », făcută din limba grecească. În aceeași bibliotecă se mai găsesc următoarele manuscrise, ce conțin « *Mântuirea păcătoșilor* »: Nr. 2517 din anul 1699; Nr. 1830, 1697, 1386 (« a păcătoșilor spășanie »); Nr. 442, 1387, 3148, 2110, 4811 (un fragment); Nr. 2463 (împreună cu un « otecinic », adică pateric); Nr. 491, cu data de 1781; Nr. 3092 și 2195 (ambele cu titlul: « Minunile preasfintei Născătoare de Dumnezeu scoase din izvodul Sveatagorei »); Nr. 2178; Nr. 2120, scris de preotul Vasilie Grecul din Turcheș în anul 1782—1787; Nr. 2503 cu text paralel grecesc; Nr. 3191, 2433 și 1630. La acestea mai adăugăm și manuscrisul Nr. 3416, despre care am vorbit în altă parte, din Muzeul din Chișinău, care manuscris conține o bună parte din legende din colecția « *Mântuirea păcătoșilor* » și care datează din anul 1797.

Colecționarii copiiști Români de minuni ale Maicii Domnului, nu fac distincție între minunile din cartea lui Galeatovschi (mai cu seamă că numele autorului aproape întot-

¹⁾ D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 35.

deauna nu este indicat) și dintre minunile din « Mântuirea păcătoșilor ». Ei introduc în colecțiile sale minuni din ambele izvoare. Este drept, minunile împrumutate dintr'un izvor și din altul se copiază aparte. Astfel, în manuscrisul Nr. 1631 minunile luate din Galeatovschi, dela f. 25 v. sunt completate cu minuni din « Mântuirea păcătoșilor ». Manuscrisul Nr. 3231, cam de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, până la f. 123 inclusiv, redă « Mântuirea păcătoșilor ». Același lucru îl observăm în manuscrisul Nr. 2024 (la început din Galeatovschi, iar dela f. 30 din « Mântuirea păcătoșilor »); în manuscrisul Nr. 4379, după textul lui Galeatovschi (până la f. 34) și niște file albe urmează din « Mântuirea păcătoșilor ». În manuscrisele Nr. 2355 (dela f. 25), Nr. 2261 (dela f. 18), Nr. 5055 (după câteva file rupte din textul lui Galeatovschi), Nr. 1796 (dela f. 18 v.), Nr. 1924 (dela f. 15), observăm același lucru. Timpul nu ne-a permis să vedem mai multe manuscrise; suntem siguri că mai există și alte texte. Cele mai multe din textele « Mântuirea păcătoșilor » din manuscrisele de mai sus sunt traduceri direct din limba greacă, unele din izvoarele tipărite la Veneția, iar altele din manuscrise grecești dela muntele Athos. Au fost de sigur și traduceri din slavonește, cum ar fi cazul cu manuscrisul Nr. 1386, care, judecând după unele fenomene ale limbii, a fost tradus din slavonește, căci « Mântuirea păcătoșilor » a circulat, după cum am arătat mai sus, la Ruși în sec. al XVII-lea în mai multe manuscrise sub titlul « Грѣшныѣ спасеніе ». Ar fi interesant de stabilit, redacțiile acestor traduceri, amplificările și abreviațiunile care s'au făcut de către traducătorii și copiştii noştri, locul unde s'au făcut traducerile, etc.¹⁾ Nu intră în scopurile noastre de a face o analiză mai amănunțită asupra acestor manuscrise²⁾; în cazul de față pe noi ne interesează textele cu traducerile din Galeatovschi. Din cele constatate mai sus reiese numai că au existat colecții de minuni ale

¹⁾ De această problemă s'a ocupat în parte D. Stănescu în opera citată mai sus. Numărul de înregistrare ale unor manuscrise dela Academia Română, pe care le-a studiat D. Stănescu, sunt date greșit.

²⁾ Un studiu amănunțit asupra minunilor Maicii Domnului din manuscrisele din v. al XVII și XVIII-lea îl are sub tipar d-l N. Cartoian, profesor la Universitatea din Fucurești.

Maicii Domnului combinate din «Cerul nou» a lui Ioannichie Galeatovschi și din «Mântuirea păcătoșilor».

«Cerul nou» a lui Ioannichie Galeatovschi, în întregime sau parțial se găsește în biblioteca Academiei Române în câteva manuscrise, numărul cărora este departe de a fi complet, și anume: Nr. 3692, 1631, 3231, 2044, 4379, 2355, 2261, 5055, 1796 și 1924. În afară de aceasta, mai avem textul unui manuscris publicat în întregime de către D. Stănescu¹⁾.

Toate aceste manuscrise, în ce privește conținutul lor se pot împărți în două categorii: 1. cele complete, care conțin traducerea întregii opere a lui Galeatovschi și 2. acele care conțin numai o parte din «minunile» lui Galeatovschi. Din categoria întâia fac parte manuscrisele Nr. 3231, 3692 și textul publicat de către d-l Stănescu; din a doua categorie — restul manuscriselor. Iar în ce privește redacția traducerilor, — unul din aceste manuscrise este de proveniență moldovenească, și anume manuscrisul Nr. 3692, o traducere nouă, independentă de celelalte; și restul de origine muntenească, care au la bază un prototip al unei traduceri aparte.

D. Stănescu face afirmația, cum că manuscrisul pe care l-a publicat este scris în anul 1696²⁾ și că acest manuscris ar fi prototipul traducerii în românește a operei lui Ioannichie Galeatovschi. Textul pe care-l publică d-sa, oarecum stilizat și puțin modernizat, nu ne îngăduie să facem vre-o apreciere asupra vechimii lui. Socotim că acest text nu este altceva decât o copie de pe un alt text.

Textul D. Stănescu conține în total 413 minuni față de 451 de legende din textul lui Galeatovschi și, după cum se vede, manuscrisul a avut 28 capitole³⁾ în loc de 29, câte găsim la Galeatovschi. Până la capitolul XVIII în cartea D. Stănescu se păstrează ordinea minunilor din Galeatovschi, iar de aici ordinea lor se încurcă, împărțirea în serii dispare, minunile din diferite serii sunt amestecate; la sfârșit găsim și încheierea lui Galeatovschi, intitulată: «Конецъ Чсдовъ»⁴⁾,

¹⁾ D. Stănescu. *Op. cit.*

²⁾ *Ibid.*, pp. 54, 124, 125, 127.

³⁾ D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 103.

⁴⁾ „Несо Новое“, f. 132 v.

Traducătorul suprimă din textul lui Galeatovschi cuvintele « fiarele îi vor face lui laudă ».

Prezicerile sibilelor în textul lui Galeatovschi sunt redată în versuri¹⁾. Probabil, că din cauza lecturii greșite, numele proprii adeseaori sunt înlocuite cu altele, cum vedem și în textul citat mai sus, iar uneori sunt schimonosite; astfel numele sibilei *Cumea* este redat în românește « *Numea* », « *Tibur-tina* » — « *Tibrutina* », orașul « *Liubec* » — « *Liublin* » (Galeatovschi, f. 45 v.; Stănescu, p. 97), « *Nicolae din târgul Tolentin* » — « *Nicolae din Pabutin* » (Galeatovschi, f. 46; Stănescu, p. 99), etc. E greu totuși de stabilit, ce aparține manuscrisului și ce modificări introduce editorul acestor legende.

Cea mai interesantă traducere a cărții lui Galeatovschi se găsește în manuscrisul Academiei Nr. 3231. (V. planșa Nr. XIII). Se pare că din toate manuscrisele pe care le-am cercetat, acesta este cel mai vechiu. Pe o notiță scrisă de mâna regretatului I. Bianu și anexată pe o foaie la începutul cărții se spune, că manuscrisul este de la anul « circa 1700 ». Cât hârtia, atât și scrisul ne arată că manuscrisul ar fi ceva mai vechiu decât data indicată. Manuscrisul a fost găsit în Banat, la Deliblat și, după cum se vede din diferite notițe, a circulat în secolul al XVIII-lea prin nordul Ardealului (com. Macău). Judecând după unele expresii, acest manuscris a fost copiat în Ardeal. Astfel, la f. 145 r. cetim « iar el fugând dinainte... văzu o casă și *curse* la casa aceea să scape ». Manuscrisul nu este o traducere originală, deși în el am găsit câteva omisiuni de cuvinte, în locul cărora copistul lasă loc liber (f. 145 r.); acest fapt însă ne arată, că autorul copiei, n'a înțeles unele cuvinte din manuscris. Manuscrisul conține toate 29 de serii de minuni, în total 444 de minuni; adică sunt suprimate numai 7 legende din cele mai neînsemnate (de exemplu, ultimele două din capitolul « Prezicerile sibilelor », două la minunile în timpul războiului, etc.). Din cartea lui Galeatovschi lipsesc numai prefața lui, indicele legendelor și errata.

¹⁾ V. Dan Simonescu. *Sibilele în literatura românească*, București, 1928. Extras din publicația « Seminarului de istoria literaturii române », București.

Manuscrisul, după cum am relatat, până la f. 123 conține « Mântuirea păcătoșilor », iar dela 124 se începe direct cu « Minunile Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu între Sibile ». Titlul cărții cu indicația autorului minunilor lipsește, o dovadă în plus că manuscrisul este o copie. La sfârșit găsim și încheierea lui Ioannichie Galeatovschi, care sună astfel:

НЕ БО ПОРОГЪ, *ed. 1.665,*
f. 132 v.

Конѣцъ чѣдоукъ.

Мѡкилѣ бгѣ до ѡкраама пат-
ріарха старозакѡнного, козрѣ на нѣо
и сочтѣ звѣзды ѡце козможешн,
и глагола ѣмъ: тако бѣдетъ сѣмъ
твоѣ, и мы гдѣ зѣхѡчемъ ѡдше-
ленное нѣо наше пречтѣю дѣс бѣс
вѣдѣти и зрахоуати чѣда ѣи ко-
торыи сѣ звѣздами называютьъ,
неподобнаѣ бысмо зрахоуати, за-
чѣмъ ѡакъ стѣи 'Евѣнстѣ Іоуанѣ
чынѣчи конѣцъ 'Евѣлю скѡемъ ѡ
хотѣ мѡкитѣ: сѣтъ же и ѡнѣна
мнѡга ѡже сътвори хс, такъ и ѡ
чѣдоумъ Престѡн бѣи конѣцъ чи-
нѣти мѡваю: сѣтъ же и ѡнѣна
мнѡга ѡже сътвори Пречтѣѣ дѣс
бѣс, ѡже ѡце по ѣдинномъ писана
выкаютьъ, ни самѡмъ мнѡ всемъ
свѣтѣ въмѣстити пишѣмъхъ
книгѣ. ѡминъ.

Manuscrisul Academiei Nr. 3231,
f. 243 v. (în transc. modernă).

Sfârșitul minunelor.

Zisau Dumnezeu către Avraam patriarhu din legea veachie: caută la cer și numără stelele de poți, și zise lui: așa va fi sămânța ta. Deci așa și noi când voim să vedem ceriul nostru, adecă pre Preacurata Fecioară și să socotim minunile ei carele să chiamă steleale, nu putem să le socotim pentru aceia, după cum sfântul Ioan Evanghelistul făcând sfârșitul Evangheliei zice de Hristos: Sânt și alte multe, carele au făcut Is. Așa și eu făcând sfârșit minunelor Preasfintei Născătoare de Dumnezeu zic: sânt și alte multe carele au făcut preasfânta născătoare de Dumnezeu, carele de s'ar scrie câte una mi se pare că nice în toată lumea n'ar încăpea cărțile carele s'ar scrie. Amin ¹⁾.

Cu aceeași exactitate și claritate se redau în limba românească toate legende. Cităm un exemplu din traducere, una

¹⁾ Acest text, puțin modernizat, îl găsim și în manuscrisul publicat de către D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 220.

din cele două legende în legătură cu minunea săvârșită la mănăstirea Neamțu din Moldova:

НЕБО НОВОЕ, f. 77 r.

Manuscrisul Nr. 3231, f. 193 v.

Бѣ землѣ молдавскон ѣсть мо-
настырь Нѣмецъ, гдѣ въ цркви
Вознесенїѣ хѣа знайдѣтсѣ бѣразъ
на дощцѣ древлной выма лѣванный,
въ ѣдной сторонѣ, прѣстаѣ Бѣца
Хѣа на рѣкахъ держачаѣ, въ дрѣ-
гой сторонѣ стѣиѣ великомникъ
Георгїѣ стоѣчи, и смока копію
виючіѣ, тон бѣразъ подѣ часъ
воскресїѣ гдѣа гдѣ сїценники
лѣбѣ стїтели на процѣси нѣсѣтъ
рѣками держачи, на той часъ прѣ-
стаѣ Бѣца въ рѣкахъ сїценническихъ
лѣбѣ стїтельскихъ бѣдѣчи, клѣ-
нѣтсѣа нїзко до землѣ нахїлаю-
чисѣ ѣ покѣтаючіѣ, ѣ жадноу мѣ-
роу не могѣтъ рѣками своимѣ
сїценники, лѣбѣ стїтели, тогѣ
бѣраза оудержати (знати же прѣ-
стаѣ Бѣца клѣнѣючисѣ Бѣс нїзко
зѣ людѣмѣ моѣлїтсѣа ѣ причи-
нѣтсѣа).

În țara Moldovei iaste o mănă-
stire ce să chiamă Neamțul cu hra-
mul Văzneseniei Măntuitorului.
Iaste o icoană zugrăvită pe scân-
duri de lemn. De o parte iaste
preacista cu Hristos în brațe, de
altă parte iaste stăi Gheorghe, cu
sulița ucigând balaurul. Aceasta
icoană în ziua pașcilor când fac
preoții litie și o poartă în mâini,
întu acea vream icoana Prea-
cistei fiind dusă în mâinile preo-
ților sau ale arhierilor să închină
jos păn la pământ, plecându-să și
sculându-să, și nice într'un chip nu
pot arhieriei și preoții să o oprească.
Cade să acest lucru să să șcie: că
Sfânta și Preacurata Fecioară închi-
nândușă, să roagă și să cucerească
lui Dumnezeu pentru oameni ¹⁾.

Din confruntările de mai sus reiese clar, că manuscrisul din cartea D. Stănescu, cu toate defectele publicării lui, cu toate schimbările făcute în text, în numărul și chiar în ordinea minunilor, este mai mult sau mai puțin identic cu manuscrisul Nr. 3231. Ele au același prototip, adică aceeași traducere la bază. Din acest izvod inițial pornesc și alte copii cari intră în compoziția altor colecții de minuni. Aceste două

¹⁾ Și această legendă este modificată în cartea D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 125. El unește ambele texte într-o singură legendă. Este evident însă, că textul lui Stănescu provine dela același original al traducerii.

manuscrise reprezintă redacția completă a traducerii în românește a operei lui Ioannichie Galeatovschi.

Manuscrisele Nr. 1631, 2024, 4379, 2355, 2261, 5055, 1796 și 1924, conțin traduceri incomplete din I. Galeatovschi. A existat deci un tip al « Minunilor Maicii Domnului » combinat din minuni din « Mântuirea păcătoșilor » și din minuni împrumutate din « Cerul nou » al lui Galeatovschi. Această colecție a avut, după cum vedem din numărul manuscriselor ce s'au păstrat, o mare răspândire la noi pe la sfârșitul secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea.

Cel mai vechiu din aceste manuscrise, care datează în jurul anului 1700, este manuscrisul Nr. 1631. (V. planșa Nr. XIV). Textul acestui manuscris până la f. 25, conține « minunile » lui Galeatovschi, în același număr la fiecare serie (12 despresibile, 3 la Zămislire, 5 la biserica lui Solomon, etc.). După fila 25-a urmează câteva foi rupte, fapt care ne împiedecă de a constata, până unde merge textul din Galeatovschi. Urmează mai departe « Mântuirea păcătoșilor ».

Manuscrisul Nr. 2024; la început lipsesc câteva minuni (sunt rupte vre-o câteva file). Urmează textul din Galeatovschi cu numărul complet de minuni în serii (la fuga în Egipt 11 minuni, din viața Maicii Domnului 6, ca în manuscrisul Nr. 3231, nu 7 ca la Galeatovschi; la Adormire 10, ca în manuscrisul Nr. 3231, iar nu 11 ca la Galeatovschi, etc.). Textul minunilor din Galeatovschi se termină cu capitoul minunilor asupra celor ce se roagă Maicii Domnului, din care se reproduce o singură minune, după care urmează textul minunilor din « Mântuirea păcătoșilor ». Manuscrisul a fost copiat, după cum reiese dintr'o notă dela sfârșitul cărții, « *în zilele prealuminatei Domn Nicolae Alexandru Voevod, Dumisale Tănăsie logofătul în anul dela zidirea lumii 7237 (1729) de Stan Logofătul ot Dumealui Iordache Crețulescul vel dvornic* ».

Manuscrisul Nr. 4379, cu același conținut ca și cel precedent, cu aceleași categorii de minuni și cu același număr de legende, se isprăvește cu seria: « Minunile Preacistei asupra celor ce să roagă sfintiei Sale », din care avem o singură minune, până la f. 34, de unde urmează « Mântuirea păcătoșilor ». La sfârșitul manuscrisului (f. 296 v.) cetim

următoarea notă: « *Scrisusau toată cartea aceasta de Toma Gramaticul su: Gorj (jud. Gorj). Fostam și paraclisiarh la sf. ep[iscopie] Râm[nic]. 1792* ».

Manuscrisul Nr. 2355. Și aici găsim aceeași ordine în aranjarea minunilor, cu același număr, ca în manuscrisele precedente. Minunile însă din Galeatovschi se isprăvesc cu capitolul (inclusiv), cu minunile dela izvorul Maicii Domnului (f. 25 v.), iar după acest capitol urmează « Mântuirea păcătoșilor ». La f. 176 v. cetim notița următoare: « *Și am scris această carte cu minunile Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, eu robul lui Dumnezeu Ilarion Ieromonah din sfânta mănăstire Bistrița la leat 7244* » (1736).

Manuscrisul Nr. 2261, din sec. al XVIII-lea. În această colecție găsim legendele despre Maica Domnului, până la seria minunilor «asupra celor ce se roagă sf. Sale », (până la f. 18) din care se reproduce numai textul primei minuni. Urmează « Mântuirea păcătoșilor ».

Manuscrisul Nr. 5505 din anul 1787, cu aceleași minuni și până la același capitol (f. 58), după care găsim copia « Mântuirii păcătoșilor ».

Manuscrisul Nr. 1796, din secolul al XVIII-lea, după scara minunilor, urmează același text până la aceeași serie, și cu aceeași ultimă minune (f. 18), după care se începe titlul: « Cuvântare a treia parte pentru mântuirea păcătoșilor ».

Și ultimul manuscris, Nr. 1924, fără început, de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, exact cu același conținut, ca și manuscrisul cu Nr. 1796, dela f. 14 se începe prin « Cuvântarea a treia parte pentru mântuirea păcătoșilor ».

Textul tuturor legendelor din aceste manuscrise provine dela același original al traducerii lui Galeatovschi, dela care pornesc și colecțiile complete de mai sus. Ca să întărim această afirmație, colaționăm câte un fragment din două minuni la fuga Maicii Domnului în Egipt (în transcripția de astăzi):

Textul Stănescu:

1. Când a vrut Irod să ucigă pe Hristos, întru acea vreme s'a arătat îngerul lui Iosif în vis și i-a poruncit lui să ia pe Hristos și pe Precista și să fugă la Egipt dinaintea lui Irod. Și după porunca lui, Iosif a luat pe copil și pe maica lui și a fugit în Egipt.

(p. 15)

2. Când a locuit Precista în Egipt cu Hristos, 7 ani, nu departe de un sat ce se cheamă Notoria este și până astăzi un smochin de sus desfăcut în două și de vârf plecat și tupilat în chipul cortului. Acest lucru a făcut în acea vreme când a mers Precista în Egipt să găzduiască în sat în Notoria. Deci Sfântul Iosif a lăsat pe dânsa aproape de sat și s'a dus să caute gazdă în Notoria...

(p. 16)

Manuscrisul Nr. 3231 (complet):

1. Când au vrut Irod să ucigă pe Hristos întru acea vreme s'au arătat îngerul lui Iosif în vis și iau poruncit lui să ia pre Hristos și pe Precista și să fugă la Egipt de naintea lui Irod și după porunca lui Iosif a luat pre cocon și pre maica lui și au fugit în Egipt.

(f. 130 v.)

2. Când au lăcuit precista cu Hs în Egipt șapte ani nu departe de un sat ce se cheamă Nataria este și până astăzi un zmochin din rădăcini până sus desfăcut în două și de vârf plecat și tupilat în chipul cortului. Deci acest lucru au făcut în acea vreme când au mersu Precista la Egipt și vrea să găzduiască în sat în Nataria. Deci sfântul Iosif o au lăsat pre dânsa aproape de sat și sau dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 131 r.)

Manuscrisul Nr. 1631:

1. Când au vrut Irod să ucigă pre Hristos, în vremea aceea sau arătat în vis îngerul lui Iosif și i-au poruncit lui să ia pre Hristos și pă (*sic*) Precista și să fugă la Egipt den naintea lui Irod, și după porunca lui Iosif au luat pre cocon și pre Maica lui și au fugit la Egipt.

(f. 7 v.)

2. Când au lăcuit Precista cu Hristos în Egipt 7 ani aproape de un sat ce se cheamă Nataria, iaste până astăzi un zmochin den rădăcină până în vârfu dăsfăcut (*sic*) în două și plecat de vârfu și pitulat în chipul cortului, care minune s'a făcut pe acea vreme, când mergea Precista la Egipt, că vrând să găzduiască în satul Nataria, iar sfântul Iosif o lăsat pre dânsa aproape de sat și s'au dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 8 r.)

Manuscrisul Nr. 2024:

1. Când au vrut Irod să ucigă pre Hristos întru acea vreme sau arătat îngerul lui Iosif în vis și i-au poruncit lui să ia pre Hristos și pre Precista și să fugă la Egipt den naintea lui Irod, și după porunca lui și au fugit la Egipt.

(f. 1 r.)

2. Când au lăcuit preacista cu Hristos în Eghiptet 7 ani nu departe de un sat ce să chiamă Nataria, iaste și pân astăzi un smochin den rădăcină până sus desfăcut în două și de vârfu plecat și pitulat în chipul cortului. Deci acestu lucru au făcut întru acea vreme când au mers preacista la Eghiptet și vrea să găzduiască în sat în Natarea. Deci sfântul Iosif o au lăsat pre dânsa aproape de sat și s'au dus să caute gazdă în Natarea...

(ff. 1 v.—2 r.)

Manuscrisul Nr. 4379:

1. Când au vrut Irod să ucigă pre Hristos în vremea aceia s'au arătat în vis îngerul lui Iosif și iau poruncit să ia pre Hristos și pre Preacista și să fugă din înaintea lui Irod, și după porunca lui Iosif au luat pre cocon și pre Maica lui și au fugit la Eghiptet.

(f. 9 r.)

2. Când au lăcuit Preacista cu Hs în Eghiptet 7 ani aproape de un sat ce să chiamă Natarea, iaste și până astăzi un smochin din rădăcină până în vârfu desfăcut în două și plecat de vârfu și pitulat în chipul cortului, care minune s'au făcut pă (*sic*) acea vreme, când mergea preacista la Eghiptet, că vroia să găzduiască în satul Natarea, iar sfântul Iosif o au lăsat pre dânsa aproape de sat și s'au dus să caute cazdă (*sic*) în Natarea.

(f. 9 v.)

Manuscrisul Nr. 2355:

1. Când au vrut Irod să ucigă pre Hristos într'acea vreme s'au arătat îngerul lui Iosif în vis și iau poruncit lui să ia pre Hristos și pre Preacista și să fugă în Eghiptet din naintea lui Irod. Atunea au luat Iosif pre cocon și pre Maică sa și au fugit în Eghiptet.

(f. 13 r.)

2. Când au fost preacista cu Hristos în Eghiptet au lăcuit 7 ani și aproape de un sat ce să chiamă Natarea, iar un smochin și pân astăzi desfăcut în două din rădăcină pân sus și de vârfu plecat și pitulat în chipul cortului. Deci acest lucru sau făcut în vremea când au fost mergând precista în Eghiptet și au vrut să găzduiască în sat în Natarea, că Iosif au lăsat pre precista cu pruncul aproape de sat și s'au dus să caute gazdă în Natarea...

(f. 13 v.)

Manuscrisul Nr. 2261:

1. Când au vrut Irod să ucigă pre Hs întru ace vreme s'au arătat îngerul lui Iosif în vis și iau poruncit lui să e pre Hs și pre precista și să fugă la Eghiptet din naintea lui Irod și după poronca lui Iosif au luat pre cocon și pre maica lui și au fugit la Eghiptet.

(f. 6 v.)

2. Când au lăcuit precista în Eghipet cu Hs 7 ani nu departe de un sat ce să chiamă Nataria este și pân astăzi un zmochin din rădăcină și până sus desfăcut în două și de vârful în chipul cortului. Deci acest lucru au făcut într-o vreme când au mersu Precista la Eghipet și vre să găzduiască în sat în Nataria. Deci sfântul Iosif au lăsat pre dânsa aproape de sat și s'au dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 6 v.)

Manuscrisul Nr. 5055:

1. Când vru Irod să ucigă pre Hristos atuncia sau arătat îngerul lui Iosif în vis și iau poruncit lui să ia pre Hristos și pre Precista și să fugă la Eghipet dinaintea lui Irod, și după porunca lui Iosif au luat pre cocon și pre maica lui și au fugit la Eghipet.

(f. 29 r.)

2. Când au lăcuit în Eghipet precista cu Hristos 7 ani nu departe de un sat ce se chiamă Nataria, iaste și pân astăzi un zmochin din rădăcină până sus desfăcut în două și de vârful plecat și pitulat în chipul cortului. Deci acest lucru au făcut într-o vreme, când au mersu precista la Eghipet și vrea să găzduiască în Nataria. Deci sfântul Iosif o au lăsat pre dânsa aproape de sat și s'a dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 29 v.)

Manuscrisul Nr. 1796:

1. Când au vrut Irod să ucigă pre Hristos, într-o vreme s'au arătat îngerul lui Iosif în vis și iau poruncit lui să e pre Hristos și pre Precista și să fugă la Eghipet dinaintea lui Irod. Și după porunca lui Iosif au luat pre cocon și pre Maica lui și au fugit la Eghipet.

(f. 6 v.)

2. Când au lăcuit precista în Eghipet cu Hristos 7 ani nu departe de un sat ce să chiamă Nataria este și pân astăzi un smochin din rădăcină și până sus desfăcut în două și de vârful în chipul cortului. Deci acest lucru au făcut într-o vreme când au mers precista la Eghipet și vrea să găzduiască în sat în Nataria. Deci sfântul Iosif au lăsat pre dânsa aproape de sat și s'a dus să caute gazdă în Nataria...

(f. 11 v.)

Manuscrisul Nr. 1924:

1. Când au vrut Irod să ucigă pă (*sic*) Hristos, într-o vreme sau arătat îngerul lui Iosif în visu și iau poruncit lui să ia pă (*sic*) Hristos și pă (*sic*) Precista și să fugă la Eghipet dănaimea (*sic*) lui Irod, și după porunca lui Iosif au luat pă (*sic*) cocon și pă (*sic*) Maica lui și au fugit la Eghipet.

(f. 3 v.)

2. Când au lăcuit preacista cu Hristos în Eghipt șapte ani nu departe de un sat ce să chiamă Natarie, iaste și până astăzi un smochin din rădăcină desfăcut în două și din vârful plecat și pitulat în chipul cortului. Deci acest lucru sau făcut într-o vreme când au mers Preacista la Eghipt și vrea să găzduiască în Natara. Deci sfântul Iosif o au lăsat pre dânsa aproape de sat și s'a dus să caute gazdă în Natara...

(f. 3 v.)

Din aceste confruntări reiese clar, că textele din manuscrisele de mai sus au suferit oarecare mici modificări, introduse de către copiiști, li s'a dat oarecum culoarea graiului local și a timpului; nu s'a alterat însă nimic din textul traducerii inițiale, care a fost la baza acestor copii, nu s'a schimbat nimic din construcția frazei, chiar din cuvintele, cari le compun. De sigur, că majoritatea acestor texte sunt copii de pe alte copii. Originalul a dispărut, sau poate încă n'a fost găsit.

Manuscrisele de mai sus nu ne procură nici-un fel de date, cari ne-ar indica timpul când s'a făcut traducerea, locul, unde s'a tradus și autorul traducerii. S'au copiat pe la sfârșitul sec. al XVII-lea și în veacul al XVIII-lea, au circulat în Muntenia și unele din ele în Ardeal, și atât. Presupunerea că prototipul ar fi fost tradus în Moldova, cade, deși în manuscris se găsesc multe « moldovenisme »¹⁾. Ele puteau fi introduse pe de o parte de copiiști, iar pe de altă parte, limba cărții de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea era într-o măsură oarecare unificată, iar cărturarii din Moldova treceau ușor în Muntenia și invers. Manuscrisele de altfel poartă și urme vădite ale graiului din Muntenia.

Noi ne permitem să facem o presupunere și anume, că traducerea a fost făcută tot de către mitropolitul Varlaam al Ungro-Vlahiei, cu cărturarii lui, odată cu traducerea « Cheiei înțeleșului ». Varlaam, care-l apreciază atât de mult pe Ioan-nichie Galeatovschi, se gândește la tipărirea tuturor predicelor lui, dar nu reușește din cauza părăsirii scaunului mitropolitan, și predicile traduse rămân și circulă în manuscrise. Același lucru s'a întâmplat și cu « Cerul nou » a lui Galeatovschi, care rămâne și se răspândește în manuscrise.

¹⁾ D. Stănescu. *Op. cit.*, p. 117.

Traducerea de sigur a fost făcută de pe una din edițiile dela 1665, nu din cea din anul 1699, dacă luăm în seamă, că manuscrisul D. Stănescu poartă data 1696, și dacă ediția din 1677 este problematică.

O traducere cu totul aparte a « Cerului nou » a lui Ioannichie Galeatovschi găsim în biblioteca Academiei Române Nr. 3692. Este un izvod moldovenesc al minunilor Maicii Domnului făcut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cu dată precisă și cu numele, dacă nu a autorului traducerii, a copistului. Redăm titlul manuscrisului, notițele de pe el, precum și conținutul lui. (V. planșa Nr. XV).

*) Чѣръ^А нощ шѣ кѣ стѣле асминноасѣ фѣкъсте, каре е^Е те прѣблагословитѣй Марїей нѣскѣторей де дѣмнезѣс кѣ минѣне ле сале.

Прѣ^Н осѣрдна май микѣлѣсѣ сѣсѣїї сале Іеромона^Х Іоаникіѣй Галатокскїѣй ректорѣ шѣ егѣме^Н фрацїаор. 1665 лѣна лѣн де^К мѣри 12, лѣмїѣ сѣс арѣта^Т ꙗ типографїа ливокѣлѣсѣй.

La sfârșitul minunilor, la f. 161 r. cetim următoarea notă (în transcripția de astăzi):

Iar acmu prin osărdia și poronca preosfinției Sale Chiriu chir Iacov Episcop Hușului s'au tălmăcit din limba slovenească pre limba moldovenească și tălmăcitor au fost Foma Stamati, nepot preosfinției sale și cu sfinția sa ieromonah cu Feofan, exlisiarh episcopiei Hușului, iară scriitorul au fost Dumnealui Lupul¹⁾ Agurii în episcopia Hușului. La let 1787.

Aceste date însă sunt în contrazicere cu datele din notița următoare dela f. 163 r.:

« Această istorie ce s'au aflat în scrisorile mitropoliei scrisă de preosfinția sa Gheorghii Mitropolit Moldovei la let 7231, Fev. 16, iar acmu din poronca preosfinției sale Chirio chir Iacov Episcop Hușului sau scris într'această carte ».

*) Ceriul nou și cu stele luminoasă făcute, care este preablagoslovitei Mariei născătoare de Dumnezău cu minunele sale.

Prin osărdia mai micului slugii sale Ieromonah Ioanichii Galeatovschiї rector și egumen fraților.

1665 luna lui Dechembri 12, lumii s'au arătat în tipografia Livovului.

¹⁾ D. Stănescu, *Op. cit.*, pp. 55—95 face unele constatări asupra manuscrisului și numele « Lupul Agurii », îl cetește greșit Agami.

Veracitatea datei de 1787 nu concordă nici cu pecetea episcopiei Huşului, aplicată la f. 173 cu semnătura lui Iacov; în jurul pecetei cu chipul Sf. Apostol Petru şi Pavel cetim, în litere cirilice: «*pecete sfintei episcopii Huşului. Iacov episcop 1782 dec. 18*».

Pe ff. 163 r.—173 r. în manuscris se reproduce un articol sub titlul: «*Inştiinţare facem pentru obiceul pământului Moldovii*». Articolul conţine nişte date istorice mai vechi, din timpul lui Alexandru cel Bun, iar la sfârşit găsim data 7260 (1742). La data 7231 (1723) în calitate de mitropolit al Moldovei era Gheorghii al VI-lea (1723—1729). Iar inscripţia lui Toma Stamati este scrisă cu cerneală mai spălăcită şi cu literă ceva mai groasă decât cea din manuscris. Credem, că traducerea s'a făcut în anul 1723, şi rolul lui Toma Stamati şi al colaboratorilor săi se reduce numai la o simplă transcriere, poate cel mult la o revizuire a traducerii.

Autorul traducerii moldoveneşti ne redă din cartea lui Galeatovschi cele 29 de serii de minuni, în ordinea în care le tipăreşte I. Galeatovschi; numărul însă a minunilor este ceva mai mic şi anume, el traduce în total 430 de minuni, în loc de 451, cât găsim la Galeatovschi şi 444 de minuni din traducerea din Muntenia. Şi autorul traducerii din Moldova suprimă din textul său minunile cele mai puţin însemnate; de exemplu, din prezicerile sibilelor se traduc numai 8 minuni din 12; din minunile la izvorul Maicii Domnului autorul traducerii suprimă 4 minuni, etc.

D. Stănescu¹⁾ face afirmaţia că această traducere ar fi identică cu textul minunilor din manuscrisele munteneste. După cum se va vedea mai jos, această afirmaţie nu are nici-un temei. Aici avem de-a-face cu o nouă traducere românească din Galeatovschi.

Mai întâi de toate, minunile suprimate în textul moldovenesc nu coincid cu cele omise din textul muntenesc. De exemplu, în manuscrisul muntenesc Nr. 3231 sunt rediate toate prezicerile sibilelor (12 la număr), pe când în manuscrisul moldovenesc se redau, cum am notat mai sus, numai opt.

¹⁾ *Op. cit.*, p. 95.

Dovada însă cea mai elocuentă, că textul dela Huși este altul decât acel din manuscrisele muntenești, este redacția traducerii. Ne folosim de același text, pe care l-am întrebuințat pentru a verifica asemănarea textelor din manuscrisele muntenești :

Manuscrisul Nr. 3692:

1. Când au vrut Irod să piarză pre Hristos cel nou născut întracea zi îngerul în vis sau arătat lui Iosif și au poroncit lui ca să ia pre Hristos și precurata fecioară maica lui și să fugă la Eghipet dinaintea lui Irod. Și după poronca îngerului Iosif au luat pre pruncul și pre maica lui noaptea și s'au dus în Eghipet.

(f. 17 r.)

2. In Eghipet unde au trăit Fecioara Născătoare de Dumnezeu cu Hristos, fiul său, șapte ani aproape de satul acela unde se numește Natăreia, aproape de acel sat este un lemn care se numește *figreu* și din mijlocul lui pân în vârf iaste împărțit în două și iaste plecat în chipul cortului și acela s'au făcut când au sosit preacurata fecioară în Eghipet, când Iosif o lăsat-o acolo și să dusesse să caute gazdă...

(f. 18 r.)

În nici o traducere românească făcută în Muntenia nu este trecut cuvântul « *cel nou născut* » pe care-l găsim la Galeatovschi (« *новорожденного* », f. 8 v.), și în niciunul din manuscrisele muntenești nu se indică că Iosif a fugit cu sf. Familie « *noaptea* », cum se precizează la Galeatovschi. Cuvântul « *дерево... фиговое* » (smochin) din Galeatovschi (f. 9 r.) este tradus nu prin « *smochin* » sau « *zmochin* », ca în redacția muntenească, ci prin cuvântul « *figreu* », cuvânt necunoscut la noi astăzi, probabil dela « *fig* », care se întrebuințează în Moldova¹⁾. Structura frazei, sintaxa, din manuscrisul moldovenesc, este cu totul alta decât cea din redacția muntenească. Fraza este mai scurtă, mai concisă.

Am mai putea reproduce fragmente din ambele redacții, care vădesc deosebirea dintre redacția moldovenească și cea muntenească. Socotim însă că sunt suficient de convingătoare și datele de mai sus.

¹⁾ *Dicționarul limbii române*, tomul II, fasc. II, București, 1911, p. 120.

Colecția de minuni ale Maicii Domnului adunată de către Ioannichie Galeatovschi prezintă un material variat de lectură pentru credincioșii din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Legendele lui se deosebesc profund ca formă și ca spirit, de narațiunile în legătură cu Maica Domnului, de legendele Orientului ortodox. Pe când cultul Maicii Domnului în lumea greco-slavă ortodoxă are caracterul unei cinstiri simple și smerite a Maicii Domnului, cu o nuanță de misticism mai bine pronunțată, în Apusul catolic cultul Madonei are un caracter deosebit. Adorarea Madonei, ocrotitoarea tuturor năpăstuiților, amestecul ei în viața de toate zilele, îi creează în epoca medievală o întreagă literatură de povestiri și legende. Aceste din urmă se caracterizează printr'o bogăție de motive colorate, uneori prea lumești, printr'o abundență de elemente fantastice amestecate cu elemente realiste, printr'o materializare a chipului Maicii Domnului. Aici găsim explicația popularității cărții lui Galeatovschi în Ucraina și la noi. Prof. Sumțov, unul din cei mai buni cercetători istorico-literari ai Ucrainei, găsește că opera lui Galeatovschi a avut o însemnătate din cele mai covârșitoare nu atât din punct de vedere moral-religios cât istorico-literar. « *Unele din narațiunile și legendele religioase* », scrie el, « *care astăzi circulă în popor, au pătruns în Ucraina prin « Cerul » lui Galeatovschi* »¹⁾.

Cu mult înainte de a cunoaște existența unor traduceri românești ale acestei opere a lui I. Galeatovschi, într'un studiu apărut în limba rusă asupra « Legendelor românești despre Maica Domnului »²⁾, autorul acestor rânduri, stabilind izvoarele cărturărești ale legendelor populare românești și legăturile lor cu poezia populară rusă și în special cea ucraineană, a ajuns la următoarele concluzii: « *legendele populare românești au foarte multe motive comune atât cu literatura scrisă rusească, cât și cu literatura populară rusă, în special cu cea ucraineană și cu cea a Rutenilor din Galiția* »³⁾. Și pe

¹⁾ Н. О. Сумцовъ. *Op. cit.*, p. 415.

²⁾ Comunicare făcută în anul 1910 la Universitatea din Chiev. V. Семинарій Русской филологин В. Н. Перетца, Киевъ, 1912, pp. 30. Studiul a fost publicat în „Этнографическое обозрѣніе“. Москва Nr. 3—4, 1911, С. Н. Чебанъ. Румынскія легенды о Богородицѣ.

³⁾ *Ibid.*, p. 50.

când legendele Rușilor de Nord sunt sărace în motive, se țin strict de tradiția bizantină, de câteva motive din literatura apocritică bizantină, legendele Ucrainenilor, alimentate de literatura Apusului cu tendințele lui spre fantastic, spre minune, a creat o literatură bogată de legende, a creat chipul frumos al Madonei. Legenda populară ucraineană, bogată în motive, definită ca formă, completă în amănunte, este aproape lipsită de lirism, de căldură; câte odată ea este pătrunsă de nota umoristică caracteristică poporului ucrainean¹⁾:

« Legendele românești, sunt concentrate în jurul câtorva epizoade evanghelice, zugrăvite într-o măsură suficientă în literatura canonică bisericească. Dar e caracteristic, că izvorul acestor legende nu se găsește în literatura canonică, ci în acele opere, care au fost interzise sau au stat aproape de ele, care au fost trecute în indexul cărților false, abandonate de biserică. Legenda populară românească nu este o copie oarbă a izvoarelor; în ea se vede o atitudine liberă față de izvoare; în ea se simte sborul îndrăzneț al fanteziei: creațiunea populară în aceeași măsură se folosește și de narațiunile apocritice și de motive din basm; ea n'a ocolit de a introduce în țesătura pestriță a legendei și motive cărturărești, ea creează chiar chipul măreț cu trăsături mitologice al lui Crăciun cu o caracteristică bine definită. Nu mai puțin definit este chipul puțin sever și trist al Născătoarei de Dumnezeu, chipul lui Mater Dolorosa românești. Zugrăvirea artistică a personajelor este caracteristică pentru legenda românească. În această privință legenda românească poate fi considerată ca legendă a caracterelor. Mai departe, legenda românească este pătrunsă de un idealism poetic pur creștinesc. Ea până la urmă este sobră, ca și chipul Maicii Domnului, în ea nu se găsește nici umbră de humor »²⁾.

Românii și-au creat în mijlocul popoarelor creștine legenda lor populară aparte, care ca seriozitate se apropie de legenda răsăriteană bizantină, iar ca bogăție de motive și ca frumusețe ține de cea apuseană, întrecând-o chiar pe această din urmă în calitățile ei artistice, în lirismul ei³⁾.

În studiul din care citez rândurile de mai sus ca și în altă lucrare a mea⁴⁾, am făcut constatarea că multe din motivele ce se găsesc în legenda populară românească despre Maica

¹⁾ С. Н. Чебанъ. Румынскія легенды о Богородицѣ, р. 52.

²⁾ *Ibid.*, pp. 52, 56.

³⁾ *Ibid.*, р. 53.

⁴⁾ С. Н. Чебанъ. Мнѣ объ Арахнѣ въ Богородичной легендѣ. С. Петербургъ, 1912, pp. 3, 14.

Domnului sunt împrumutate din opera lui Galeatovski « Cerul nou » și din « Cheia înțelesului »¹⁾.

Este clar, că aceste motive au putut pătrunde în legenda noastră populară despre Maica Domnului din textele de traduceri din I. Galeatovski, din « Cerul nou » și din « Cheia înțelesului », opere care au circulat printre Români în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea și în secolul următor.

Traducerea și răspândirea operelor de mai sus a lui Ioanichie Galeatovski în lumea cărțurărească a Românilor, constituie, după cum am văzut, o prelungire a epocii bogate în fapte culturale și în înaltă concepție religioasă ortodoxă a mitropolitului Petru Movilă cu legăturile lui intense cu Țările Românești. Aceste raporturi se mențin și de către mitropolitul Moldovei Dosoftei, care are și legături de rubedenie în Ucraina și care a crescut în atmosfera culturală și religioasă ale acestei țări²⁾. El își tipărește « Psaltirea în versuri » și « Acatistul Născătoarei de Dumnezeu » în tipografia mănăstirii Unev, din districtul Lwowului (lângă satul Pere-mâșlean). Acest fapt nu poate fi considerat ca ceva accidental, căci această mănăstire veche (fondată pe la anul 1400) enumeră printre ctitorii săi mai mulți nobili români³⁾. Probabil, că mitropolitul Dosoftei, care cunoștea bine această mănăstire o socotea ca un fel de ctitorie românească, unde pe atunci posibil se găseau și călugări români. Activitatea lui pe terenul religios și cultural în Moldova are asemănări cu activitatea cărțurarilor din Ucraina ortodoxă.

¹⁾ С. Н. Чебанъ. Румынскія легенды о Богородицѣ, pp. 10, 25, 42, 49, 56.

²⁾ V. С. Н. Чебанъ. Досиѣей, митрополитъ Сочавскій. Ст. Ciobanu. *Contribuții privitoare la viața și moartea mitropolitului Dosoftei*. București, 1919.

³⁾ А. С. Петрушевичъ. *Op. cit.*, p. 27. Regretatul A. S. Petrușevici, reproduce o parte din pomelnicul acestei mănăstiri. Între ctitorii mănăstirii cetim numele: « milostivul domn, voevodul moldovenesc Petru și boerii lui, din anul 1593, sub arhimandritul Isaia Balaban ; domnul Andrei, marele hatman al Moldovei ; domnul Gavrilaş, logofătul mai mic (al doilea) a Țării moldovenești ; domnul Ghighiu (?), vornicul Țării moldovenești de sub domnitorul Barnovski în anul 1629 ; Gavriil Moțoc, logofătul Țării moldovenești a cumpărat pentru mănăstirea Unev un Apostol, ediția din Lwow 1573, și unde el este înmormântat ».

Dar mitropolitul Dosoftei contribuie în mod direct la viața culturală și religioasă a ortodoxilor Ucrainenii. În timpul prigoanei lui forțate în Polonia, Dosoftei în calitate de mitropolit asistat de către doi episcopi ucraineni, ridică, în orașul Jida-ceov, în anul 1687, la rangul de episcop de Luț pe Atanasie Șumleanski¹⁾. O altă hirotonie de episcop, a lui Metodie Racovețchi, Dosoftei o face în târgul Strâi, în același an²⁾.

Mitropolitul Dosoftei aduce cel mai mare serviciu bisericii ortodoxe Ucrainene, ca și celei din Moscova, prin numeroasele sale lucrări, care privesc problema transsubstanțierii Sf. Daruri. Această problemă, care frământă adânc biserica vecinilor noștri dela răsărit, este lămurită de către mitropolitul Moldovei³⁾.

Urme de legături dintre poporul românesc și Ucrainenii ortodoxi se găsesc și mai târziu. În epoca de stagnare a vieții noastre culturale, în secolul al XVIII-lea, se mai fac câteva traduceri din limba ucraineană din tipăriturile secolului precedent. Unele din ele s'au păstrat în manuscrise, în biblioteca Academiei Române (Nr. 2951, 2953, 3545, 3721, 4413 și altele). Aceste traduceri însă nu sunt decât un reflex slab al legăturilor noastre din veacul al XVII-lea. Cu înglobarea unei mari părți a Ucrainei la Rusia se începe epoca de înnăbușire a culturii Ucrainene, iar politica de agresiune a Rușilor față de noi duce la ruperea de legături dintre noi și Ucrainenii.

În cadrul acestor considerațiuni, operele lui I. Galeatovschi în traducerea lor românească capătă o importanță deosebită pentru literatura noastră veche.

¹⁾ A. C. Петрушевичъ. *Ibid.*, p. 214.

²⁾ *Ibid.*, p. 215.

³⁾ С. Н. Чебанъ. Досиоей, митрополитъ Сочавскій, pp. 8с—10б.

Blazonul familiei Movileștilor, «Cerul nou», Ediția ucraineană din anul 1665. Lwow.

Titlul «Cheiei înțelesului». Ediția ucraineană din anul 1659. Lwow.

Titlul «*Cheiei înţelesului*». Ediția ucraineană din anul 1665. I.wow.

Titlul « *Cheiei înțeleșului* ». Ediția românească din anul 1678. București.

ТОЕЖА КАЗАНЬЕ ПОВѢДАНЪ ВЪ НАМЪ ТРИЦАТЬНЪ, ПО ВОШЕИТЪИ
СВѢАГО ДУХА, ГДЕ ПОЛОЖИ ТЕМА ТАКОЕ:

ОИЖЕ СЛЫШАЕШЬ СЕ ПРИБОРЕНЪ БЫТИ, БѢ КО
БОГАТЪ ЗѢЛО, ДУКА, НІ.

КАЗАНЬЕ,

ВЪ НЕДЕЛИ ДВАДЦАТЬ СЕДМЮ, ПО
СОШЕИТЪИ СВѢАГО ДУХА.

ШЕСТЬ ДНІЙ БУДЕТЪ, ВЪ НАЖЕ ДОУГОИТЪ ДѢЛАТИ,
БѢ ТЫ ОУБѢ ПРИХОДАЩЕ ЦѢЛЕНІА, А НЕ ВЪ ДНѢ
СВѢСѢТНЫЙ, ДУКА, ГІ.

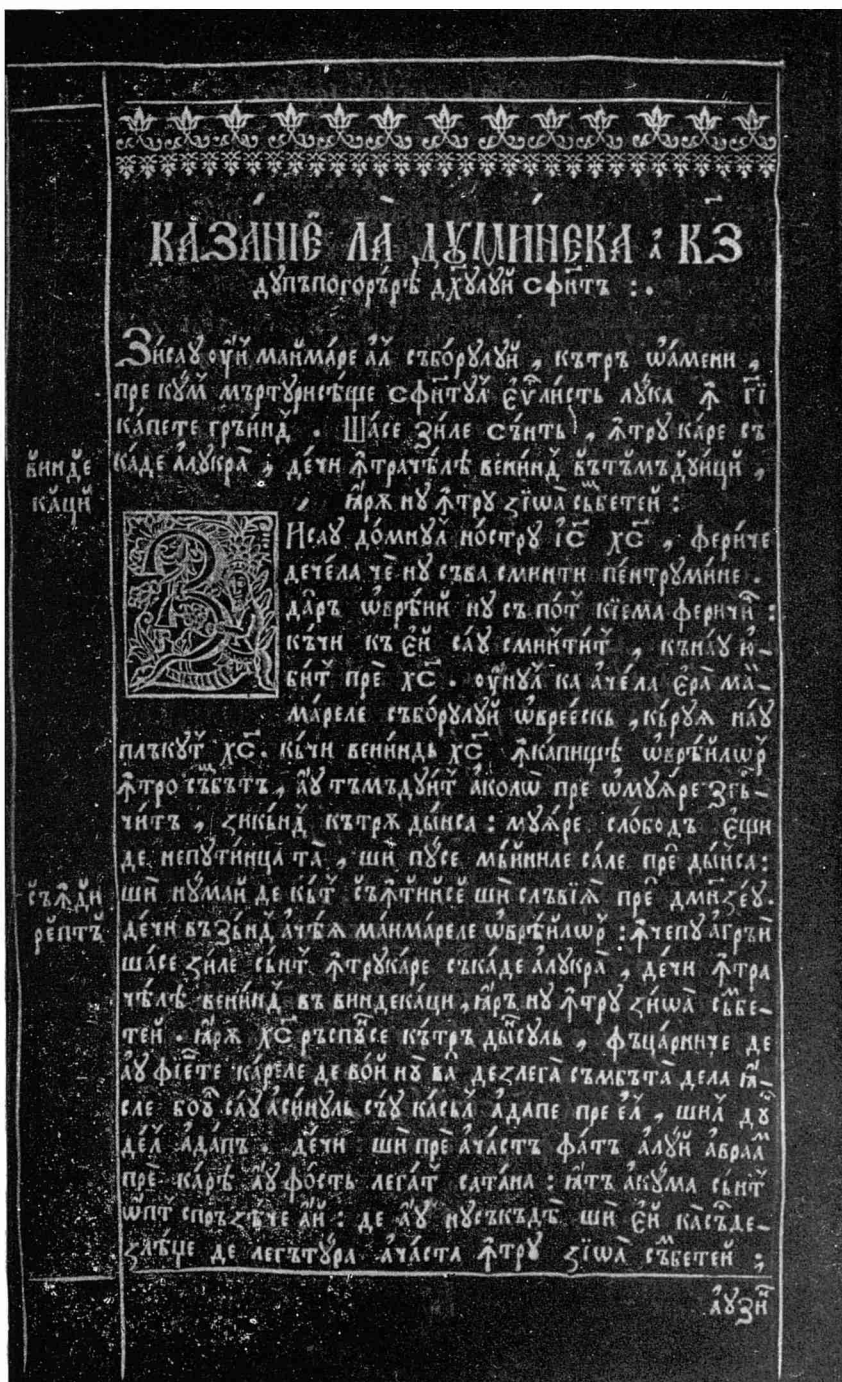

ОБИЛЪ ХС: БЛЖЕНЪ ИЖЕ НЕ СОБЛА
ЗНИТЪА ОУМНѢ, АЛЕ ЖИДЫ НЕ МО
ГЕТЪ БЛАГОСЛОВЕННЫМИ НАЗВАТИ
СЯ, КО ОУННІ ОУБЛАЖИЛНЕС, ГОРИШАЛНЕС ЗЪ ХА,
ТАКІЙ БЫЛЪ УТАРѢШННА ОУКОРѢ ЖИДОВИКОГО,
КОТОРЫЙ ЗГОРИШАЛЪ ЗЪ ХА, ЖЕ ХС ПРИШОВШИ
ДО БОЖНИЦѢ ЖИДОВИКОН, ВЪ СВѢСѢТѢ, ОУЗДО
РОБИЛЪ ТАМЪ НЕКѢТѢ СКОУЧЕНДІ, МОУАЧН ЕИ:
ЖЕНО ОУПѢЩЕНА ЕИ ОУ НЕДОГА ТВОИГО, Н БОЗЛО
ЖИ НАМНІ РѢЦѢ, И АБѢ ПРОУТРЕІА Н СЛАБАШЕ

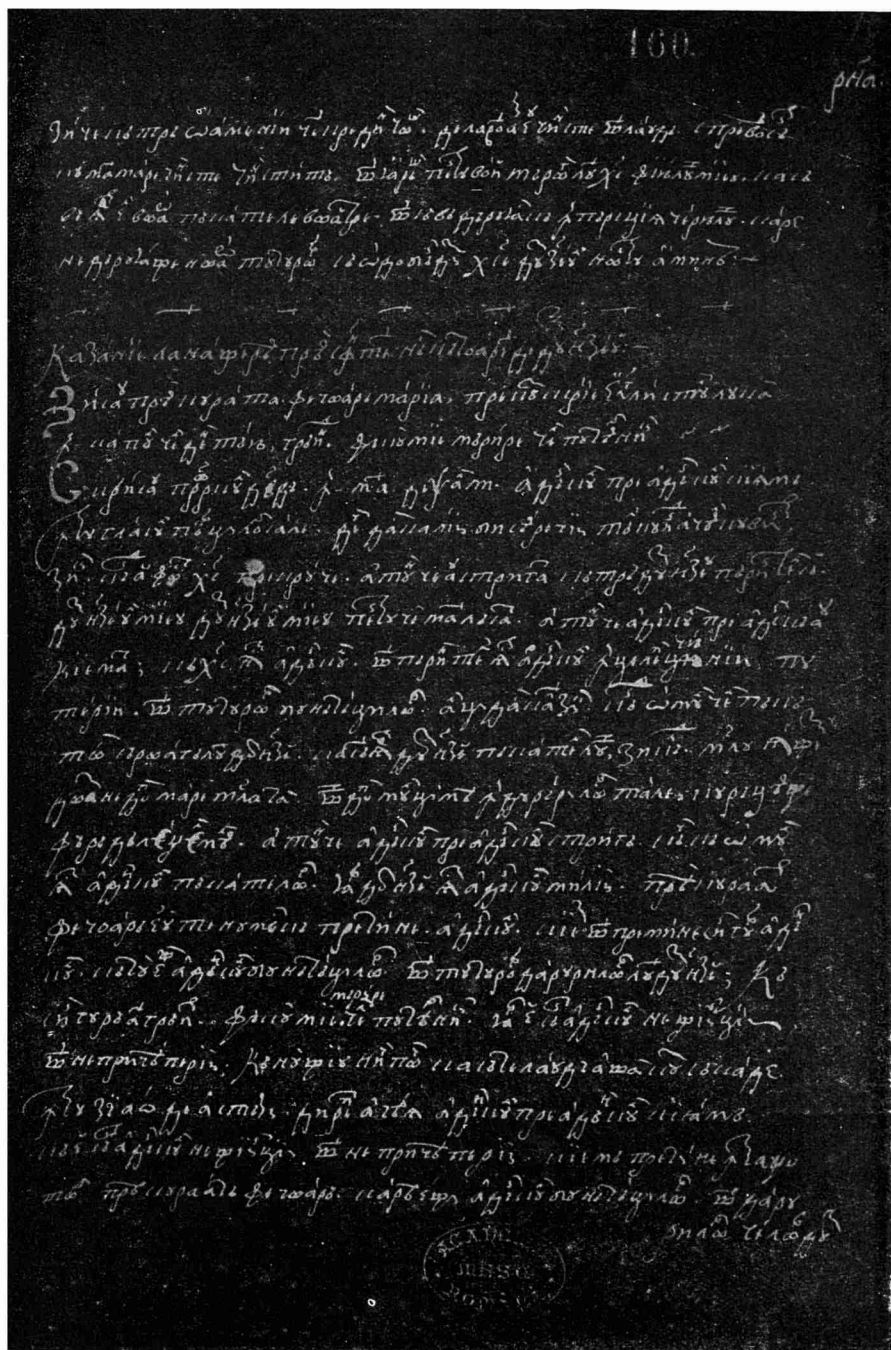
БѢА,

Inceputul «Cazaniei la Dumineca 27 după pogorirea Sf. Duh». Ediția ucraineană
din anul 1665.

A. R. — *Memoriile Secțiunii Literare. Seria III. Tom. VIII.*

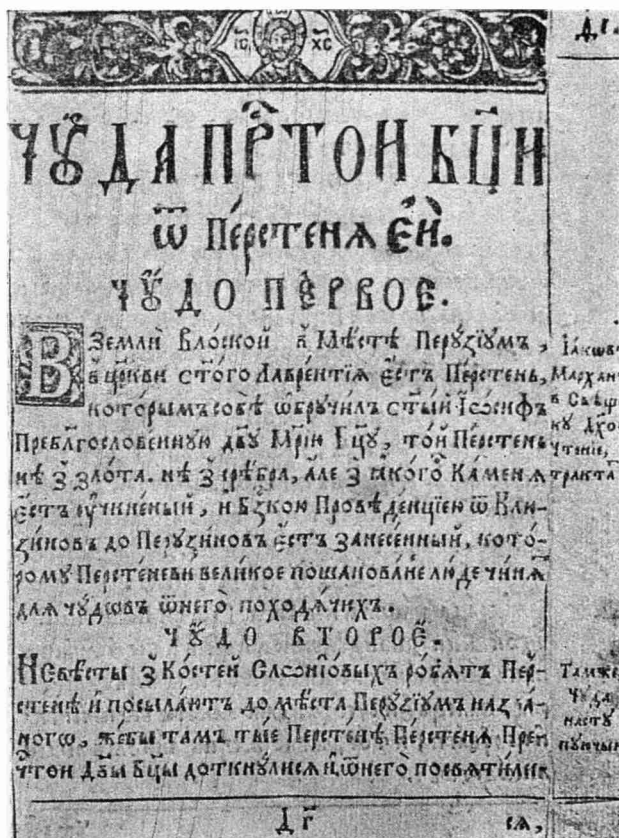
Inceputul «Cazaniei la Dumineca 27-a după pogorîrea Sf. Duh».
Ediția românească din anul 1678.

Inceputul *Cazaniei* la «*Nașterea Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu*».
Din manuscrisul egumenului Ștefan, f. 160 r.

Titlul cărții «*Cerul nou*». Ediția ucraineană
din anul 1665. Lwow.

Inceputul seriei de minuni ale Maicii Domnului
«Dela inelul ei». Ediția ucraineană din anul 1665.

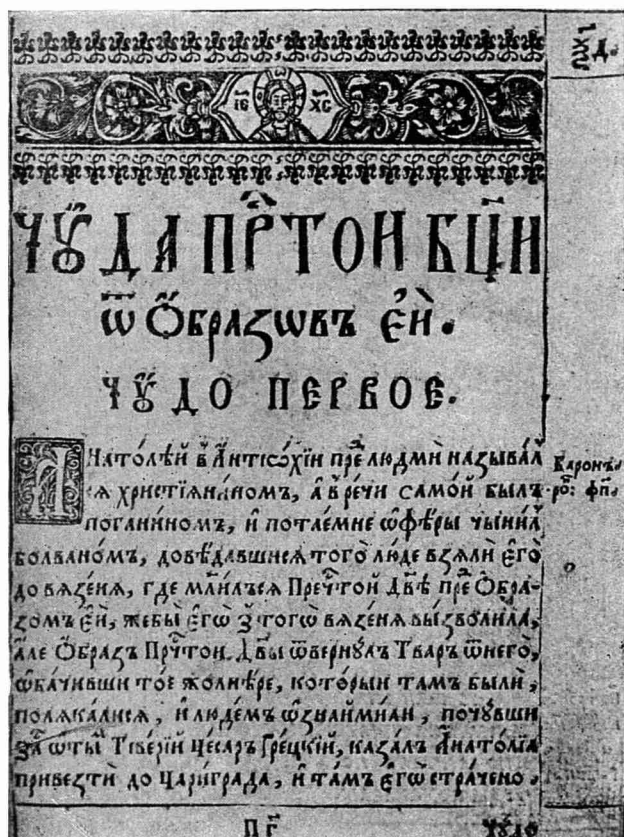
Inceputul seriei de minuni ale Maicii Domnului «*Asupra păcătoșilor*». Ediție ucraineană din anul 1665.

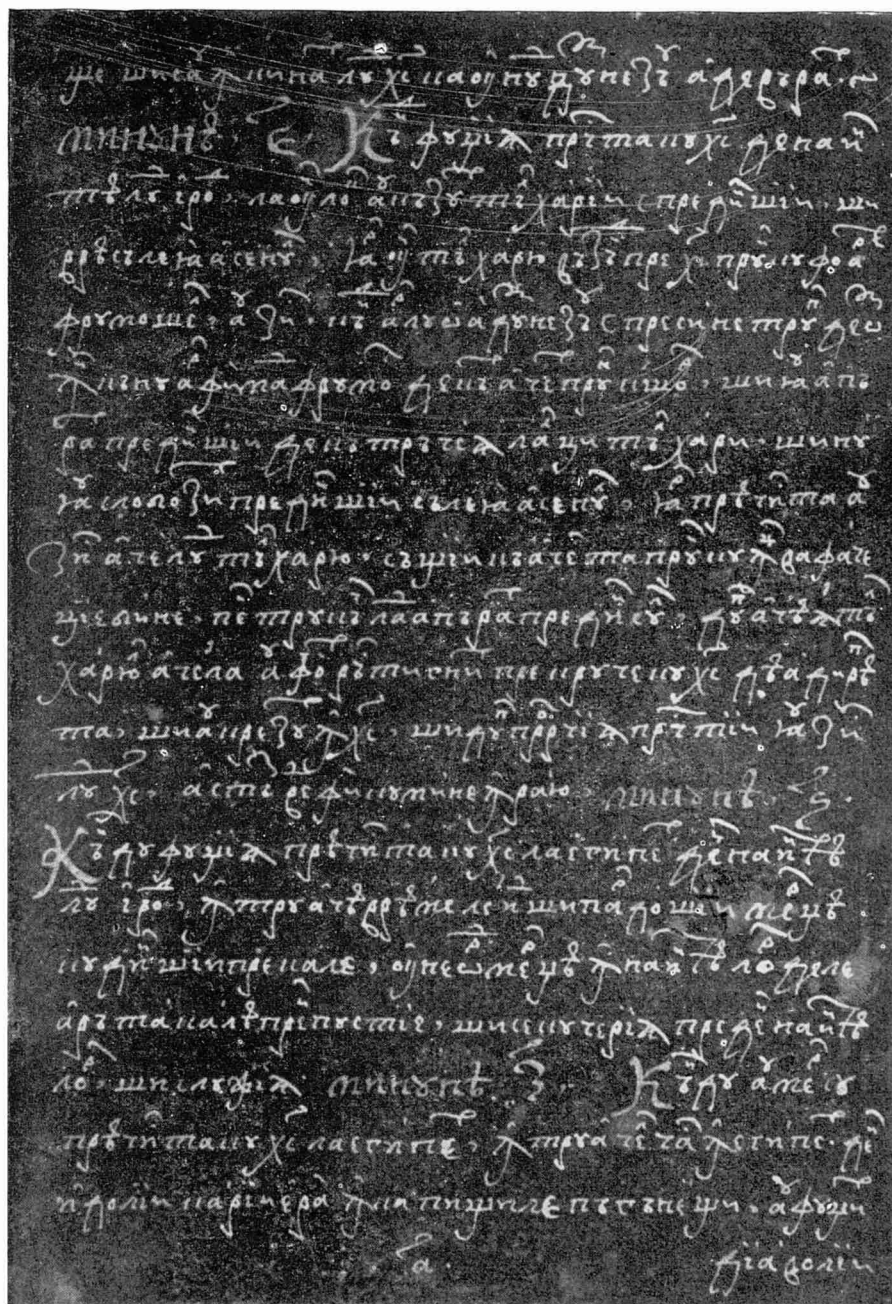
Inceputul seriei de minuni ale Maicii Domnului

« *Asupra celor morți* ».

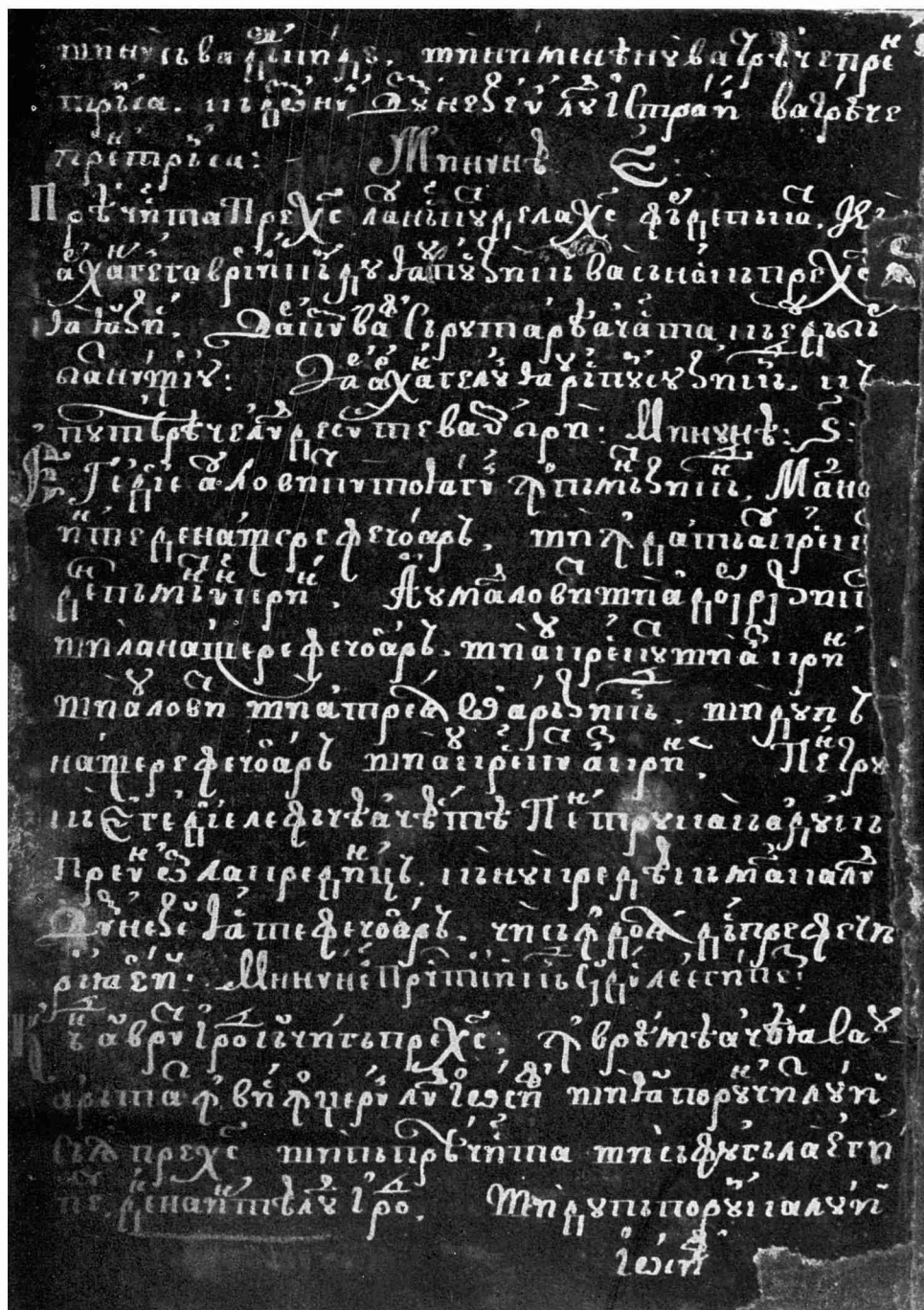
Ediția ucraineană din anul 1665.

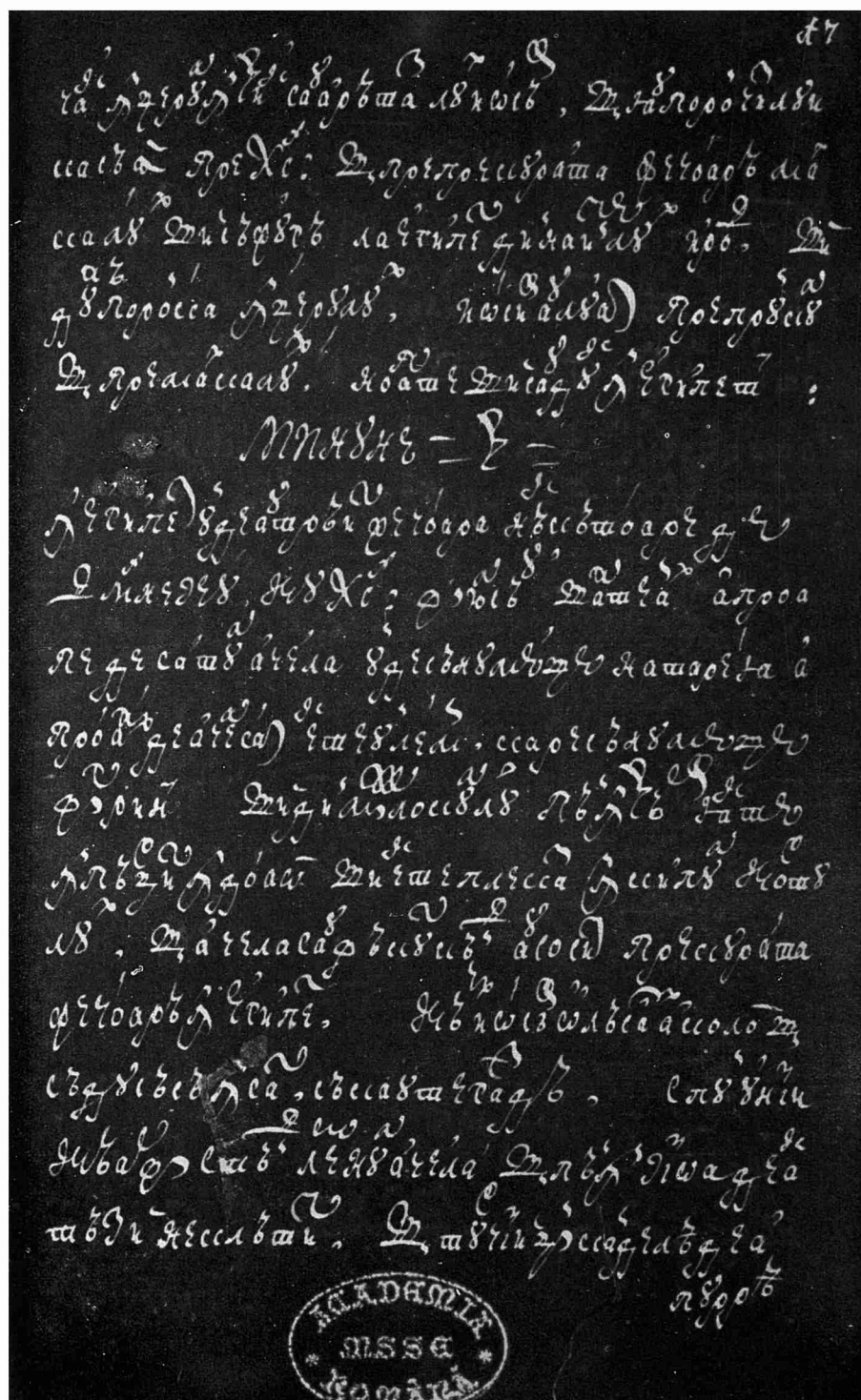
Inceputul seriei de minuni ale Maicii Domnului
«Dela icoanele ei».
Ediția ucraineană din anul 1665.

Fragment din manuscrisul Academiei Române N 3231, f. 131 v.

Fragment din manuscrisul Academiei Române N 1631, f. 7 v.

Fragment din manuscrisul Academiei Române N 3692, f. 18 v.

COMEMORAREA LUI I. CREANGĂ

DE

MIHAIL SADOVEANU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 1 Aprilie 1938

Domnilor Colegi,

Ar părea cel puțin ciudată din parte-mi intenția de a face, față de domniile-voastre, un elogiu explicativ al lui Ion Creangă. Orice coleg al meu, din acest for cultural, cunoaște fără îndoială și prețuește pe prozatorul incomparabil.

Poate greșesc afirmând că valoarea lui Creangă e totuși mai presus decât prețuirea obișnuită și convențională, și că originalitatea lui e unică și cu neputință de atins; mi-ar fi foarte plăcut să constat că lucrurile stau altfel; însă când văd că, după aproape cincizeci de ani dela moartea lui, se vorbește de pe catedre universitare și se scrie de oameni autorizați, în publicații serioase, că Ion Creangă stă alături de scriitorii populari; când, în acești cincizeci de ani, seminariile noastre de limbă română n'au putut produce o monografie a scriitorului și au așteptat ca să vie străinii să ne-o dăruiască, am toate motivele să bănuiesc că meșterul fără pereche e subestimat.

O înaltă instituție ca Academia nu putea să nu vie, chiar și mai târziu, să recunoască această valoare națională, pe de o parte premiind lucrarea de sinteză a d-lui Jean Boutière, pe de altă parte asociindu-se la sărbătorirea centenarului. Mă bucur că mi-a căzut mie sarcina agreabilă de a lăuda pe învățătorul meu. Și dacă lauda mea e acceptată și împărtășită,

atunci se va fi făcut măcar în parte, cel puțin în Academie, dreptate acestui fiu nobil al neamului nostru.

Nedreptatea față de Ion Creangă a pornit chiar din timpul vieții lui. « Poveștile » și « Amintirile » au fost gustate întâiu în cercul restrâns și fin al « Junimii » și au fost cercetate ca o curiozitate, după aceea, de cei mai mulți cititori. Opera lui a fost târziu dată marelui public de către editori, și acești editori au socotit că trebuie s'o întovărășească de un glosar. Vă încredințez că, după întregirea României, nici Moldovenii de peste Prut și din Bucovina, nici Ardelenii n'au nevoie de asemenea tălmăciri; așa zisele provincialisme ale lui Creangă circulă în limba marei majorități a poporului nostru. A intra în această bogăție de cuvinte și zicale e o desfătare mai ales pentru cei nefamiliarizați cu graiul popular. Tendința de a izola pe Creangă are explicația pe care am dat-o mai înainte: cu excepții onorabile, cetitorii și comentatorii dela noi stau încă dedesubtul acestui artist.

Un scriitor care dădea, încă înainte de 1880, literaturii noastre o operă de primul rang rămânea obscur și umil în colțul lui de lume; ba era urmărit și de un proces eclesastic, apoi exclus din învățământ, osândit să nu aibă pâinea cea de toate zilele. După jumătate de veac, opera lui avea să constituie o solie de onoare către literaturile apusene. Sărbătoririle centenarului nu mă pot face să uit umilința în care a fost coborât în timpul vieții sale autorul fermecătoarelor « Amintiri ». Se vorbește despre o revizuire de proces și despre o reabilitare a lui Creangă de osânda caterisirii. Nu-i decât o confirmare a unei tristeți de demult și a unei neînțelegeri prezente, căci omul nu mai are nevoie de cele materiale, iar artistul e cu mult deasupra jignirilor.

Acum treizeci de ani am participat la cea dintâiu pomenire oficială în satul de naștere al scriitorului. Humuleștenii nu cunoșteau nimic despre scriitor; unii oameni mai vechi își aduceau aminte despre un diacon cu acest nume, care a fost lepădat de cuviincioasa breaslă eclesiastică; așa încât predica mea, în biserica din Humulești, a avut în ziua aceea drept temei propoziția: « Proroc în patria sa cinste nu are ». Neamurile care trăiau în casa veche, primind vizita noastră

a orășenilor, erau încredințate că venim să admirăm transformările pe care le făcuseră, soba nouă în locul hornului străvechiu, mobilele dela târg, gramofonul și celelalte minunății ale lumii; pe când noi căutam relicve ale trecutului. Nu e nevoie să adaog că nepoții nu aveau atunci istorisirile unchiașului lor între cărțile pe care le silabiseau în ceasuri libere. Humuleștii decăzuse, devenind despărțirea a patra sau a cincea a urbei Târgu-Neamțu; se desfăcuse de « Amintiri » și acceptase transacții cu lumea nouă. Dar nu era numai asta. Opera lui Creangă le era străină și pentru că nu le era adresată lor. Săteanul care pune sfortare evidentă în deslegarea unei tipărituri și care caută pentru puținele lui ceasuri de lectură divertismentul lui Tilubuhoghlindă, sau istoria lui Alexandru Machedon, sau îngânarea mistică a Epistoliei, nu e în stare să treacă dincolo de forma cea mai elementară a prozei. (Cel puțin așa era atunci; mâni nădăjduesc să fie altfel!). În fața « Amintirilor », cu toată bunăvoința ce ar avea să le pătrundă, rămâne puținel nedumerit și desamăgit. Sătenii, chiar și cei necărturari fără îndoială, se pot amuza ascultând o lectură a « Amintirilor » ori poveștilor lui Creangă, căci această lectură e o interpretare, o vorbire. Un om fără cultură nu poate intra în dificultățile acestei proze meșteșugite, întortochiate și speciale, care e propria lui limbă. Proza cărții populare are o anumită ordonanță, e schematică, indiferentă și încoloră; de altminteri poporul nici nu urmărește arta în cărțile pe care le are în raft, ci un învățământ util sau, cel mult, o petrecere comică ori filosofească. Amintirile și poveștile lui Creangă sunt însăși limba vie a poporului, fixată ca într'o misterioasă mutație biologică. Cu cât pregătirea lectorului e mai bună, cu atât muzica ei e mai înțeleasă și sentimentul ei mai pătrunzător. Ca și în cazul lui Eminescu, Creangă e unic în sine, însă divers în cititori. Fiecare găsește în « Amintiri » și « Povești » noutăți și rezonanțe în legătură cu propriul său suflet. Acesta e de altfel privilegiul artei adevărate.

Nedreptatea sinceră și inconștientă pe care o făceau genialului lor consătean Humuleștenii e explicabilă și firească; nu tot așa de explicabilă și firească mi se pare neînțelegerea

repetată și perpetuată a acelor care, de pe catedră, așază pe Ion Creangă lângă Ispirescu și Anton Pann. Nu vreau să micșorez întru nimic pe Ispirescu și pe Anton Pann, dar ei sunt altceva. Avem de a face cu valori ce nu se pot compara.

Însuși d-l Jean Boutière, în foarte meritoasa monografie a sa, comparând pe Creangă cu Perrault și frații Grimm și socotindu-l pe Creangă superior acestora, nedreptățește și pe scriitorul român și pe marii povestitori străini. Căci Creangă iese din zona povestitorilor de basme populare, oricât de măiastră ar fi sintaxa lor. « Capra cu trei iezi », ori « Dănilă Prepeleag », ori « Stan Pățitul » nu sunt basme decât prin tema lor, îndeobște cunoscută și la alte popoare. Creangă nu le face numai românești prin limbă și amănunte caracteristice; el pune în ele o puternică suflare de creație care învie peisagiu, om și animal, care singularizează în purtare și vorbire, care determină momente și scene dramatice de neuitat. Avem de a face de fapt, în unele din poveștile lui Creangă, cu cele mai minunate și mai personale nuvele care s'au scris în literatura noastră.

Acest scriitor e remarcabil și prin fenomenul cu totul rar pe care-l reprezintă. Nu se găsește ceva asemănător nici într'o altă literatură. Apărut după începuturile noastre literare, străin de influențele de imitație ale timpului și într'o perioadă când poporul își păstra încă arta lui orală, Creangă aduce prospețimea sufletului artistic popular, a cântecului și zicalei,— valorificându-le și păstrându-le în putere și pentru epocile de decădere când școala, cartea și gazeta scad spontaneitatea și ofilesc memoria poetului anonim. Astfel putem avea viu în literatura noastră cultă sufletul strămoșilor noștri din veac.

Și mai este încă ceva. Dacă țărani noștri nu vorbesc și nu pot vorbi între ei ca în proza lui Creangă, fără îndoială că recunoaștem, atât în « Povești » cât și în « Amintiri », esența cea mai subtilă a graiului nostru popular, ca și cum geniul limbii noastre s'ar fi întrupat. În această limbă, în care cântă suferinți și bucurii ale generațiilor și strălucesc metaforele acumulate, de secole, ca într'un tezaur, Creangă a dat la lumină un bun suprem al acestui neam. Țărani feluritelor

nații au caracteristice comune în legătură cu brutalitatea, lăcomia și natura lor rudimentară, în legătură cu munca lor penibilă, cu asupririle și nedreptățile domnilor lumii. Se găsesc dozate aceste caracteristici și în firea țăranilor noștri. Dar neamul acesta al nostru, încă despărțit de orașe și de viața modernă, pe care încă nu-l prețuim pe cât merită și care până astăzi a fost în chip fals călăuzit, — neamul acesta are anume însușiri de delicateță sufletească și de umor, care-l fac distinct și unic. Tocmai aceste însușiri de sentiment și inteligență se găsesc, printr'o împrejurare minunată, fixate în opera lui Creangă: și prin asta marele meu maistru nu e, cum am spus, numai o solie cătră neamurile deplin evolute; ci rămâne în veci, în fața Celui Etern, mărturie că nu ne-am păstrat zădarnic până azi și că dreptul nostru în fața viitorului e un drept de selecțiune și de nobleță. Cu toate greșelile guvernărilor, cu toate rătăcirile generațiilor, acest neam și-a scris prin Creangă documentul imprescriptibil al dreptului său de valorificare. Dând cuvintelor cumpăna justă și ținând samă de importanța artei, putem opune pe Creangă, ca și pe Eminescu, tuturor restriștilor. Oricât de vitregă ne-ar fi istoria, Dumnezeu a pus în noi semnele sale nebiriute.

Acesta e sensul mai adânc al operei modestului diacon și învățător. Colaboratorii săi la cartea de cetire și-au făcut o plăcere cândva, vorbind de Creangă, să-l arate cât de penibil lucra, ștergând, revenind și asudând pe foi ca la o muncă silnică: pe când ei compuneau cu o dulce ușurință. Sentimentul lor de superioritate s'a păstrat într'o măsură și la comitetele de comemorări și bojdeuci, care au aerul de a proteja amintirea unui biet scriitor năcăjit; de asemenea în timpul nostru se găsesc încă destui care, dacă nu-l socotesc un scrib popular, îi acordă o atenție cântărită cu valoarea socială a caterisitului și solicitantului. Răspunsul la această ultimă formă de nedreptate stă în zâmbetul caracteristic și expresiv al scriitorului, care e și al țăranului nostru — al acestui țăran pe care Nică al lui Ștefan a Petrii Ciubotarul l-a ridicat într'o regiune fără scădere.

Domnilor Colegi,

Academia a întârziat puțin cu participarea sa la pomenirea unei sute de ani dela nașterea lui Ion Creangă. Nu e nicio greșală și e potrivit că nu se face cu fast; e vorba de un umilit și un ofensat al vieții. Această întârziere putea să fie voită, ca să pue un accent mai mult cinstirii ce se face modestului nostru dascăl. Ea îmi adaogă prilejul ca să fac și o rectificare, întemeiat pe un document autentic. Inseși sărbătoririle țării au fost în întârziere cu doi ani. Dela nașterea lui Ion Creangă s'au împlinit o sută de ani în 1935.

Iată aici dovada, pe care am plăcerea s'o dăruiesc onoratei Academii. E o fotografie a lui Ion Creangă, din 1877. Pe dosul fotografiei, Creangă a scris câteva cuvinte, între care rețin principala mărturisire: « Pozat în 19 Dechemvrie 1877. In etate de 42 de ani ». Semnat: I. Creangă. Dacă, după mărturisirea sa, Creangă avea în 1877 vârstă 42 de ani, atunci anul nașterii sale e 1835. Fără îndoială că această întinerire de doi ani a făcut-o pentru motive școlare — la intrarea în seminarul dela Socola, într'o vreme când simple declarații și mărturii țineau locul certificatelor de naștere. (Fotografia aceasta mi-a fost adusă de un tânăr funcționar al C.F.R., d. Gh. Ursu, din București).

Ca să încheiu, în legătură cu originea sa, e poate interesant să mai adaog că se găsește, în « Amintiri », un pasagiu în care Ion Creangă, vorbind despre bunicul David Creangă dela Pipirig, spune că bătrânii săi ar fi pribegit din Ardeal, așezându-se nu prea de multă vreme la apa Ozanei. Intâi au pogorît cu turmele la Pipirig și apoi, în lungul apei, au ajuns până în coasta târgului, sub cetatea Neamțu.

Intre neamurile și consătenii lui Creangă, aflăm Oșlobeni. E vorba, în « Amintiri », de un popă Oșlobanu și de un Nică Oșlobanu, camarad al lui Creangă la școala de catiheti din Folticeni.

Deci acești Oșlobeni, cu neamurile lor, între care se aflau și bătrânii lui Creangă, vor fi venit dela localitatea ardelească Vașlab. Astăzi, oficialitatea chiamă acest loc Vășlăbeni, pe când pronunțarea bună, cum se vede, e alta: Oșlobeni.

În virtutea legii care a creat unitatea limbii și datinelor noastre, Ardelenii au urmat să treacă munții și să populeze văile de dincoace și după epoca întemeerii domniei Moldovei. Fără îndoială că treceau în aceeași măsură și înainte de descălecătoare. Moldovenii sunt strănepoții Ardelenilor și din vechi timpuri ei au împins stăpânirea lor efectivă, cu turmele lor, până la apa Nistrului. În cursul veacurilor, apoi, cărturari din mănăstirile Moldovei s'au întors în Ardeal la baștină, ca să ție acolo trează legea cea dreaptă. În vremea renașterii principatelor, învățații ardeleni au urmat și ei aceeași cale, pe care o deschiseseră odinioară păstorii. Pe aceeași cale a venit neamul lui Creangă la Pipirig și la Ozana, pentru ca acum « Amintirile » și « Poveștile » lui divine să se întoarcă biruitoare la origine. Din acest punct de vedere, opera lui Creangă are o nouă semnificație.

Onorați Colegi,

Asociindu-se la pomenirea fericitei lui nașteri, Academia consacră definitiv lui Creangă loc de frunte între creatorii de valori nemuritoare ai poporului românesc.

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE
SERIA III TOMUL VIII MEM. 10

GEORGE COȘBUC

— 25 DE ANI DELA MOARTEA POETULUI —

DE

ION PILLAT

Sedința dela 13 Mai 1938

Domnilor Colegi,

Comemorarea unui mare poet reprezentativ al unui neam întreg — așa cum ni se prezintă după 20 de ani dela moarte — personalitatea literară a lui George Coșbuc — ni se pare prilejul cel mai nimerit de confruntare a valorilor permanente ale operei sale, precum și de lămurire printr'însa a unor probleme ce privesc esența însăși a fenomenului poetic și a rolului poeziei în viața unui popor.

Ca orice creațiune adevărat durabilă, după o puternică și tinerească afirmare, după succesul răsunător chiar dela apariția «Baladelor și Idilelor», și «Firelor de Tort», care, amândouă, aduceau în lângeda atmosferă convențională a epigonilor lui Eminescu, un suflet proaspăt de viață curată și nefalsificată, poezia lui Coșbuc a trecut, mai ales, în vremea din urmă, printr'o fază de nedreaptă părăsire.

Anarhismul sentimental și formal, caracteristic, poeziei moderniste postbelice atât de străină sufletului nostru adevărat, nu putea nici gusta, nici pricepe arta senină și sănătoasă a poetului. A trebuit să vină reacțiunea necesară și, apoi, biruința mișcării tradiționale în poezie ca, astăzi, când anii au așezat judecata lor peste mormântul lui Coșbuc, unanimitatea criticei și a cetitorilor să se facă în jurul unei opere intrată

definitiv în patrimoniul spiritual al națiunii. Cu ce îmbogățește poezia coșbuciană literatura română? Care e aportul ei specific? Nota originală ce o diferențiază și o impune cu o atmosferă atât de particulară, cu o formă atât de proprie, că e destul să cetim o singură strofă ca să-i și identificăm autorul?

Coșbuc a fost definit de unii ca « Poetul Țărănimii », adică al unei clase sociale și al revendicărilor sale concretizate în faimoasa bucată: « Noi vrem pământ »; alții au văzut într'însul cântărețul tipic al unui ținut special, resfrânt cu oameni și obiceiuri străvechi în poezia satului natal, reliefând, mai ales, în opera sa, Poetul Ardealului; alții, în fine, i-au considerat creațiile poetice drept cea mai armonioasă evocare a însușirilor fundamentale ale neamului întreg, ca proiectarea în basm a întregii concepții de viață eroică și religioasă a românului, ca Poetul specific al rasei însăși. Criticii, când au insistat mai mult asupra Poetului Idilelor, când i-au remarcat în special Baladele, punând accentul precumpănitor, nu pe liric, ci, pe epic. Și, dacă contrastul poeziei obiective și optimiste a lui Coșbuc, față de pesimismul subiectiv al liriceii eminesciene a devenit clasic, nu mai puțin i s'a găsit originalitatea în faptul de a fi fost înainte de toate un mare artist formal, un neîntrecut meșter al versului, cel mai iscusit creator de ritmuri și de metre românești.

Pentru mulți, Coșbuc a fost poetul naiv al satului nășăudean și versul lui, un rod firesc al naturii primitive, pe când câțiva prețuesc în el poetul încercat, artistul șlefuit de cultura aleasă a orașelor, care cântă idilic natura cam în felul rafinat al unui Teocrit. Unii l-au ridicat pe măsura în care opera sa era oglinda fidelă a țării și a sufletului autohton, alții, din contră, pentru împământenirea la noi a capodoperilor literaturii latine sau sanscrite și pentru prima versiune poetică a lui Dante, în românește.

S'a vorbit concomitent despre regionalismul ardelenesc din atâtea pasteluri sau idile și despre exotismul oriental din numeroase balade ale poetului. Cu aceeași dreptate au fost laudate și puterea plastică și farmecul muzical al versurilor sale. Astfel, poezia lui Coșbuc apare astăzi complexă și osebit de bogată. Din sursa ei inepuizabilă, părerile cele mai

diferite, unele chiar contradictorii, au fost extrase și vor mai fi, de sigur, și în viitor de către o critică din ce în ce mai dornică să-i împrumute o definiție atotcuprinzătoare.

Una din vrăjile poeziei adevărate e de a permite cercetătorului descoperiri pururi noi — aș îndrăzni afirmarea: de a ne arăta perspective nebănuite la fiecare recitare, după lumina sau penumbra sufletească pe care le-o dăruiește puterea noastră de atenție pasionată. Ca o priveliște înnoită mereu și purtând alte înțelesuri pentru ochii ce-o privesc după lumina ceasului și a anotimpului, o poezie autentică nu-și epuizează niciodată mesajul adânc, care răsare tocmai din esența fenomenului vital la care participă. Poezia, oglindă superioară a vieții ridicată la rangul de simbol, devine astfel, la rândul ei, izvor de viață — cel mai înalt îndreptar al sufletului unui neam întreg. Dela această lege, nu s'a abătut nici poezia lui George Coșbuc; și diversitatea judecăților și a părerilor emise asupra ei ne dovedește, cel puțin, autenticitatea, puterea de vitalitate a unei opere în stare să fi împrumutat atâtea interpretări și să fi fost capabilă de a îmbrăca atâtea năzuinți.

Să ne încumetăm și noi să-i răstălmăcim vraja specifică, să-i descoperim cheia adevărată. Poate faptul unei perspective mai depărtate să ne ajute. Am curajul să spun dela început că niciuna din definițiile date până acum nu ne satisface pe deplin. Sunt toate, până la un oarecare punct, juste, dar adevărul lor rămâne incomplet — poezia lui Coșbuc le depășește sau nu li se supune decât parțial. Credem că aceasta provine, nu dintr'o lipsă de înțelegere, ci, din tendința greșită pe care o avem toți, înconștient, de a considera limpezimea poetică atribuită unei opere ca un corolar fatal al simplității sale, când ea, de cele mai multe ori, nu e decât rodul unui foarte complex proces de decantare sufletească și de profundă intuiție spirituală. Apele întunecate nu sunt întotdeauna și cele mai adânci. Plecând, deci, dela premiza greșită că poezia lui Coșbuc e simplă fiindcă expresia ei e limpede — cercetătorii ei succesivi au căutat să o închidă în formule atrăgătoare tocmai prin simplismul lor: poet al țărănimii, poet al Ardealului, poet al datinei noastre de neam, poet al rasei și al credinței.

De sigur că George Coșbuc a fost toate acestea, cum a fost și poetul idilic al dragostei, și poetul epic al vitejiei, și cântărețul naturii, și evocatorul trecutului nostru legendar.

Dar poezia coșbuciană cuprinde pentru cine vrea s'o îmbrățișeze în total și să-i prindă legile ascunse, o realitate mai vastă și mai complexă. Specificul ei provine tocmai din faptul că arta lui Coșbuc, ca și viața lui — s'a realizat pe un plan dublu în sufletul poetului. Fiul preotului din Hordou, vlăstarul satului și al credinții strămoșești, copilul codrilor și poenelor nășăudene, ca și elevul încă rural al liceului grăniceresc, a fost sortit dela început planului autohton al operii sale. A fost legat cu rădăcini firești de pământul și oamenii țării, de obiceiuri și datini, de legea credinții creștine și de vechile eresuri rămase din păgâni. Acestei filiațiuni îi datorește poezia lui Coșbuc toată latura de pastel, idilă și baladă românească de autentică înțelegere a bucuriilor și durerilor sufletești a celor dela țară, de reușită evocare în basm, ca în « Nunta Zamferei » sau « Moartea lui Fulger », de pildă — a unei lumi rămase măsura dreaptă și nealterată a celei ce trăește încă în sânul satelor de sub Carpați. Tot de aci, se trag unele virtuți de măsură, de cumpătare, de bun simț, dar și de sănătoasă afirmare a unui optimism robust și a unui eroism bărbătesc, inerente rasei și, în special, românului dela țară; acel clasicism înăscut versului coșbucian ca și întregii noastre poezii populare. Din acest punct de vedere, îmi pare foarte dreaptă observația făcută că optimismul luminos și clasic al lui Coșbuc e mai cuprinzător și mai reprezentativ al sufletului popular românesc, decât romantismul genial, dar oarecum întunecat și pesimist al lui Eminescu, care se potrivește în special cu o latură a acestui suflet, cu sentimentul de dor nostalgic, concretizat în « Doină » și pe care de altminteri, Coșbuc l-a avut și el.

Dar planul național, așa spune etnic, nu e singurul din opera poetului. Îi corespunde și câteodată i se opune cu aceeași intensitate, deși, mai puțin vizibil la o cercetare superficială, altul: planul universal al artei sale. Ivită mai târziu din preocupările unei lumi intelectuale cu totul nouă poetului și satului de unde venea și din sbuciumul sufletească al unui

desrădăcinat, transplantat în mediul cultural al orașului (mai întâi, Clujul universitar, apoi, Sibiu și, în fine, București, unde se stabilește definitiv), tendința spre o artă mai largă, universală ca motive și năzuinți, Coșbuc a hrănit-o din vastele sale cetiri, mai ales din limba germană, și din asimilarea temeinică și superioară a culturii clasice greco-latine, așa cum, din păcate, prea puțini literați români au fost capabili să o facă. Acestui plan cult de artă voită, suprapus planului autohton de inspirație populară, îi datorește poezia coșbuciană acea ambiguitate care adesea a încurcat părerile criticele cele mai autorizate. Tot lui îi revine meritul unei bogății de realizări formale în domeniul expresiei poetice și a versificării, cum n'o mai regăsim la alt poet al nostru și acea atmosferă de poezie mare și perfectă în sensul clasic al cuvântului care era de așteptat dela tălmăcitorul lui Virgiliu și al lui Dante. Clasicismul literar al lui Coșbuc s'a integrat dela sine clasicismului propriei lui firi măsurate și armonioase de român neaoș, și stăpânirea desăvârșită a unei forme tot mai savante s'a legat rodnic de simțul înăscut al țaranului nostru pentru ritm și vers. Pe lângă bogăția subiectului, adesea luat și împământenit din literatura universală, și alături de o versificație de o complexă virtuozitate, care-l face emulul unui Horațiu, Coșbuc păstrează în mânăuirea ritmelor, în clădirea estetică pentru ochi și ureche a versurilor și strofelor sale, ceva din simplitatea fără seamăn a motivului decorativ popular. Aci, la această răspântie unde arta savantă și chiar căutată se întâlnește cu cea mai spontană inspirație autohtonă, se află punctul central al poeziei lui George Coșbuc. Aici, găsim originalitatea ei unică în literatura noastră, dar și periculoasa ei dualitate de Ianus nebănuît.

Dar, dacă timpul ne lipsește ca să facem analiza amănunțită a unui fenomen poetic mult mai cuprinzător decât se bănuie, de obște, când e vorba de lirica lui Coșbuc — am vrea să insistăm puțin asupra unui anume aspect al ei. Pe baza cetirii și comentării a două poezii reprezentative, ne vom încerca să tragem câteva concluzii valabile pentru Coșbuc și pentru toată poezia română, față de cea universală. Ne

gândim la sentimentul naturii, la cheia de boltă a întregii poezii românești, dela « Miorița » până în zilele noastre. Coșbuc pastelist e azi așezat pe o treaptă mai jos în opinia generală a criticei, decât cântărețul Idilelor sau al Baladelor. Există o tendință de a recunoaște în Coșbuc, mai ales, pe poetul epic, ce nu trebuie însă confundat cu poetul didactic din « Cântece de vitejie », de a-i da întâietatea, de a pretinde că aici a realizat el culmea artei sale. Nu împărtășim această părere. Fără a contesta cătuși de puțin geniul epic al poetului, ne permitem să credem că cele mai personale și mai pure versuri ale lui sunt cele lirice : pastelurile sale. La Coșbuc, ca și la toți poeții adevărați ai Neamului, natura n'a fost un simplu cadru întâmplător, ci, leit-motivul însuși al sufletului nostru milenar de păstori și de plugari legați de plaiu și brazdă. Dacă ar trebui să caracterizăm diferitele literaturi naționale — și, în special, poezia — printr'o definiție cuprinzătoare a esenței lor însăși — am reduce lirica germană la un dialog tragic între om și Dumnezeu, pe cea franceză, la conflictul suprem al individului față de societate, iar pe cea română, la cufundarea senină a sufletului nostru trecător în eternitatea atotprimitoare a naturii. Numai un poet german putea scrie « Der arme Heinrich » a lui Hartman Von Aue sau Faust-ul lui Goethe ; numai un poet francez, să compună Testamentele lui Villon sau « Les Fleurs du Mal » ale lui Baudelaire, dar singur geniul poporului român a fost în stare să nascăcească mitul poetic al « Mioriței ». În pastelul liric, în confruntarea poetului cu natura, zărim, deci, întruchiparea cea mai personală și cea mai adâncă a artei lui Coșbuc. Aici, la izvorul însuși al inspirației autohtone, vom avea prilejul să urmărim mai bine și să gustăm mai deplin armonia ei proprie. Vă voiui ceti mai întâi poezia « Pace », adăugată de autor *Firelor de Tort* în ediția dela 1914. Poezia, foarte rar citată e, în ce ne privește, mult superioară prea cunoscutei « Nopti de vară ». Coșbuc, reluând același motiv al înnoptării, îl tratează aici cu o puritate de stil, la care nu ajunge bucata mai didactică în desfășurarea ei și oarecum mai deslănătă din *Balade și Idile*. Și forma e mai muzicală, grație adaosului în ștrofă a unui vers suplimentar de opt silabe și a lungirii

ultimului vers dela trei la cinci silabe. In sfârșit, inspirația e mai concentrată: șase strofe, în loc de zece

Cităm întreaga poezie :

Galbene văpăi de soare
Peste deal, acum se scurg,
Și 'n noptateca răcoare
Peste tot se 'nalță fumul,
Codri-alene cântă 'n drumul
Vântului de-amurg.

In curând o să s'aline
Truda chinului de azi.
Vei privi prin zări senine
Stelele, sclipind mărunte,
Cum încet de peste munte
Ies de printre brazi

Ca și ieri rotundă luna
O să ias' acum.
Steag de aur pe cununa
Dealului ! Și iată 'n luncă
Plopilor doinitori ce-aruncă
Umbre peste drum.

Coasa va dormi și sapa
Va tăcea în grâu.
Și-o s'auzi ca 'n vis cum apa
Pe sub iaz se mai frământă,
Și privighetori ce cântă
Dincolo de râu.

Noaptea 'ntreag' o să murmure
Apele povestea lor,
Și eșind de prin pădure
Căprioarele pe creste
Vor căta prin văi de este
Pace la izvor.

Și va fi ! De sus, va face
Dăătorul de vieți
Parte tuturor de pace.
Și-o să-ți uiți și tu mâhnirea,
Suflete, - așteptând ivirea
Albei dimineți.

Dela început, ne lovește perfecția unei arte în care orice sunet, orice cuvânt, orice vers sau strofă colaborează armonios, să creeze acea atmosferă euforică de pace, singură în stare, după truda chinului zilnic, să redea bietului nostru

suflet înalta împăcare, alinarea hărăzită naturii de către Dumnezeu. Toate elementele : stelele și luna, codri și apele, toate vietățile : păsările cântătoare și sălbăticiunile sfioase, până și uneltele de muncă ale omului : coasa și sapa — integrându-se firesc în ritmul mare al naturii, se bucură de odihna ei dumnezească. Numai împodobindu-se cu acest har venit de sus, sufletul omenesc va putea să se împărtășească și el cu pacea acceptării depline și, în sânul potolit al naturii, să aștepte dincolo de noapte și de moarte, ivirea « albei dimineți ».

Iată învățătura supremă a poeziei lui Coșbuc. E aceeași pe care o găsim în mitul « Mioriței », e cumînțenia însăși a pământului nostru.

Poezia mai e remarcabilă și din alt punct de vedere : într'însa se joacă paralel, fără a se amesteca, dar complectându-se reciproc, două succesiuni de impresii diferite, o dramă vizuală a luminii ce se stinge treptat, o dramă auditivă a sgomotelor descrescând în noapte. Soarele, în apus, varsă, mai întâi « galbene vâpăi » peste deal și, odată razele lui scurse, apar, « prin zări senine », « stelele, sclipind mărunte », — e, deci, noapte, dar întunericul e iar respins de luna, care răsare, « steag de aur pe cununa dealului ». Plopii acum « aruncă umbre peste drum » și zărim în siluete fine, « ieșind de prin pădure, căprioarele pe creste » gata să coboare în văile tăcute, la izvor. Tabloul e desăvârșit, ca plastică și culoare, și nicio trăsătură de penel n'ar putea să-l facă mai sugestiv. Dar armonia muzicală cu care ne vrăjește concomitent, nu e mai puțin perfectă. Simfonia începe cu cântecul codrilor « în drumul vântului de-amurg » și ea se liniștește treptat cu înserarea. Deodată, cu ivirea lunii « plopii doinitori » foșnesc în luncă. Liniște iar. Totul doarme și tace. Se aude « ca 'n vis cum apa pe sub iaz se mai frământă »; departe « dincolo de râu » cântă privighetori. Tăcerea revine iar — numai apele o să-și murmure în surdină de-acum, povestea lor noaptea 'ntreagă.

Am insistat, mai mult poate decât s'ar cuveni, asupra poeziei acesteia atât de frumoase, tocmai ca să puteți aprecia mai bine toată subtilitatea artei coșbuciene, toată măestria,

într'adevăr impresionantă a unei compoziții, unde nimic nu e lăsat la voia întâmplării, unde totul se leagă parcă dela sine, și, totuși, condiționat de legi de o inflexibilă rigoare. Dacă priveliștea a fost cercetată cu ochii pătrunzători și cu urechea iscoditoare a omului dela țară, dacă ea a fost simțită cu intuiția « mioritică » a sufletului băștinaș, artistul n'a redat-o cu mijloacele primitive ale arte populare. El se adeverește, în versificație, ca și în compunere, un adânc și savant cunoscător al tuturor tainelor poeziei culte, un meșteșugar incomparabil al tehnicii sale, un adevărat poet clasic în toată puterea cuvântului.

Goethe a definit odată, într'o formulă lapidară « superioritatea poeziei clasice față de cea romantică, prin comparația unui organism sănătos cu altul bolnav. Formula e poate cam sumară, dar în ce privește clasicismul coșbucian și înalta lui sănătate morală, ea se potrivește de minune. Sănătoasă, această poezie e în toate fibrele ei — și, ca un corolar firesc al acestui caracter temperamental, ea e normală.

Romanticii, simbolisții și, acum, în urmă, curente moderne, ne-au obișnuit, de un veac și mai bine, printr'o stranie deviație sentimentală, să considerăm demne de înregistrare lirică numai fenomenele sufletești ce ies din sfera comună a vieții: melancolia morbidă și subiectivismul exagerat ai eroilor byronieni, introspecția dusă până la bolnăvicioasa sterilitate a admirabilei Herodiade mallarmeene sau inspirațiile pur patologice în tendința lor de întronare în artă a scrișului automat și a repudierii — ca în anumite boli mintale — a oricărei legături logice din versurile cubiștilor, futuriștilor și suprarealiștilor de azi. O poezie ca a lui Coșbuc, reabilitează strălucit în ochii noștri drepturile imprescriptibile ale artei clasice; ea proclamă neîndoios superioritatea unei discipline în stare să redea mitul poetic în toată seninătatea și puritatea lui, desbărată de ajutorul facil, dar suspect, al inspirației bizare și al unei forme ce caută zadarnic să înlocuiască armonia plastică și muzicală a versului tradițional, prin stridentă noutate a unor acorduri barbare la îndemâna, de altminteri, a tuturor.

Din pilda versurilor lui Coșbuc să mai tragem o învățătură. Ea îmi pare, deosebit de importantă astăzi, când asistăm

la o anumită tendință străină sufletului și simțului artistic al acestui neam de a introduce brutal în poezie expresii respingătoare. Coșbuc, ca și poetul anonim al capodoperilor noastre populare, n'a avut nevoie de trivialul cuvântului sau al sentimentului, — ca să ne redea toată vraja și puterea dragostei, tot clocotul vieții din « Balade și Idile ». De vulgar, ca și de banalitate, l-a păzit simțul estetic și moral al rasei întregi, l-a păzit mai ales bunul lui simț poetic, care, instinctiv și-a dat seama de lipsa de trăinicie a unor opere ce înlocuesc marmura Heladei cu molozul de pe drum.

Ca toți poeții clasici, ca și Alecsandri și Duiliu Zamfirescu la noi, Coșbuc a fost un poet al luminii, un poet solar. Soarele în poezia coșbuciană, are cam același rol pe care îl joacă a avea în priveliștea românească. Cu nesfârșitele gradații și schimbări ale razelor sale, cu jocul minunat de colori, de umbre și de penumbre, în sufletul poetului ca și pe plaiurile țării — el e marele regisor al lumii văzute și nevăzute. El e talmăcitorul senin al dumnezeirii și cu ajutorul lui singur ne putem împărtăși de harul divin al vieții. Dar tot lumina, cea lăuntrică, de data aceasta, ne va dărui puterea supraumană de a birui taina înfricoșătoare a morții. În poezia: « Vara », poetul ne-o mărturisește lămurit. După ce, printr'un impresionant contrast, în primele două strofe, ne arată sus, pe cer, seninul nemișcat, cu fruntea în soare: Ceahlăul și acel nor singuratic « ca o taină călătoare » — după ce ne face să participăm jos, pe pământ, la tabloul plin de culoare și de mișcare în care spicele, « copilele cu blonde plete », vântul, mieii albi și grauriile suri, încing luminos hora minunată a vieții — Coșbuc încheie, în strofa din urmă:

Cât de frumoasă te-ai gătit,
Nатурo, tu ! Ca o virgină
Cu umblet drag, cu chip iubit !
Ași vrea să plâng de fericit,
Că simt suflarea ta divină,
Că pot să văd ce-ai plăsmuit !
Mi-e inima de lacrimi plină,
Că 'n ea s'au îngropat mereu
Ai mei și-o să mă 'ngrop și eu !
O mare e, dar mare lină —
Natură, în mormântul meu
E totul cald, că e lumină !

Admirabile și turburătoare versuri cu care am vrea să sfârșim. Poetul a condensat în ele tot sufletul poporului său — toată înțelepciunea preistorică parcă a românului față de natură, de viață și de moarte.

Da, în opera lui Coșbuc, ca și în mormântul acela din versurile sale, mai trăește și azi și va trăi și mâine, tot atât de caldă fiindcă s'a aprins din jarul sufletesc al neamului întreg, lumina curată a poeziei.

VECHI LEGĂTURI CU ANGLIA

DE

MARCU BEZA

Ședința dela 8 Mai 1938

Cu prilejul vizitei ce era s'o facă Măria Sa Regele nostru în Anglia, am căutat să adâncesc și să extind cunoștințele asupra relațiilor demult între Anglia și Țările Românești, luând în cercetare manuscrisele dela British Museum.

Cel mai vechiu document e o scrisoare de călătorie, cecece numim astăzi un *laissez-passer*, a Reginei Elisabeta, cu data de 1592, care începe astfel :

Ex Orientalibus Europae partibus in Angliam ad nos nuper venit Illustris vir D : Ioannes Boydan Princeps Moldaviae et ordinis in Gallia honorati sancti...¹⁾

E vorba de pretendentul Ștefan Bogdan, fiul lui Iancu Sasul. Sosirea-i la Londra va fi impresionat mult, deoarece a pătruns ca un personagiu în două piese engleze ale timpului — în *The Silent Woman* a lui Ben Jonson și în *The Knight of the Burning Pestle*. Aci autorii, Beaumont și Fletcher, ne înfățișează o sală în palatul regelui Moldovei, a cărui fiică, Pompiona, grăește astfel cavalerului oaspe :

« Bun-sosit, Cavalerie, la Curtea tatălui meu,
Rege al Moldovei ; la mine, Pompina,
Fiica lui scumpă ! » ²⁾.

¹⁾ Man., Nr. 36.774, f. 19.

²⁾ Vezi: N. Iorga, *Pretendenți do nnești în secolul al XVI-lea, Mem. Ac. Rom. XLIX 1897* ; precum și *Papers o i the Rumanian People and Literature*, de M. Beza, p. 21, Londra 1920.

Pe Ștefan Bogdan l-a întâlnit mai târziu călătorul englez William Lithgow la Constantinopol, unde s'a făcut Turc ¹⁾. Dar înainte de aceasta, Ștefan Bogdan mai fusese la Londra, fiindcă am dat de scrisoarea unui Englez dela Curte, care împărtășește următoarele prietenului său Sir Edward Hoby, la 1607:

There is also a Prince of Moldavia arrived, who was here in the Queen's time, to request Her mediation to the Grand Sing-r for his restitution to his inheritance. The Queen sent him to Her Amb-r Lille, who during Her time used him kindly and kept him at his owne table, but as soon (some say) as he heard of Her death, he sold him to some Turkes for 3000 chekins: from whom since breaking prison he is now come with the Emperors letters to gett himself righted. Strand this Tuesday Morning 1607 ²⁾.

Traducerea:

« A mai sosit un Prinț al Moldovei, care fusese aci în timpul Reginei, să se roage de mijlocirea Ei pe lângă Marele Senior, pentru a-i se restitui moștenirea. Regina l-a trimis Ambasadorului Ei Lille, care l-a tratat cu bunăvoință și l-a ținut la masa lui, dar, cum a aflat de moartea Ei (spun unii), l-a vândut unor Turci pentru 3000 de cechini: din închisoarea cărora scăpând, a venit acum cu scrisorile Împăratului să-și capete dreptate ».

Un alt manuscris poartă semnătura lui Petrașcu Voevod sub câteva rânduri, adresate lui Wolleys, secretarul Regine Elisabeta:

*Amica salutatione premissâ,
Prestantissime domine, ego
Petrasco Princeps Petri Palatini
de Velachie...³⁾.*

¹⁾ *The Totall Discourse of the Rare Adventures*, p. 140, Londra, ed. 1632.

²⁾ Man. Nero. B., XI, f. 245.

³⁾ Man. Sloane, Nr. 3299, f. 52.

Scrisoarea cere un răspuns altora, înmânate de un curier ce nu-l cunoaștem; dar trimițătorul ar putea fi Petru Cercel sau al doilea fiu, natural, al lui Petrașcu-cel-Bun, de asemeni un Petru.

Al treilea document e tot o scrisoare din anul 1666 a Regelui Angliei Carol al II-lea către Sultanul Mahomet, rugându-l să aibă milă și iertare față de greșitul Domn Gheorghe Ștefan, pe care-l numește: «bunul nostru prieten», căzut în mare necaz, și să-l ridice iar pe scaunul pierdut al Moldovei. Dau întreaga scrisoare în originalul englezesc:

Charles the Second By the Grace of God King of England Scotland France and Ireland Defender of the Faith To the most High and Mighty Emperor Sultan Mahomet Cheife Lord and Commander of the Musulman Kingdome Sole and Supreme Monarch of the Easterne Empire Sendeth Greetings; Most High and Mightie Em̃deror, Our good freind Georgius Stephanus late Prince of Moldavia, having informed Us of his uuhappines, to have fallen some yeares since into your disfavor whereby he became dispossessed of his said Principality and reduced by consequence into extreame misery under which he yet suffers, and having besought Our Mediation in his favour in the greate compassion Wee have of his distresse remembring how much it is the part of Princes to preserve from contempt and Want, those that have themselves sometimes worne that character, Wee could not refuse him in that suite and have therefore commanded Our Ambassador Extraordinary to your Court, Our Right Trusty and Right Welbeloved Cousin the Earl of Winchelsea, in our Name to beseech your pardon to the said unfortunate Prince, who ownes his happiness to be in your favor, and by it alone desires to receive restauration to his Estate and dignity, which he promises, shall be ever employed, in deserving that Grace Wee now aske for him, this Wee have commanded Our Ambassador to say more at large whome we beseech you to heare patiently that and whatever else he hath in charge from Us, and to believe intirely in what he shall say especially when he assures you of the continuance of Our

inviolable Friendship and Kindness : And so Wee bid you High and Mightie Emperor most heartily farewell. Given at Our Royall Palace of Whitehall the fifth day of June in the eighteenth yeare of Our Reigne and of the Incarnation of Our Lord 1666.

Your most affectionate friende Charles R.¹⁾.

Un manuscris în chip de album se intitulează: *Habitus variarum nationem in Regno Transylvania propriis depicti coloribus*. Nu are dată; însă, după slovă și hârtie, ar fi din începutul veacului al XVII-lea. Cuprinde tipuri și costume ale neamurilor Transilvaniei, din care am ales numai pe cele românești ²⁾.

Intr'o colecție de rugăciuni în diferite limbi am găsit și un *Tatăl nostru* cu litere slavone, fără dată, sub lămurirea: *Oratio Dominica Valahica* ³⁾.

Vin la rând două manuscrise: O scrisoare în limba italiană, trimisă din Târgoviște Generalului Steinvillie ⁴⁾; apoi o descriere în franțuzește, cu două limpezi diagrame, a bătăliei dintre Larga și Zicanca, Moldova, la 18 Iulie 1770 ⁵⁾.

Am transcris patruzeci și șapte pagini de scrisori ale Companiei Indiene, aparținând Englezilor, asupra necesității înființării unui consulat britanic la București ⁶⁾. Sunt aci amănunte numeroase cu privire la împrejurările începutului veacului al XIX-lea în Țările Românești.

La British Museum e un departament al hărților. Având la îndemână atlasul de hărți românești alcătuit de d. D. Dimăncescu, am ales trei dintr'acele necuprinse în atlas: una ce înfățișează cursul Dunării din Belgrad la Pontul Euxin, datată 1665; alta cursul Oltului, scoasă la 1707; și a treia, întăriturile Hotinului, cu o frumoasă miniatură a predării cetății de către Turci în 19 August 1739.

¹⁾ Man., Nr. 1042, f. 157.

²⁾ Man., Nr. 5257.

³⁾ Man. Harl., Nr. 7013.

⁴⁾ Man. Add., Nr. 37.358, f. 389.

⁵⁾ Man. Add., Nr. 25.490.

⁶⁾ Man. Add., Nr. 38.239, ff. 107—154.

Dar la British Museum se mai află o seamă de manuscrise ale noastre ce și-au făcut drum în diferite vremi acolo :

Un hrisov din 1607 a lui Simeon Movilă despre o împrăștiere în « Țara noastră a Moldovei o săliște pustie la fântâna lui Știucă între Bolota și Dolozi » ¹⁾. Mi l-a tradus cu multă bunăvoință d. Bogdan Damian :

« Din mila lui Dumnezeu Noi Io Simeon Movila Voevod, domn al Țării Moldovei, facem cunoscut și cu această carte a noastră tuturor cari o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se, că acest adevărat al nostru credincios Cărai-man, mare ceașnic, a slujit nouă drept credincios. Deci noi, văzând a lui dreaptă și credincioasă slujbă către noi, l'am miluit cu a noastră osebită milă, i-am dat și l'am miluit pe el dela noi în Țara noastră a Moldovei cu o săliște pustie la fântâna lui Știucă între Bolota și Dolozi dela răsărit, mai sus prin Bolota spre dumbrava domnească să-și așeze acolo satul. Și a dat Domniei-mele doi cai turcești foarte buni, pe cari i-am prețuit la 600 de ughi, în trebuința Domniei-mele, că acea mai sus scrisă săliște din pustie a fost a noastră dreaptă domnească și a fost dată schimb lui Onice Caskoe, lui Pântia, lui Mihăilă și lui Ion Beleiu și lui Crăciun și lui Ivan, de răposatul Alexandru Voevod pentru un alt loc pustiu ce a fost luat dela ei pentru ocolul Zăradinei, anume Căineni. Iar apoi, Onice Caskoe, Pântea, Mihăilă, Ion Beleiu, Crăciun și Ivan au lăsat acea săliște ce-i la fântâna lui Știucă și li s'a întors lor iarăși locul lor. Iar acea fântână lui Știucă a rămas tot domnească. Intru aceasta s'a sculat Miron aprodul dela Bolota și a pârât înaintea noastră și înaintea sfatului nostru pentru acea mai sus scrisă săliște și astfel a spus înaintea noastră că acea săliște este în hotarul lui din satul Bolota și acolo la acea fântână ce se numește Știucă, nicio-dată acea săliște n'a fost în afară de hotarul lui. Pentru

¹⁾ Man. Add., 44.660. Orig. slav, piele, cu pecetea bine păstrată, pe care se cetește următoarea legendă:

* МАТІЮ БЖІЮ ІУ СІМЕОНЪ МОГИЛА ВОЕВОДА И ГОСПОДАРЪ ЗИМАН МОЛДАВСКОИ Din mila lui Dumnezeu Io Simion Movilă Voevod și domn al țării Moldovei.

aceasta Domnia-mea și cu sfatul nostru am judecat pe ei cu dreaptă judecată după legea Țării și au dat lui Miron aprod să jure cu 24 de oameni buni pentru acea săliște, că este a lui și dobândită de el. Deci când a fost la zi, iar el n'a putut să jure pentru că oamenii lui n'au venit. Inșă iarăși s'a pârât cu al nostru credincios Cărăiman ceașnic, iar întru aceasta mai sus scrisul Cărăiman ceașnic a scos un ispisoc de schimb dela răposatul Alexandru Voevod ce-l aveau mai sus scrișii Onice Caskoe și ceilalți ai lui mai sus scrișii tovarăși pe acea săliște dela fântâna lui Știucă și s'a aflat că Miron aprodul pe nedrept vroia să capete acea săliște și a rămas dela toată legea noastră. Pentru aceasta de acum înainte să nu aibă mai mult a pârâ și nici a dobândi acea mai sus scrisă săliște, ci ea să fie a credinciosului nostru Cărăiman ceașnic și surorilor lui Ana și Ciurla și Nastasia, feciorii lui Dumitru Berhiaci. Și de asemeni Agafia lui Ciril și de asemeni Luca și fratele lui Mihail și sora lor Antemia și Teodora, feciorii lui Ilie și de asemeni Gavril și fratele său Gherasim și surorile lor Moica și Anesia și Erina, feciorii lui Bârcaci și Hiliman și fratele său Lupul și Gligore și Ionașcu și sora lor Anghelina, feciorii Purcarului, de nimeni nesiliți și nici asupriți și au vândut a lor dreaptă ocină baștină din tot satul Bursuciani a șasea parte ce-i acel sat în ținutul Sorociei la gura văii Bursucea pe Căinari spre asfințit în fântâna cu iez și cu mori pe Căinari, din privilegiul ce l'au avut părinții lor dela Alexandru Voevod. Deci au vândut credinciosului nostru Cărăiman ceașnic cu șase sute de taleri. Inșă o parte dintr'acel sat mai sus scris, Bursucii, a rămas nevândută cât este a șaptea parte iar celelalte părți ce sunt mai sus pomenite, ei le-au vândut și de baștină cât au avut și de cumpărătură în acel sat. Și le-au plătit lor deplin dinaintea noastră. Deci noi, văzând a lor bună voie și plata deplină, noi de asemeni am dat și am întărit credinciosului nostru mai sus pomenitul Cărăiman ceașnic aceste mai sus scrise părți din Bursuceni și acea săliște mai înainte pomenită ce este la fântâna lui Știucă între Balota și Dolozi dela răsărit mai sus prin Bolota spre

dumbrava domnească, ca să-i fie lui dela noi moșie și cumpărătură cu tot venitul lui și copiilor lui și nepoților și strănepoților și întregului lui neam, care-i se va alege mai de aproape neclintit niciodată în veci. Iar hotarul acelei săliște mai sus scrise și acelor șease părți din Bursuceni să le fie lor hotarele din toate părțile după vechile hotare, pe unde din veac au viețuit. Iar la aceasta este credința Domniei-noastre mai sus scrisului Io Simeon Movilă Voevod și credința prea iubiților feciori ai Domniei-mele: Mihail și Gavril și credința panilor noștri: credința panului Nistor Ureche vornic și credința panului Cârstea Ghione vornic și credința panului Gheorghe pârcălab al Hotinului și credința panului Gheorghe pârcălab al Neamțului și credința panilor Udrea și Cârstea pârcălabi Cetății-Nouă și credința panului Orăș portar al Sucevii, credința panului Chiriță postelnic, credința panului spătar, credința panului Isac Balica vistiernic, credința panului Gligore Stolnic, credința panului Grigore ceașnic, credința panului Vorona comis și credința tuturor boerilor noștri mari și mici. Iar după moartea noastră cine va fi domn dintre copiii noștri sau din ruda noastră a Moldovei, acela lui să nu-i strice dania și întărirea noastră ci să-i o dea și să-i o întărească, pentru că îi este lui dela noi miluire și cumpărătură. Am poruncit credinciosului nostru pan Lupul Stroici logofăt a scrie și pecetea noastră a lega cătreaceastă carte a noastră. A scris Cernat în Iași în anul 7115 Iunie 7».

Și e iscălit (ss) Lupul Logofăt.

Un manuscris grecesc poartă titlul: *Ἀποκλεισμός τῆς Βιέννης Impresurarea Viennei*¹⁾. E traducerea lui Ieremia Cacavela, făcută din îndemnul lui Constantin Brancoveanu, cu o dedicație slăvitoare către Șerban Cantacuzino. La întâia pagină spune o însemnare românească:

A lui Costandin Brâncoveanu vel spătar, scoasă de Ieremia Cacavela, dascalul și egumen Plăviceanilor du pe limba

¹⁾ Man. Add., 38.890.

frâncască pe limba grească. Și scrisă de popa Necula la Noem. 1 d[in] leat 1686.

Aparținuse Englezului Frederic North, care o dete muzeului Britanic.

Avem apoi trei evanghelii:

În slavoneasca veche, datată 1355—1357, cunoscută cercetătorilor Bulgari, privindu-ne însă și pe noi ¹⁾. La pagina cincea găsim inscripția slavonă:

† снѣ стѣфанъ воеводѣ

† іоанъ александру христу боже
да нгнь. Въ сѣн землѣ мѣдовскон
коупи сѣ. те проевгль. що є быль
хзалоге. бѣ дага прости, и да мру
дарує живо вѣчны. и зде мпо
либѣны живѣ

† Fiul lui Ștefan Voevod

† Ioan Alexandru întru Hristos Dumnezeu credincios vovod și domn a toată Țara Moldovei a răscumpărat acest tetravanghel ce a fost în zălog. Dumnezeu să-l ierte și să-i dăruiască viața vecinică. Și aici viață îndelungată.

O altă inscripție românească sună:

† Scris-am eu Gavril irodiacon sud Vlače Țara Românească find aici la Aghie Pavel. Și cine va să zică Dumnezeu să-l ierte.

(ss) Gavril irodiacon.

¹⁾ Man., Nr. 39.627.

Rândurile ar fi să se ieie în sensul, că acest Gavril ierodiacon a făcut o copie din tetravangelh ce fusese el însuși izvodit după un mai vechiu model bizantin. Aghie Pavel este mănăstirea Athosului, de unde îl aduse, dăruindu-l Muzeului Britanic, călătorul Englez Robert Curzon.

2. Tot slavonească ¹⁾. O avuse Moses Gaster, care a scris pe întâia pagină: « Este din veacul al XV-lea ».

3. Această a treia evanghelie ²⁾ de 276 pagini, cu frontispicii migălos împletite și colorate, cu inițiale aurii, prezintă un osebit de mare interes pentru graiul ei românesc ce datează din veacul al XVI-lea. Intr'adevăr, iată ce mărturisește o însemnare grecească la sfârșit:

† Această evanghelie Românească este a mea, a lui Marcu Voevod fiul lui Petrașcu Voevod și cine o va lua să aibă afurisenia celor trei sute optsprezece părinți purtători de har ai soborului Nicean ³⁾.

Petrașcu nu-i decât Petru Cercel. Dar și celalt Petrașcu—Radu Paisie, împreună cu fiul său Marcu, trebuie să fi avut legături cu Anglia; pentru că la un muzeu din Londra, Victoria și Albert, căutând prin broderiile ascunse în sertare, am dat și de orariul cu inscripția:

Io Pătru Voevod și fiul său Marcu Voevod, în anul 7046 (= 1538 ⁴⁾).

Deasupra inscripției între arhangheli apare de amândouă părțile cuvântul ΑΓΙΟΓ — ΑΓΙΟΓ , pe un fond de in, având măiestrit îmbinate firele în argint și aur.

¹⁾ Man., Nr. 37.233.

²⁾ Man. Harl., 6311 B. A studiat-o B. P. Hasdeu în *Columna lui Traian*, 1882.

³⁾ $\dagger \epsilon\tau\acute{o}\upsilon\tau\omicron\nu \tau\acute{o} \epsilon\beta\alpha\pi\kappa\gamma\acute{\epsilon}\lambda\upsilon\omega\nu \eta\rho\alpha\iota \xi\mu\omicron\nu \tau\omicron\nu \text{Μάρκου Βοηβόδα του γγύου του Πετράσκου Βοηβόδα και ήτος το ήστερίον εξ αυτών να έχυ τὰς αράς τὸν τη-
ἀκοσίον δέκα και ωκτὸ θεοφόρων πατέρων του εν τῇ νικύᾳ συνόδου$

⁴⁾ $\text{Іω Пѣтрѣ воєводѣ ѡ члѣнѣ его Марко воєводѣ вѣзмѣ}$

Ex Orientalibus Europa partibus in Angliam ad nos
 nuper venit. Illustri vir D: Ioannes Boydan Prin-
 cepts Moldauiae et ordinis in Gallia honorati Sancti
 miles qui has literas exhibet multis ac veris notis nobis egregie
 commendatus. Et in Patriam reuersurus et per alias multas
 Europa partes transiturus a nobis summe petit ut cum ge-
 nerali nostra commendatione apud omnes principes nobis ami-
 cos iuuuaremus. Vobis igitur Ser^{ae} Mag^{ae} D^{ae} omnes
 commendare oramus ut in vestra regna provincias maris distributas
 iurisdictiones omnes perveniens non solum humaniter habea-
 tur sed omni cum benignitate et gratis officiis pertractetur
 ut ipsam commendationem magno sibi usui ac ornamento
 fuisse sentire possit. Cuius vestri officij nostro rogatu
 in Illustrem hunc principem praestitum cum praerogata acciderit
 ut nobis vicissim gratificari possimus nunquam immemore
 futura sumus. Datis Guilfordia die mensis Augusti
 Anno Domini 1592 Regni vero nostri xxxij.

Scrisoarea Reginei Elisabeta, 1592.

Prudentissimo ac Nobilissimo Domino 52
D. X. Wolleys. Serenissima Regina
Elizabetha. Secretario S.

Amica salutatione premissa, Prudentissime domine, ego Petrasco
Princeps Petri Palatini de Velachoe, plurimum me T. Cels. commendo. atque
ex animo peto ac obsecro, ut T. C. placeat ad illas litteras, quas
scriptis meis Sereniss. Regine presentavit, aliquod responsum
dare, atque ut certior esse possim de responsa, litteris illud ac sigill
lo suo consignatum, domum meam non gravatim mittere, ne quod
negocia mea non bene patiantur, dubius semper hincam, atque
certo scire possim, quid mihi demceps hinc in re agendum sit.
Quod, si T. Cels. fecerit, non mihi faciet gratissimam.

*in sanctis quibus
fides, At the house
of the Italian, which
name is Bonifacius.*

M. Beza

Scrisoarea lui Petrașcu Voevod, adresată secretarului Reginei Elisabeta.

157

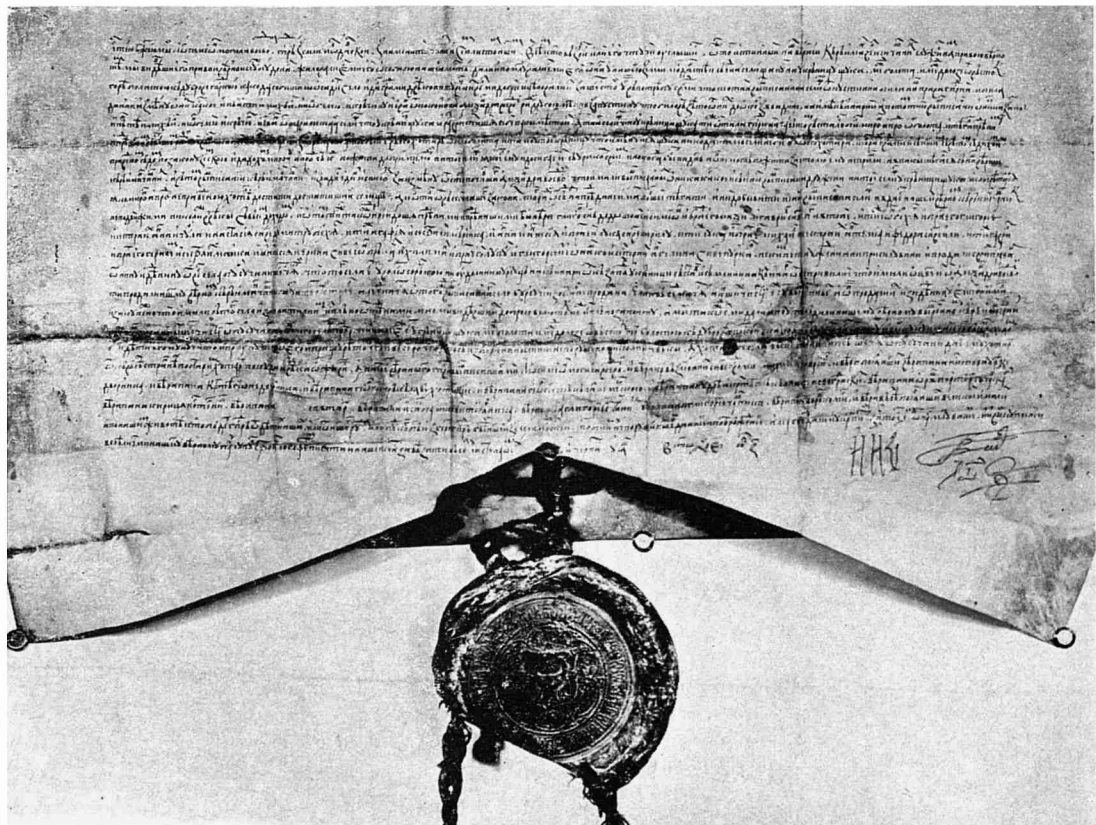
Charles the second By the Grace of God King of England
 Scotland France and Ireland Defender of the Faith &c
 To the most High and Mighty Emperor Sultan Mahomet
 Chiefe Lord and Commander of the Musulman Kingdome
 Sole and Supreme Monarch of the Eastern Empire Sendeth
 Greeting, Most High and Mightie Emperor Our good
 friend Georgius Stephanus late Prince of Moldavia, having
 informed Us of his unhappiness, to have fallen some yeares
 since into your diffavor whereby he became dispossessed
 of his said Principality and reduced by consequence
 into extreme misery under which he yet suffers, and
 having brought Our Mediation in his favour In the
 greake Compassion Wee have of his distresse remembering
 how much it is the part of Princes to preserve from
 contempt and Want, those that have themselves sometime
 worne that Character, Wee could not refuse him in
 that suite and have therefore commanded Our
 Ambasadour Extraordinary to your Court, Our Right
 Trusty and Right Wellbelovéd Cousin the Earle of
 Winchelsea, in our Name to beseech your pardon to the
 said Unfortunate Prince, who owes his happiness to be
 in your favor, and by it alone desires to receive restora-
 tion to his Estate and dignity, which he promises, shall
 be ever employed, in deserving that grace Wee now aske
 for him, this Wee have commanded Our Ambasadour to
 say more at large whome wee beseech you to heare
 patiently that and whatever else he hath in charge
 from Us, and to believe intirely in what he shall say
 especially when he assures you of the continuance of
 Our inviolable Friendship and Kindnes: And so Wee
 bid you High and Mightie Emperor most heartsly
 farewell Given at Our Royall Palace of Whitehall the
 fifth Day of June in the eighteenth yeare of Our Reigne,
 and of the Incarnation of Our Lord 1666.

Your most affectionate friend
 Charles R.

See the Superscription on the other side.

Intrările Hotinului 1739.

Hrisovul lui Simeon Movila din 1607.

Intâia pagină din «Impresurarea Vienei», traducerea lui Ieremia Cacavela.

Pagină din evanghelia slavonă, veacul al XV-lea.

Întâia pagină din evanghelia românească, veacul al XVI-lea.

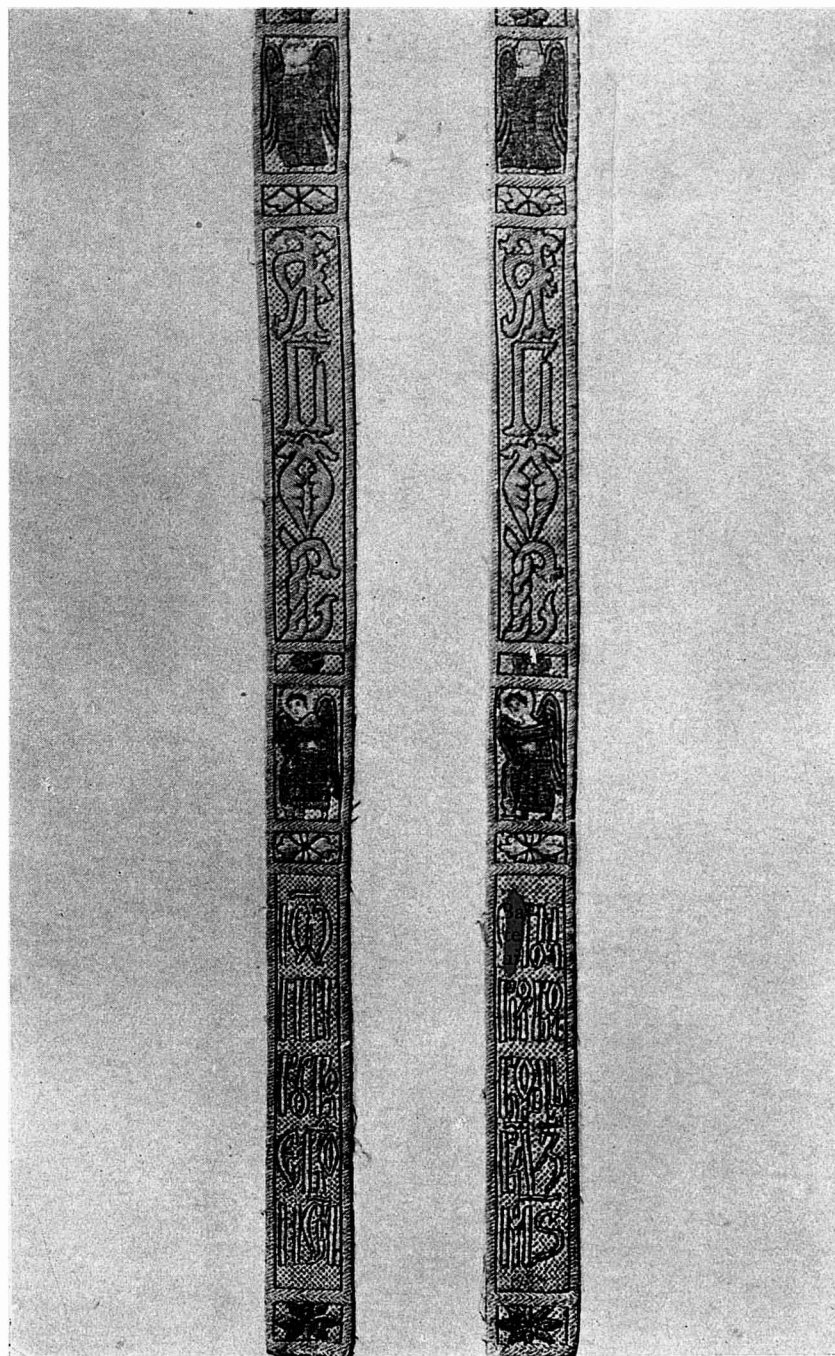
Pagină din evanghelia românească, veacul al XVI-lea.

Pagină din evanghelia românească, veacul al XVI-lea.

Pagină din evanghelia românească, veacul al XVI-lea.

Orariul lui Radu Paisie și fiului său Marcu, 1538.

MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE

SERIA III

TOMUL I, (1923—24):

Lei 120

I. C. NEGRUZZI. Autografe române	Lei	6
I. C. NEGRUZZI. Ioan Bogdan, Al. Vlahuță, Al. Xenopol și manuscrise ale lor	»	5
ANDREI BĂRSEANU. Catechismul luteran românesc	»	5
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna I-IV	»	15
DRAGOȘ PROTOPOPESCU. Unkonown Congreve, a sheaf of poetical scraps	»	12
G. BOGDAN-DUICĂ. Gheorghe Lazăr	»	40
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna V-VII	»	40

TOMUL II, (1924—25):

Lei 175

AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI. O operă de mare valoare	Lei	8
ALEXANDRU MARCU. Romanticii italieni și Românii	»	40
Dr. IACOB RADU. Doi luceferi rătăcitori	»	40
TH. CAPIDAN. Elementul slav în dialectul aromân	»	30
ȘTEFAN CIOBANU. Dimitrie Cantemir în Rusia	»	50
CONSTANTIN I. KARADJA. Despre lucrul apostolesc al lui Coresi	»	8

TOMUL III, (1925—27):

Lei 200

Dr. A. VERESS. Cântece istorice vechi ungurești despre Români	Lei	15
AL. VICIU. Suplement la «Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal	»	10
N. CARTOJAN. Legende de Troade în literatura veche românească	»	30
PER. PAPAHAĞI. Numiri etnice la Aromâni	»	15
G. POPA-LISSEANU. Un manuscris al gramaticii românești a lui I. Eliade- Rădulescu	»	8
Pr. V. URSĂCHESCU. Psaltirea slavonă (1577—1580)	»	12
S. PUȘCARIU. Dicționarul Academiei	»	15
RAMIRO ORTIZ. Goldoni e la Francia	»	40
AL. MARCU. V. Alecsandri și Italia	»	85
Dr. A. VERESS. Note și scrisori Șincaiane	»	15

TOMUL IV, (1928—29):

Lei 250

ION COLAN. Vieța și opera lui Ion Barac	Lei	45
N. CARTOJAN. «Fiore di virtù» în literatura românească	»	60
ȘTEFAN PAȘCA. Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de corespondenți din diferite regiuni	»	32
I. A. BASSARABESCU. Două epoci din literatura română	»	6
Dr. ANDREI VERESS. Vechi istorici unguri și sași despre istoria Româ- nilor (1760—1787)	»	50
N. IORGA. Note istorice asupra editării operei poetice a lui M. Eminescu	»	6
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre «Lexicon Marsilianum»	»	15
Dr. ANDREI VERESS. Pictorul Barabás și Românii	»	40

TOMUL V, (1930—31):

Lei 330

W. MEYER-LÜBKE. Rumänisch und romanisch	Lei	20
RAMIRO ORTIZ. Per la fortuna del Petrarca in Rumania (1783—1928)	»	20
IOAN BIANU. Inscriptii în limba gotică și în caractere runice descoperite lângă Folticeni	»	20
Dr. ANDREI VERESS. Istoricul marele serdar Gheorghe Saul (1743—1785)	»	18
N. N. CONDIESCU. Istoria lui Alfidalis și a Zelidiei	»	40
G. F. CIAUSIANU. Glosar de cuvinte din jud. Vâlcea	»	75
ARTUR GOROVEI. Contribuțiuni la biografia lui Constantin Stamati	»	12
ION GHERGHEL. Goethe în literatura română	»	130

TOMUL VI, (1932—34):

Lei 280

LIVIU MARIAN. Alexandru Hasdeu și Academia Română	Lei 60
C. T. HARLEY WALKER. Limba irlandeză sau gaelică	» 6
ARTUR GOROVEI. Artistul Matei Millo	» 25
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre «Lexicon compendiarium latino-valachicum»	» 10
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Palestina	» 5
SEXTIL PUȘCARIU. B. P. Hasdeu ca linguist	» 5
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Palestina, Chipru și Muntele Sinai	» 5
D. R. MAZILU. Sfânta Filoteia dela Argeș. Lămurirea unor probleme istorico-literare	» 60
ARTUR GOROVEI. Contribuții la istoria literară	» 30
TUDOR VIANU. Influența lui Hegel în cultura română	» 60
ARTUR GOROVEI. Ierotheiu Episcopul Hușilor	» 20

TOMUL VII, (1934—36):

Lei 350

ONISIFOR GHIBU. Contribuții la istoria poeziei noastre populare și culte	Lei 25
MARCU BEZA. Trei săbii moldovenești din vremea lui Ștefan-cel-Mare	» 5
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești la muntele Athos	» 30
N. CARTOJAN. Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut	» 60
G. MURNU. România și Elada	» 5
ALEXANDRU MARCU. Simion Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia	» 100
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Epir, Rodos și Paros	» 5
ARTUR GOROVEI. Elementul popular în literatura cultă	» 15
AL. CIORĂNESCU. Alexandru Depărățeanu, studiu critic	» 100

TOMUL VIII, (1936—1938):

Lei 200

MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Patmos	Lei 5
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Siria, Atena și Insula Hios	» 10
General R. ROSETTI. Termenii militari din dicționarele și enciclopediile noastre	» 10
I. PETROVICI. Privire asupra operei și personalității lui Descartes	» 10
GH. ADAMESCU. Adaptarea la mediu a neologismelor	» 50
I. PETROVICI. Determinismul și indeterminismul în lumina criticii filosofice	» 5
† I. BIANU. O comunicare obștească a condițiilor păcii dela Kuciuc-Kainargi (1774)	» 20
ȘT. CIOBANU. Din legăturile culturale româno-ucrainiene: Ioannichie Galeatovschi și literatura românească veche	» 80
MIHAIL SADOVEANU. Comemorarea lui I. Creangă	» 10
ION PILLAT. George Coșbuc — 20 ani dela moartea poetului	» 5
MARCU BEZA. Vechi legături cu Anglia	» 30